

TRASHËGIMIA KULTURORE NË

FO KU S.

TRASHËGIMIA KULTURORE NË SHqipëri

TRASHËGIMIA
KULTURORE NË **FO
KU
S.**

BOTIMI I TEKSTEVE BURIMORE
MBI PRAKTIKAT E RUAJTJES DHE
MENAXHIMIT TË TRASHËGIMISË
KULTURORE NË GJUHËN SHQIPE

Titulli: “Trashëgimia Kulturore në Fokus: Botimi i teksteve burimore mbi praktikat e ruajtjes dhe menaxhimit të trashëgimisë kulturore në gjuhën shqipe”

Botimi është mundësuar nga “Trashëgimia Kulturore pa Kufij Shqipëri” (Cultural Heritage without Borders Albania (CHwB Albania) me mbështetjen financiare të Suedisë nëpërmjet Agjencisë Ndërkombëtare për Zhvillim.

Përkthimet nga origjinali: Të ndryshëm referuar në çdo dokument përkatësisht

Redaktoi: Boiken Abazi

Parathënie për botimin nga: Elena Mamani, Lorenc Bejko dhe Boiken Abazi

Koordinoi procesin e përkthimeve dhe publikimit:

Elena Mamani, Regina Vathi, Pezana Rexha

Foto: © Bjori Thana, Regina Vathi

Dizajni: Ina (Hina) Shkëmbi, Joniz Osmanagaj

© CHwB Albania © ICOMOS Albania

Viti i botimit: 2023

196 f.: me foto ; 21 x 21 cm

ISBN: 9789928801081

1.Pasuria kulturore 2.Ruajtja dhe restaurimi 3.Menaxhimi 4.Shqipëri

904 :72 .03(496.5)

Shtëpia Botuese: “Graphic Line-01”

This work is distributed under the Creative Commons BY-NC-ND 4.0 licence, which enables re-users to copy and distribute the material in any medium or format in non-adapted form only, for non-commercial purposes only, and only so long as attribution is given to the creator.

Ky botim publikohet bazuar në licencën nga “Creative Commons BY-NC-ND 4.0”, e cila u mundëson ripërdoruesve të kopjojnë dhe shpërndajnë materialin në çdo mënyrë komunikimi ose format, por vetëm duke mos kryer përshtatje të formës, duke mos e përdorur për qëllime tregtare, si dhe për aq kohë sa i jepet krijuesit atributi përkatës.

**TRASHËGIMIA
KULTURORE NË**

**FO
KU
S.**

**BOTIMI I TEKSTEVE BURIMORE MBI PRAKTIKAT E RUAJTJES DHE
MENAXHIMIT TË TRASHËGIMISË KULTURORE NË GJUHËN SHQIPE**

PËRMBAJTJE

1

KONSERVIMI DHE RESTAURIMI

DEKLARATA E AMSTERDAMIT: KONGRESI PËR TRASHËGIMINË ARKITEKTURORE EVROPIANE	34
KARTA E BURRËS	41
KARTA E FIRENCES: KOPSHTET HISTORIKE	57
KARTA E WASHINGTONIT: KARTA PËR RUAJTJEN E QYTETEVE HISTORIKE DHE ZONAVE HISTORIKO-URBANE	61
KARTA E TRASHËGIMISË SË NDËRTIMEVE POPULLORE	64
PARIMET E ANALIZËS, KONSERVIMIT DHE RESTAURIMIT TË STRUKTURAVE TË TRASHËGIMISË ARKITEKTURORE	67
PARIMET E ICOMOS-IT PËR RUAJTJEN, KONSERVIMIN DHE RESTAURIMIN E PIKTURAVE MURALE	71
PARIMET E PËRBASHKËTA ICOMOS-TICCIH PËR KONSERVIMIN E SITEVE, STRUKTURAVE, ZONAVE DHE PEIZAZHEVE TË TRASHËGIMISË INDUSTRIALE	76
KARTA E VENECIAS PËR KONSERVIMIN DHE RESTAURIMIN E MONUMENTEVE DHE SITEVE (1964)	80
DEKLARATA E XI'AN-IT (SIANIT) MBI KONSERVIMIN E MJEDISIT RRETHUES TË STRUKTURAVE, SITEVE DHE ZONAVE TË TRASHËGIMISË	83
DOKUMENTI I NARËS MBI AUTENTICITETIN	87
REKOMANDIME MBI PEIZAZHIN HISTORIKO-URBAN	90

2

DOKUMENTIMI, PREZANTIMI, DHE INTERPRETIMI

KARTA E TURIZMIT KULTUROR	102
KARTA E TURIZMIT KULTUROR NDËRKOMBËTAR: MENAXHIMI I TURIZMIT NË VENDNDODHJET E RËNDËSISHME TË TRASHËGIMISË	105
PARIMET PËR KONSERVIMIN E TRASHËGIMISË SË NDËRTUAR ME LËNDË DRUSORE	111
KARTA E ICOMOS-IT MBI SHTIGJET KULTURORE	117
KARTA E ICOMOS-IT PËR INTERPRETIMIN DHE PREZANTIMIN E SITEVE TË TRASHËGIMISË KULTURORE	126
PARIMET E REGJISTRIMIT TË MONUMENTEVE, ANSAMBLEVE TË NDËRTESAVE DHE SITEVE	132

3

RIJETËZIMI I TRASHËGIMISË SI MOTOR ZHVILLIMI

REZOLUTË E SIMPOZIUMIT MBI PËRFSHIRJEN E ARKITEKTURËS BASHKËKOHORE BRENDA ZONAVE TË ANSAMBLEVE TË NDËRTESAVE HISTORIKE	140
REZOLUTAT E SIMPOZIUMIT NDËRKOMBËTAR PËR KONSERVIMIN E QYTEZAVE HISTORIKE	142
DEKLARATA E TLAXCALA-S PËR RIJETËZIMIN E VENDBANIMEVE TË VOGLA	145
DEKLARATA E PARISIT MBI TRASHËGIMINË SI MOTOR ZHVILLIMI	149

4

MENAXHIMI I TRASHËGIMISË KULTURORE

KARTA PËR MBROJTJEN DHE MENAXHIMIN E TRASHËGIMISË ARKEOLOGJIKE	160
KARTA PËR MBROJTJEN DHE MENAXHIMIN E TRASHËGIMISË KULTURORE NËNUJORE	165
PARIMET E VALETTËS PËR MBROJTJEN DHE MENAXHIMIN E QYTETEVE HISTORIKE DHE ZONAVE HISTORIKO-URBANE	170
DEKLARATA E LIMËS MBI MENAXHIMIN E TRASHËGIMISË KULTURORE NË LIDHJE ME RISKUN NGA FATKEQËSITË	179

5

EDUKIMI DHE BURIMET NJERËZORE

UDHËZUES PËR EDUKIMIN DHE FORMIMIN PROFESIONAL NË KONSERVIMIN E MONUMENTEVE, ANSAMBLEVE DHE SITEVE	188
DEKLARATA E ICOMOS-IT NË SHËNIMIN E 50-VJETORIT TË DEKLARATËS UNIVERSALE TË TË DREJTAVE TË NJERIUT ...	192

Fondacioni Trashëgimia Kulturore pa Kufij Shqipëri ("Cultural Heritage without Borders Albania", "CHwB Albania") është një organizatë e pavarur joqeveritare e përkushtuar në ruajtjen e trashëgimisë kulturore materiale dhe jomateriale. Ne e konsiderojmë trashëgiminë si një dëshmi të njerëzimit, historisë dhe identitetit tonë kulturor – sot dhe në të ardhmen. "CHwB Albania" (CHwB Shqipëri) angazhohet për barazi, drejtësi sociale, mosdiskriminim, pjesëmarrje, gjithëpërfshirje, dialog ndërkulturor, llogaridhënie dhe transparence, duke i promovuar këto vlera përmes punës tonë si organizatë.

CHwB Albania është e përkushtuar në ruajtjen dhe interpretimin e trashëgimisë kulturore, fuqizimin e komuniteteve, dhe zhvillimin e programeve edukative. Ne hartojmë dhe zbatojmë strategji novatore dhe menaxhojmë ndërhyrje të ndryshme në terren, duke përdorur trashëgiminë kulturore si një forcë aktive në ndërtimin e paqes, promovimin e të drejtave të njeriut dhe zhvillimin e një mjedisi të qëndrueshëm socio-ekonomik. Këto synime realizohen me një qasje gjithëpërfshirëse, duke nxitur ndjenjën e pronësisë së përbashkët si te partnerët ashtu edhe te përfituesit, pasi ne besojmë se zhvillimi është i qëndrueshëm vetëm nëse vjen nga brenda vetë komuniteteve.

Partnerët tanë janë organizatat e shoqërisë civile, institucionet kulturore dhe arsimore, agjencitë ndërkombëtare të zhvillimit, organizatat e sektorit privat dhe agjencitë qeveritare në të gjitha nivelet. Ne punojmë me të gjithë anëtarët e shoqërisë pa përjashtim

Elena Mamani
Drejtoresh Ekzekutive CHwB Albania

Gjatë punës së programit të saj shumëvjeçar në Shqipëri, organizata jonë ka qenë gjithmonë novatore, si në prurjen e ideve të reja ashtu edhe në zbatimin e praktikave ndërkombëtare. Duke qenë një organizatë joqeveritare, CHwB Albania (CHwB Shqipëri) është në një pozicion unik për të identifikuar në mënyrë objektive nevojat e fushës ku ajo vepron si dhe për të kryer planifikimin e shpejtë të hapave të nevojshëm për adresimin e tyre. Ky lloj pozicionimi i ka krijuar mundësi që të punojë vazhdimisht për zhvillimin e modeleve të reja, apo dhe për përmirësimin e atyre ekzistuese. Aktivitetet e parashikuara në programin aktual të organizatës, - "Heritage for People" (Trashëgimia për njerëzit) Faza II, e mbështetur nga Suedia - kanë si qëllim nxitjen e potencialit shumëdimensional të trashëgimisë kulturore si dhe përdorimin e qëndrueshëm të saj si një kapital me vlera të pazëvendësueshme kulturore, sociale, mjedisore dhe ekonomike.

Për të arritur qëllimet është e nevojshme që fillimisht të kuptohet ky potencial shumëdimensional i trashëgimisë kulturore nga aktorët të cilët veprojnë në këtë fushë. Perceptimi i trashëgimisë kulturore në arenën ndërkombëtare ka evoluuar që prej përpjekjeve të para të përcaktimit të saj në dokumentet ndërkombëtare. Sot ekziston një marrëveshje e gjerë për përcaktimin e trashëgimisë si një ansambël shoqëror i shumë manifestimeve të ndryshme komplekse dhe të ndërvarura, që pasqyrojnë kulturën e një komuniteti.

Koncepti i ruajtjes së saj këmbëngul në harmoninë midis një grupi shoqëror dhe mjedisit që e rrethon, qoftë ai natyror apo i krijuar nga njeriu, ndërsa mbrojtja e kësaj harmonie perceptohet si një aspekt kryesor i zhvillimit të qëndrueshëm njerëzor (Jean-Louis Luxen 2004).

Debatet ndërkombëtare ndër vite kanë thelluar dhe zgjeruar kuptimin e trashëgimisë dhe ruajtjes së saj, duke e reflektuar këtë qasje në përpilimin parimeve dhe në përmirësimin e praktikave të konservimit për vendosjen e disa standardeve ndërkombëtare nëpërmjet shkëmbimit të ideve dhe përvojave.

Karta e Athinës për Restaurimin e Monumenteve Historike të vitit 1931, dokumenti i parë zyrtar për mbrojtjen e trashëgimisë kulturore që u pranua në nivel ndërkombëtar, dhe Karta e Venecias 1964, u pasuan nga një mori standartesh të tjera.

Karta e Venecias u pasua nga një mori standardesh të tjera, kartash, rekomandimesh formale dhe konventash në lidhje me ruajtjen e ndërtesave historike. Këto ofrojnë udhëzime të paçmueshme për praktikuesit që punojnë në fushën e konservimit dhe janë një kornizë thelbësore për praktikën e mira në mbrojtjen dhe përmirësimin e mjedisit historik.

Disa prej dokumenteve ndërkombëtare nuk janë gjithmonë detyruese për t'u ndjekur nga profesionistët e vendeve të ndryshme. Ndërsa konventat janë marrëveshje zyrtare dhe ligjërisht të detyrueshme nëse ratifikohen/miratoohen nga një shtet, kartat dhe rekomandimet nuk janë ligjërisht të detyrueshme dhe shërbejnë më shumë si dokumente udhëzuese.

Kur përdoren në mënyrën e duhur, këto karta, rekomandime e udhëzues, janë një bazë e rëndësishme tekstesh normativë për mbrojtjen e trashëgimisë, që sjellin parime të nivelit ndërkombëtar, ndaj dhe i duhet dhënë rëndësi shpërndarjes dhe zbatimit efektiv të tyre edhe në kontekstin lokal. Kjo është dhe arsyeja pse CHwB Shqipëri, së bashku me ICOMOS-in Shqipëtar, ndërmorri këtë nismë për sjelljen e më shumë dokumenteve dhe praktikave ndërkombëtare në shërbim të aktorëve vendas, duke i përkthyer ato në gjuhën shqipe. Diskutime shkencore duhet të pasojnë për të realizuar zbatimin sa më efektiv të tyre në përpjekjen për t'i përshtatur me situatat specifike të vendit tonë.

Përtej legjislacionit shqiptar dhe dokumenteve

ndërkombëtare të ratifikuara, dokumentet e përfshira në këtë botim luajnë një rol kyç në drejtimin e parimeve dhe praktikave të konservimit në nivel ndërkombëtar, theksojnë rëndësinë e respektimit të vlerave historike dhe kulturore të siteve të trashëgimisë kulturore, si dhe përfshirjen e komuniteteve lokale dhe promovimin e zhvillimit të qëndrueshëm në vazhden e përpjekjeve për ruajtjen e trashëgimisë sonë të përbashkët.

Bashkëpunimi ndërmjet organizatës sonë, institucioneve vendore, organeve akademike dhe profesionistëve në Shqipëri dëshmon për hedhjen e një hapi të rëndësishëm në procesin e ruajtjes së trashëgimisë kulturore. Ndërsa vazhdojmë të pasurojmë qasjet tona, duke krijuar një ndërlidhje më të drejtpërdrejtë midis dokumenteve ndërkombëtarë dhe praktikave vendore, qëllimi kryesor është i qartë: respekti për vlerat historike dhe kulturore, angazhimi i komunitetit dhe zhvillimi i qëndrueshëm duhet të mbeten në krye të përkushtimit për ruajtjen e trashëgimisë kulturore. Është thelbësore që jo vetëm t'i integrojmë këto parime në praktikave tona të përditshme, por edhe të ushqejmë midis komuniteteve lokale një ndjenjë më të thellë përgjegjësie për trashëgiminë tonë të përbashkët. Duke vepruar kështu, ne mund të sigurohemi që natyra komplekse dhe shumëplanëshe e ruajtjes së trashëgimisë kulturore të kuptohet dhe pranohet nga të gjithë, si dhe të vazhdojmë misionin për ruajtjen e autenticitetit dhe vlerave të trashëgimisë sonë kulturore për brezat që vijnë. Kjo përpjekje dhe ky bashkëpunim krijon bazën për një qasje më gjithëpërfshirëse për ruajtjen e trashëgimisë kulturore në Shqipëri.

Shënim: Në këtë publikim nuk janë përfshirë konventat, të cilat janë ratifikuar nga shteti shqiptar dhe publikuar si ligje të veçanta.

ICOMOS është një organizatë ndërkombëtare joqeveritare që punon për ruajtjen dhe mbrojtjen e siteve të trashëgimisë kulturore. Është e vetmja organizatë joqeveritare globale e dedikuar për të promovuar zbatimin e teorisë, metodologjive dhe teknikave shkencore për ruajtjen e trashëgimisë arkitekturore dhe arkeologjike.

ICOMOS është një rrjet ekspertësh që përfiton nga shkëmbimi ndërdisiplinor i anëtarëve të tij, ndër të cilët janë arkitektë, historianë, arkeologë, historianë arti, gjeografë, antropologë, inxhinierë dhe urbanistë. Anëtarët e ICOMOS-it kontribuojnë në përmirësimin standardeve dhe teknikave të ruajtjes së trashëgimisë kulturore si ndërtesat e qendrat historike, peizazhet kulturore dhe zonat arkeologjike.

Komitetet Kombëtare përfaqësojnë interesat e ICOMOS-it në nivel kombëtar dhe shërbejnë si një forum ku individë dhe përfaqësues të institucioneve të dedikuara për ruajtjen e trashëgimisë arkitekturore mund të takohen për të shkëmbyer informacione dhe pikëpamje mbi parimet, çështjet doktrimore, por edhe mbi praktikën teknike, ligjore dhe administrative, që ndikojnë në ruajtjen e monumenteve, grupeve të ndërtesave dhe siteve.

Komitetet Kombëtare përfaqësojnë interesat e ICOMOS-it në nivel kombëtar dhe pikëpamjet e anëtarëve të tyre brenda rrjetit ndërkombëtar. Ata angazhojnë anëtarët e tyre në nisma kombëtare dhe rajonale. Komitetet Kombëtare mund të ndërmarrin aktivitete specifike me iniciativat e tyre ose me kërkesë të qeverive të tyre.

ICOMOS

Dr. Lorenc Bejko
President i ICOMOS-it në Shqipëri

Trashëgimia Kulturore, një koncept relativisht i ri në dijen dhe ndërgjegjen e shoqërisë sonë, po zë gjithmonë e më shumë një vend të dukshëm në jetën shoqërore, kulturore, shkencore dhe ekonomike të vendit. Jo vetëm rritja e perceptimit shoqëror për rëndësinë e trashëgimisë kulturore, por edhe konsolidimi ligjor/normativ, institucional dhe profesional i aktorëve të saj po krijon kushtet e formimit të një industrie të vërtetë komplekse, si për nga masa e financimeve që gjeneron, ashtu edhe për numrin e profesionistëve që aktivizon.

Sidoqoftë, ky zhvillim pozitiv nuk është shoqëruar me të njëjtat ritme nga procesi i shndërrimit të trashëgimisë kulturore në një disiplinë të vërtetë shkencore, me metodat e veta të studimit dhe kuadrin teorik të interpretimit të të dhënave. Për pasojë, edhe literatura kërkimore-studimore shqiptare në fushën e trashëgimisë kulturore ka mbetur e kufizuar si në pikëpamje të vëllimit, ashtu edhe në atë të çështjeve të trajtuara, metodologjisë studimore, bile edhe të koncepteve me të cilat vepron. Ky botim synon të plotësojë sadopak një mungesë të tillë.

Nisma për realizimin e një përmbledhjeje të tillë erdhi nga organizata Trashëgimia Kulturore pa Kufij, e njohur prej shumë vitesh në rrethet kulturore shqiptare dhe rajonale për punën e saj vizionare dhe thellësisht profesionale në fushën e ruajtjes dhe promovimit të trashëgimisë kulturore. Në bashkëpunim me ICOMOS-in shqiptar dhe një numër profesionistësh të Trashëgimisë Kulturore, janë përzgjedhur për t'u sjellë në gjuhën shqipe tekstet e disa

konventave, rezolutave dhe dokumenteve të tjera strategjike të ICOMOS-it që mbulojnë një tematikë të gjerë të praktikës konservuese dhe administruese të trashëgimisë kulturore. Jo më pak e rëndësishme është përfshirja edhe e disa trajtimeve me karakter teorik që synojnë ripërcaktimin e vendit dhe rolit të trashëgimisë kulturore në shoqërinë e sotme. Çështjet e mbuluara shkojnë nga menaxhimi i rrezikut të siteve kulturore, tek konservimi i arkitekturës vernakulare (popullore), nga parimet e interpretimit të trashëgimisë tek raporti i saj me të drejtat themelore të njeriut. Është pikërisht larmia tematike e dokumenteve të këtij botimi, pasuria e parë e madhe e tij së bashku me sjelljen e tyre në gjuhën shqipe. Grupimi i dokumenteve në kapituj të titulluar si "Konservimi dhe Restaurimi", "Dokumentimi, Prezantimi dhe Interpretimi", "Rijetëzimi i Trashëgimisë si Motor Zhvillimi", "Menaxhimi i Trashëgimisë Kulturore" apo "Edukimi dhe Burimet Njerëzore" është konsideruar si një përpjekje për t'i dhënë një strukturë logjike koncepteve dhe ideve të shumta që përmban botimi. Nga ana tjetër, përkthimi në gjuhën shqipe, synon t'i afrojë këto materiale të rëndësishme me një audiençë sa më të gjerë vendase dhe të nxisë gjithashtu debatin dhe të pasurojë fjalorin profesional në fushën e Trashëgimisë Kulturore. Shumë nga termat e përdorur kanë hyrë tashmë në gjuhën e përditshme shqipe të lidhur me trashëgiminë, kurse shumë të tjera presin të fitojnë të drejtën e qytetarisë ose të zëvendësohen me terma që do të konsiderohen më të përshtatshëm nga komuniteti i gjerë profesional. Shpresojmë sinqerisht që ky botim ta shpjerë një hap më tej këtë proces që ka nisur tashmë, por që duhet të jetë i vazhdueshëm.

Krahas qëllimeve të përmendura më lart, ky botim synon të ndihmojë procesin e rritjes dhe konsolidimit të fushës së Trashëgimisë Kulturore në vendin tonë në disa drejtime:

1. Përmirësimin e praktikave, procedurave dhe teknikave të ndërhyrjes në objektet e Trashëgimisë Kulturore dhe të gjitha format e tjera të shprehjes së saj. Pjesa më e madhe e dokumenteve të përfshirë në këtë botim përbëhet pikërisht prej atyre nismave të ICOMOS-it ndër vite, që prekin tema të tilla si administrimi i pasurisë arkeologjike, asaj nënujore, qyteteve historike, vendbanimeve të vogla, apo peizazheve historike. Në këtë kuadër, kemi përfshirë edhe Kartën e Burrës, një dokument vërtetë i rëndësishëm për të kuptuar ecurinë e qasjeve

- bashkëkohore (duke përfshirë edhe qendrimet kritike ndaj saj) në përcaktimin dhe administrimin e Trashëgimisë Kulturore në nivel global. Dokumente të tjerë trajtojnë probleme specifike konservimi si p.sh. ato të lidhura me trashëgiminë e ndërtuar, apo strukturat prej druri, pikturat murale, apo kontekstin e pasurive kulturore. Të marra së bashku, këto përbëjnë një pasuri të vyer përvoja shumëvjeçare të ICOMOS-it që vihen në funksion të përmirësimit të praktikave dhe politikave tona të deritanishme.
2. Nxitjen e krijimit dhe forcimin e lidhjeve profesionale mes anëtarëve të bashkësisë së gjerë të profesionistëve të Trashëgimisë Kulturore në vendin tonë dhe hapësirën e gjerë shqipfolëse. Ne besojmë se lidhja dhe ndërveprimi profesional është shumë më efikas kur bazohet në njohuri, praktika dhe vlera të përbashkëta. Shpresojmë që ky vëllim të ndihmojë sadopak në nxitjen e krijimit të një baze dokumentare, lehtësisht të prekshme nga një masë e madhe profesionistësh dhe rrjedhimisht të shërbejë si garanci për ndërveprim më të mirë. Në kushte të tilla, komuniteti i operatorëve të Trashëgimisë Kulturore ka më shumë mundësi për të qenë më i integruar dhe me kohezion të lartë profesional.
 3. Pasurimin e literaturës lehtësisht të përdorshme nga studiuesit, bota akademike dhe studentët e Trashëgimisë Kulturore. Vërejmë me kënaqësi se në vitet e fundit është pasuruar dukshëm oferta e edukimit universitar dhe pas-universitar në fushën e Trashëgimisë Kulturore në vend. Shpresojmë se ky vëllim të mund të shndërrohet në një pikë të rëndësishme referimi për studentët dhe profesorët e këtyre programeve dhe t'u vijë në ndihmë për arritjen e objektivave të tyre kërkimore.
 4. Zgjerimin e bazës së të dhënave për kryerjen e analizës kritike të teksteve dhe diskutit ndërkombëtar që qendron pas tyre në fushën e Trashëgimisë Kulturore. Metodatat e studimit të Trashëgimisë Kulturore mbeten ende një aspekt i pakonsoliduar që kërkon vëmendje të shtuar. Në këtë drejtim, analiza kritike e teksteve të përfshira këtu, si dhe e koncepteve teorike që qendrojnë në bazën e tyre mund të shërbejnë si një pasurim i metodave studimore të trashëgimisë si dhe dhe i vizionit tonë të përbashkët për të.
 5. Transformimin e fushës së Trashëgimisë Kulturore në një disiplinë të vërtetë shkencore. Megjithëse ky është një objektiv jo i lehtë për t'u arritur me një ndihmesë modeste siç është përgatitja e këtij vëllimi, pjekuria e studimit të Trashëgimisë Kulturore ka mbërritur në pikën ku shndërrimi i saj në një disiplinë të vërtetë shkencore (me objektin e saj të studimit, metodat studimore dhe bazën e saj teorike dhe interpretuese) është jo vetëm i nevojshëm, por edhe i mundshëm. Mendojmë sidoqoftë, se për ta kryer këtë transformim cilësor duhet të fillojmë të vendosim në qendër të studimit jo thjesht objektin apo fenomenin kulturor, por njeriun dhe shoqërinë. Këta janë jo vetëm agjentët aktivë të krijimit dhe konsumimit të Trashëgimisë Kulturore, por edhe arsyeja kryesore e vlerësimit, ruajtjes dhe studimit të saj. Rrjedhimisht, studimi metodologjik dhe rindërtimi i kontekstit shoqëror në të cilin lindin, transformohen, mbrohen, konservohen dhe administrohen pasuritë kulturore mund të jetë rruga e duhur për arritjen e këtij objektiv. Ndërkohë që studimi i ndërveprimit të shoqërisë me trashëgiminë kulturore dhe i efekteve që ai prodhon, mund të jetë ndihmesa më e rëndësishme e disiplinës së re në gjirin e shkencave shoqërore.

Në fund do të doja të shprehja një falenderim të veçantë për CHwB, kontribuesit e përkthimit të teksteve dhe ICOMOS-it Ndërkombëtar për lejen e përkthimit të materialeve në gjuhën shqipe.

**BOTIMI I TEKSTEVE BURIMORE
MBI PRAKTIKAT E RUAJTJES
DHE MENAXHIMIT
TË TRASHËGIMISË KULTURORE
NË GJUHËN SHQIPE**

MBI BOTIMIN

nga Boiken Abazi

Ky botim sjell në gjuhën shqipe përpjekjet globale në ruajtjen e trashëgimisë kulturore në domenin ndërkombëtar. Në këtë botim sillen në vëmendje politikat dhe kornizat kryesore që ekzistojnë për mbrojtjen e trashëgimisë kulturore si dhe rolin kritik të organizatave ndërkombëtare si ICOMOS, UNESCO, ICCROM, Këshilli i Evropës dhe TICCIH në ruajtjen dhe mbrojtjen e pasurive të paçmuara kulturore në mbarë botën.

Këshilli Ndërkombëtar për Monumentet dhe Sitet (ICOMOS) i është përkushtuar ruajtjes së monumenteve dhe vendeve në mbarë botën. I krijuar në vitin 1965, ICOMOS-i funksionon si një organ këshillues, duke ofruar udhëzime, ekspertizë dhe njohuri profesionale në menaxhimin, ruajtjen dhe restaurimin e trashëgimisë kulturore. Misioni i tij shtrihet përtej ruajtjes fizike të trashëgimisë kulturore dhe nxit vlerësimin dhe përdorimin e qëndrueshëm të trashëgimisë kulturore për brezat e ardhshëm. Përmes një rrjeti ekspertësh, ICOMOS-i ofron asistencë teknike, zhvillon praktikat më të mira dhe bashkëpunon me entitete vendore dhe ndërkombëtare për të siguruar mbrojtjen dhe promovimin e thesareve kulturore në të gjithë globin. Organizata e Kombeve të Bashkuara për Edukim, Shkencë dhe Kulturë (UNESCO) ka një mandat të gjerë dhe synon të mbrojë dhe ruaj trashëgiminë kulturore dhe natyrore të mbarë botës. Një nga funksionet kryesore të saj është përcaktimi dhe mbikëqyrja e vendeve të Trashëgimisë Botërore - zona me vlerë të jashtëzakonshme universale. UNESCO punon në bashkëpunim me shtetet anëtare, duke theksuar rëndësinë e këtyre vendndodhjeve dhe duke ndihmuar në ruajtjen dhe menaxhimin e tyre. Për më tepër, UNESCO nis programe që promovojnë diversitetin kulturor, edukimin e trashëgimisë dhe ngritjen e kapaciteteve, duke përforcuar vlerën e ruajtjes së trashëgimisë në nxitjen e paqes dhe mirëkuptimit të ndërsjellë midis kulturave të ndryshme në mbarë botën. Qendra Ndërkombëtare për Studimin e Ruajtjes dhe Restaurimit të Pasurive Kulturore (ICCROM) është një organizatë ndërqeveritare që përqendrohet në ndërtimin e kapaciteteve dhe shkëmbimin e njohurive në fushën e ruajtjes së trashëgimisë. I themeluar në vitin 1959, ICCROM ofron trajnime, kërkime dhe udhëzime politikash për profesionistët dhe institucionet e përfshira në ruajtjen e trashëgimisë. Me një theks në praktikat e qëndrueshme të ruajtjes dhe bashkëpunimin

ndërdisciplinor, ICCROM-i synon të forcojë ekspertizën e profesionistëve të konservimit, duke nxitur një përpjekje kolektive drejt mbrojtjes së trashëgimisë kulturore në kontekste dhe rajone të ndryshme.

Nëpërmjet promovimit të dialogut, vendosjes së standardeve të përbashkëta dhe përhapjes së praktikave më të mira, Këshilli i Evropës kontribuon ndjeshëm në ruajtjen dhe menaxhimin e qëndrueshëm të trashëgimisë kulturore. Duke luajtur një rol kryesor në ruajtjen dhe menaxhimin e trashëgimisë kulturore, Këshilli i Evropës synon të nxisë ndjenjën e identitetit, kujtesën kolektive dhe mirëkuptimin e ndërsjellë brenda dhe ndërmjet komuniteteve. Gjithashtu, Këshilli i Evropës nxit bashkëpunimin përmes nismave të ndryshme si Konventa Kulturore Evropiane dhe Konventa Faro. Këto konventa nënvizojnë rëndësinë e ruajtjes së larmisë kulturore dhe promovimit të shkëmbimit kulturor dhe mirëkuptimit të ndërsjellë, sikurse theksojnë vlerat e trashëgimisë kulturore nëpërmjet atij lloj menaxhimi që i vendos njerëzit në epiqendër. I specializuar në trashëgiminë industriale, Komiteti Ndërkombëtar për Ruajtjen e Trashëgimisë Industriale (TICCIH) ka në fokus kuptimin dhe ruajtjen e vendndodhjeve dhe objekteve industriale. TICCIH bashkëpunon me ekspertë dhe organizata në mbarë botën për të promovuar rëndësinë e trashëgimisë industriale e saj në zhvillimin kulturor dhe ekonomik. E themeluar në vitin 1973, TICCIH kryen kërkime, ndan njohuri dhe ofron udhëzime për ruajtjen e trashëgimisë industriale, duke njohur kontributin e saj në kuptimin e përparimeve teknologjike dhe përparimit shoqëror. Këto organizata, secila me fokusin dhe qasjen e vet, së bashku kontribuojnë në mënyrë të konsiderueshme në përpjekjet globale për ruajtjen dhe promovimin e trashëgimisë kulturore, duke siguruar vazhdimësinë e saj për brezat e ardhshëm. Në këtë botim do të keni mundësi të lexoni më shumë rreth politikave, rekomandimeve dhe kornizave ndërkombëtare të këtyre organizatave mbi mbrojtjen dhe ruajtjen trashëgimisë kulturore si:

1. Deklarata e Amsterdimit në Kongresin për trashëgiminë arkitekturore evropiane

u miratua në Holandë, në vitin 1975, nga delegatë nga të gjitha pjesët e Evropës. Deklarata thekson rolin e masave (të reja) planifikuese, arsimore, ligjore dhe

administrative në mbrojtjen e trashëgimisë arkitekturore të Evropës dhe kërkon që konservimi arkitekturor të bëhet pjesë e pandashme nga planifikimi urban dhe territorial. Deklarata bën thirrje për konservim të integruar që merr parasysh faktorët socialë. Ajo vë në dukje nevojën për mbështetjen e duhur financiare për konservimin dhe rëndësinë e promovimit të metodave, teknikave dhe aftësive për restaurim dhe rehabilitim, si dhe shkëmbimin ndërkombëtar të njohurive dhe përvojave nga profesionistët e fushës.

Titulli i dokumentit në botimin origjinal në gjuhën angleze: "The Declaration of Amsterdam - Congress on the European Architectural Heritage".

2. Karta e Burrës - Karta e ICOMOS-it në Australi për vendet me rëndësi kulturore

u miratua në Australi në vitin 2013. Kjo Kartë u miratua fillimisht në vitin 1979 si një përshtatje e Kartës së Venecias nga Australia, dhe më tej u përditësua disa herë me kalimin e viteve. Dokumenti fillon me disa përkufizime mbi rëndësinë (domethënien) kulturore, konservimin, restaurimin, rindërtimin, etj. Më tej, Karta përcakton parimet bazë, proceset, praktikat dhe procedurat që duhen ndjekur në lidhje me konservimin e trashëgimisë kulturore në Australi. Kjo Kartë ka patur ndikim në nivel ndërkombëtar duke shërbyer si një orientim në lidhje me standardet e konservimit të trashëgimisë.

Titulli i dokumentit në botimin origjinal në gjuhën angleze: "The Burra Charter - The Australia ICOMOS Charter for Places of Cultural Significance".

3. Karta e Firences

u miratua në vitin 1981 në Itali nga Komiteti Ndërkombëtar për Kopshtet Historike, i themeluar nga Këshilli Ndërkombëtar për Monumentet dhe Sitet dhe Federata Ndërkombëtare e Arkitektëve të Peizazhit (ICOMOS – IFLA). Karta i përkufizoi kopshtet historike si monumente të ndërthurura arkitekturore dhe hortikulturore, duke njohur nevojat specifike për ruajtjen e ekuilibrit midis materialeve të degradueshme bimore dhe dëshirës së artistit dhe mjeshtrit artizanal për ta mbajtur një kopsht përgjithmonë të pandryshuar. Më tej, nenet e Kartës së Firences caktojnë parimet për mirëmbajtjen, konservimin, restaurimin dhe rindërtimin e kopshteve historike, bashkë me mbrojtjen e tyre ligjore dhe administrative. Në vitin 1982, Karta e Firences u

regjistrua nga ICOMOS-i si pjesë plotësuese e Kartës së Venecias (1964).

Titulli i dokumentit në botimin origjinal në gjuhën angleze: "The Florence Charter".

4. Karta për ruajtjen e qyteteve historike dhe zonave urbane (Karta e e Washingtonit)

u miratua në SHBA nga ICOMOS-i në vitin 1987. Ajo përcakton parimet dhe udhëzimet për mbrojtjen dhe ruajtjen e qyteteve historike dhe të zonave historiko-urbane, dhe synon të plotësojë Kartën e Venecias, e cila thekson kryesisht monumentin individual. Karta e e Washingtonit trajton çështjet e integritetit të objektivave të konservimit në politikën e planifikimit, cilësitë e qyteteve historike që duhen ruajtur, pjesëmarrjen e banorëve në procesin e ruajtjes dhe aspektet sociale dhe ekonomike të ruajtjes së qytetit historik.

Titulli i dokumentit në botimin origjinal në gjuhën angleze: "Charter on the Conservation of Historic Towns and Urban Areas (The Washington Charter)".

5. Karta e trashëgimisë së ndërtimeve popullore

u miratua në Suedi nga ICOMOS-i në vitin 1998. Karta jep një përkufizim mbi arkitekturën popullore dhe thekson rëndësinë për njohjen, studimin, hulumtimin, mbrojtjen, restaurimin dhe rijetëzimin e saj. Dokumenti përcakton sfidat bashkëkohore që e cenojnë këtë tipologji arkitektonike përballë faktorëve globalë uniformizues. Karta i kushton vëmendje rolit dhe përgjegjësisë që kanë organet administrative të niveleve të ndryshme në konservimin e kësaj trashëgimie. Në fund, theksohet se procesi i njohjes, studimit, konservimit dhe ndërhyrjeve në arkitekturën tradicionale duhet të shoqërohet me programe trajnimi dhe informimi për rritjen e ndërgjegjësimit për mbrojtjen e trashëgimisë sonë të përbashkët.

Titulli i dokumentit në botimin origjinal në gjuhën angleze: "Charter on the Built Vernacular Heritage".

6. Karta e ICOMOS-it mbi parimet e analizës, konservimit dhe restaurimit të strukturave të trashëgimisë arkitekturore

u miratua në Zimbabve në vitin 2003, dhe bazohet mbi dokumente si Karta e Venecias (1964) dhe Dokumenti i Narës mbi Autenticitetin (1994). Karta i njeh strukturat historike si vlera kulturore në vetvete, dhe kërkon që konservimi i tyre të përfshijë ruajtjen e të gjitha

vlrave të trashëgimisë materiale dhe jomateriale që kontribuojnë në autenticitetin dhe dimensionin e tyre kulturor. Ajo njih sfidat për diagnozën/analizën dhe restaurimin e trashëgimisë arkitektonike, që kufizojnë zbatimin e kodeve moderne ligjore dhe standardet e ndërtimit, dhe përcakton kriteret e përgjithshme, metodat e hulumtimit dhe masat konkrete për konservimin e kësaj trashëgimie.

Titulli i dokumentit në botimin origjinal në gjuhën angleze: "ICOMOS Charter-Principles for the Analysis, Conservation and Structural Restoration of Architectural Heritage".

7. Parimet e ICOMOS-it për ruajtjen, konservimin dhe restaurimin e pikturave murale

u miratuan në Zimbabve nga Asambleja e Këshillit Ndërkombëtar për Monumentet dhe Sitet (ICOMOS) në vitin 2003. Dokumenti bazohet mbi Kartën e Venecias (1964), Deklaratën e Amsterdimit (1975) dhe Dokumentin e Narës mbi autenticitetin, si dhe në kontribute të tjera në fushën e trashëgimisë që lidhen me krijimtarinë njerëzore të pikturave murale, prej artit të lashtë shkëmbor e deri te muralet e sotme. Në këtë dokument trajtohen pikturat e krijuara mbi suporte (mbështetëse) jo-organike, të tilla si suvaja, tulla, balta dhe guri, dhe nuk përfshihen pikturat e realizuara mbi suporte (mbështetëse) organike, si druri, etj. Nenet e këtij dokumenti shtjellojnë konceptet dhe praktikatat më të mira në lidhje me politikatat e mbrojtjes, hulumtimit, dokumentimit, konservimin, menaxhimin, masat emergjente, kualifikimet profesionale dhe bashkëpunimin ndërkombëtar për këtë pjesë aq të rëndësishme të trashëgimisë kulturore botërore.

Titulli i dokumentit në botimin origjinal në gjuhën angleze: "ICOMOS Principles for the Preservation and Conservation-Restoration of Wall Paintings".

8. Parimet e përbashkëta ICOMOS - TICCIH për konservimin e siteve, strukturave, zonave dhe peizazheve të trashëgimisë industriale,

të njohura ndryshe edhe si **"Parimet e Dublinit"**, u miratuan në Irlandë, në vitin 2011. Dokumenti trajton procesin global të industrializimit dhe trashëgiminë që ka lënë pas, një pjesë e së cilës është ende në përdorim. Dokumenti thekson se trashëgimia industriale është jo vetëm materiale, por edhe jomateriale, e mishëruar në kujtesën e punëtorëve dhe komuniteteve, duke formësuar përgjatë historisë edhe jetën e

tyre. Përmes përkufizimit dhe klasifikimit të kësaj trashëgimie, parimet më tej përcaktojnë metodat e hulumtimit, konservimin, rijetëzimin dhe integrimin e saj me proceset zhvillimore urbane dhe me aktivitetet edukative dhe turistike.

Titulli i dokumentit në botimin origjinal në gjuhën angleze: "Joint ICOMOS - TICCIH Principles for the Conservation of Industrial Heritage Sites, Structures, Areas and Landscapes".

9. Karta e ICOMOS-it për interpretimin dhe prezantimin e siteve të trashëgimisë kulturore

u miratua në Kanada në vitin 2008. Duke u bazuar mbi Kartën e Venecias, kjo Kartë jep udhëzime mbi interpretimin e siteve të trashëgimisë kulturore. Dokumenti thekson rolin e komunikimit me publikun dhe të edukimit në fushën e ruajtjes së trashëgimisë. Sipas Kartës, programet e interpretimit duhet të dallojnë fazat e ndryshme historike dhe evoluimitin e një siti në mënyrë që të respektohet autenticiteti. Më tej, Karta nënvizon nevojën për përfshirjen e të gjitha palëve të interesit në vendimmarrjet që lidhen me interpretimin e një siti të trashëgimisë.

Titulli i dokumentit në botimin origjinal në gjuhën angleze: "The ICOMOS Charter for the Interpretation and Presentation of Cultural Heritage Sites".

10. Deklarata e Xi'an-it (Sianit) mbi konservimin e mjedisit rrethues të strukturave, siteve dhe zonave të trashëgimisë

u miratua në Kinë nga ICOMOS-i në vitin 2005. Deklarata adreson nevojën për të trajtuar në mënyrë të përshtatshme transformimin e shpejtë dhe në rritje të qyteteve, të peizazheve natyrore, të shtigjeve (itinerareve) të trashëgimisë, si dhe nevojën për ruajtjen e peizazheve historiko-urbane dhe konservimin e mjedisit rrethues të strukturave, siteve dhe zonave historike. Deklarata bazohet mbi kartat dhe rekomandimet e mëhershme ndërkombëtare dhe i kushton vëmendje të veçantë konservimit të mjedisit rrethues të trashëgimisë, duke e përkufizuar atë si koncept dhe në praktikë, si dhe duke dhënë rekomandime për ruajtjen, monitorimin dhe menaxhimin e këtij mjedisi.

Titulli i dokumentit në botimin origjinal në gjuhën angleze: "Xi'an Declaration on the Conservation of the Setting of Heritage Structures, Sites and Areas".

11. Dokumenti i Narës mbi autenticitetin

u miratua në Japoni në bashkëpunim mes UNESCO-s, ICCROM-it, ICOMOS-it dhe qeverisë së Japonisë në vitin 1994. Dokumenti adreson nevojën për një kuptim më të gjerë të larmisë kulturore dhe praktikave të konservimit për ruajtjen e autenticitetit të pasurive kulturore.

Dokumenti merr për bazë Kartën e Venecias, por e plotëson atë duke njohur faktin se koncepti i termit autenticitet dallon nga kultura në kulturë, prandaj dhe në vlerësimin dhe zbatimin e tij duhet marrë gjithnjë parasysh konteksti kulturor.

Titulli i dokumentit në botimin origjinal në gjuhën angleze: "The Nara Document on Authenticity".

12. Rekomandimet mbi peizazhin historiko-urban

u miratuan në Francë nga UNESCO-ja në vitin 2011, si një plotësim i Rekomandimeve mbi Ruajtjen e Rolit Bashkëkohor të Zonave Historike të vitit 1977, dhe për t'iu përshtatur ndryshimeve/transformimeve që kanë ndodhur në kohë. Rekomandimet e vitit 2011 japin një përkufizim të përqasjes konservuese sipas "peizazhit historiko-urban", përtej nocionit të "qendrës historike/ansamblit historik", duke adresuar edhe sfidat për menaxhimin e trashëgimisë që burojnë prej migrimit masiv drejt qendrave urbane dhe urbanizimit të hovshëm e të pakontrolluar. Rekomandimet synojnë integrimin e trashëgimisë materiale dhe jomateriale të zonave urbane brenda politikave publike, zhvillimit të qëndrueshëm ekonomik dhe masave për mbrojtjen mjedisore.

Titulli i dokumentit në botimin origjinal në gjuhën angleze: "Reccomendation on the Historic Urban Landscape".

13. Karta e turizmit kulturor

u miratua nga Këshilli Ndërkombëtar për Monumentet dhe Sitet (ICOMOS) në vitin 1976 në Belgjikë, si një përgjigje ndaj shqetësimit për konservimin e trashëgimisë kulturore gjatë zhvillimit ekstrem të aktiviteteve turistike. Karta njohu faktin se turizmi do vazhdonte të rritej në botë me ritme të shpejta dhe se ai duhej përdorur për të krijuar të ardhura për ruajtjen dhe mirëmbajtjen e monumenteve, por që, njëkohësisht, turizmi edhe duhej kufizuar për të parandaluar mbipërdorimin, dëmtimin dhe shkatërrimin e trashëgimisë, si dhe për të respektuar mjedisin e komuniteteve pritëse. Karta u bën thirrje shteteve

anëtare të koventave të OKB-së/UNESCO-s për ruajtjen e trashëgimisë, si dhe organizatave që përfaqësojnë turizmin, që të marrin masa për krijimin dhe respektimin e rregullave dhe standardeve që integrojnë pronat kulturore brenda objektivave sociale dhe ekonomike.

Titulli i dokumentit në botimin origjinal në gjuhën angleze: "Charter of Cultural Tourism".

14. Karta e turizmit kulturor ndërkombëtar

u miratua në Meksikë në vitin 1999 nga Asambleja e Këshillit Ndërkombëtar për Monumentet dhe Sitet (ICOMOS). Karta e njuh turizmin kulturor njëkohësisht si një mundësi zhvillimore dhe një sfidë madhore në lidhje me trashëgiminë kulturore materiale dhe jomateriale si dhe atë natyrore. Dokumenti përfshin objektiva për të baraspeshuar pritshmëritë e vizitorëve me interesat e industrisë së turizmit, me nevojat socio-ekonomike të komuniteteve pritëse dhe me kriteret e menaxhimit dhe konservimit të trashëgimisë. Karta thekson rëndësinë e bashkëpunimit dhe harmonizimit të objektivave që çojnë drejt zhvillimit të planifikuar dhe të qëndrueshëm, nga i cili mund të pëfitojnë të gjitha palët e interesit, dhe nënvizon rëndësinë e programeve turistike që mbrojnë dhe nxjerrin në pah vlerat dhe karakteristikat e trashëgimisë.

Titulli i dokumentit në botimin origjinal në gjuhën angleze: "International Cultural Tourism Charter".

15. Parimet për konservimin e trashëgimisë së ndërtuar me lëndë drusore

u miratuan në Indi nga ICOMOS-i në vitin 2017. Dokumenti përcakton parimet bazë dhe praktikatat për mbrojtjen dhe konservimin e strukturave të trashëgimisë së ndërtuar me lëndë drusore. Parimet trajtojnë hulumtimin, diagnostikimin, dokumentimin dhe kërkimin shkencor të trashëgimisë së ndërtuar me lëndë drusore, duke bërë përkufizimin e saj dhe duke propozuar metodat më të mira për ndërhyrjet konservuese, monitorimin dhe menaxhimin në një gamë sa më të gjerë rastesh në nivel ndërkombëtar. Në fund dokumenti mbyllet me rekomandime mbi rezervat historiko-pyjore, edukimin, formimin profesional si dhe me një fjalorth termash.

Titulli i dokumentit në botimin origjinal në gjuhën angleze: "Principles for the Conservation of Wooden Built Heritage".

16. Karta e ICOMOS-it mbi shtigjet (itineraret) kulturore

u miratua në Kanada në vitin 2008 dhe paraqet një koncept dhe model të ri që shkon përtej kufijve për ruajtjen dhe menaxhimin e trashëgimisë së përbashkët kulturore, natyrore dhe historike. Karta jep një përkufizim mbi "shtigjet kulturore" dhe specifikat e tyre, për metodologjinë e hulumtimit dhe ruajtjes së tyre si dhe për klasifikimin e tyre. Karta përcakton lidhjet e "shtigjeve kulturore" me pasuritë e tjera të trashëgimisë, duke paraqitur mekanizma për menaxhimin e "shtigjeve kulturore", si dhe duke prezantuar parime dhe udhëzime për përdorimin e tyre dhe për bashkëpunimin në nivel ndërkombëtar.

Titulli i dokumentit në botimin origjinal në gjuhën angleze: "ICOMOS Charter on Cultural Routes".

17. Parimet e regjistrimit të monumenteve, ansambleve të ndërtesave dhe siteve

u miratuan në Bullgari nga ICOMOS-i në vitin 1996. Parimet paraqesin përkufizime mbi trashëgiminë kulturore, regjistrimin dhe dokumentimin e saj, si dhe të të dhënave që lidhen me të. Më tej, këto Parime japin arsytet dhe metodat për regjistrimin, duke specifikuar edhe renditjen e hapave dhe procedurave të nevojshme. Ato përcaktojnë përgjegjësinë e palëve të ndryshme të interesit në lidhje me procesin e regjistrimit të trashëgimisë kulturore si dhe të inkuadrimit të saj brenda planeve zhvillimore. Parimet përcaktojnë në fund edhe mënyrën e menaxhimit dhe shkëmbimit të të dhënave mbi trashëgiminë kulturore.

Titulli i dokumentit në botimin origjinal në gjuhën angleze: "Principles for the Recording of Monuments, Groups of Buildings and Sites".

18. Rezoluta e Simpoziumit mbi përfshirjen e arkitekturës bashkëkohore brenda zonave të ansambleve të ndërtesave historike

u miratua në Hungari nga ICOMOS-i në vitin 1972. Rezoluta e konsideron arkitekturën si shprehje të kohës kur është ndërtuar, si dhe në zhvillim të vazhdueshëm. Rezoluta deklaron se çdo monument bart një vlerë të pavarur nga funksioni dhe domethënia fillestare, që mundëson përshtatjen me ndryshimet në kontekstin kulturor, social, ekonomik dhe politik, por duke ruajtur plotësisht strukturën dhe karakterin e vet. Rezoluta propozon që arkitektura bashkëkohore të mund të përfshihet brenda zonave të ansambleve historike për

aq kohë sa skemat e planifikimit të qyteteve ku bëjnë pjesë këto ndërtesa përfshijnë pranimin e strukturave ekzistuese si një kuadër për zhvillimin e mëtejshëm. *Titulli i dokumentit në botimin origjinal në gjuhën angleze: "Resolutions of the Symposium on the introduction of contemporary architecture into ancient groups of buildings".*

19. Rezoluta e simpoziumit ndërkombëtar për konservimin e qytezave historike

u miratua në Gjermani nga ICOMOS-i në vitin 1975. Ajo vë në dukje tiparet dallues të qytezave historike dhe kërcënimet ndaj tyre (mungesa e aktivitetit ekonomik, braktisja e bërthamës historike, ritmi i shpejtë i migrimit urban, etj). Për t'iu kundërvënë ndikimeve negative, sugjerohen disa strategji, të tilla si planifikimi efektivi, politika ekonomike që nuk çojnë në shbërjen dhe braktisjen e strukturës historike dhe nxitja e ndjenjës së krenarisë tek banorët e qytetit. Rezoluta thekson se konservimi urban nuk mund të mbështetet vetëm në aktivitetin privat dhe nismat lokale, por duhet të përfshijë autoritetet rajonale dhe legjislatonin për të inkurajuar konservimin dhe për të shkurajuar spekulimet financiare me pronat.

Titulli i dokumentit në botimin origjinal në gjuhën angleze: "Resolutions of the International Symposium on the Conservation of Smaller Historic Towns".

20. Deklarata e Tlaxcala-s për rijetëzimin e vendbanimeve të vogla

u miratua në Meksikë nga ICOMOS-i në vitin 1982. Deklarata njeht faktin që vendbanimet e vogla mbartin dëshmi për kulturat tona dhe thekson përgjegjësinë e qeverive në ruajtjen e tyre përmes një qasjeje ndërdisiplinore, si dhe të drejtën e komuniteteve vendase për t'u përfshirë në vendimmarrje. Ajo pohon se konservimi mund të përfshijë edhe përmirësimin e kushteve për banorët vendas duke inkurajuar rigjallërimin e komuniteteve. Deklarata thekson se materialet rajonale dhe teknikat tradicionale të ndërtimit janë thelbësore për mirëmbajtjen e këtyre vendbanimeve që ndihmonjnë edhe në strehimin e përbalueshëm, dhe rekomandon dhënie të granteve qeveritare, si dhe kurrikula universitare në lidhje me konservimin e kësaj trashëgimie.

Titulli i dokumentit në botimin origjinal në gjuhën angleze: "Tlaxcala Declaration on the Revitalization of Small Settlements".

21. Deklarata e Parisit mbi trashëgiminë si motor zhvillimi

u miratua nga Këshilli Ndërkombëtar për Monumentet dhe Sitet (ICOMOS) në vitin 2011, në Francë. Deklarata paraqet parime dhe rekomandime në lidhje me marrëdhënien mes zhvillimit dhe trashëgimisë, duke renditur edhe një seri kartash dhe deklaratash të rëndësishme të UNESCO-s dhe ICOMOS-it që i kanë paraprirë këtij dokumenti. Deklarata trajton globalizimin duke i njohur disa efekte dobiprurëse e disa të dëmshme, si dhe nënvizon nevojën për ruajtjen e trashëgimisë si një aspekt thelbësor i zhvillimit të qëndrueshëm për njerëzimin përballë sfidave të globalizimit. Deklarata thekson rolin e rëndësishëm të trashëgimisë në rigjenerimin e komuniteteve dhe në rijetëzimin e zonave urbane.

Titulli i dokumentit në botimin origjinal në gjuhën angleze: "The Paris Declaration on Heritage as a driver of Development".

22. Karta për mbrojtjen dhe menaxhimin e trashëgimisë arkeologjike

u miratua në Zvicër nga ICOMOS-i në vitin 1990. Dokumenti është frymëzuar nga Karta e Venecias dhe u hartua për të adresuar rreziqet ndaj vendndodhjeve arkeologjike anekënd botës, veçanërisht rreziku nga plaçkitjet dhe zhvillimi i pakontrolluar i territorit. Karta synon përcaktimin e parimeve për menaxhimin e trashëgimisë arkeologjike dhe injurajon mbrojtjen ligjore, inventarizimin dhe regjistrimin përkatës. Më tej, paraqiten parimet për hulumtimin, mirëmbajtjen, konservimin, si dhe rindërtimin e kësaj trashëgimie, dhe në fund Karta trajton edhe nevojën e shkëmbimit të përvojave dhe njohurive akademike dhe shkencore të ekspertëve të fushës.

Titulli i dokumentit në botimin origjinal në gjuhën angleze: "Charter for the Protection and Management of the Archaeological Heritage".

23. Karta për mbrojtjen dhe menaxhimin e trashëgimisë kulturore nënujore

u miratua nga Këshilli Ndërkombëtar për Monumentet dhe Sitet (ICOMOS) në vitin 1996, në Bullgari. Karta inkurajon ruajtjen e trashëgimisë kulturore nënujore në ujërat e brendshme dhe ato pranë brigjeve, në cektësira detare dhe në thellësira oqeanike, si dhe shërben si plotësim i Kartës së ICOMOS-it për trashëgiminë

arkeologjike. Karta cakton parimet themelore për mbrojtjen dhe menxhimin e kësaj trashëgimie, duke ia nisur nga përpjekja për ruajtjen e saj "in situ". Karta jep udhëzime mbi mënyrat e hulumtimit, si dhe përgatitjen, financimin dhe zbatimin e projekteve në këtë sektor, bashkë me rekomandimet mbi kualifikimet profesionale dhe shkëmbimin e përvojave në nivel ndërkombëtar. *Titulli i dokumentit në botimin origjinal në gjuhën angleze: "Charter on the Protection and Management of Underwater Cultural Heritage".*

24. Parimet e Valetës për mbrojtjen dhe menaxhimin e qyteteve historike dhe zonave historiko-urbane

u miratuan nga ICOMOS-i në vitin 2011, në Maltë, si një dokument për plotësimin dhe përditësimin e Kartës së Washingtonit (1987) dhe Rekomandimit të Nairobit (1976). Parimet e Valetës prekin jo vetëm zonat historiko-urbane, por edhe vlerat jomateriale, identitetin, përdorimin tradicional të tokës, rolin e hapësirës publike si dhe faktorët e integritetit socio-ekonomik dhe faktorët mjedisorë, duke i dhënë rëndësi konceptimit të peizazhit të qytetit si një tërësi që përfshin topografinë dhe vijën e horizontit. Parimet ripërkufizojnë konceptet dhe më tej vijnë me rekomandime mbi sfidat që lidhen me zhvillimin e hovshëm urban, ndërhyrjet konservuese në këtë kontekst dhe strategjitë e metodat më të mira për administrimin e kësaj trashëgimie të integruar brenda zhvillimit të qëndrueshëm.

Titulli i dokumentit në botimin origjinal në gjuhën angleze: "The Valletta Principles for the Safeguarding and Management of Historic Cities, Towns and Urban Areas".

25. Deklarata e Limës mbi menaxhimin e trashëgimisë kulturore në lidhje me riskun nga fatkeqësitë

u miratua nga profesionistë japonezë dhe peruanë gjatë Simpoziumit Ndërkombëtar të vitit 2010 në Peru. Deklarata paraqet propozime për reduktimin e riskut nga fatkeqësitë, rreziqet, varfëria dhe ndryshimet klimatike, duke marrë parasysh rritjen e numrit të fatkeqësive anembanë botës. Ajo bazohet në kartat ndërkombëtare të mëhershme të konservimit dhe ka për qëllim ndarjen e përvojave për parandalimin e fatkeqësive dhe për rimëkëmbjen pas tyre. Deklarata jep rekomandime për organizatat ndërkombëtare, qeveritë, autoritetet lokale, ekspertët e fushës dhe

komunitetet në lidhje me menaxhimin e duhur të riskut nga fatkeqësitë.

Titulli i dokumentit në botimin origjinal në gjuhën angleze: "Lima Declaration for Disaster Risk Management of Cultural Heritage".

26. Udhëzuesi për edukimin dhe formimin profesional në konservimin e monumenteve, ansambleve dhe siteve

u miratua në Sri Lankë nga ICOMOS-i në vitin 1993. Asambleja e Përgjithshme e ICOMOS-it e miratoi këtë udhëzues me synimin për të krijuar standarde dhe një orientim për edukimin dhe formimin profesional në fushën e trashëgimisë kulturore. Udhëzuesi kërkon që punët që lidhen me konservimin t'i besohen personave kompetentë, dhe përshkruan aftësitë që duhet të kenë këta profesionistë. Dokumenti trajton gjithashtu edhe trajnimin e mjeshtërive artizanale në fushën e konservimit, rikthimin e aftësive të vjetra historike, si dhe zhvillimin e qendrave rajonale dhe shkëmbimin e përvojave në nivel ndërkombëtar.

Titulli i dokumentit në botimin origjinal në gjuhën angleze: "Guidelines for Education and Training in the Conservation of Monuments, Ensembles and Sites".

27. Deklarata e Stokholmit

Deklarata e ICOMOS-it në shënimin e 50-vjetorit të Deklaratës Universale të të Drejtave të Njeriut, u miratua në Suedi në vitin 1998. Deklarata njeh të drejtën e të gjithëve për të marrë pjesë në jetën kulturore të komuniteteve të tyre dhe e vlerëson të drejtën për trashëgimi kulturore si "pjesë përbërëse të të drejtave të njeriut". Deklarata cakton detyra dhe përgjegjësi për individët, komunitetet dhe autoritetet e niveleve të ndryshme. Deklarata thekson se shoqëria, sektori privat dhe individët duhet të ekuilibrojnë interesat e ruajtjes me ato të zhvillimit, dhe bën thirrje për bashkëpunim në nivel ndërkombëtar.

Titulli i dokumentit në botimin origjinal në gjuhën angleze: "The Stockholm Declaration: Declaration of ICOMOS marking the 50th anniversary of the Universal Declaration of Human Rights".

**MBI
MBROJTJEN
E MONUMENTEVE
NË KONTEKSTIN SHQIPTAR**

nga Pirro Thomo

Në krahasim me vendet e zhvilluara të Evropës, përkujdesja për mbrojtjen e monumenteve në Shqipëri është tepër e vonë. Ky fakt kushtëzoi gjithë veprimtarinë në fushën e mbrojtjes, si legjislacionin mbi Trashëgiminë Kulturore, dinamikën e vënies në mbrojtje të monumenteve nga shteti, si dhe kriteret për konservimin dhe restaurimin e tyre.

1. Legjislacioni

Akti i parë zyrtar për kujdesin ndaj pasurive kulturore pas shpalljes së Pavarësisë të Shqipërisë më 1912, mbas një pushtimi pesëshekullor nga Perandoria Osmane, është Qarkorja e Ministrisë së Arsimit Nr. 923, datë 19.06.1922, drejtuar gjithë kryeinspektorëve dhe inspektorëve të arsimit, me anën e së cilës porositeshin të kujdeseshin për gjetjen dhe ruajtjen e antikitetëve.

Akti më i plotë juridik është Ligji 129, dt. 28.05.1929 "Mbi monumentet Kombëtare". Në përcaktimin e monumenteve u jepet përparësi vlerës historike dhe artistike të tyre. Të dy këto akte mbetën pa zbatim se ato nuk u shoqëruan me ndonjë shpallje zyrtare monumentesh.

Pas Luftës së dytë Botërore fillon veprimtaria sistematike për vlerësimin e trashëgimisë kulturore. Dekreti nr. 568, datë 17.03.1948 "Mbi mbrojtjen e monumenteve të kulturës dhe sendeve natyrale të rralla", i miratuar me Ligjin nr. 609, datë 25.05.1948, janë aktet e para normative që trajtojnë monumentet e kulturës dhe ato të natyrës. Instituti i Shkencave ishte institucioni i ngarkuar për përzgjedhjen e monumenteve dhe për mbrojtjen e tyre, ndërsa më vonë këto funksione i kaluan Universitetit të Tiranës.

Zgjerimi i veprimtarive lidhur me monumentet solli si kërkesë imperative krijimin e institucioneve të pavarura për ushtrimin e këtyre veprimtarive. Deri atëherë funksionet e mbrojtjes së monumenteve, por dhe i gjermimeve, gjurmimit dhe studimit të trashëgimisë kulturore kryheshin nga Grupi i Kulturës Materiale, pranë Institutit të Historisë së Universitetit të Tiranës. Grupi i Kulturës Materiale përbëhej prej Sektorit të Arkeologjisë, Sektorit të Historisë së Artit dhe Arkitekturës dhe Sektorit të Restaurimit. Me shtimin e vëllimit të punimeve, mbi bazën e Sektorit të Restaurimit të Grupit të Kulturës Materiale, më 1965 u krijua një institucion i veçantë

për mbrojtjen dhe restaurimin e monumenteve të kulturës: Instituti i Monumenteve të Kulturës, me degë dhe atelie në qendër dhe në rrethe të ndryshme të vendit nën varësinë e Ministrisë së Arsimit dhe Kulturës.

Në vijim të përmirësimit të legjislacionit të mbrojtjes së monumenteve më 23.09.1971 miratohet dekreti "Mbi mbrojtjen e monumenteve kulturore e historike dhe pasurive natyrale të rralla", i cili shquhet për konceptet qarta për vlerësimin e monumenteve dhe organizimin e institucioneve të ngarkuara për mbrojtjen e tyre.

Mbi bazën e këtij dekreti u miratuan disa rregullore, të cilat saktësonin mënyrat dhe përgjegjësitë për mbrojtjen e monumenteve kulturore dhe historike. Ndryshimet politike të vitit 1991 sollën nevojën e përshtatjes së ligjeve për trashëgiminë historike sipas kushteve të reja social-politike të vendit. Në këtë kuadër miratohet ligji nr. 7876, dt. 12.10.1994 "Për mbrojtjen e pasurive kulturore të luajtshme dhe të paluajtshme". Në ligj i hiqet e drejta ekskluzive e shtetit për kryerjen e gjermimeve dhe restaurimeve. Ato mund të kryhen edhe nga persona të kualifikuar, me autorizimin e Ministrisë së Kulturës, Rinisë dhe Sporteve, po kështu mund të kryhen edhe në bashkëpunim me institucione të huaja të specializuara. Gjithashtu lejohet financimi i këtyre veprimtarive edhe nga donacione institucionesh të huaja shtetërore apo private.

Në Ligjin nr. 9048, dt. 07.04.2003 "Per trashëgiminë kulturore", i ndryshuar në vitin 2008 me titullin "Mbi trashëgiminë kulturore, i ndryshuar", bëhet një zgjerim i konceptit trashëgimi kulturore, duke përfshirë në të dhe trashëgiminë shpirtërore. Gjithashtu në të ligjërohet licensimi i personave dhe shoqërive të specializuara për hartimin e projekteve dhe ndërhyrjeve restauruese.

Në mbështetje të ligjeve të mësipërme ka dalë një numër i madh VKM-sh dhe Rregulloresh, të cilat zgjerojnë ose interpretojnë nenet e veçanta të ligjeve. Ndër to janë tepër të rëndësishme rregulloret për mbrojtjen, konservimin e integruar dhe administrimin e qendrave historike dhe zonave të mbrojtura të qyteteve dhe fshatrave. Në këto rregullore përcaktohet ndarja e ansambleve të mbrojtura në qendra historike dhe në zona të mbrojtur ose zona tampon (mbrojtëse), si

dhe ndarja e monumenteve në monumente të kategorisë së parë dhe monumente të kategorisë së dytë. Për secilën nga këto kategori jepen dhe mënyrat e mbrojtjes dhe ndërhyrjeve restauruese. Monumentet e Kulturës, sipas vlerave të tyre historiko - kulturore ndahen në dy kategori: monumente të kategorisë së parë dhe monumente të kategorisë së dytë. Kjo ndarje sipas vlerave, pasqyrohet në shkallën e ruajtjes së tyre si dhe në mënyrat dhe shkallën e ndërhyrjes konservuese dhe restauruese. Përgjithësisht kjo ndarje bëhet për banesat dhe, më konkretisht, për banesat në Qendrat Historike të qyteteve dhe të fshatrave. Monumentet e kategorisë së parë janë shembujt me vlera të rëndësishme tipologjike dhe arkitekturore, që pasqyrojnë zhvillimin tipologjik dhe karakteristikat arkitektoniko-teknike të banesës tradicionale.

Monumentet e kategorisë së dytë janë ndërtime me vlera historiko-kulturore, kryesisht si formuese të ansambleve urbanistiko-arkitekturore, marrin pjesë në formulimin kompozicional të qytetit, por dhe ruajnë vlera arkitekturore në vetvete. Këto vlera mund të jenë zgjidhjet funksionale të arritura, ose vlera artistike të interiereve, si gdhendje në dru, piktura murale etj.

2. Gjurmimi dhe vënia në mbrojtje e monumenteve

Më 1948 Instituti i Shkencave harton listën e parë të monumenteve, e cila është mbështetur në njohuritë e deriatëhershme, nga rezultatet e gërmimeve të paraluftës së dytë botërore dhe nga të dhënat e literaturës së asaj kohe.

Lista përmban 107 monumente, të shpërndara në 22 rrethe të vendit dhe të ndara në katër kategori:

- kala, qyteza dhe qytete antike,
- kisha e manastire,
- ura, ujësjellës, shpella e kulla,
- xhami, teqe e tyrbe, si xhamia Mbret në Berat, xhamia e Mirahorit në Korçë, e Muradies në Vlorë, tyrbja e Kapllan pashës në Tiranë etj.

Në vitin 1961 hidhet një hap i madh cilësor në procesin e vlerësimit të monumenteve. Vihen në mbrojtje të shtetit ansamble dhe qytete, një akt madhor për Shqipërinë e asaj kohe që edhe sot e kësaj dite ngjall admirimin e organizatave dhe studiuesve ndërkombëtarë. U vunë në mbrojtje

qytetet-muze të Beratit dhe të Gjirokastrës, nëntoka e Durrësit dhe Pazari i Vjetër i Krujës. Krahas shpallet lista e dytë me 80 monumente, nga të cilat 54 janë banesa.

Në vitin 1963 Universiteti i Tiranës, i cili kishte nën juridiksionin e tij mbrojtjen e monumenteve, harton listën e tretë të monumenteve, nga të cilat të cilat arrijnë shifrën e 471 monumenteve, duke zgjeruar ndjeshëm dhe fushën e gjinive të ndryshme ndërtimore.

Viti 1967, me nxjerrjen jashtë ligjit të ushtrimit të fesë dhe privimit të popullsisë nga e drejta elementare e besimit, ishte një vit i mbrapshtë edhe për monumentet e kulturës. Krahas shkatërrimit të ndërtesave dhe objekteve të tjera fetare, u kërkua dhe pakësimi i numrit të monumenteve të kultit të vëna në mbrojtje. Falë rezistencës së vendosur të një grupi të vogël studiuesish, sigurisht jo pa rrezik për atë kohë, u arrit që të mbaheshin në listë rreth 140 monumente nga 214 që përmbante lista. Si rezultat i zgjerimit të veprimtarisë kërkimore e studimore edhe në fushën e trashëgimisë kulturore, zmadhohet dhe numri i monumenteve të vëna në mbrojtje. Kështu, lista e vitit 1973 e botuar nga Ministria e Arsimit dhe Kulturës, përmbante 700 monumente, por këtu nuk përfshiheshin monumentet e kategorisë së dytë, ndërsa qendrat arkeologjike figurojnë si njësi të vetme, ndonëse ato brenda tyre përmbajnë shumë monumente. Një risi e kësaj liste është se tashmë janë vlerësuar dhe shumë banesa fshatare, duke shpallur dhe 55 të tilla si monumente kulture, kryesisht nga krahinat e Shqipërisë së Veriut, të cilat ishin eksploruar deri atëherë.

Sensibilizimi ndaj vlerave të arkitekturës popullore solli daljen e VKM-së nr. 229, dt. 01.11.1974 "Mbi gjurmimin dhe vënien në mbrojtje të ndërtimeve popullore". Zbatimi i këtij vendimi nëpërmjet ekspeditave të shumta gjurmuese e rriti në mënyrë të ndjeshme numrin e monumenteve edhe me banesa popullore jo vetëm në qendrat qytetare, por dhe me banesa fshatare nga krahina të ndryshme të vendit.

Me shtesat dhe seleksionimet e herëpashershme deri në vitin 1988 numri i monumenteve arriti në 1134 të kategorisë së parë, ndërsa bashkë me monumentet e kategorisë së dytë, ky numër

shkoi në 2377. Lista përfundimtare e ditëve të sotme numëron 2295 monumente. Vlerësimi për monumentet tona i tejkaloi kufijtë e vendit: Qendra arkeologjike e Butrintit më 1992, Gjirokastra më 2005 dhe Beratit më 2007 shpallen Pasuri Kulturore Botërore nën kujdesin e UNESCO-s.

3. Mbi kriteret e shpalljes së monumenteve

Rritja e vazhdueshme e numrit të monumenteve, por dhe të gjinive ndërtimore të vëna në mbrojtje nuk mund të bëhej në mënyrë rastësore sepse, mbi të gjitha, ajo ishte një punë me shumë përgjegjësi si për të ardhmen e kulturës kombëtare, ashtu dhe për mënyrën dhe nevojën për mirëmbajtje. Përcaktimi i kriterëve vlerësues do të ishte pikënisja e këtij procesi të gjatë gjurmues, dokumentues, seleksionues dhe propozues për të vënë në mbrojtje shtetërore ekzemplarët më me vlerë të gjinive të ndryshme ndërtimore.

Kriteri i parë dhe themelori i përzgjedhjes do të buronte nga vetë përcaktimi i nocionit të monumentit, d.m.th. të ishte një vepër me vlera historike dhe artistike. Aspekti historik kushtëzohej nga dukuria se çdo periudhë historike karakterizohej nga një shumëllojshmëri gjinish dhe numër ndërtimesh. Detyra e parë e përzgjedhjes do të ishte të pasqyronte barazisht gjithë këtë shumëllojshmëri monumentesh.

Aspekti i dytë, ai i vlerës artistike, merr në konsideratë tiparet artistiko-arkitektonike, apo tekniko-konstruktive të veprave, ku këto tipare kanë arritjet më të shënuara. Edhe ky aspekt i shërben aspektit historik, sepse dëshmon për karakterin ekonomik-shoqëror të shoqërisë së kohës, nivelin e tyre, si dhe shijet e kësaj shoqërie gjatë periudhave në shqyrtim.

Krahas këtij kriteri në dy aspektet e tij dhe në ndihmë të tyre merren në konsideratë dhe kriteret e tjera. Ndër to më i rëndësishëm është kriteri tipologjik, i zbatuar për çdo gjini arkitektonike dhe në mënyrë të veçantë për ato gjini ku janë trashëguar një numër shumë i madh ekzemplarësh, siç janë p.sh. banesat, apo ndërtimet e kultit etj. Çdo periudhë historike karakterizohet nga mbizotërimi i një tipologjie të caktuar monumentesh, shembujt më përfaqësues të tyre duhet të vireshin në mbrojtje. Por kristalizimi i një prototipi nuk ishte i

menjëhershëm. Një numër shembujsh dëshmojnë për rrugën historike që ka ndjekur formimi tipologjik deri sa arriti në format më të përkryera. Këta shembuj përfaqësojnë etapa të ndryshme drejt formimit tipologjik dhe, si të tilla, edhe ato duheshin vënë në mbrojtje.

Një tip i caktuar nuk shfaqet me të njëjtat tipare në qendra të ndryshme. Ato mund të përmbajnë disa karakteristika specifike. Por edhe këta shembuj duhet të vireshin në mbrojtje, sepse dëshmojnë për përhapjen gjeografike të një tipi të caktuar, që i jep zhvillimit tipologjik një karakter mbarëkombëtar. Edhe këtu, ashtu si dhe për kriterin e parë, vlera arkitektonike ka rolin e saj në shpalljen e monumenteve.

Një tjetër kriter i rëndësishëm që është pasur parasysh ka qenë dhe kriteri i autenticitetit. Janë parapëlqyer ata shembuj që kanë ruajtur sa më shumë tiparet autentike, të cilat do të na dëshmonin më me vërtetësi karakterin e një tipologjie të caktuar.

Gjendja teknike e monumentit ka pasur dhe ajo rolin e saj në përzgjedhjen e shembujve të vëna në mbrojtje. Ndërmjet shembujve të ngjashëm janë parapëlqyer ato në gjendje më të shëndoshë, sepse restaurimi përveç përparësive, përmbante dhe rreziqe për dëmtimin e vlerave autentike. Gjithashtu ato do të kërkonin ndërhyrje të menjëhershme, përndryshe do të vazhdonin të dëmtoheshin, ndonëse kishte monumente të rëndësishme që ishin më prioritare për t'u mirëmbajtur.

Është e qartë se aplikimi i këtyre kriterëve nuk ka qenë i barasvlefshëm për çdo gjini monumentesh. Për qendrat dhe zbulimet arkeologjike mbizotëruese ka qenë kriteri historik. Po ky kriter ishte i vlefshëm edhe për kalatë, të cilat në shumicën e rasteve përmbajnë faza ndërtimore të periudhave të ndryshme historike. Në mënyrë analoge, vlerat artistike mbizotëronin në monumentet e artit. Kështu p.sh. kishat e fundit të shek. 15 dhe fillimit të shek. 16, ndonëse të vogla dhe pa pretendime arkitektonike, përmbajnë vlera të larta të pikturës murale, ndërmjet tyre dhe kryemjeshtrit të shek. 16, Onufrit. Po ky kriter u shtri edhe për artet e aplikuara, siç janë gdhendjet në dru. Një numër i madh monumentesh janë vënë në mbrojtje pikërisht për këto vlera, si për tavane, musëndra, dollapë etj.

E gjithë kjo veprimtari e dendur gjurmuese, dokumentuese, seleksionuese dhe vënie në mbrojtje të monumenteve më përfaqësues të çdo periudhe dhe gjinie duhej përligjur, duhej argumentuar për t'u bërë bindëse si për opinionin shkencor bashkëkohës, ashtu dhe për atë të brezave pasuese. Mënyra më e mirë për këtë përligjeje ka qenë botimi i artikujve dhe monografive për çdo gjini apo periudhë, në të cilat jepet një material i gjerë faktik për gjithë shembujt e eksploruar, një analizë tipologjike e këtij materiali, të inkuadrura këto në një kontekst të gjerë historik. Në shtypin tonë periodiko-shkencor gjen me shumicë artikujsh të këtij karakteri, po kështu në bibliotekat do të gjejsh një numër të konsiderueshëm monografish.

4. Ndërhyrjet restauruese

Ndërhyrjet konservuese dhe restauruese në monumentet janë mbështetur në kriteret për konservimin dhe restaurimin, të saktësuara në aktet normative kombëtare dhe ndërkombëtare, të zbatueshme edhe në vendin tonë.

Në Qendrat Historike ndërhyrjet restauruese synojnë mirëmbajtjen ndërtimeve brenda tyre, ruajtjen e hapësirave dhe rigjenerimin e formulimit urbanistiko-arkitekturor, ruajtjen e rrjetit rrugor tradicional në kompozim dhe teknikë, si dhe ruajtjen e hapësirave pushuese dhe gjelbërimit tradicional. Në Zonat e mbrojtura kryhen restaurime, përshtatje, rikonstruksione apo dhe ndërtime të reja për të rritur vlerat e kësaj zone dhe përmirësimin e kushteve të jetesës. Përshtatjet, rikonstruksionet apo dhe ndërtimet e reja nuk duhet të kalojnë një numër të caktuar katesh dhe duhet të respektojnë kompozimin volumor dhe trajtimet e pamjeve të jashtme tradicionale. Ndërhyrjet në monumentet e kategorisë së parë, ruajnë mbarë kompozimin dhe teknikat origjinale si në brendësi, ashtu edhe në pamjet e jashtme.

Ndërhyrjet në monumentet e kategorisë së dytë, ruajnë volumin fillestar dhe formulimin e pamjes së jashtme, ndërsa në brendësi mund të bëhen ndryshime për të përmirësuar kushtet e jetesës, apo të funksioneve të reja që ato mund të marrin, por duke ruajtur gjithashtu ato elemente për të cilat ato janë shpallur si monumente.

Një dokument bazë që i jep mbështetjen ligjore, por

dhe detyrimin ligjor këtyre ndërhyrjeve është "Karta Shqiptare e Restaurimit", miratuar me Vendimin e Këshillit të Ministrave, nr. 426, datë 13.07.2007 "Për miratimin e Kartës Shqiptare të Restaurimit". Objekt i kësaj karte janë vlerat e trashëgimisë kulturore, të çdo kohe dhe gjinie: monumentet arkitektonike, piktura dhe skulptura, shprehjet figurative të kulturave popullore, etnografike, veprat e artit bashkëkohor, librat dhe dokumentet arkivore, dëshmi të zakoneve e traditave, objekte këto që i përkasin personave fizikë, juridikë, privatë apo publikë, me qëllim mbrojtjen konservimin dhe restaurimin e tyre.

Nëpërmjet shtojcave të saj, Karta përcakton metodat dhe rregullat më specifike të ndërhyrjes në kategoritë dhe tipologjitë e ndryshme si:

- A. Rregulla për konservimin, mbrojtjen dhe restaurimin e objekteve arkeologjike
- B. Rregulla për kryerjen e restaurimeve arkitektonike
- C. Rregulla për restaurimin e pikturave dhe skulpturave
- D. Rregulla për mbrojtjen e Qendrave Historike
- E. Rregulla për konservimin dhe restaurimin e librit
- F. Rregulla për konservimin dhe restaurimin e materialeve të arkivit.

Në qoftë se do të përqendrohemi te udhëzimet ose rregullat për kryerjen e restaurimeve arkitektonike, do të vëmë re se ato janë mbështetur në parimet më thelbësore të teorisë dhe praktikës ndërkombëtare, të kodifikuara dhe të rekomanduara në kartat, konventat dhe deklaratat ndërkombëtare. Kështu:

- rekomandohet mbikëqyrja e vazhdueshme e objekteve monument kulture dhe marrja e masave parandaluese
- konsiderohet mundësia e rijetëzimit të ndërtesave antike monumentale, me kusht që funksioni i ri të mos dëmtojë vlerat e monumentit
- ndërhyrjet adaptuese duhet të kufizohen në minimum duke ruajtur rreptësisht format e jashtme dhe duke evituar tjetërsime të ndjeshme të tipologjisë individuale, të organizmit konstruktiv dhe brendisë së veprës
- hartimi i projektit për restaurimin e një veprë arkitektonike duhet të paraprihet nga një

- studim i kujdesshëm mbi monumentin
- ekzekutimi i ndërhyrjeve dhe të gjitha punimet e restaurimit të monumenteve ... duhet ti besohen institucioneve shtetërore të specializuara dhe të ngarkuara me ligj, si edhe subjekteve private të specializuara dhe të licencuara për këtë qëllim
- domosdoshmëri esenciale e restaurimit është respektimi i mbrojtjes së autenticitetit të elementëve përbërëse të veprës
- cipa (patina) e gurëve duhet ruajtur për arsye historike, estetike, teknike dhe për funksionet e saj mbrojtëse ndaj gjërryerjes.

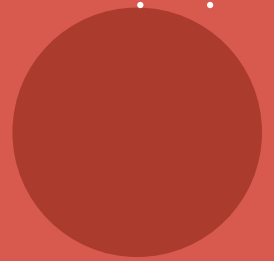
Të njëjta konceptime bashkëkohore janë përdorur dhe për konservimin e kategorive të tjera kulturore. Një rëndësi e veçantë në Kartën Shqiptare të Restaurimit i kushtohet mbajtjes së dokumentacionit të çdo faze të ndërhyrjeve konservuese dhe restauruese, përpilimit të raporteve përfundimtare, arkivimit të dokumentacionit dhe, sigurisht, edhe mundësisë së botimit të tij.

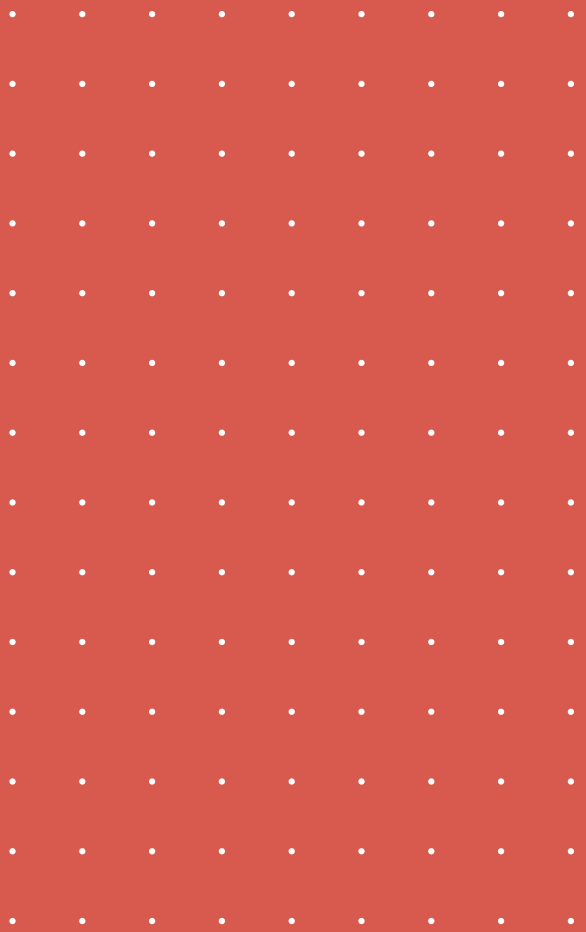

0

1

KONSERVIMI DHE RESTAURIMI

DEKLARATA E AMSTERDAMIT

Miratuar në Kongresin për Trashëgiminë Arkitekturore Evropiane në Amsterdam,
21 - 25 tetor 1975

KËSHILLI I EVROPËS

Përkthyer nga: Sonila Kora, Marsela Plyku Demaj.
Redaktuar nga: Boiken Abazi.

Teksti origjinal i përket Këshillit të Evropës. Ky përkthim në një gjuhë jo zyrtare botohet në marrëveshje me Këshillin e Evropës, por nën përgjegjësinë e vetme të përkthyesit/botuesit.

Kongresi i Amsterdimit është ngjarja kurorëzuese e vitit 1975, vit i trashëgimisë arkitekturore evropiane. Kongresi përbëhet nga delegatë prej të gjitha pjesëve të Evropës, dhe mirëpriti përzemërsisht Kartën e shpallur nga Komiteti i Ministrave të Këshillit të Evropës, e cila pranon se arkitektura unike e Evropës është trashëgimia e përbashkët e të gjithë popujve të saj, si dhe deklaron synimin e shteteve anëtare për të punuar së bashku dhe me qeveritë e tjera evropiane për mbrojtjen e saj. Kongresi gjithashtu pohon se trashëgimia arkitekturore e Evropës është një pjesë përbërëse e trashëgimisë kulturore të të gjithë botës dhe evidenton angazhimin e përbashkët për të nxitur bashkëpunimin dhe shkëmbimet në fushën e kulturës të përfshira në “Aktin Final të Kongresit për Sigurinë dhe Bashkëpunimin në Evropë”, të miratuar në Helsinki në korrik të këtij viti. Në këtë mënyrë, Kongresi e vë theksin te konsideratat themelore, si në vijim:

- a. Trashëgimia arkitekturore e Evropës, përveç vlerës së saj të paçmuar kulturore, u jep popujve të saj vetëdijen për historinë e tyre të përbashkët si dhe të ardhmen e përbashkët. Prandaj, ruajtja e saj është një çështje me rëndësi jetike.
- b. Trashëgimia arkitekturore përfshin jo vetëm ndërtesa të veçanta me cilësi të jashtëzakonshme bashkë me rrethinat e tyre, por edhe të gjitha zonat me interes historik apo kulturor të qyteteve ose fshatrave.
- c. Meqenëse këto thesare janë pronë e përbashkët e të gjithë popujve të Evropës, ata kanë një përgjegjësi të përbashkët për t'i mbrojtur nga rreziqet në rritje nga të cilat kërcënohen, si neglizhimi dhe rrënimi, shkatërrimi i qëllimshëm, ndërtimet e reja të papërshtatshme dhe trafiku i rënduar.
- d. Konservimi i arkitekturës nuk duhet të konsiderohet si një çështje e dorës së dytë, por si një objektivi kryesor i planifikimit urban dhe territorial.
- e. Autoritetet vendore (lokale), nga ku varen dhe shumica e vendimeve të rëndësishme në fushën e planifikimit, kanë përgjegjësi të veçantë për mbrojtjen e trashëgimisë arkitekturore, si dhe duhet të ndihmojnë njëri-tjetrin përmes shkëmbimit të ideve dhe informacionit.
- f. Rehabilitimi i zonave të vjetra duhet të projektohet dhe të zbatohet në mënyrë të tillë që të sigurojë

aty ku është e mundur shmangien e ndryshimeve të mëdha në përbërjen sociale të banorëve. Të gjithë sektorët e shoqërisë duhet të përfitojnë nga restaurime të financuara me fonde publike.

- g. Masat e nevojshme legjislative dhe administrative duhet të forcohen dhe të bëhen më efektive në të gjitha vendet.
- h. Për të ndihmuar në përbalimin e kostove të restaurimit, përshtatjes dhe mirëmbajtjes së ndërtesave dhe zonave me interes arkitektonik ose historik, duhet të sigurohet asistencë e duhur financiare për autoritetet vendore, si dhe mbështetja financiare dhe lehtësime fiskale për pronarët privatë.
- i. Trashëgimia arkitekturore do të mbijetojë vetëm nëse vlerësohet nga publiku dhe veçanërisht nga brezi i ri. Prandaj, programet arsimore për të gjitha moshat duhet t'i kushtojnë më shumë vëmendje kësaj teme.
- j. Duhet të inkurajohen organizatat e pavarura ndërkombëtare, kombëtare dhe vendore që ndihmojnë në zgjimin e interesit publik.
- k. Duke qenë se ndërtesat e reja të ditëve të sotme do të jenë trashëgimia e së nesërme, duhet të bëhet çdo përpjekje për të siguruar që arkitektura bashkëkohore të jetë e një cilësie të lartë.

Duke patur parasysh se në Kartën Evropiane të trashëgimisë arkitekturore Komiteti i Ministrave ka deklaruar se është detyrë e Këshillit të Evropës të sigurojë që Shtetet Anëtare të ndjekin politika koherente në frymën e solidaritetit, është thelbësore që të bëhen raportime periodike mbi progresin e konservimit arkitekturor në të gjitha vendet evropiane në një mënyrë që nxit shkëmbimin e përvojës.

Kongresi u bën thirrje qeverive, parlamenteve, institucioneve shpirtërore dhe kulturore, instituteve profesionale, shoqatave të pavarura të tregtisë dhe industrisë, dhe gjithë qytetarëve, që të japin mbështetjen e tyre të plotë për realizimin e objektivave të kësaj Deklarate dhe të bëjnë sa kanë mundësi për të siguruar zbatimin e tyre. Vetëm në këtë mënyrë do të mund të ruhet trashëgimia e pazëvendësueshme arkitekturore e Evropës, për pasurimin e jetës së të gjithë popujve të saj tani dhe në të ardhmen.

Bazuar në diskutimet e tij, Kongresi paraqet konkluzionet dhe rekomandimet e tij si më poshtë.

Shoqëria jonë së shpejti do të detyrohet të heqë dorë nga trashëgimia e ndërtesave dhe vendeve që përbëjnë mjedisin e saj tradicional, nëse nuk zbatohet menjëherë një politikë e re e integruar e mbrojtjes dhe konservimit. Sot është e nevojshme mbrojtja e qyteteve historike, lagjeve të vjetra të qyteteve, qyteteve dhe fshatrave tradicionale, si dhe parqeve dhe kopshteve historike. Konservimi i këtyre ansambleve arkitekturore mund të konceptohet vetëm në një këndvështrim të gjerë, duke përqafuar të gjitha ndërtesat me vlera kulturore, nga ato që janë më të mëdha tek ato më modestet – pa harruar ato të kohës së sotme së bashku me mjedisin e tyre rrethues. Kjo mbrojtje gjithëpërfshirëse do të plotësojë kuadrin e mbrojtjes individuale të monumenteve dhe siteve të veçanta dhe të izoluar.

Rëndësia e trashëgimisë arkitekturore dhe arsytet për nevojën e ruajtjes së saj tani perceptohen më qartë. Është e nevojshme të ruhet vazhdimësia historike e mjedisit, nëse duam të ruajmë ose krijojmë një mjedis që i lejon individët të gjejnë identitetin e tyre dhe të ndihen të sigurtë pavarësisht ndryshimeve të papritura shoqërore. Një qasje e re e planifikimit urban kërkon të rikuperojë hapësirat e mbyllura, dimensionet njerëzore, ndërthurjen e funksioneve dhe larminë sociale dhe kulturore që karakterizojnë strukturën urbane të qendrave historike. Por gjithashtu po merr kuptim ideja se konservimi i ndërtesave të vjetra ndihmon në ekonomizimin e burimeve dhe trajtimin e mbetjeve, një nga shqetësimet kryesore të shoqërisë së sotme. Është dëshmuar se ndërtesat historike mund të pajisen me funksione të reja që korrespondojnë me nevojat e jetës bashkëkohore. Për më tepër, konservimi kërkon artistë dhe mjeshtra shumë të aftë, talentet dhe dije të cilëve duhet të mbahen gjallë dhe të përcillen. Së fundmi, rehabilitimi i banesave ekzistuese ndihmon për të kontrolluar cenimin e tokës bujqësore dhe për të shmangur, ose zvogëluar ndjeshëm, lëvizjet e popullsisë – gjë që përbën një avantazh shumë të rëndësishëm të politikave të konservimit.

Për të gjitha këto arsye, edhe pse sot më shumë se kurrë është pranuar nevoja për ruajtjen e trashëgimisë arkitekturore, ajo duhet të vendoset mbi themele të forta dhe të qëndrueshme në kohë. Prandaj, ajo duhet të bëhet fushë e studimeve bazë kërkimore dhe pjesë e të gjitha kurseve me karakter edukativ dhe e programeve të zhvillimit kulturor.

Konservimi i trashëgimisë arkitekturore është një prej objektivave kryesorë të planifikimit urban dhe rajonal.

Konservimi i trashëgimisë arkitekturore duhet të bëhet pjesë e pandarë e planifikimit urban dhe rajonal, në vend që të trajtohet si aspekt i dorës së dytë ose që kërkon veprime të pjesshme, siç ka ndodhur shpesh në të kaluarën. Prandaj është e domosdoshme të ketë një dialog të vazhdueshëm ndërmjet konservuesve dhe autoriteteve përgjegjëse për planifikimin. Planifikuesit duhet të pranojnë se jo të gjitha zonat janë njësoj, dhe si rrjedhojë ato duhet të trajtohen sipas veçorive të tyre individuale. Njohja e vlerave estetike dhe kulturore të trashëgimisë arkitekturore duhet të shërbejë si orientim në miratimin e objektivave dhe rregullave specifike të planifikimit për komplekset e vjetra arkitekturore.

Nuk është e mjaftueshme thjesht mbivendosja e rregullave të veçanta për mbrojtjen e ndërtimeve historike të rregulloret e zakonshme urbanistike, edhe nëse ato bashkërendohen.

Për të bërë të mundur integrimin e nevojshëm kërkohet një inventar i ndërtesave, komplekseve arkitekturore dhe siteve, duke përcaktuar zona mbrojtëse (tampon) rreth tyre. Ai duhet të qarkullojë gjerësisht, në mënyrë të veçantë midis autoriteteve rajonale dhe vendore, si dhe zyrtarëve përgjegjës për planifikimin urban dhe territorial, në mënyrë që të tërheqë vëmendjen e tyre në lidhje me ndërtesat dhe zonat e denja për mbrojtje. Një inventar i tillë do të sigurojë një bazë realiste për konservimin si faktor cilësor themelor në menaxhimin (administrimin) e hapësirës.

Politikat e planifikimit rajonal duhet të marrin parasysh ruajtjen e trashëgimisë arkitekturore dhe të kontribuojnë në të. Në mënyrë të veçantë ato mund të nxisin aktivitetet të reja për t'u vendosur në zonat ekonomisht në rënie me qëllimin për të mbajtur nën kontroll shpopullimi dhe në këtë mënyrë të parandalohet degradimi i ndërtesave të vjetra. Për më tepër, vendimet për zhvillimin e zonave urbane periferike mund të orientohen në atë mënyrë që të ulin trysinë mbi lagjet e vjetra; këtu, politikat e transportit dhe punësimit dhe një shpërndarje më e mirë e zonave kryesore të aktivitetit urban mund të kenë një ndikim të rëndësishëm në konservimin e trashëgimisë arkitekturore.

Zhvillimi i plotë i një politike të vazhdueshme të konservimit kërkon decentralizim në shkallë të gjerë si dhe vëmendje për kulturat vendase. Kjo do të thotë se duhet të ketë njerëz përgjegjës për konservimin në të gjitha nivelet (qendrore, rajonale dhe vendore) ku merren

vendimet e lidhura me planifikimin. Megjithatë, konservimi i trashëgimisë arkitekturore nuk duhet të jetë vetëm një çështje e ekspertëve të fushës. Mbështetja e opinionit publik është thelbësore. Popullsia vendase duhet të marrë realisht pjesë në çdo fazë të punës, që nga hartimi i inventarit deri në përgatitjen e vendimeve bazuar mbi informacionin e plotë dhe objektiv.

Në fund, konservimi i trashëgimisë arkitekturore duhet të bëhet tipar dallues i një qasjeje të re afatgjatë, e cila i kushton vëmendjen e duhur kriterëve të cilësisë dhe shkallës së ndërhyrjes. Si i tillë ai duhet të bëjë të mundur refuzimin e alternativave dhe qëllimeve të cilat shpesh bazohen në vizione afatshkurtra, apo qasje të kufizuara në teknologji, pra, me pak fjalë, të pikëpamjeve tashmë të vjetëruara.

Konservimi i integruar përfshin përgjegjësinë e autoriteteve vendore dhe kërkon pjesëmarrjen e qytetarëve.

Autoritetet vendore duhet të kenë përgjegjësi specifike dhe të përgjithshme në mbrojtjen e trashëgimisë arkitekturore. Në zbatimin e parimeve të konservimit të integruar, autoritetet duhet të marrin parasysh vijimësinë e realiteteve ekzistuese sociale dhe fizike në komunitetet urbane dhe rurale. E ardhmja nuk mund dhe nuk duhet të ndërtohet në kurriz të së shkuarës.

Për të zbatuar një politikë të tillë, e cila në mënyrë inteligjente, të ndjeshme dhe me leverdi ekonomike respekton mjedisin e krijuar nga njeriu, autoritetet vendore duhet:

- të përdorin si bazë studimin e përmbajtjes së zonave urbane dhe rurale, veçanërisht strukturën e tyre, funksionet e tyre komplekse dhe karakteristikat arkitekturore dhe vëllimore të hapësirave të ndërtuara dhe të hapura;
- t'u caktojnë ndërtesave funksione të cilat u respektojnë karakterin dhe sigurojnë mbijetesën e tyre, duke përbushur edhe nevojat e jetës bashkëkohore;
- të jenë të vetëdijshëm se studimet afatgjata mbi zhvillimin e shërbimeve publike (arsimore, administrative, mjekësore) tregojnë se përmasat e tepruara dëmtojnë cilësinë dhe efektshmërinë e tyre;
- t'i kushtojnë një politikë të tillë një pjesë të përshtatshme të buxhetit të tyre. Në këtë kontekst, ata duhet të kërkojnë nga qeveritë krijimin e

fondeve të dedikuara posaçërisht për qëllime të tilla. Grantet dhe huatë e autoriteteve vendore që u jepen individëve privatë dhe shoqatave të ndryshme duhet të synojnë nxitjen e përfshirjes dhe angazhimit financiar të tyre;

- të caktojë përfaqësues për t'u marrë me të gjitha çështjet që kanë të bëjnë me trashëgiminë arkitekturore dhe sitet;
- të krijojnë agjenci të posaçme për të mundësuar lidhje të drejtpërdrejta ndërmjet përdoruesve të mundshëm të ndërtesave dhe pronarëve të tyre;
- të lehtësojë formimin dhe funksionimin efektiv të shoqatave vullnetare për restaurim dhe rehabilitim.

Autoritetet vendore duhet të përmirësojnë teknikat e tyre të konsultimit për evidentimin e opinionëve të palëve të interesit për planet e konservimit dhe duhet t'i marrin parasysh këto mendime që në fazat më të hershme të planifikimit. Si pjesë e përpjekjeve të tyre për të informuar publikun, vendimet e autoriteteve vendore duhet të merren në prani të publikut, duke përdorur një gjuhë të qartë dhe të kuptueshme, në mënyrë që banorët vendas të mund të mësojnë rreth tyre, t'i diskutojnë ato dhe të vlerësojnë arsyet e këtyre vendimeve. Gjithashtu duhet të vihen në disopizicion vende takimi në mënyrë që anëtarëve të publikut t'i krijohet mundësia të konsultohen bashkërisht.

Në këtë drejtim, metoda të tilla si takimet publike, ekspozitat, anketimet, përdorimi i mjeteve të komunikimit mediatic dhe të gjitha metodat e tjera të përshtatshme duhet të bëhen praktikë e zakonshme. Edukimi i të rinjve në çështjet mjedisore dhe përfshirja e tyre në praktikat e konservimit është një nga detyrimet më të rëndësishme ndaj komunitetit.

Propozimet apo alternativat e paraqitura nga grupe apo individë duhet të konsiderohen si një kontribut i rëndësishëm në procesin e planifikimit. Autoritetet vendore mund të përfitojnë shumë nga përvoja e njëri-tjetrit. Prandaj duhet të shkëmbejnë informacione dhe ide në mënyrë të vazhdueshme përmes të gjitha kanaleve të komunikimit në dispozicion.

Suksesi i çdo politike të konservimit të integruar varet nga marrja në konsideratë e faktorëve socialë. Një politikë konservimi nënkupton edhe integrimin e trashëgimisë arkitekturore në jetën shoqërore.

Përpjekjet që do të realizohen për konservimin duhet të

maten jo vetëm nga vlera kulturore e ndërtesave, por edhe nga vlera e përdorimit të tyre. Problemet sociale të konservimit të integruar mund të trajtohen siç duhet vetëm duke iu referuar njëkohësisht të dyja matjeve të këtyre vlerave.

Rehabilitimi i një kompleksi arkitekturor që është pjesë e trashëgimisë nuk është domosdoshmërisht më i kushtueshëm sesa ndërtimi i ri në një infrastrukturë ekzistuese apo edhe se ndërtimi i një kompleksi të ri në një sit të pazhvilluar më parë. Prandaj, kur krahasojmë koston e këtyre tre zgjidhjeve, pasojat sociale të cilave janë krejt të ndryshme, është e rëndësishme të mos anashkalojmë kostot sociale. Këto nuk kanë të bëjnë vetëm me pronarët dhe përdoruesit, por edhe zejtarët, tregtarët dhe ndërtuesit lokalë që e mbajnë gjallë zonën.

Për të shmangur mundësinë që ligjet e tregut të kenë fushë të lirë veprimi në zonat e restauruara dhe të rehabilituara, duke çuar në largimin e detyruar të banorëve që nuk janë në gjendje të paguajnë qiratë e rritura, autoritetet publike duhet të ndërhyjnë për të reduktuar efektin e faktorëve ekonomikë, siç veprojnë gjithmonë në rastet e banesave me kosto të ulët. Ndërhyrjet financiare duhet të synojnë të vendosin një ekuilibër midis granteve që i jepen pronarëve për restaurim, të kombinuara me përcaktimin e çmimit tavan të qirasë, dhe kompensimin për përdoruesit, për të mbuluar pjesërisht ose tërësisht diferencën midis qirave të vjetra dhe të reja.

Për t'i mundësuar banorëve pjesëmarrjen në hartimin e programeve, atyre duhet t'u jepen faktet e nevojshme për të kuptuar situatën, nga njëra anë duke shpjeguar vlerën historike dhe arkitekturore të ndërtesave që do të konservohen, dhe nga ana tjetër duke u dhënë detaje të plota rreth ristrehimit të përhershëm dhe të përkohshëm. Kjo pjesëmarrje është edhe më e rëndësishme sepse nuk bëhet fjalë vetëm për restaurimin e disa ndërtesave të privileguara, por edhe për rehabilitimin e zonave të tëra. Kjo mënyrë praktike e të tërhequrit të njerëzve drejt kulturës do të sillte një përfitim të konsiderueshëm social.

Konservimi i integruar kërkon përshtatjen e masave legislative dhe administrative.

Reforma legislative me ndikim të gjerë, së bashku me një rritje të burimeve administrative, është parakusht për veprimtarinë efektive për shkak se koncepti i trashëgimisë arkitekturore është shtrirë gradualisht, nga ndërtesat historike të veçanta te komplekset arkitekturore urbane

dhe rurale, e deri te dëshmitë ndërtimore të periudhave më të fundit kohore.

Nevoja për të bashkërenduar legjislacionin e planifikimit rajonal me legjislacionin për mbrojtjen e trashëgimisë arkitekturore duhet ta drejtojë këtë reformë. Kjo e fundit duhet të japë një përkufizim të ri të trashëgimisë arkitekturore dhe objektivave të konservimit të integruar.

Përveç kësaj, ajo duhet të parashikojë dispozita të veçanta për procedura të veçanta në lidhje me:

- shpalljen dhe zonimin e komplekseve arkitekturore;
- hartëzimin e zonave mbrojtëse (tampon) si dhe kufizimet që do të vendosen në përdorimin e tyre për interesin publik;
- përgatitjen e skemave të integruara të konservimit dhe përfshirjen e dispozitave të tyre në politikat e planifikimit rajonal;
- miratimin e projekteve dhe autorizimin për kryerjen e punimeve.

Përveç kësaj, legjislacioni i nevojshëm duhet:

- të sigurojë një shpërndarje të ekuilibruar të burimeve buxhetore mes rehabilitimit dhe rizhvillimit;
- t'u japë qytetarëve që vendosin të rehabilitojnë një ndërtesë të vjetër të paktën të njëjtat avantazhe financiare si ato që gëzojnë për ndërtimet e reja;
- të rishikojnë sistemin e ndihmës financiare shtetërore nën dritën e politikës së re të konservimit të integruar.

Për aq sa është e mundur, zbatimi i kodeve, rregulloreve dhe kërkesave të ndërtimit duhet të përshtatet për të përmbushur nevojat e konservimit të integruar.

Për të rritur kapacitetin operativ të autoriteteve është e nevojshme të rishikohet struktura e administratës, duke u siguruar që departamentet përgjegjëse për trashëgiminë kulturore të jenë të organizuara në nivelet e duhura, si dhe duke siguruar në dispozicion të tyre një nivel të mjaftueshëm të personelit të kualifikuar dhe të burimeve thelbësore shkencore, teknike dhe financiare

Këto departamente duhet të ndihmojnë autoritetet vendore (lokale), të bashkëpunojnë me zyrat rajonale të planifikimit dhe të mbajnë kontakte të vazhdueshme me organet publike dhe private.

Konservimi i integruar kërkon mjete të përshtatshme financiare.

Është e vështirë të përcaktohet një politikë financiare e zbatueshme për të gjitha shtetet, ose të vlerësohen pasojat e masave të ndryshme të përfshira në procesin e planifikimit, sepse pasojat e tyre ndikojnë njëra-tjetrën. Për më shumë, ky proces drejtohet nga faktorë të jashtëm që burojnë nga struktura aktuale e shoqërisë. Si rrjedhojë, i takon çdo shteti të krijojë metodat dhe instrumentet e veta të financimit.

Megjithatë, mund të konkludohet se vështirë se gjendet ndonjë shtet në Evropë ku mjetet financiare të akorduara për konservimin janë të mjaftueshme.

Gjithashtu është po aq e dukshme se asnjë shtet evropian nuk ka krijuar ende makinerinë ideale administrative për të përmbushur kërkesat ekonomike të një politike të integruar konservimi. Për të zgjidhur problemet ekonomike të konservimit të integruar është e rëndësishme - dhe ky është një faktor vendimtar - të hartohet legjislacioni që do të përcaktojë kufizime për ndërtesat e reja në lidhje me vëllimin dhe përmasat e tyre (lartësia, koeficienti i shfrytëzimit, etj.) që do të mundësojë harmoninë me mjedisin rrethues të tyre.

Rregulloret e planifikimit duhet të shkurajojnë rritjen e dendësisë dhe të nxisin rehabilitimin në vend të rindërtimit.

Duhet të hartohen metoda për të vlerësuar koston shtesë të shkaktuar nga kufizimet e programeve të konservimit. Aty ku është e mundur, duhet të disponohen fonde të mjaftueshme për të ndihmuar pronarët që janë të detyruar të kryejnë këto punime restaurimi që të përballojnë koston shtesë - as më shumë dhe as më pak. Nëse do të pranoheshin kriteret e koston shtesë, qartazi nevojitet kujdes për të shmangur reduktimin e përfitimt si pasojë e taksave.

I njëjti parim duhet të zbatohet për rehabilitimin e komplekseve të rrënuara me interes historik apo arkitekturor. Kjo do të çonte drejt rivendosjes së ekuilibrit social.

Avantazhet financiare dhe ulja e detyrimeve tatimore për ndërtesat e reja duhet të përcaktohen në të njëjtin proporcion me mirëmbajtjen dhe ruajtjen e ndërtesave të vjetra, duke zbritur natyrisht çdo kompensim për koston shtesë që mund të jetë paguar paraprakisht.

Autoritetet duhet të krijojnë "Revolving Funds" (Fonde

dërkulluese), ose të inkurajojnë krijimin e tyre, duke u siguruar autoriteteve vendore ose shoqatave jofitimprurëse kapitalin e nevojshëm. Kjo është veçanërisht e përshtatshme në zonat ku programe të tilla mund të bëhen vetëfinansuese në zona afatshkurtër ose afatgjatë, si pasojë e rritjes së vlerës që rrjedh nga kërkesa e lartë për këto prona aq tërheqëse.

Megjithatë, është jetike të inkurajohen të gjitha burimet private të financimit, veçanërisht ato që vijnë nga industria. Nisma të shumta private kanë dëshmuar rolin e rëndësishëm që ato mund të luajnë në bashkëpunim me autoritetet në nivel kombëtar ose vendor (lokal).

Konservimi i integruar kërkon promovimin e metodave, teknikave dhe aftësive për restaurim dhe rehabilitim.

Metodat dhe teknikat e restaurimit dhe rehabilitimit të komplekseve historike duhet të shfrytëzohen më mirë, duke zgjeruar edhe gamën e tyre. Teknikat e specializuara që janë zhvilluar për restaurimin e komplekseve të rëndësishme historike duhet të zbatohen tani e tutje në gamën e gjerë të ndërtesave dhe komplekseve me vlera më pak të spikatura artistike.

Duhet të ndërmerren hapa për t'u siguruar që materialet tradicionale të ndërtimit të mbeten të disponueshme dhe që mjeshtëritë dhe teknikat tradicionale të vazhdojnë të përdoren.

Mirëmbajtja e përhershme e trashëgimisë arkitekturore, në shtrirjen afatgjatë kohore, do të shmangë punimet e kushtueshme të rehabilitimit.

Çdo skemë rehabilitimi duhet të studiohet tërësisht para se të zbatohet. Duhet të mblidhet një dokumentacion gjithëpërfshirës për materialet dhe teknikat dhe duhet bërë një analizë e kostove. Ky dokumentacion duhet të mblidhet dhe të vendoset në qendra të përshtatshme. Materialet dhe teknikat e reja duhet të përdoren vetëm pas miratimit nga institucionet e pavarura shkencore. Duhet të ndërmerren punime kërkimore për të hartuar një katalog të metodave dhe teknikave të përdorura për konservim, dhe për realizimin e këtij qëllimi duhet të krijohen institucione shkencore që bashkëpunojnë ngushtë me njëra-tjetrën. Ky katalog duhet të vihet në dispozicion dhe t'i shpërndahet të gjithë të interesuarve, duke nxitur kështu reformën e praktikave të restaurimit dhe rehabilitimit.

Ka një nevojë thelbësore për programe më të mira trajnimi që prodhojnë personel të kualifikuar. Këto programe duhet të jenë ndërdisiplinore dhe të ofrohen

në mënyrë të përshtatshme, si dhe duhet të përfshijnë kurse ku mund të fitohet përvoja praktike në terren. Shkëmbimi ndërkombëtar i njohurive, përvojës dhe profesionistëve është një element thelbësor në trajnimin e të gjithë personelit të përfshirë.

Kjo duhet të ndihmojë në krijimin e burimeve të nevojshme njerëzore si planifikues, arkitektë, teknikë dhe mjeshtër të kualifikuar për të përgatitur programet e konservimit dhe për të ndihmuar në sigurimin e zhvillimit të mjeshtërive të veçanta për punimet restauruese; veçanërisht ato mjeshtëri që rrezikojnë të humbasin. Mundësia për kualifikime, kushtet e punës, paga, siguria e punësimit dhe statusi social duhet të jenë mjaft tërheqëse për t'i nxitur të rinjtë të bëhen pjesë dhe të qëndrojnë në disiplina që lidhen me punën e restaurimit dhe rehabilitimit.

Për më tepër, autoritetet përgjegjëse për programet arsimore të të gjitha niveleve duhet të synojnë nxitjen e interesit në disiplinat e konservimit të të rinjtë.

KARTA E BURRËS

Karta e Australia ICOMOS Inc. për vendet me rëndësi kulturore.

AUSTRALIA ICOMOS Inc.

Përkthyer nga: Lorenc Bejko.

Redaktuar nga: Boiken Abazi.

Versioni original © Australia ICOMOS Incorporated 2013.

Ky përkthim nuk është përkthim zyrtar ICOMOS-it në Australi. Ky përkthim në gjuhën shqipe botohet me lejen e ICOMOS-it në Australi, por nën përgjegjësinë e vetme të përkthyesit/botuesit.

ICOMOS-I NË AUSTRALI

Këshilli Ndërkombëtar për Monumentet dhe Sitet

ICOMOS-i (Këshilli Ndërkombëtar për Monumentet dhe Sitet) është një organizatë profesionale jo-qeveritare e formuar në vitin 1965, me seli në Paris. ICOMOS-i është kryesisht i interesuar për filozofinë, terminologjinë, metodologjinë dhe teknikat e konservimit të trashëgimisë kulturore. Ai është i lidhur ngushtë me UNESCO-n, si këshilluesi kryesor i UNESCO-s për çështjet kulturore të Trashëgimisë Botërore, veçanërisht në rolin e tij sipas Konventës së Trashëgimisë Botërore, të vitit 1972. 11,000 anëtarët e ICOMOS-it përfshijnë arkitektë, urbanistë, demografë, arkeologë, gjeografë, historianë, konservues, antropologë, shkencëtarë, inxhinierë dhe administratorë të trashëgimisë. Anëtarët e ICOMOS-it nga 103 vende, organizohen në Komitetet Kombëtare përkatëse dhe marrin pjesë në një varg projektesh konservimi, në punë kërkimore, në shkëmbime ndërkulturore dhe në aktivitete bashkëpunimi. ICOMOS-i gjithashtu ka 27 Komitete Shkencore Ndërkombëtare që përqëndrohen në aspekte të veçanta të fushës së konservimit. Anëtarët e ICOMOS-it mbledhen çdo tre vjet në një Asamble të Përgjithshme.

ICOMOS-I NË AUSTRALI

Komiteti Kombëtar Australian i ICOMOS-it (ICOMOS-i në Australi) u themelua në vitin 1976. Ai zgjedh një Komitet Ekzekutiv prej 15 anëtarësh, që është përgjegjës për realizimin e programeve kombëtare dhe për të marrë pjesë në vendimet e ICOMOS-it si një organizatë ndërkombëtare. Ai ofron këshilla të specializuara sipas kërkesave të ICOMOS-it, veçanërisht në lidhje me marrëdhëniet e tij me Komitetin e Trashëgimisë Botërore. ICOMOS-i në Australi vepron si një pikëlidhje kombëtare dhe ndërkombëtare ndërmjet autoriteteve publike, institucioneve dhe individëve të përfshirë në studimin dhe konservimin e të gjitha vendeve me domethënie (rëndësi) kulturore. Anëtarët e ICOMOS-it në Australi marrin pjesë në një sërë aktiviteteve konservuese duke përfshirë vizitat në terren, trajnimet, konferencat dhe takimet.

RISHIKIMI I KARTËS SË BURRËS

Karta e Burrës u miratua për herë të parë në vitin 1979 në Burra – qytet historik i minierave në Australinë Jugore. Rishikime të vogla i janë bërë në vitet 1981 dhe 1988, dhe ndryshime më thelbësore janë kryer në vitin 1999. Pas një rishikimi, ky version u miratua nga ICOMOS-i në

Australi, në tetor të vitit 2013. Procesi i shqyrtimit përfshiu zëvendësimin e Udhëzimeve të Kartës së Burrës të vitit 1988 bashkë me Shënimet Praktike, të cilat gjenden në adresën: australia.icomos.org.

Dokumentet e ICOMOS-it në Australi rishikohen periodikisht dhe ne mirëpresim çdo koment.

CITIMI I KARTËS SË BURRËS

Referenca e plotë është Karta e Burrës: Karta e ICOMOS-it në Australi për vendet me rëndësi kulturore, 2013. Referencat fillestare në tekst duhen bërë duke shënuar si në vijm: Karta e Burrës nga ICOMOS-i në Australi, 2013. Referenca të mëtejshme mund t'i bëhen në formën e shkurtuar: Karta e Burrës.

© Australia ICOMOS Incorporated 2013

Karta e Burrës përbëhet nga Parathënia, Nenet, Shënimet shpjeguese dhe Grafiku i rrjedhës së procesit. Ky botim mund të riprodhohet vetëm në formën e tij të plotë, duke përfshirë kopertinën e përparme dhe këtë faqe. Formatimi duhet të mbetet i pandryshuar. Pjesë të Kartës së Burrës mund të citohen duke përdorur referencat dhe shënimet e përshtatshme përkatëse.

Fotografia e kopertinës (së botimit origjinal) nga Ian Stapleton.

Australia ICOMOS Incorporated [ARBN 155 731 025]
Sekretariati: c/o Fakulteti i Arteve
Universiteti Deakin
Burwood, VIC 3125
Australi
<http://australia.icomos.org/>

ISBN 0 9578528 4 3

Duke marrë parasysh Kartën Ndërkombëtare për Konservimin dhe Restaurimin e Monumenteve dhe Siteve (Venecia, 1964), dhe Rezolutat e Asamblesë së 5-të të Përgjithshme të Këshillit Ndërkombëtar për Monumentet dhe Site (ICOMOS) (Moskë, 1978), Karta e Burrës u miratua nga ICOMOS-i në Australi (Komiteti Kombëtar Australian i ICOMOS-it) më 19 gusht 1979 në Burra, në Australinë Jugore. Rishikimet u miratuan më 23 shkurt 1981, 23 prill 1988, 26 nëntor 1999 dhe më 31 tetor 2013.

Karta e Burrës ofron udhëzime për ruajtjen dhe menaxhimin (administrimin) e vendeve me rëndësi kulturore (site me domethënie të trashëgimisë kulturore) dhe bazohet mbi njohuritë dhe përvojën e anëtarëve të ICOMOS-it në Australi.

Konservimi është një pjesë përbërëse e menaxhimit të vendeve me rëndësi (domethënie) kulturore dhe është një përgjegjësi e vazhdueshme.

Për kë është Karta?

Karta përcakton një praktikë standarde për ata të cilët japin këshilla, marrin vendime ose ndërmarrin punime në vende me rëndësi (domethënie) kulturore, duke përfshirë pronarët, menaxherët (administratorët) dhe kujdestarët.

Përdorimi i Kartës

Karta duhet lexuar në tërësi. Shumë nene janë të ndërvarur nga njeri-tjetri.

Karta përbëhet nga:

- Përkufizime Neni 1
- Parimet e konservimit Nenet 2-13
- Proceset e konservimit Nenet 14-25
- Praktikën konservuese Nenet 26-34
- Grafiku i rrjedhës së procesit të Kartës së Burrës.

Konceptet kryesore janë përfshirë në pjesën *Parimet e konservimit* dhe janë zhvilluar më tej në pjesët *Proceset e konservimit* dhe *Praktikën konservuese*. Grafiku i rrjedhës së procesit shpjegon procesin e Kartës së Burrës (Neni 6) dhe është pjesë përbërëse e Kartës. Shënimet shpjeguese janë gjithashtu pjesë përbërëse e Kartës.

Karta është një dokument i vetëmjaftueshëm, por aspekte të përdorimit dhe zbatimit të saj shpjegohen më tej në një seri Shënimesh Praktike të ICOMOS-it në Australi, në Kartën e Burrës me ilustrime, dhe në dokumente të tjera

udhëzuese që gjenden në faqen e internetit të ICOMOS-it në Australi: australia.icomos.org.

Për cilat vende zbatohet Karta?

Karta mund të zbatohet në të gjitha llojet e vendeve me rëndësi (domethënie) kulturore, duke përfshirë ato natyrore, indigjene dhe vendet historike me vlera kulturore. Standardet e organizatave të tjera mund të jenë gjithashtu të vlefshme. Këto përfshijnë *Kartën e Trashëgimisë Natyrore Australiane*, *Pyet fillimisht: një udhëzues për respektimin e siteve dhe vlerave të trashëgimisë indigjene dhe Domethënia 2.0: një udhëzues për vlerësimin e domethënies së koleksioneve*. Kartat kombëtare dhe ndërkombëtare dhe doktrina të tjera mund të jenë gjithashtu të rëndësishme. Shih australia.icomos.org.

Pse konservohet?

Vendet me rëndësi kulturore pasurojnë jetën e njerëzve, shpesh duke ofruar një ndjenjë të thellë dhe frymëzuese të lidhjes me komunitetin dhe peizazhin, me të kaluarën dhe me përvojat e jetuara. Ato janë dokumente historike, që janë shprehje e rëndësishme e identitetit dhe përvojës australiane. Vendet me domethënie kulturore pasqyrojnë larminë e komuniteteve tona, duke na treguar se kush jemi, si dhe të kaluarën që na ka formuar ne dhe peizazhin australian. Ato janë të pazëvendësueshme dhe të vyeshme. Këto vende me rëndësi kulturore duhet të konservohen për brezat e sotëm dhe të ardhshëm, në përputhje me parimin e barazisë ndër-brezo. Karta e Burrës promovon një qasje të kujdeshme ndaj ndryshimit: bëni aq sa është e nevojshme për t'u kujdesur për vendin dhe për ta bërë atë të përdorshëm, por përtej kësaj, ndryshojeni atë sa më pak të jetë e mundur, në mënyrë që të ruhet domethënia e tij kulturore.

Neni 1. Përkufizimet

Për qëllimet e kësaj Karte:

1.1 <i>Vend</i> nënkupton një zonë të përcaktuar gjeografikisht. Mund të përfshijë elemente, objekte, hapësira dhe pamje. Vendi mund të ketë dimensione të prekshme dhe të paprekshme.	Vendi ka një kuptim të gjerë dhe përfshin elemente natyrore dhe kulturore. Vendi mund të jetë i madh ose i vogël: për shembull, një përmendore, një pemë, një ndërtesë individuale ose grup ndërtesash, mund të jetë vendn- dodhja e një ngjarjeje historike, një zonë urbane ose qytet/qytezë, një peizazh kulturor, një kopsht, një ndërtesë industriale, një anije e mbytur, një vend me rrënoja "in situ", një strukturë gurësh, një rrugë ose një itinerar, një vend takimi për komunitetin, një sit me lidhje shpirtërore ose fetare.
1.2 <i>Domethënia (rëndësia) kulturore</i> nënkupton vlera estetike, historike, shkencore, sociale ose shpirtërore për brezat e kaluar, të sotëm apo të ardhshëm. Domethënia kulturore mishërohet në vetë <i>vendin, strukturën dhe mjedisin rrethues, përdorimin, asociacionet, kuptimet</i>, të dhënat, <i>vendet dhe objektet e ndërlidhura me të.</i> Vendet mund të kenë një sërë vlerash për individë ose grupe të ndryshëm.	Togfjalëshi "domethënie (rëndësi) kulturore" është sinonim me "domethënie të trashëgimisë kulturore" dhe me "vlera të trashëgimisë kulturore". Domethënia kulturore mund të ndryshojë me kalimin e kohës dhe nga përdorimi. Kuptimi i domethënies kulturore mund të ndryshojë nga një informacion i ri.
1.3 <i>Struktura</i> nënkupton të gjithë materialin fizik të vendit, duke përfshirë elemente, instalime, përmbajtje dhe objekte.	Struktura përfshin ambientet e brendshme të ndërtesave dhe mbetjet nëntokësore, si dhe materialet e gërmuara. Elementet natyrore të një vendi mundet gjithashtu të jenë pjesë e strukturës. Për shembull, shkëmbinj të që përfaqësojnë një "Dreaming place" (vend ëndërimi). Struktura mund të përcaktojë hapësira dhe pamje, dhe këto mund të jenë pjesë e domethënies së vendit.
1.4 <i>Konservimi</i> nënkupton të gjitha proceset e përkujdesjes për një vend, në mënyrë që ai të ruajë <i>domethënien (rëndësinë) e tij kulturore.</i>	Shih gjithashtu Nenin 14.
1.5 <i>Mirëmbajtja</i> nënkupton kujdesin e vazhdueshëm ndaj një vendi dhe <i>mjedisit të tij rrethues.</i> Mirëmbajtja duhet dalluar nga riparimi, që përfshin <i>restaurimin ose rindërtimin.</i>	Shembuj të kujdesit mbrojtës përfshijnë: • mirëmbajtje - inspektim i rregullt dhe pastrimi i një vendi, p.sh. kositje dhe krasitje në një kopsht; • riparim me natyrë restauruese - kthimi i strukturës së shpërbërë ose të zhvendosur në vendndodhjen e saj origjinale, p.sh. ulluqet e rëna të çatisë së një ndërtese, ose blloqet e zhvendosur të një unazë

guri e njohur si “bora ring” (shënim nga përkthyesi: “bora ring” përdoret nga popujt indigjenë të Australisë për funksione rituale);

- riparimi me natyrë rindërtuese – zëvendësimi i strukturës së prishur me një strukturë të re.

1.6 *Ruajtja* nënkupton mbajtjen e një vendi në gjendjen ekzistuese dhe vonimin në kohë të përkeqësimit.

Është e ditur se të gjitha vendet dhe elementët e tyre ndryshojnë me kalimin e kohës me ritme të ndryshme.

1.7 *Restaurimi* nënkupton kthimin e një vendi në një gjendje të mëhershme që njihet, duke hequr shtesat ose duke ribashkuar elementet ekzistues pa futjen e materialit të ri.

1.8 *Rindërtimi* nënkupton kthimin e një vendi në një gjendje të mëhershme që njihet, dhe dallon nga *restaurimi* për nga futja e materialeve të reja.

Materiali i ri mund të përfshijë materiale të ricikluara që kanë shpëtuar pa u prishur në vende të tjera. Kjo nuk duhet kryer në dëm të ndonjë vendi tjetër me domethënie kulturore.

1.9 *Përshtatje* nënkupton ndryshimin e një vendi në funksion të përdorimit ekzistues ose të një përdorimi të propozuar.

1.10 *Përdorimi* nënkupton funksionet e një vendi, duke përfshirë aktivitetet dhe praktikat tradicionale dhe zakonore që mund të mbahen te ai vend, ose që janë të varura nga ai vend.

Për shembull, përdorimi përfshin praktikat kulturore të lidhura zakon- isht me popujt indigjenë, si ceremonitë, gjuetia dhe peshkimi, si dhe përmbushja e detyrimeve tradicionale. Përdorim mund të konsiderohet edhe ushtrimi i të drejtës së qasjes.

1.11 *Përdorimi i përshtatshëm* nënkupton një përdorim që respekton *domethënien kulturore të një vendi*. Një përdorim i tillë përjashton çdo ndikim, ose ka një ndikim minimal mbi domethënien kulturore.

1.12 *Mjedisi rrethues* nënkupton ambientin/ kontekstin e atypëratyshëm dhe të zgjeruar të një vendi, dhe që është pjesë e domethënies kulturore dhe karakterit dallues të vendit, ose kontribuon në të.

Mjedisi rrethues mund të përfshijë: struktura, hapësira, tokë, ujë dhe qiell; kontekstin pamor, duke përfshirë fushëpamjet drej vendit dhe nga vendi, si dhe përgjatë një itinerari kulturor; dhe aspekte të tjera shqisore të mjedisit rrethues, si erërat që nuhaten dhe tingujt që dëgjoohen.

1.13 *Vend i ndërlidhur* nënkupton një vend që kontribuon në domethënien kulturore të një vendi tjetër.

1.14 *Objekti i ndërlidhur* nënkupton një objekt që kontribuon në domethënien kulturore të një vendi, por nuk ndodhet në atë vend.

Objektet në një vend përfshihen përmes përkufizimit të vendit, dhe mundet të kontribuojnë ose jo në domethënien e tij kulturore.

1.15 Asociacionet (bashkëshoqërimet) nënkuptojnë lidhjet që ekzistojnë ndërmjet njerëzve dhe një vendi.

Asociacionet (bashkëshoqërimet) mund të përfshijnë vlera shoqërore ose shpirtërore, si dhe përgjegjësi kulturore për një vend.

1.16 *Kuptimet* tregojnë domethënien e një vendi, si dhe atë çka u paraqet, ndjell ose shpreh njerëzve.

Në përgjithësi, kuptimet lidhen me dimensionet e paprekshme, siç janë cilësitë simbolike dhe kujtimet.

1.17 *Interpretimi* nënkupton të gjitha mënyrat e paraqitjes (prezantimit) së *domethënies kulturore* të një vendi.

Interpretimi mund të jetë një kombinim i trajtimit të strukturës (p.sh. mirëmbajtja, restaurimi, rindërtimi); përdorimi i vendit dhe aktivitetet në të; si dhe përdorimi i materialeve shpjeguese.

PARIMET E KONSERVIMIT

Neni 2. Ruajtja dhe menaxhimi (administrimi)

- 2.1 *Vendet me domethënie kulturore* duhet të konservohen.
- 2.2 Qëllimi i *konservimit* është *ruajtja e domethënies kulturore të një vendi*.
- 2.3 *Konservimi* është pjesë përbërëse e mirëmenaxhimit të *vendeve me domethënie kulturore*.
- 2.4 *Vendet me domethënie kulturore* duhet të mbrohen dhe të mos vendosen në rrezik ose të lihen në një gjendje të brishtë.

Neni 3. Përqasja e kujdesshme

- 3.1 *Konservimi* bazohet në respektimin e strukturës ekzistuese, përdorimit, asociacioneve (bashkëshoqëimeve) dhe kuptimeve. Ai kërkon një përqasje të kujdesshme për të ndryshuar aq sa është e nevojshme, por sa më pak të jetë e mundur.
- 3.2 Ndryshimet në një vend nuk duhet të shtrembërojnë dëshmitë fizike apo të natyrave të tjera që ai ofron, dhe as nuk duhet të bazohen mbi hamendësime.

Gjurmët e shtesave, ndryshimeve dhe trajti- meve të mëhershme të strukturës së një vendi janë dëshmi të historisë së tij dhe përdorimeve që mund të jenë pjesë e domethënies së tij. Konservimi duhet të ndihmojë dhe të mos pengojë në të kuptuarit e tyre.

Neni 4. Njohuritë, aftësitë dhe teknikat

- 4.1 *Konservimi* duhet të përdorë të gjitha

njohuritë, aftësitë dhe disiplinat të cilat mund të kontribuojnë në studimin e një vendi dhe kujdesin ndaj tij.

- 4.2 Për *konservimin e strukturave* të rëndësishme preferohen teknikat dhe materialet tradicionale. Në disa rrethana mund të jenë të pershtatshme edhe teknikat dhe materialet moderne, nëse ato ofrojnë përfitime domethënëse për konservimin.

Përdorimi i materialeve dhe teknikave moderne duhet të mbështetet në dëshmi shkencore të qëndrueshme ose në një përvojë të gjerë.

Neni 5. Vlerat

- 5.1 *Konservimi* i një vendi duhet të identifikojë dhe të marrë në konsideratë të gjitha aspektet e rëndësishme kulturore dhe natyrore, pa i kushtuar vëmendje të pajustificuar një vlere në dëm të tjerave.

Konservimi i vendeve me domethënie natyrore shpjegohet në Kartën e Trashëgimisë Natyrore Australiane. Kjo Kartë e përcakton domethënien natyrore si rëndësia e vlerës së ekzistencës së ekosistemeve, biodiversitetit dhe gjeodiversitetit, ose vlera e tyre për brezat e sotëm apo të ardhshëm, në kuptimin e vlerave shkencore, shoqërore, este- tike dhe të mbështetjes së jetës. Në disa kultura, vlerat natyrore dhe kulturore janë të pandashme.

- 5.2 Shkallët relative të *domethënies kulturore* mund të çojnë në veprime të ndryshme konservuese në një vend.

Kërkohej një përjasje e kujdesshme, pasi kuptimi i domethënies kulturore mund të ndryshojë me kalimin e kohës. Ky nen nuk duhet të përdoret për të justifikuar veprime që nuk ruajnë domethënien kulturore.

Neni 6. Procesi i Kartës së Burrës

- 6.1 *Domethënia kulturore* e një vendi dhe çështjet e tjera që ndikojnë në të ardhmen e tij kuptohen më mirë nëpërmjet një serie grumbullimi të dhënash dhe analizash para se të merren vendime. Kuptimi i domethënies kulturore vjen i pari, pastaj zhvillimi i politikave dhe në fund menaxhimi (administrimi) i vendit në përputhje me politikat. Ky është Procesi i Kartës së Burrës.

Procesi i Kartës së Burrës, ose rendi i hulumtimeve, vendimeve dhe veprimeve, ilustron më poshtë, dhe në mënyrë më të hollësishme në fund të grafiku i rrjedhës së procesit, që është edhe pjesë përbërëse e Kartës:

- 6.2 Politika për menaxhimin e një *vendi* duhet të bazohet në *kuptimin e domethënies kulturore* të tij.

- 6.3 Zhvillimi i politikave duhet të marrë në konsideratë edhe faktorë të tjerë që prekin të

ardhmen e një *vendi*, si nevojat e pronarëve, burimet, kufizimet e jashtme dhe gjendjen e tij fizike.

6.4 Në zhvillimin e një politike efektive, mund të shqyrtohen mënyra të ndryshme për të ruajtur *domethënien kulturore* dhe për të adresuar faktorët e tjerë ndikues.

Opsionet e shqyrtuara mund të përfshijnë një gamë përdorimesh dhe ndryshimesh (p.sh. përshtatje) të një vendi.

6.5 Ndryshimet e rrethanave, ose informacione apo këndvështrime të reja, mund të krijojnë nevojën për përsëritjen e një pjese ose të të gjithë Procesit të Kartës së Burrës.

Neni 7. Përdorimi

7.1 Kur *përdorimi* i një *vendi* ka *domethënie kulturore*, atëherë përdorimi duhet vazhduar.

7.2 Një *vend* duhet të ketë një *përdorim të përshtatshëm*.

Politikat duhet të identifikojnë një përdorim ose kombinim përdorimesh, apo kufizime në përdorim, që e ruajnë *domethënien kulturore* të vendit. Përdorimi i ri i një vendi duhet të përfshijë ndryshime minimale të strukturës dhe të përdorimit; duhet të respektojë asociacionet (bashkëshoqërimet) dhe kuptimet; dhe, kur është e përshtatshme, duhet të sigurojë vazhdimësinë e aktiviteteve dhe praktikave që kontribuojnë në *domethënien kulturore* të vendit.

Neni 8. Mjedisi rrethues

Konservimi kërkon ruajtjen e një *mjedisi rrethues* të përshtatshëm. Kjo përfshin ruajtjen e mjedisit rrethues pamor dhe shqisor, si dhe ruajtjen e marrëdhënieve shpirtërore dhe kulturore që kontribuojnë në *domethënien kulturore* të vendit.

Ndërtimet e reja, prishjet, ndërhyrjet apo ndryshimet e tjera të cilat do të ndikonin negativisht në mjedisin rrethues ose asociacionet (bashkëshoqërimet) nuk janë të përshtatshme.

Mjedisi rrethues është shpjeguar në nenin 1.12.

Neni 9. Vendndodhja

9.1 Vendndodhja fizike e një *vendi* është pjesë e *domethënies* së tij *kulturore*. Një ndërtesë, një vepër ose një tjetër element i një vendi duhet të mbetet në vendndodhjen e tij historike. Zhvendosja është përgjithësisht e papranueshme, përveç rastit kur kjo është mënyra e vetme praktike për të siguruar mbijetesën e një elementi.

- 9.2 Disa ndërtesa, vepra ose elemente të tjera të vendeve janë projektuar për t'u hequr lehtësisht, ose e kanë tashmë një histori zhvendosjesh. Kur ndërtesat, veprat apo elementet e tjera nuk kanë lidhje të rëndësishme me vendndodhjen e tyre aktuale, zhvendosja mund të jetë e pranueshme.
- 9.3 Nëse ndonjë ndërtesë, vepër ose element tjetër zhvendoset, duhet të vendoset në një vend të përshtatshëm dhe t'i jepet një *përdorim* i përshtatshëm. Një veprim i tillë nuk duhet të jetë në dëm të ndonjë vendi me *domethënie kulturore*.

Neni 10. Përmbajtja

Përmbajtjet, instalimet dhe objektet që kontribuojnë në *domethënien kulturore* të një *vendi* duhet të mbahen në atë vend. Zhvendosja e tyre është e papranueshme, përveç rasteve kur është: mënyra e vetme për të garantuar sigurinë dhe *ruajtjen* e tyre; në baza të përkohshme për trajtim ose ekspozim; për arsye kulturore; për shëndetin dhe sigurinë; ose për të mbrojtur vendin. Këto përmbajtje, instalime apo objekte duhet të kthehen aty ku rrethanat e lejojnë dhe kur është kulturalisht e përshtatshme.

Për shembull, riatdhësimi (kthimi) i një objekti ose elementi në një vend mund të jetë i rëndësishëm për kulturat indigjene dhe mund të jetë thelbësore për ruajtjen e rëndësisë (*domethënies*) së tij kulturore. Neni 28 mbulon rrethanat kur struktura të rëndësishme mund të çekuilibrohen, për shembull, gjatë gërmimeve arkeologjike.

Neni 33 trajton rastet kur struktura të rëndësishme janë zhvendosur nga një vend.

Neni 11. Vende dhe objekte të ndërlidhura

Kontributi që *vendet e ndërlidhura* dhe *objektet e ndërlidhura* i japin *domethënies kulturore* të një *vendi* duhet të ruhet.

Neni 12. Pjesëmarrja

Konservimi, interpretimi dhe menaxhimi i një *vendi* duhet të sigurojë pjesëmarrjen e njerëzve për të cilët vendi ka asociacione (bashkëshoqërime) dhe kuptime domethënëse, ose që kanë përgjegjësi shoqërore, shpirtërore apo kulturore për vendin.

Neni 13. Bashkekzistenca e vlerave kulturore

Bashkekzistenca e vlerave kulturore duhet të njihet, të respektohet dhe të inkurajohet gjithmonë. Kjo është veçanërisht e rëndësishme në rastet kur ato janë në konflikt me njera-tjetrën.

Për disa vende, vlerat kulturore kontradiktore mund të ndikojë në zhvillimin e politikave dhe vendimet menaxheriale. Në Nenin 13, termi vlerat kulturore i referohet atyre besimeve të cilat janë të rëndësishme për një grup kulturor, duke përfshirë besimet politike, fetare, shpirtërore dhe morale, por pa u kufizuar në to. Kjo është më e gjerë se vlerat e lidhura me *domethënien kulturore*.

PROCESET E KONSERVIMIT

Neni 14. Proceset e konservimit

Konservimi, sipas rrethanave, mund të përfshijë proceset në vijim: vazhdimin ose rikthimin e një *përdorimi*; ruajtjen e asociacioneve (*bashkëshoqërimeve*) dhe *kuptimeve*; *mirëmbajtjen*, *ruajtjen*, *restaurimin*, *rindërtimin*, *përshtatjen* dhe *interpretimin*; dhe zakonisht përfshin një kombinim të më shumë se njëres prej tyre. Konservimi gjithashtu mund të përfshijë ruajtjen e kontributit që japin *vendet e ndërlidhura* dhe *objektet e ndërlidhura në domethënien kulturore të një vendi*.

Konservimi zakonisht kërkon të ngadalësojë përqendrimin e një vendi, përveç rasteve kur domethënia e vendit dikton ndryshe. Mund të ketë rrethana kur nuk kërkohet asnjë veprim për të realizuar konservimin.

Neni 15. Ndryshimi

15.1 Ndryshimi mund të jetë i nevojshëm për të ruajtur *domethënien kulturore*, por është i padëshirueshëm kur e redukton domethënien kulturore. Masa e ndryshimit të një *vendi* dhe *përdorimit* të tij duhet të udhëhiqet nga *domethënia kulturore* dhe *interpretimi* i duhur i tij.

Kur merret në konsideratë një ndryshim, qoftë edhe për një përdorim të përkohshëm, duhen vlerësuar disa variante për të përzgjedhur atë që minimizon më shumë reduktimin e domethënies kulturore. Mund të jetë i përshtatshëm ndryshimi i një vendi kur ky reflekton një ndryshim të kuptimeve dhe praktikave kulturore të tij, por gjithmonë duhet respektuar domethënien e vendit.

15.2 Ndryshimet që reduktojnë *domethënien kulturore* duhet të jenë të rikthyeshme, dhe kthimi duhet bërë kur rrethanat e lejojnë.

Ndryshimet e rikthyeshme duhet të konsiderohen si të përkohshme. Ndryshimet jo të rikthyeshme duhet të përdoren vetëm si mjeti i fundit, dhe nuk duhet të bëhen pengesë për veprimet e ardhshme konservuese.

15.3 Në përgjithësi, çdo dëmtim i strukturës së një vendi nuk është i pranueshëm. Megjithatë, në disa raste prishje të vogla mund të jenë të pranueshme si pjesë e konservimit. Kur rrethanat e lejojnë, strukturat e zhvendosura duhet të rikthehen.

15.4 Kontributet e të gjitha aspekteve të *domethënies kulturore* të një *vendi* duhen respektuar. Nëse një vend përfshin *struktura*, *përdorime*, asociacione (*bashkëshoqërime*) ose *kuptime* nga periudha të ndryshme, apo aspekte të ndryshme të domethënies kulturore, theksimi ose interpretimi i një periudhe ose aspekti në dëm të të tjerëve mund të justifikohet vetëm kur ajo që është përjashtuar, hequr ose pakësuar ka një domethënie të vogël kulturore, ndërsa ajo që theksohet ose interpretohet ka domethënie shumë më të madhe kulturore.

Neni 16. Mirëmbajtja

Mirëmbajtja është thelbësore për konservimin. Mirëmbajtja duhet të ndërmerret aty ku struktura ka domethënie kulturore dhe mirëmbajtja është e nevojshme për ruajtjen e saj.

Mirëmbajtja e një vendi mund të jetë er ëndësishme për respektimin e ligjeve dhe traditave zakonore në disa komunitete indigjene ose grupe të tjera kulturore.

Neni 17. Ruajtja

Ruajtja është e nevojshme kur struktura ekzistuese ose gjendja e saj përbën dëshmi lidhur me domethënien (rëndësinë) kulturore, ose kur mungojnë të dhëna të mjaftueshme për të mundësuar procese të tjera *konservuese*.

Ruajtja e mbron strukturën pa fshehur dëshmitë për ndërtimin dhe përdorimin e saj. Procesi duhet zbatuar përherë:

- aty ku dëshmia e strukturës është aq e rëndësishme sa që ajo nuk duhet të ndryshohet; ose
- aty ku nuk ka patur hulumtim të mjaftueshëm për të lejuar marr- jen e vendimeve politike në përputhje me Nenet 26 - 28.

Punime shtesë (p.sh. stabilizimi) mund të kryhen paralelisht me ruajtjen, kur qëllimet e tyre janë mbrojtja fizike e strukturës dhe kur ato punime janë në përputhje me Nenin 22.

Neni 18. Restaurimi dhe rindërtimi

Restaurimi dhe *rindërtimi* duhet të nxjerrin në pah aspekte kulturore domethënëse të një *vendi*.

Neni 19. Restaurimi

Restaurimi është i pranueshëm vetëm nëse ka prova të mjaftueshme mbi një gjendje të mëparshme të *strukturës*.

Neni 20. Rindërtimi

20.1 *Rindërtimi* është i pranueshëm vetëm kur një vend është bërë i paplotë përmes dëmtimit ose ndryshimit të tij, dhe vetëm aty ku ka dëshmi të mjaftueshme për të riprodhuar një gjendje të mëparshme të *strukturës*. Në disa raste, rindërtimi mund të jetë gjithashtu i pranueshëm si pjesë e një përdorimi ose praktike që ruan *domethënien kulturore* të vendit.

Vendet me vlerë shoqërore ose shpirtërore mund të kërkojnë rindërtim, edhe pse mund të ketë shumë pak mbetje prej tyre (p.sh. vetëm bazamentet e ndërtesave ose cungjet e pemëve të mbetura pas zjarrit, përmbytjes apo stuhisë). Kërkesa për të gjetur prova të mjaftueshme për të riprodhuar një gjendje të mëparshme duhet zbatuar edhe këtu.

20.2 *Rindërtimi* duhet të jetë i identifikueshëm përmes inspektimit nga afër ose nëpërmjet *interpretimit* shtesë.

Neni 21. Përshtatja

21.1 *Përshtatja* është e pranueshme vetëm kur ajo ka ndikim të papërfillshëm në *domethënien kulturore të vendit*.

21.2 *Përshtatja* do duhej të shkaktonte vetëm ndryshime shumë të vogla në një strukturë domethënëse, dhe kjo gjë arrihet vetëm pas shqyrtimit të disa alternativave.

Neni 22. Vepër e re

22.1 Veprat e reja, si shtesat ose ndryshimet e tjera të një *vendi*, mund të të jenë të pranueshme kur ato e respektojnë *domethënien kulturore të vendit*, dhe kur nuk e shtrembërojnë apo zbehin atë, si dhe kur nuk e varfërojnë interpretimin dhe vlerësimin e tij.

22.2 Vepra e re duhet të jetë lehtësisht e identifikueshme si e tillë, por duhet të respektojë *domethënien kulturore të vendit* dhe të ketë ndikim sa më të kufizuar në të.

Neni 23. Vazhdimi ose rikthimi i përdorimit

Vazhdimi, modifikimi ose rifutja e një përdorimi të rëndësishëm mund të jenë forma të përshtatshme dhe të preferuara të konservimit.

Përshtatja mund të përfshijë shtesa në një vend, shërbime të reja, ose një përdorim të ri, apo ndryshime për të mbrojtur vendin. Përshtatja e një vendi për një përdorim të ri shpesh konsiderohet si 'ripërdorim i përshtatur' dhe duhet të jetë në përputhje me nenin 7.2.

Këto mund të kërkojnë ndryshime në strukturën e rëndësishme, por duke i mbajtur ato në minimumin e mundshëm. Në disa raste, vazhdimi i një përdorimi, aktiviteti ose praktike të rëndësishme mund të kërkojë ndërhyrje të reja në përmasa të mëdha.

Neni 24. Vazhdimi i asociacioneve (bashkëshoqërimeve) dhe i kuptimeve

24.1 *Asociacionet (bashkëshoqërimet)* domethënëse ndërmjet njerëzve dhe një *vendi* duhet të respektohen, vazhdohen dhe të mos veniten. Duhet të hulumtohen dhe zbatohen mënyra për të përfutuar nga çdo mundësi për *interpretimin*, përkujtimin dhe kremtimin e këtyre asociacioneve (bashkëshoqërimeve).

Për shumë vende asociacionet (bashkëshoqërimet) lidhen me aspekte të përdorimit, duke përfshirë aktivitete dhe praktika.

Disa bashkëshoqërime dhe kuptime mund të mos jenë të dukshme dhe kanë nevojë për hulumtime të thelluara.

24.2 Kuptimet domethënëse duhet të respektohen, duke përfshirë vlerat shpirtërore të një vendi. Duhet kërkuar mundësi për vazhdimin dhe rigjallërimin e këtyre kuptimeve.

Neni 25. Interpretimi

Domethënia kulturore e shumë vendeve nuk është lehtësisht e dukshme dhe duhet të shpjegohet me anë të *interpretimit*. Interpretimi duhet të përmirësojë kuptimin dhe angazhimin, si dhe të jetë i përshtatshëm kulturalisht.

Në disa rrethana çdo formë interpretimi mund të jetë kulturalisht e papërshtatshme.

PRAKTIKA E KONSERVIMIT

Neni 26. Zbatimi i procesit të Kartës së Burrës

26.1 Punimet në një vend duhet të paraprihen nga studime për të kuptuar vendin, të cilat duhet të përfshijnë analiza të dëshmive fizike, dokumentare, gojore dhe dëshmi të tjera, duke u mbështetur në njohuri, aftësi dhe disiplina të përshtatshme.

Rezultatet e studimeve duhet të mbahen të përditësuara, duke i rishikuar dhe ndryshuar rregullisht sipas nevojës.

26.2 Deklarata të shkruara për *rëndësinë kulturore* dhe politikat për një *vend* duhen përgatitur, arsyetuar dhe duhen shoqëruar me dëshmi mbështetëse. Deklaratat për domethënien dhe politikat duhet të përfshihen në një plan menaxhimi për vendin.

Politika duhet të adresojë të gjitha çështjet e rëndësishme, p.sh. përdorimin, interpretimin, menaxhimin dhe ndryshimin. Një plan menaxhimi është një dokument i do-bishëm për regjistrimin e procesit të Kartës së Burrës, d.m.th. hapat në planifikimin dhe menaxhimin e një vendi me domethënie kulturore (Neni 6.1 dhe grafiku i rrjedhës së procesit). Plane të tilla shpesh quhen planet e menaxhimit të konservimit, por ndonjëherë kanë edhe emra të tjerë. Plani i menaxhimit mund të merret edhe me çështje të tjera që lidhen me menaxhimin e vendit.

26.3 Grupeve dhe personave që kanë lidhje me një vend, sikurse edhe ata që janë të përfshirë në menaxhimin e tij, duhet t'u krijohet mundësia për të dhënë kontributin e tyre dhe për të marrë pjesë në identifikimin dhe të kuptuarit e *domethënies (rëndësisë) kulturore* të vendit. Aty ku është e pranueshme, atyre duhet t'u jepet gjithashtu mundësia për të marrë pjesë në *konservimin* dhe menaxhimin e vendit.

26.4 Deklaratat për *domethënien (rëndësinë) kulturore* dhe politikat për një *vend* duhet të rishikohen periodikisht, si dhe veprimet dhe pasojat e tyre duhet të monitorohen për të siguruar përshtatshmëri dhe efektivitet të vazhdueshëm.

Monitorimi i veprimeve kryhet edhe për verifikimin e pasojave të padëshiruara.

Neni 27. Menaxhimi i ndryshimit

27.1 Ndikimi i ndryshimeve të propozuara mbi *domethënien kulturore* të një *vendi*, përfshirë ndryshimet me rritje graduale, duhet vlerësuar mbi bazën e deklaratës së domethënies (rëndësisë) dhe politikave për menaxhimin e vendit. Mund të jetë i nevojshëm modifikimi i ndryshimeve të propozuara për të ruajtur më mirë domethënien (rëndësinë) kulturore.

27.2 *Struktura, përdorimi, asociacionet (bashkëshoqërimet)* dhe *kuptimet* ekzistuese duhet të dokumentohen saktësisht përpara dhe pas çdo ndryshimi që i bëhet *vendit*.

Neni 28. Dëmtimi i strukturës

28.1 Dëmtimi i *strukturës* domethënëse për arsye studimore, apo për marrjen e të dhënave, duhet të jetë minimal. Studimi i një *vendi* nëpërmjet ndonjë dëmtimi të strukturës, duke përfshirë gërmimet arkeologjike, duhet të ndërmerret vetëm për të përftuar të dhëna thelbësore për vendimet mbi *konservimin* e vendit, ose për të marrë të dhëna të rëndësishme që janë pranë zhdukjes ose që janë duke u bërë të paqasshme.

28.2 Hulumtimi që kërkon dëmtim të strukturës së një vendi, përveç asaj çka është e nevojshme për të marrë vendime, mund të jetë i përshtatshëm me kushtin që të jetë në përputhje me politikën për vendin. Një hulumtim i tillë duhet ngritur mbi çështje të rëndësishme kërkimore të cilat kanë potencialin për t'i pasuruar njohuritë në lidhje me vendin, dhe të cilat nuk mund të marrin përgjigje ndryshe. Ato duhet gjithashtu të minimizojnë dëmtimin e strukturës domethënëse.

Neni 29. Përgjegjësia

Organizatrat dhe personat përgjegjës për menaxhimin dhe vendimet duhet të njihen me emër dhe të mbajnë përgjegjësi specifike për çdo vendim.

Neni 30. Drejtimi, mbikëqyrja dhe zbatimi

Duhet patur një drejtim dhe mbikëqyrje kompetente në çdo fazë, dhe çdo ndryshim duhet të bëhet nga njerëz me njohuritë dhe aftësitë e duhura.

Neni 31. Mbajtja e regjistrit

Prova/dëshmi të reja mund të dalin në dritë gjatë zbatimit të politikave ose planeve në një vend. Mund të zhvillohen faktorë të tjerë që kërkojnë vendime të reja. Duhet mbajtur një regjistër për dëshmitë e reja dhe vendimet shtesë.

Vendimet e reja duhet të respektojnë domethënien kulturore të vendit dhe të kenë ndikim minimal në të.

Neni 32. Të dhënat

32.1 Të dhënat që lidhen me konservimin e një *vendi* duhet të depozitohen në një arkiv të përhershëm dhe të jenë të hapura për publikun, në varësi të kërkesave të sigurisë dhe privatësisë, dhe aty ku kjo gjë është kulturalisht e përshtatshme.

32.2 Të dhënat për historinë e një vendi duhet të mbrohen dhe duhen vënë në dispozicion të publikut, në varësi të kërkesave të sigurisë dhe privatësisë, dhe aty ku kjo gjë është kulturalisht e përshtatshme.

Neni 33. Struktura e zhvendosur

Struktura domethënëse e zhvendosur nga një vend, përfshirë përmbajtjet, instalimet dhe objektet, duhet të katalogohet dhe mbrohet në përputhje me *domethënien* e saj *kulturore*.

Aty ku është e mundur dhe e përshtatshme kulturalisht, struktura domethënëse e zhvendosur duhet të mbahen në vend, duke përfshirë përmbajtjen, instalimet dhe objektet.

Neni 34. Burimet

Duhet të sigurohen burime të përshtatshme për *konservim*.

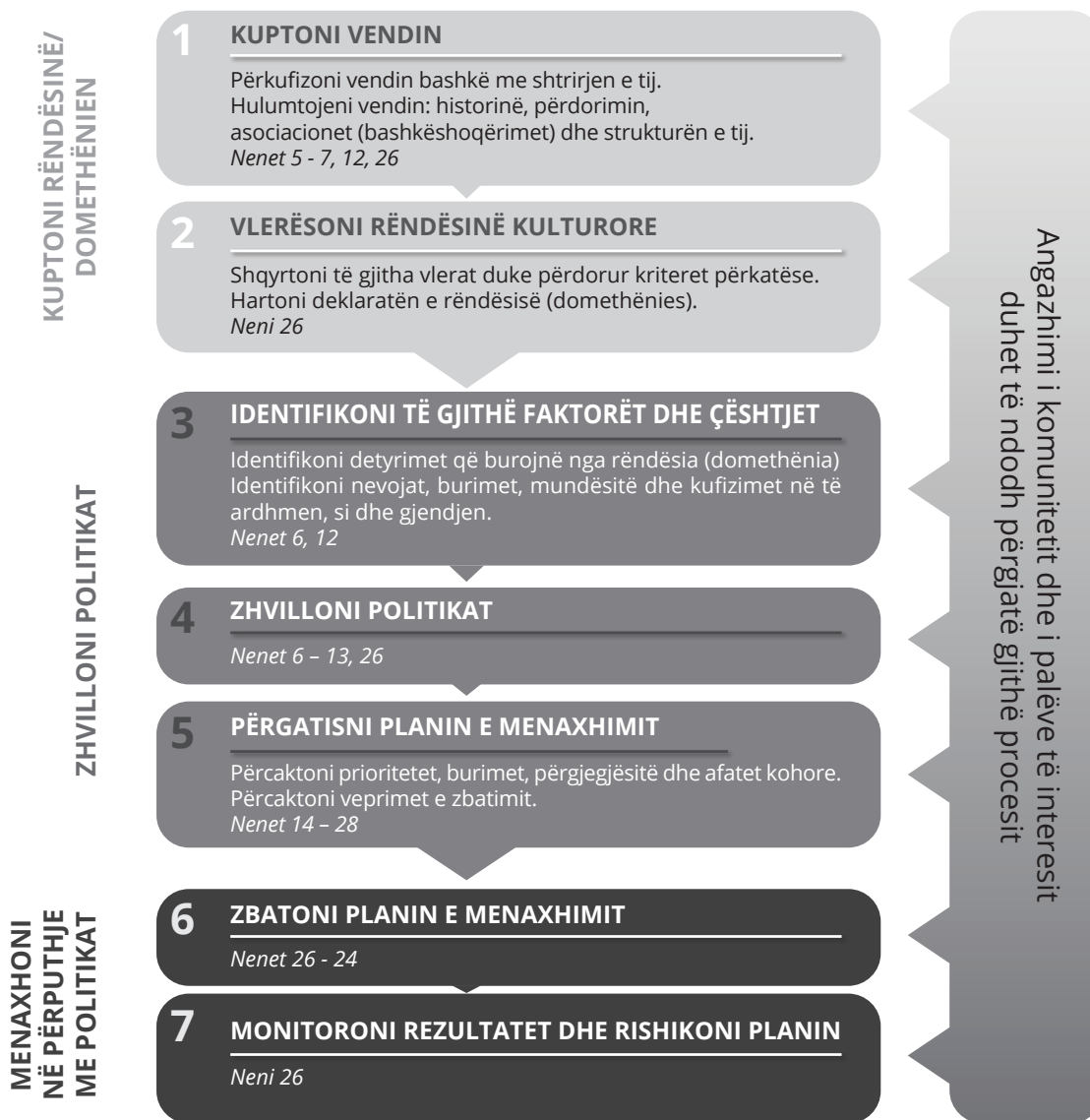
Konservimi më i mirë shpesh përfshin më pak punë dhe mund të jetë jo i shtrenjtë. Fjalët me gërma të pjerrëta janë përkufizuar në Nenin 1.

PROCESI I KARTËS SË BURRËS

Hapat për planifikimin dhe menaxhimin (administrimin) e vendeve me rëndësi (domethënie) kulturore

Karta e Burrës duhet lexuar në tërësinë e saj.

Nene kyç për secilin hap janë vendosur në kutitë më poshtë. Neni 6 përmbledh Procesin e Kartës së Burrës.

KOPSHTET HISTORIKE

KARTA E FIRENCES

Miraturar nga ICOMOS-i në dhjetor të vitit 1982.

ICOMOS

Përkthyer nga: Edlira Çausi.

Redaktuar nga: Boiken Abazi.

Versioni origjinal © ICOMOS. Ky përkthim nuk është përkthim zyrtar ICOMOS-it. Ky përkthim në gjuhën shqipe botohet me lejen e ICOMOS-it, por nën përgjegjësinë e vetme të përkthyesit/botuesit.

Komiteti Ndërkombëtar ICOMOS-IFLA1 për Kopshtet Historike, i mbledhur në Firence më 21 maj 1981, vendosi të hartojë një statut për ruajtjen e kopshteve historike që do të mbajë emrin e këtij qyteti. Karta aktuale e Firences u hartua nga Komiteti dhe u regjistrua nga ICOMOS-i më 15 dhjetor 1982 si një shtesë e Kartës së Venecias që mbulon fushën specifike në fjalë.

PËRKUFIZIMET DHE OBJEKTIVAT

NENI 1

“Një kopsht historik është një përbërje arkitekturore dhe hortikulturore me interes për publikun nga pikëpamja historike ose artistike”. Si i tillë, ai duhet të konsiderohet si një monument.

NENI 2

“Kopshti historik është një kompozim arkitektonik, përbërësit e të cilit janë kryesisht me prejardhje vegjetale dhe rrjedhimisht të gjallë, që do të thotë se janë të degradueshëm dhe të rinovueshëm.” Kësisoj pamja e tij pasqyron ekuilibrin e përhershëm midis ciklit të stinëve, rritjes dhe kalbjes së natyrës dhe dëshirës së artistit dhe mjeshtrit artizanal për ta mbajtur atë përgjithmonë të pandryshuar.

NENI 3

Si monument, kopshti historik duhet të ruhet në përputhje me frymën e Kartës së Venecias. Megjithatë, duke qenë se është një monument i gjallë, ruajtja e tij duhet të rregullohet nga norma specifike që janë objekt i kësaj Karte.

NENI 4

Përbërja arkitekturore e kopshtit historik përfshin:

- Planin dhe topografinë e tij.
- Bimësinë e tij, duke përfshirë speciet, përmasat (raportet), skemat e ngjyrave, hapësirat dhe lartësitë përkatëse.
- Veçoritë strukturore dhe dekorative të tij.
- Ujin e rrjedhshëm ose të qetë të tij, që reflekton qiellin.

NENI 5

Si shprehje e afërsisë së drejtpërdrejtë midis qytetërimit dhe natyrës, dhe si një vend argëtimi i përshtatshëm për meditim ose për të pushuar, kopshti fiton kështu rëndësinë kozmike të një imazhi të idealizuar të botës, një “parajse” në kuptimin etimologjik të termit, por qëndron edhe si dëshmi e një kulture, një stili, një epoke dhe shpesh e origjinalitetit të krijimtarisë së një artisti.

NENI 6

Termi “kopsht historik” përdoret njëlloj si për kopshtet e vogla edhe për parqet e mëdha, qofshin ato të formalizuara ose “peizazhe”.

NENI 7

I lidhur apo jo me një ndërtesë, si pjesë plotësuese e pandashme e saj, kopshti historik nuk mund të izolohet nga mjedisi i tij i veçantë qoftë urban apo rural, artificial apo natyral.

NENI 8

Një sit historik është një peizazh specifik i lidhur me një akt të paharrueshëm, siç është për shembull një ngjarje e madhe historike, një mit i njohur, një luftë epike, ose subjekti i një fotografie të famshme.

NENI 9

Ruajtja e kopshteve historike varet nga mënyra e identifikimit dhe kategorizimit të tyre. Kopshtet kanë nevojë për veprimtari të ndryshme, që lidhen kryesisht me mirëmbajtjen, konservimin dhe restaurimin. Në raste të veçanta, mund të rekomandohet edhe rindërtimi. Autenticiteti i një kopshti historik varet nga dizajni (projektimi) dhe raportet e pjesëve të ndryshme të tij, po aq sa varet edhe nga tiparet e tij dekorative dhe nga përzgjedhja e bimëve dhe e materialeve jo-organike që përdoren për secilën pjesë të tij.

MIRËMBAJTJE, KONSERVIM, RESTAURIM, RINDËRTIM.

NENI 10

Në çdo ndërhyrje që lidhet me mirëmbajtjen, konservimin, restaurimin ose rindërtimin e një kopshti historik, ose të ndonjë pjese të tij, të gjithë elementët që e përbëjnë duhet të trajtohen njëkohësisht. Izolimi i ndërhyrjeve të ndryshme do të dëmtonte unitetin e tërësisë.

MIRËMBAJTJA DHE KONSERVIMI

NENI 11

Mirëmbajtja e vazhdueshme e kopshteve historike ka një rëndësi themelore. Meqenëse materiali kryesor është bimor, ruajtja e kopshtit në një gjendje të pandryshuar

kërkon, atëherë kur është e nevojshme, zëvendësime të menjëhershme dhe një program afatgjatë të përtëritjes periodike (pastrim i terrenit nga bimësia ekzistuese dhe rimbjellja me ekzemplarë të rritur).

NENI 12

Ato specie pemësh, shkurresh, bimësh dhe lulesh që do të zëvendësohen periodikisht, duhet të zgjidhen duke marrë parasysh praktikën e përcaktuar dhe të njohur në çdo rajon botanik dhe hortikulturor, me synimin për të përcaktuar speciet e kultivuara fillimisht dhe për t'i ruajtur ato.

NENI 13

Tiparet arkitekturore, skulpturore ose dekorative, të përhershme ose të luajtshme, që përbëjnë një pjesë të pandashme të kopshtit historik, duhet të hiqen ose zhvendosen vetëm kur kjo gjë është thelbësore për ruajtjen ose restaurimin e tyre. Zëvendësimi ose restaurimi i çdo tipari të tillë të rrezikuar duhet të kryhet në përputhje me parimet e Kartës së Venecias, dhe duhet të dokumentohet data e çdo zëvendësimi të plotë.

NENI 14

Kopshti historik duhet të ruhet në një mjedis rrethues të përshtatshëm. Duhet të ndalohet çdo ndryshim në mjedisin fizik që do të rrezikonte ekuilibrin e tij ekologjik. Këto masa janë të zbatueshme për të gjitha aspektet e infrastrukturës, qofshin ato të brendshme apo të jashtme (punimet e drenazimit, sistemet e ujitjes, rrugët, vendparkimet e automjeteve, gardhet, ambientet e kujdestarisë, shërbimet për vizitorët, etj.).

RESTAURIMI DHE RINDËRTIMI

NENI 15

Asnjë ndërhyrje restauruese dhe, mbi të gjitha, asnjë ndërhyrje rindërtimi nuk duhet të ndërmerret në një kopsht historik pa një hulumtim të plotë paraprak, që siguron zbatimin në mënyrë shkencore të një ndërhyrjeje, duke përfshirë gjithçka, nga gërmimi deri te grumbullimi i të dhënave në lidhje me kopshtin në fjalë dhe kopshte të ngjashme. Përpara se të fillojë puna në terren, projekti duhet të përgatitet në bazë të hulumtimit paraprak, dhe duhet t'i përcillet një grupi ekspertësh për ekzaminim dhe miratim të përbashkët.

NENI 16

Puna restauruese duhet të respektojë fazat e njëpasnjëshme të evolucionit të kopshtit në fjalë. Në parim, asnjë periudhe nuk duhet t'i jepet përparësi ndaj

të tjerave, me përjashtim të rasteve të jashtëzakonshme kur niveli i dëmtimit ose i shkatërrimit që prek pjesë të caktuara të një kopshti mund të jetë në atë masë sa që të merret vendim për një rindërtim në bazë të gjurmëve të mbetura ose të dëshmive të pakundërshtueshme të materialeve të dokumentuara. Një ndërhyrje e tillë rindërtuese mund të ndërmerret veçanërisht në pjesët e kopshtit që ndodhen më afër ndërtesës brenda hapësirës së kopshtit, në mënyrë që të nxirret në pah domethënia e tyre në projektim.

NENI 17

Në rastet kur një kopsht historik është zhdukur plotësisht, ose kur ekzistojnë vetëm prova të hamendësuar mbi fazat e njëpasnjëshme të zhvillimit të tij, atëherë siti i rindërtuar nuk mund të konsiderohet si "kopsht historik".

PËRDORIMI

NENI 18

Ndërsa çdo kopsht historik është projektuar për t'u parë dhe për t'u shëtitur, qasja në të duhet të kufizohet në masën që përshtatet me madhësinë dhe nivelin e cenueshmërisë së tij, në mënyrë që struktura e tij fizike dhe mesazhi kulturor të mund të ruhen.

NENI 19

Një kopsht historik, për shkak të natyrës dhe qëllimit të tij, është një vend i paqte që nxit kontaktet njerëzore, heshtjen dhe ndërgjegjësimin lidhur me natyrën. Ky konceptim i përdorimit të tij të përditshëm duhet të jetë në kontrast me rolin e tij në ato raste të rralla kur aty organizohet ndonjë festë. Rrjedhimisht, kushtet e një përdorimi të tillë të herëpashershëm të një kopshti historik duhet të përcaktohen qartë, në mënyrë që çdo festë të shërbejë për të përmirësuar efektin pamor të kopshtit në vend që ta shtrembërojë ose ta dëmtojë atë.

NENI 20

Ndërsa kopshtet historike mund të jenë të përshtatshme për lojëra të qeta si një dukuri e përditshme, zona të veçanta të përshtatshme për lojëra dhe sporte aktive dhe me gjallëri duhet gjithashtu të vendosen afër kopshtit historik, në mënyrë që nevojat e publikut të mund të plotësohen pa ndikuar te ruajtja e kopshteve dhe peizazheve.

NENI 21

Puna e mirëmbajtjes dhe konservimit, periudha e të cilave përcaktohet nga sezoni dhe ndërhyrjet e shkurtra në kohë,

që shërbejnë për të rivendosur autenticitetin e kopshtit, duhet të kenë gjithmonë përparësi ndaj kërkesave të përdorimit publik. Të gjitha masat për vizitat në kopshtet historike duhet t'i nënshtrohen rregulloreve që sigurojnë ruajtjen e frymës së vendit.

NENI 22

Nëse një kopsht është i rrethuar me mure, ato nuk mund të hiqen pa një ekzaminim paraprak të të gjithë atyre pasojave që mund të çojnë në ndryshime në atmosferën e tij dhe që ndikojnë në ruajtjen e tij.

MBROJTJA LIGJORE DHE ADMINISTRATIVE

NENI 23

Autoritetet përgjegjëse kanë për detyrë të miratojnë, përmes këshillimit me ekspertë të kualifikuar, masat e duhura ligjore dhe administrative për identifikimin, listimin dhe mbrojtjen e kopshteve historike. Ruajtja e këtyre kopshteve duhet të parashikohet brenda kuadrit të planeve të përdorimit të tokës, dhe këto dispozita duhet të përmenden në mënyrë të përshtatshme në dokumentet që kanë të bëjnë me planifikimin rajonal dhe lokal. Është gjithashtu detyrë e autoriteteve përgjegjëse të miratojnë, përmes këshillimit me ekspertë të kualifikuar, masat financiare që do të

lehtësojnë mirëmbajtjen, ruajtjen dhe restaurimin dhe, kur është e nevojshme, rindërtimin e kopshteve historike.

NENI 24

Kopshti historik është një nga veçoritë e trashëgimisë dhe, për shkak të natyrës së vet, për të mbijetuar ka nevojë për kujdes intensiv dhe të vazhdueshëm nga ekspertë të trajnuar. Prandaj, duhet të sigurohen masa të përshtatshme për trajnimin e këtyre personave, qofshin ata historianë, arkitektë, arkitektë peizazhi, kopshtarë apo botanistë. Gjithashtu duhet pasur kujdes për të siguruar shumimin e rregullt të varieteteve të bimëve të nevojshme për mirëmbajtje ose restaurim.

NENI 25

Interesi për kopshtet historike duhet të nxitet nga çdo lloj aktiviteti që mund të theksojë vlerën e tyre të vërtetë si pjesë e trashëgimisë, duke përmirësuar njohuritë dhe vlerësimin e tyre. Aktivitete të tilla përfshijnë: promovimin e kërkimit shkencor; shkëmbimin dhe qarkullimin ndërkombëtar të informacionit; publikimet, duke përfshirë veprat e projektuara për publikun e gjerë; inkurajimin e qasjes së publikut nën kontrollin e duhur dhe përdorimin e medias për të zhvilluar ndërgjegjësimin mbi nevojën për respektin e duhur për natyrën dhe trashëgiminë historike. Kopshtet historike më të shquara do të jenë pjesë e propozimeve për përfshirje në Listën e Trashëgimisë Botërore.

Nota Bene (Vini re).

Rekomandimet e mësipërme janë të zbatueshme për të gjitha kopshtet historike në botë. Klauzola shtesë të zbatueshme për lloje të veçanta kopshtesh mund t'i bashkëngjiten më pas kësaj Karte me përshkrime të shkurtra të llojeve të përmendura.

KARTA PËR RUAJTJEN E QYTETEVE HISTORIKE DHE ZONAVE HISTORIKO-URBANE

KARTA E Washingtonit

Miratuar nga Ansambleja e Përgjithshme e ICOMOS-it
në Uashington, DC, tetor 1987.

ICOMOS

Përkthyer nga: Marsela Plyku Demaj.

Redaktuar nga: Boiken Abazi.

Versioni origjinal ©ICOMOS. Ky përkthim nuk është përkthim zyrtar ICOMOS-it. Ky përkthim në gjuhën shqipe botohet me lejen e ICOMOS-it, por nën përgjegjësinë e vetme të përkthyesit/botuesit.

PARATHËNIE DHE PËRKUFIZIMET

Të gjitha bashkësitë urbane, pavarësisht nëse janë zhvilluar gradualisht me kalimin e kohës apo kanë qenë krijuar qëllimisht, janë një shprehje e larmisë së shoqërive përgjatë historisë.

Kjo Kartë ka të bëjë me zonat historiko-urbane, të mëdha dhe të vogla, duke përfshirë qytetet, qytezat dhe qendrat apo lagjet historike, së bashku me mjediset e tyre natyrore dhe ato të krijuara nga njeriu. Përtej rolit të tyre si dokumente historike, këto zona mishërojnë vlerat tradicionale të kulturave urbane. Sot shumë zona të tilla janë në rrezik, janë fizikisht të degraduara, janë të dëmtuara ose madje të shkatërruara nga ndikimi i zhvillimit urban që ndjek industrializimin kudo në shoqëri.

Përballë kësaj situatë dramatike, e cila shpesh çon drejt humbjeve të pakthyeshme kulturore, sociale dhe madje ekonomike, Këshilli Ndërkombëtar për Monumentet dhe Sitet (ICOMOS) e konsideron të nevojshme hartimin e një karte ndërkombëtare për qytetet historike dhe zonat historiko-urbane që do plotësojë “Kartën Ndërkombëtare për Konservimin dhe Restaurimin e Monumenteve dhe Siteve”, e njohur zakonisht si “Karta e Venecias.” Ky tekst i ri përcakton parimet, objektivat dhe metodat e nevojshme për konservimin e qyteteve historike dhe zonave urbane. Ai gjithashtu kërkon të promovojë harmoninë e jetës private dhe komunitare në këto zona, si dhe të nxisë ruajtjen e atyre pronave kulturore, sado modeste në shkallë, që përbëjnë kujtesën e njerëzimit.

Siç paraqitet në “Rekomandimin e UNESCO-s në lidhje me mbrojtjen dhe rolin bashkëkohor të zonave historike” (Varshavë - Nairobi, 1976), dhe gjithashtu në instrumente të tjera dhe të ndryshme ndërkombëtare, “konservimi i qyteteve dhe zonave historiko-urbane” nënkupton hapat e nevojshëm për mbrojtjen, konservimin dhe restaurimin e qyteteve dhe zonave që konsiderohen të tilla, si dhe zhvillimin dhe përshtatjen e tyre harmonike me jetën bashkëkohore.

PARIME DHE OBJEKTIVA

1. Në mënyrë që të jetë sa më efektiv, konservimi i qyteteve historike dhe zonave të tjera historiko-urbane duhet të jetë një pjesë përbërëse e politikave koherente të zhvillimit ekonomik dhe social si dhe e planifikimit urban dhe rajonal në çdo nivel.
2. Cilësitë që duhen ruajtur përfshijnë karakterin

historik të qytetit ose zonës historiko-urbane dhe të gjitha elementeve materiale dhe shpirtërore që e shprehin këtë karakter, veçanërisht:

- a. Strukturat urbane të përcaktuara nga parcelat dhe rrugët;
- b. Marrëdhëniet ndërmjet ndërtesave, hapësirave të gjelbra dhe atyre të hapura;
- c. Pamjen formale të ndërtesave, të brendshme dhe të jashtme, siç përcaktohet nga shkalla, madhësia, stili, ndërtimi, materialet, ngjyra dhe dekori;
- d. Marrëdhënien midis qytetit, ose zonës urbane, dhe mjedisit rrethues, si natyror ashtu dhe ai i krijuar nga njeriu;
- e. Funkcionet e ndryshme që qyteti ose zona urbane ka fituar me kalimin e kohës.

Çdo kërcënim ndaj këtyre cilësive do të komprometonte autenticitetin e qytetit historik ose zonës historiko-urbane.

3. Pjesëmarrja dhe përfshirja e banorëve është thelbësore për suksesin e programit të konservimit dhe duhet inkurajuar. Para së gjithash, konservimi i qyteteve dhe zonave historiko-urbane është në interesin e banorëve të tyre.
4. Konservimi në një qytet historik apo zonë historiko-urbane kërkon maturi, një qasje sistematike dhe disiplinë. Ngurtësia duhet të shmanget pasi raste individuale mund të paraqesin probleme specifike.

METODAT DHE INSTRUMENTET

5. Planifikimi për konservimin e qyteteve historike dhe zonave historiko-urbane duhet të paraprihet nga studime shumëdisiplinore.

Planet e konservimit duhet të adresojnë të gjithë faktorët që ndikojnë, duke përfshirë arkeologjinë, historinë, arkitekturën, teknikën, sociologjinë dhe ekonominë.

Objektivat kryesorë të planit të konservimit duhet të jenë të deklaruara në mënyrë të qartë, ashtu siç duhet të jenë të paraqitura edhe masat e nevojshme ligjore, administrative dhe financiare për të arritur këto objektiva.

Plani i konservimit duhet të sigurojë një marrëdhënie

harmonike ndërmjet zonave historiko-urbane dhe qytetit në tërësi.

Plani i konservimit duhet të përcaktojë se cilat ndërtesa duhet të ruhen, cilat duhet të ruhen nën rrethana të caktuara dhe cilat mund të jenë të tejkalueshme nën rrethana shumë të jashtëzakonshme.

Para çdo ndërhyrjeje, kushtet ekzistuese të zonës duhet të dokumentohen tërësisht. Plani i konservimit duhet të mbështetet nga banorët e zonës historike.

6. Deri në miratimin e një plani konservimi, çdo veprim i nevojshëm konservimi duhet të kryhet në përputhje me parimet dhe synimet e kësaj Karte dhe të Kartës së Venecias.
7. Vijimësia e mirëmbajtjes është thelbësore për ruajtjen efikase të një qyteti historik ose zone historiko-urbane.
8. Funkcionet dhe aktivitetet e reja duhet të jenë në përputhje me karakterin e qytetit historik ose zonës historiko-urbane.

Përshtatja e këtyre zonave me jetën bashkëkohore kërkon instalimin ose përmirësimin e kujdesshëm të infrastrukturës së shërbimit publik.

9. Përmirësimi i strehimit duhet të jetë një nga objektivat bazë të konservimit.
10. Kur është i nevojshëm ndërtimi i objekteve të reja ose përshtatja e ndërtesave ekzistuese, duhet të respektohet plani hapësinor ekzistues, veçanërisht sa i përket shkallës dhe përmasave të parcelës.

Prezantimi i elementeve bashkëkohore në harmoni me mjedisin rrethues nuk duhet shkurajuar pasi elemente të tilla mund të kontribuojnë në pasurimin e zonës.

11. Njohuritë për historinë e një qyteti historik ose zone historiko-urbane duhet të zgjerohen përmes hulumtimit arkeologjik dhe ruajtjes së duhur të gjetjeve arkeologjike.
12. Trafiku brenda një qyteti historik ose zone historiko-urbane duhet të kontrollohet dhe zonat e parkimit duhet të planifikohen në atë lloj mënyre që nuk ia dëmton strukturën historike ose mjedisin.
13. Kur planifikimi urban ose rajonal parashikon ndërtimin e autostradave, ato nuk duhet të

depërtojnë në një qytet historik ose zonë historiko-urbane, por duhet të shërbejnë për përmirësimin e qasjes në to.

14. Qytetet historike duhet të mbrohen nga fatkeqësitë natyrore dhe nga shqetësimet si ndotja dhe dridhjet, me qëllimin për të mbrojtur trashëgiminë, si dhe për sigurinë dhe mirëqenien e banorëve.

Cilado qoftë natyra e një fatkeqësie që prek një qytet historik ose zonë historiko-urbane, masat parandaluese dhe riparuese duhet t'i përshtaten karakterit specifik të pronave në fjalë.

15. Duhet të krijohet një program i përgjithshëm informacioni për të gjithë banorët, duke filluar nga fëmijët e moshës shkollore, për të inkurajuar pjesëmarrjen dhe përfshirjen e tyre.
16. Trajnimi i specializuar duhet të ofrohet për të gjitha ato profesione që kanë të bëjnë me konservimin.

KONSERVIMI DHE RESTAURIMI | KARTË

KARTA E TRASHËGIMISË SË NDËRTIMEVE POPULLORE

Ratifikuar nga Asambleja e 12-të e Përgjithshme e ICOMOS-it,
në Meksikë, Tetor 1999.

ICOMOS

Përkthyer nga: Joli Mitrojorgji.
Redaktuar nga: Boiken Abazi.

Versioni origjinal ©ICOMOS. Ky përkthim nuk është përkthim zyrtar ICOMOS-it. Ky përkthim në gjuhën shqipe botohet me lejen e ICOMOS-it, por nën përgjegjësinë e vetme të përkthyesit/botuesit.

HYRJE

Trashëgimia e ndërtimeve popullore luan një rol qendror në ndjenjat dhe krenarinë e gjithë popujve. Ajo është pranuar si produkt karakteristik dhe tërheqës i një shoqërie. Duket informale, por është gjithsesi e rregullt. Është e dobishme dhe njëkohësisht interesante dhe e bukur. Është një fokus i jetës bashkëkohore dhe njëkohësisht dëshmi e historisë së shoqërisë. Edhe pse është vepër e njeriut, është gjithashtu krijim i kohës. Do të ishte e padenjë për trashëgiminë njerëzore nëse nuk do të tregohej kujdes për të konservuar këto harmoni tradicionale që përbëjnë thelbin e ekzistencës së vetë njeriut.

Trashëgimia e ndërtimeve popullore është e rëndësishme. Ajo është shprehja themelore e kulturës së një komuniteti, e marrëdhënies me territorin e tij, dhe njëkohësisht është edhe shprehje e larmisë kulturor të botës.

Ndërtimet popullore janë mënyra tradicionale dhe e natyrshme sipas së cilës strehohen komunitetet. Ky lloj ndërtimi është një proces i vazhdueshëm që përfshin ndryshimet e nevojshme dhe përshtatjen e vazhdueshme si përgjigje ndaj kufizimeve shoqërore dhe mjedisore. Mbijetesa e kësaj tradite rrezikohet në mbarë botën nga forcat e homogjenizimit ekonomik, kulturor dhe arkitektonik. Mënyra se si mund të përballohen këto forca është një problem themelor që duhet adresuar si nga komunitetet ashtu edhe nga qeveritë, planifikuesit, arkitektët, konservuesit dhe nga grupe ndërdisiplinore specialistësh.

Për shkak të homogjenizimit të kulturës dhe transformimit global socio-ekonomik, strukturat popullore në mbarë botën janë jashtëzakonisht shumë të cënueshme, dhe përballen me probleme serioze të daljes jashtë përdorimit, ekuilibrit të brendshëm dhe integritimit.

Pra, është e nevojshme që krahas Kartës së Venecias të përcaktohen parime për mënyrën e përkujdesjes dhe mbrojtjes së trashëgimisë tonë të ndërtimeve popullore.

ÇËSHTJE TË PËRGJITHSHME

1. Shembuj të popullores mund të dallohen prej:
 - a. Një mënyre ndërtimi që është përhapur brenda një komuniteti;
 - b. Një karakter i dallueshëm vendas ose rajonal që i përshtatet mjedisit;
 - c. Një koherencë e stilit, formës dhe dukjes, ose prej përdorimit të atyre tipologjive ndërtimore tradicionale që tashmë kanë zënë vend;
 - d. Një ekspertizë tradicionale në projektim dhe ndërtim që përcillet në mënyrë informale;
 - e. Një përgjigjeje efektive ndaj kufizimeve funksionale, shoqërore dhe mjedisore;
 - f. Një zbatim i efektiv i sistemeve dhe mjeshtërive tradicionale ndërtimore.
2. Vlerësimi dhe mbrojtja e suksesshme e trashëgimisë popullore varet nga përfshirja dhe mbështetja e komunitetit, përdorimi dhe mirëmbajtja e vazhdueshme.
3. Qeveritë dhe autoritetet përgjegjëse duhet të njohin të drejtën e të gjitha komuniteteve për të ruajtur traditat e tyre të jetesës, për t'i mbrojtur ato nëpërmjet të gjitha mjeteve ligjore, administrative dhe financiare në dispozicion, si dhe për t'ia përcjellë brezave të ardhshëm.

PARIMET E KONSERVIMIT

1. Konservimi i trashëgimisë së ndërtimeve popullore duhet të kryhet me ekspertizë ndërdisiplinore duke njohur njëkohësisht pashmangshmërinë e ndryshimit dhe zhvillimit, si dhe nevojën për të respektuar identitetin kulturor që ka komuniteti.
2. Puna bashkëkohore mbi ndërtesat, ansamblet dhe vendbanimet popullore duhet të respektojë vlerat e tyre kulturore dhe karakterin e tyre tradicional.
3. Popullorja rrallëherë përfaqësohet nga një strukturë e vetme, dhe ajo konservohet më së miri duke mirëmbajtur dhe ruajtur zonë pas zone ansamble dhe vendbanime me karakter përfaqësues.
4. Trashëgimia e ndërtimeve popullore është pjesë e pandashme nga peizazhi kulturor dhe kjo marrëdhënie duhet të merret parasysh në zhvillimin

e përqasjeve të konservimit.

5. Popullorja përfshin jo vetëm formën fizike dhe strukturore të ndërtesave, jo vetëm strukturat dhe hapësirat, por edhe mënyrat se si ato përdoren dhe kuptohen, si dhe traditat dhe aspektet jomateriale që lidhen me to.

UDHËZIME MBI PRAKTIKAT

6. **Hulumtimi dhe dokumentimi.** Çdo ndërhyrje fizike në një strukturë popullore duhet bërë me kujdes dhe duhet të paraprihet nga një analizë e plotë e formës dhe strukturës së saj. Ky dokument duhet mbajtur në një arkiv ku publiku ka qasje.
7. **Vendndodhja, peizazhi dhe ansamblet (grupet) e ndërtesave.** Ndërhyrjet në strukturat popullore duhet të kryhen duke respektuar dhe ruajtur integritetin e vendndodhjes, marrëdhënien me peizazhin fizik dhe kulturor, si dhe marrëdhëniet e një strukture me tjetrën.
8. **Sistemet tradicionale të ndërtimit.** Vazhdimësia e sistemeve tradicionale të ndërtimit dhe mjeshtërive artizanale të lidhura me populloren është thelbësore për të shprehurit e popullores, dhe është esenciale për riparimin dhe restaurimin e këtyre strukturave. Aftësi të tilla duhet të ruhen, të regjistrohen dhe t'u përcillen brezave të rinj të zejtarëve dhe ndërtuesve nëpërmjet arsimit dhe trajnimit.
9. **Zëvendësimi i materialeve dhe i pjesëve.** Ndryshimet që në mënyrë legjitime u përgjigjen kërkesave të përdorimit bashkëkohor duhet të realizohen nëpërmjet shfrytëzimit të atyre materialeve që ruajnë një konsistencë të të shprehurit, pamjes, sipërfaqes dhe formës në të gjithë strukturën, si dhe konsistencën e materialeve të ndërtimit.
10. **Përshtatja.** Përshtatja dhe ripërdorimi i strukturave popullore duhet të kryhet duke respektuar integritetin e strukturës, karakterin dhe formën e saj, si dhe në përputhje me standardet e pranueshme të jetesës. Aty ku nuk ka ndërprerje në përdorimin e vazhdueshëm të formave popullore, një kod etik brenda komunitetit mund të shërbejë si një mjet për ndërhyrjet.
11. **Ndryshimet dhe restaurimet sipas periudhave.** Ndryshimet në kohë duhet të vlerësohen dhe të kuptohen si aspekte të rëndësishme të arkitekturës popullore. Normalisht, qëllimi i ndërhyrjeve në strukturat popullore nuk do të jetë përputhja e të

gjitha pjesëve të një ndërtese me një periudhë të vetme.

12. **Trajnimi.** Me qëllim ruajtjen e vlerave kulturore të të shprehurit të trashëgimisë popullore, qeveritë, autoritetet përgjegjëse, grupet dhe organizatat duhet ta vënë theksin tek çështjet në vijim:
 - a. Programe arsimore për konservuesit në frymën e parimeve të trashëgimisë popullore;
 - b. Programe trajnimi për të ndihmuar komunitetet në ruajtjen e sistemeve tradicionale ndërtimore, materialeve dhe mjeshtërive artizanale;
 - c. Programe informuese që përmirësojnë vetëdijësimin e publikut në lidhje me trashëgiminë popullore, veçanërisht te brezi i ri.
 - d. Rrjete rajonale të arkitekturës popullore për të shkëmbyer ekspertizë dhe përvoja.

KARTA E ICOMOS-it PARIMET E ANALIZËS, KONSERVIMIT DHE RESTAURIMIT TË STRUKTURAVE TË TRASHËGIMISË ARKITEKTURORE

Ratifikuar nga Asambleja e Përgjithshme e 14-të e ICOMOS-it, mbajtur pranë Ujëvarave të Viktorias, Zimbabve, në vitin 2003.

ICOMOS

Përkthyer nga: Klodjana Gjata.

Redaktuar nga: Boiken Abazi.

Versioni origjinal ©ICOMOS. Ky përkthim nuk është përkthim zyrtar ICOMOS-it. Ky përkthim në gjuhën shqipe botohet me lejen e ICOMOS-it, por nën përgjegjësinë e vetme të përkthyesit/botuesit.

QËLLIMI I DOKUMENTIT

Konstruksionet e trashëgimisë arkitekturore, për nga vetë natyra dhe historiku i tyre (materiali dhe montimi), paraqesin një sërë sfidash për diagnozën dhe restaurimin e tyre, që kufizojnë zbatimin e kodeve moderne ligjore dhe standardeve të ndërtimit. Rekomandimet janë të nevojshme dhe të mirëpritura për të siguruar metoda racionale të analizës dhe të riparimit, të cilat janë të përshtatshme për kontekstin kulturor.

Këto rekomandime kanë për qëllim të jenë të dobishme për të gjithë ata që janë të angazhuar në konservim dhe restaurim, por kurrësi nuk mund të zëvendësojnë njohuritë specifike të përfuara nga tekstet shkencore dhe ato kulturore.

Rekomandimet e paraqitura në të gjithë dokumentin ndahen në dy seksione: Parimet, ku prezantohen konceptet bazë të konservimit; *Udhëzuesi*¹, ku shtjellohen rregullat dhe metodologjia që duhet të ndjekin projektuesit. Vetëm Parimet kanë statusin e një dokumenti të miratuar nga ICOMOS-i. *Udhëzuesi* është i disponueshëm në gjuhën angleze në një dokument më vete.

PARIMET

1. Kriteret e përgjithshme

- 1.1. Konservimi, përforcimi dhe restaurimi i trashëgimisë arkitekturore kërkon një qasje ndërdisiplinore.
- 1.2. Vlera dhe autenticiteti i trashëgimisë arkitekturore nuk mund të bazohet në kriteret fikse, pasi për të respektuar të gjitha kulturat nevojitet që gjendja fizike e trashëgimisë të konsiderohet brenda kontekstit kulturor të cilit i përket.
- 1.3. Vlera e trashëgimisë arkitekturore nuk varet vetëm nga paraqitja e saj e jashtme, por gjithashtu nga integriteti i të gjithë komponentëve, si një produkt unik i teknikës specifike të përdorur në kohën kur është ndërtuar. Në veçanti, heqja e strukturave të brendshme të ndërtesës, duke ruajtur vetëm

fasadat, nuk i përshtatet kriterëve të konservimit.

- 1.4. Në rastet e propozimeve për ndryshim të përdorimit apo funksionit të ndërtesës, duhet të merren parasysh me kujdes të gjitha kërkesat e konservimit dhe kushtet e sigurisë.
 - 1.5. Restaurimi i strukturës në trashëgiminë arkitekturore nuk është një qëllim në vetvete, por është një mjet për realizimin e qëllimeve të konservimit të ndërtesës në tërësi.
 - 1.6. Veçantia e strukturave të trashëgimisë, me historinë e tyre komplekse, kërkon organizimin e studimeve dhe propozimeve mbi ndërhyrjet me hapa të saktë, që ngjajnë me metodat të cilat përdoren në mjekësi. Anamneza, diagnoza, terapia dhe kontrollat që i bëhen strukturës, i referohen përkatësisht kërkimeve për të dhëna dhe informacione të rëndësishme, për identifikimin e shkaqeve të dëmtimit dhe degradimit, për përzgjedhjen e masave riparuese dhe kontrollin e efektivitetit të ndërhyrjeve. Në mënyrë që të vendoset ekuilibri midis kostos efektive dhe ndikimit minimal në trashëgiminë arkitekturore, duke i përdorur fondet në dispozicion në një mënyrë racionale, zakonisht është e nevojshme që studimet t'i përsërisin këto hapa gjatë një procesi periodik.
 - 1.7. Asnjë veprim nuk duhet të ndërmerret pa u konstatuar përfitimet dhe dëmet e mundshme për trashëgiminë arkitekturore, me përjashtim të rasteve kur nevojiten masa urgjente mbrojtëse për të shmangur shembjen e menjëhershme të strukturave (p.sh. pas dëmtimeve nga aktiviteti sizmik); megjithatë, kur është e mundur, këto masa urgjente duhet të evitojnë modifikimin e pakthyeshëm të strukturës.
- ### 2. Hulumtimi dhe diagnoza
- 2.1. Zakonisht një ekip ndërdisiplinor, që caktohet në bazë të llojit dhe shkallës së problematikës, duhet të bashkëpunojë që në hapat e parë të një studimi, duke nisur fillimisht me rilevimin e sitit dhe me përgatitjen e një programi për hulumtime.

¹**Shënim nga përkthyesi:** *Udhëzuesi*, ku përfshihet dhe një fjalorth i termave, ka qenë pjesë e draft-dokumentit fillestar, por duke qenë se nuk është miratuar, teksti i *Udhëzuesit* është hequr nga ky dokument. Edhe pse nuk është miratuar nga ICOMOS-i, *Udhëzuesi* përdoret nga shumë ekspertë të fushës. Teksti i këtij *Udhëzuesi* gjendet i publikuar në gjuhën angleze në adresën e mëposhtme të internetit: https://ancientgeorgia.files.wordpress.com/2012/04/recommendations_icomos-principles-and-guidelines.pdf

- 2.2. Të dhënat dhe informacionet duhet fillimisht të përpunohen në bazë të përlogaritjeve të përafërta, për të krijuar një plan më të plotë aktivitetesh në raport me problemet reale të strukturave.
- 2.3. Në praktikën e konservimit kërkohet një njohje e plotë e karakteristikave strukturore dhe materiale. Informacioni për njohjen e strukturës në gjendjet e saj origjinale të fazave të mëhershme është esencial, duke përfshirë edhe teknikat e përdorura në ndërtim, ndryshimet dhe efektet, dukuritë që kanë ndodhur dhe, në fund, gjendjen aktuale.
- 2.4. Në shtet arkeologjike mund të paraqiten probleme specifike sepse strukturat duhet të konsolidohen gjatë gërmimeve, kur ende s'ka njohuri të plota mbi to. Reagimet e strukturës së një ndërtese të "rizbuluar" mund të jenë krejtësisht të ndryshme nga ato të një ndërtese "të ekspozuar". Zgjidhjet urgjente të konsolidimit të strukturave në vend, ndërkohë që është ende duke u gërmuar, nuk duhet të komprometojnë formën dhe përdorimin e konceptit të plotë të ndërtesës.
- 2.5. Diagnoza bazohet në përqsjet historike, cilësore dhe sasiore. Përqsja cilësore bazohet kryesisht në vëzhgimin e drejtpërdrejtë të dëmtimeve strukturore dhe të degradimit të materialit, si dhe në kërkimet historike dhe arkeologjike. Përqsja sasiore bazohet kryesisht në testimin e materialeve dhe strukturës, si dhe në monitorimin dhe analizën strukturore.
- 2.6. Përpara marrjes së vendimit për ndërhyrjet në strukturë, është e domosdoshme të përcaktohen së pari shkaqet e dëmtimit dhe degradimit të saj, dhe më pas të vlerësohet niveli i sigurisë së strukturës.
- 2.7. Vlerësimi i sigurisë, i cili është hapi i fundit i diagnozës, ku përcaktohet nevoja për masat e trajtimit, duhet të pajtojë analizën cilësore me atë sasiore: vëzhgimin e drejtpërdrejtë, hulumtimet mbi historinë, analizën strukturore dhe, kur paraqitet rasti, eksperimentet dhe testimet.
- 2.8. Shpesh zbatimi i të njëjtit nivel sigurie me atë të projektimit të ndërtesave të reja kërkon masa të tepërta, nëse jo të pamundura. Në këto raste, analizat specifike dhe konsideratat e duhura mund të justifikojnë një përqsje të ndryshme lidhur me sigurinë.
- 2.9. Të gjitha aspektet që lidhen me informacionin e përfutur, me diagnozën që përfshin vlerësimin e

sigurisë dhe me vendimin për të ndërhyrë duhet të përshkruhen në një "RAPORT SHPJEGUES".

3. Masat dhe kontrollet riparuese

- 3.1. Terapia duhet të trajtojë shkaqet në rrënjë të dëmtimit dhe jo simptomat.
- 3.2. Terapia më e mirë është mirëmbajtja parandaluese.
- 3.3. Vlerësimi i sigurisë dhe kuptimi i rëndësisë së strukturës duhet të jetë baza për masat e konservimit dhe konsolidimit.
- 3.4. Asnjë veprim nuk duhet të ndërmerret pa u vërtetuar që është i domosdoshëm.
- 3.5. Çdo ndërhyrje duhet të jetë në raport proporcional me objektivat e vendosura për sigurinë, duke i mbajtur ndërhyrjet në nivel minimal, në mënyrë që të garantohet siguria dhe qëndrueshmëria me sa më pak dëme ndaj vlerave të trashëgimisë.
- 3.6. Projektimi i ndërhyrjes duhet të bazohet në njohjen e plotë të llojit të aktivitetit që ka shkaktuar dëmtim dhe degradim, si dhe në analizën e strukturës pas ndërhyrjes, sepse projektimi do të varet prej tyre.
- 3.7. Përzgjedhja mes teknikave "tradicionale" dhe "novatore" duhet të vlerësohet rast pas rasti, dhe duhet t'u jepet përparësi teknikave më pak të dëmshme ndaj vlerave të trashëgimisë dhe më të pajtueshme me to, duke mbajtur parasysh kërkesat e sigurisë dhe qëndrueshmërisë.
- 3.8. Nganjëherë, vështirësia në vlerësimin e nivelit të sigurisë reale dhe përfitimit të mundshëm nga një ndërhyrje, mund të sugjerojë "një metodë vëzhgimi", pra një përqsje që vjen duke u shtuar, duke filluar nga një nivel minimal i ndërhyrjes, dhe duke vazhduar më tej me miratimin e mundshëm të një sërë masash plotësuese ose korrigjuese.
- 3.9. Aty ku është e mundur, çdo masë që do të përdoret duhet të jetë "e kthyeshme", në mënyrë që të mundet të hiqen dhe zëvendësohen nga masa më të përshtatshme,

kur përftohen njohuri të reja. Kur ndërhyrjet nuk janë tërësisht të kthyeshme, ndërhyrjet nuk duhet të kufizojnë ndërhyrjet e mëtejshme.

- 3.10. Karakteristikat e materialeve të përdorura në punimet e restaurimit (në veçanti materialet e reja) dhe përputhshmëria me materialet ekzistues duhet të jenë plotësisht të përcaktuara. Kjo duhet të përfshijë ndikimin afatgjatë, në mënyrë që të shmangen efektet anësore të padëshiruara.
- 3.11. Cilësitë dalluese të strukturës dhe mjedisit të saj, në gjendjen e tyre origjinale ose të mëparshme, nuk duhet të shkatërrohen.
- 3.12. Çdo ndërhyrje, për aq sa është e mundshme, duhet të respektojë konceptin, teknikat dhe vlerën historike të gjendjeve origjinale ose të mëhershme të strukturës, dhe duhet të lërë dëshmi që do jenë të dallueshme edhe në të ardhmen.
- 3.13. Ndërhyrja duhet të jenë rezultat i një plani të integruar i cili i cakton rëndësinë e duhur aspekteve të ndryshme të arkitekturës, strukturës, instalimeve dhe funksionalitetit.
- 3.14. Heqja ose ndryshimi i çdo materiali historik, ose i tipareve dalluese arkitekturore, duhet të shmanget sa herë që është e mundshme.
- 3.15. Strukturat e degraduara, kur është e mundur, duhet të riparohen në vend që të zëvendësohen.
- 3.16. Papërsosmëritë dhe ndryshimet, kur ato janë bërë pjesë e historisë së strukturës, duhet të ruhen për aq kohë sa nuk kompromentojnë kriteret e sigurisë.
- 3.17. Çmontimi dhe rimontimi duhet të ndërmerret vetëm si një masë fakultative, që e kërkon vetë natyra e materialeve dhe strukturës kur konservimi me mjete të tjera është i pamundur ose i dëmshëm.
- 3.18. Sistemet e përkohshme mbrojtëse të përdorura gjatë ndërhyrjes duhet të dëshmojnë qëllimin dhe funksionin e tyre pa shkaktuar asnjë dëmtim ndaj vlerave të trashëgimisë.
- 3.19. Çdo propozim për ndërhyrje duhet të

shoqërohet me një program kontrolli që do të kryhet, për aq sa është e mundur, gjatë kohës që puna është në vazhdim.

- 3.20. Masat të cilat janë të pamundura për t'u kontrolluar gjatë zbatimit nuk duhet të lejohen.
- 3.21. Kontrollat (inspektimet) dhe monitorimi gjatë dhe pas ndërhyrjes duhet të realizohen për të konstatuar efektivitetin e rezultateve.
- 3.22. Të gjitha aktivitetet e kontrollit dhe monitorimit duhet të dokumentohen dhe të ruhen si pjesë e historisë së ndërtesës.

PARIMET E ICOMOS-it PËR RUAJTJEN, KONSERVIMIN DHE RESTAURIMIN E PIKTURAVE MURALE

Ratifikuar nga Asambleja e Përgjithshme e 14-të e ICOMOS-it në Victoria Falls, Zimbabve, në vitin 2003.

ICOMOS

Përkthyer nga: Edlira Çausi.

Redaktuar nga: Boiken Abazi.

Versioni origjinal © ICOMOS. Ky përkthim nuk është përkthim zyrtar ICOMOS-it. Ky përkthim në gjuhën shqipe botohet me lejen e ICOMOS-it, por nën përgjegjësinë e vetme të përkthyesit/botuesit.

HYRJE DHE PËRKUFIZIM

Që nga fillimet më të hershme, pikturat murale kanë qenë shprehje kulturore e krijimtarisë njerëzore përgjatë historisë, prej artit shkëmbor e duke ardhur deri te muralet e sotme. Përkeqësimi dhe shkatërrimi aksidental ose i qëllimshëm i tyre përbën një humbje që prek një pjesë të rëndësishme të trashëgimisë kulturore botërore. Karta e Venecias (1964) ka parashikuar parime të përgjithshme për konservimin dhe restaurimin e trashëgimisë kulturore. Deklarata e Amsterdemit (1975), që prezanton konceptin e ruajtjes së integruar, dhe Dokumenti i Narës mbi autenticitetin (1994), që merret me larminë kulturore, i kanë zgjeruar këto parime. Qëllimi i këtij dokumenti është të ofrojë parime më specifike për mbrojtjen, ruajtjen, konservimin dhe restaurimin e pikturave murale, duke marrë parasysh dokumentet e sipërpërmendura dhe kontribute të tjera përkatëse, si Kodi i Etikës (1984) së Komitetit të ICOM-it (Këshilli Ndërkombëtar i Muzeve) për Konservim, Dokumenti i Pavis (1997) dhe Udhëzimet (1997) Profesionale të E.C.C.O.-s (Konfederata Evropiane e Organizatave të Konservuesve dhe Restauratorëve). Prandaj, ky dokument pasqyron parimet dhe praktikatat bazë universalisht të zbatueshme dhe nuk merr parasysh probleme të veçanta të rajoneve apo vendeve të tjera, të cilat mund të plotësohen në nivel rajonal dhe kombëtar duke dhënë rekomandime të mëtejshme aty ku është e nevojshme.

Pasuria e pikturave murale bazohet në shumëllojshmërinë e shprehjeve kulturore, arritjeve estetike dhe larmisë në materiale dhe teknika të përdorura nga kohët e lashta e deri në ditët e sotme. Nenet e mëposhtme i referohen pikturave të krijuara mbi suporte (mbështetëse) jo-organike, të tilla si suvaja, tulla, balta dhe guri, dhe nuk përfshijnë pikturat e realizuara mbi suporte (mbështetëse) organike, si druri, letra dhe telajo. Materialet me shumë përbërës që përdoren në shumë ndërtesa historike kanë nevojë për një shqyrtim të veçantë që nuk është në objektivin e këtij dokumenti. Sipërfaqet arkitekturore dhe shtresat e tyre përfundimtare, me vlerat e tyre historike, estetike dhe teknike duhet të konsiderohen si komponentë po aq të rëndësishëm të monumenteve historike.

Pikturat murale janë pjesë përbërëse e monumenteve dhe siteve dhe duhet të ruhen "in situ". (në vendin ku ndodhen). Shumë nga problemet që prekin pikturat murale lidhen me gjendjen e keqe të ndërtesës ose

strukturës, përdorimin e papërshtatshëm të saj, mungesën e mirëmbajtjes, si dhe riparimet dhe ndryshimet e shpeshta. Për më shumë, edhe restaurimet e shpeshta, zbulimet e panevojshme të pikturave dhe përdorimi i metodave dhe materialeve të papërshtatshme mund të çojnë në dëme të riparueshme. Praktikatat dhe kualifikimet profesionale që janë nën nivelin standard dhe të papërshtatshme kanë sjellë rezultate të pasuksesshme. Për këtë arsye është e nevojshëm një dokument i përshtatshëm që mbulon parimet e duhura të konservimit dhe restaurimit të pikturave murale.

NENI 1: POLITIKA E MBROJTJES

Një përjasje e nevojshme për mbrojtjen e pikturave murale të çdo kulture dhe besimi fetar përfshin renditjen dhe inventarizimin e monumenteve dhe siteve ku ndodhen pikturat murale, edhe në rastet kur ato nuk janë aktualisht të dukshme. Ligjet dhe rregulloret për mbrojtjen e trashëgimisë kulturore duhet të ndalojnë shkatërrimin, degradimin ose ndryshimin e pikturave murale, duke përfshirë edhe mjedisin e tyre rrethues. Legjislacioni nuk duhet të parashikojë vetëm mbrojtjen e pikturave murale, por edhe të sigurojë burime për punë kërkimore, trajtim profesional dhe monitorim, si dhe të mundësojë kuptimin e vlerave të tyre materiale (të prekshme) dhe jomateriale (të paprekshme) nga shoqëria.

Nëse nevojiten ndërhyrje, ato duhet të ndërmerren me dijeninë e plotë dhe miratimin e autoriteteve përgjegjëse. Duhet parashikuar sanksione ligjore për çdo shkelje të këtyre rregulloreve. Dispozitat ligjore duhet gjithashtu të marrin në konsideratë zbulimet e reja dhe ruajtjen e tyre në pritje të mbrojtjes formale. Projektet e zhvillimit rajonal, urban ose arkitektonik, si ndërtimi i rrugëve, digave, shndërrimet e ndërtesave, e të tjera që prekin pikturat murale, nuk duhet të kryhen pa një studim paraprak të vlerësimit të ndikimit mbi to, si dhe pa ofruar mjete të përshtatshme për mbrojtjen e tyre.

Përpjekje të veçanta duhen bërë nëpërmjet bashkëpunimit të autoriteteve të ndryshme për të mundësuar dhe respektuar funksionin e kultit në pikturat fetare pa cenuar autenticitetin e tyre.

ENI 2: HULUMTIMI

Të gjitha projektet e konservimit duhet të fillojnë me hulumtime shkencore të konsiderueshme. Qëllimi i hulumtimeve të tilla është që të kuptohet sa më shumë në lidhje me përbërjen e strukturës dhe shtresat e saj të mbivendosura, si dhe në lidhje me dimensionin e tyre historik, estetik dhe teknik. Hulumtimet duhet të përfshijnë të gjitha vlerat materiale dhe të patrupëzuara të pikturës, duke përfshirë edhe ndryshimet historike, shtesat dhe restaurimet. Kjo kërkon një përfaqje ndërdisiplinore.

Për aq sa është e mundur, metodat e hulumtimit nuk duhet të jenë shkatërruese. Një vëmendje e veçantë duhet t'i kushtohet pikturave murale që mund të fshihen nën gëlqere, nën shtresa bojrash, nën suva, etj. Hulumtimet shkencore mbi mekanizmat e degradimit në nivel makro dhe mikro, analizat e materialit dhe diagnoza e gjendjes janë parakushte për çdo program konservimi.

ENI 3: DOKUMENTIMI

Në përputhje me Kartën e Venecias, konservimi dhe restaurimi i pikturave murale duhet të shoqërohet me një program dokumentimi të saktë në formën e një raporti analitik dhe kritik, i ilustruar me vizatime, kopje, fotografi, harta, etj. Duhet të dokumentohet gjendja e pikturave, veçoritë teknike dhe formale që i përkasin procesit të krijimit si dhe historia e objektit. Për më tepër, duhet të dokumentohet çdo fazë e konservimit dhe restaurimit, materialet dhe metodologjia e përdorur. Ky raport duhet të depozitohet në arkivën e një institucioni publik dhe të vihet në dispozicion për publikun e interesuar. Kopje të këtij dokumentimi duhet të mbahen gjithashtu "in situ", ose nga personat që janë përgjegjës për monumentin. Gjithashtu është e rekomandueshme që rezultatet e punës të publikohen. Ky dokumentim duhet të marrë në konsideratë njësi të përcaktuara të zonës për sa i përket hulumtimeve, diagnozës dhe trajtimit. Metodot tradicionale të dokumentimit me shkrim dhe grafikë mund të plotësohen me metoda digjitale. Megjithatë, pavarësisht nga teknika, ka jashtëzakonisht shumë rëndësi qëndrueshmëria e të dhënave dhe disponueshmëria e dokumentacionit në të ardhmen.

ENI 4: KONSERVIMI PARANDALUES, MIRËMBAJTJA DHE MENAXHIMI I SITIT

Qëllimi i konservimit parandalues është të krijohet kushte të

favorshme për minimizimin e degradimit dhe shmangien e trajtimeve korigjuese të panevojshme, duke rritur kështu jetëgjatësinë e pikturave murale. Monitorimi i duhur dhe kontrolli i mjedisit janë të dy komponentë thelbësorë të konservimit parandalues. Kushtet e papërshtatshme klimatike dhe problemet me lagështinë mund të shkaktojnë përkeqësim të pikturave si dhe sulme me natyrë biologjike. Monitorimi mund të zbulojë proceset fillestare të degradimit të pikturës ose strukturës mbajtëse, duke parandaluar kështu dëmtimin e mëtejshëm të saj. Deformimet dhe dëmtimet strukturore që çojnë edhe në rrëzimin e mundshëm të strukturës mbajtëse mund të dallohen në një fazë të hershme. Mirëmbajtja e rregullt e ndërtesës apo e strukturës është garancia më e mirë për mbrojtjen e pikturave murale.

Përdorimet publike të papërshtatshme ose të pakontrolluara të monumenteve dhe siteve me piktura murale mund të çojnë në dëmtimin e tyre. Kjo mund të kërkojë kufizimin e vizitorëve dhe, në raste të caktuara, të përfshijë mbylljen e përkohshme të qasjes për publikun. Megjithatë, preferohet që publiku të ketë mundësinë të përjetojë dhe vlerësojë pikturat murale si pjesë e trashëgimisë së përbashkët kulturore. Prandaj, është e rëndësishme që në menaxhimin e zonës të përfshihet një planifikim i kujdesshëm i qasjes dhe përdorimit, duke ruajtur sa më shumë që të jetë e mundur vlerat autentike të prekshme (materiale) dhe të paprekshme (jomateriale) të monumenteve dhe siteve.

Shumë piktura murale shpesh të vendosura në vende të izoluara mund të bëhen objekt i vandalizmit dhe vjedhjeve për arsye të ndryshme sociologjike, ideologjike dhe ekonomike. Në këto raste, autoritetet përgjegjëse duhet të marrin masa të veçanta parandaluese.

ENI 5: TRAJTIMET E KONSERVIMIT DHE RESTAURIMIT

Pikturat murale janë një pjesë e pandashme e ndërtesës ose strukturës. Prandaj, konservimi i tyre duhet të konsiderohet së bashku me strukturën e objektit arkitektonik dhe mjedisit rrethues. Çdo ndërhyrje në monument duhet të marrë parasysh karakteristikat specifike të pikturave murale dhe kushtet e ruajtjes së tyre. Të gjitha ndërhyrjet, si konsolidimi, pastrimi dhe ri-integrimi, duhet të kryhen brenda nivelit minimal të domosdoshmërisë për të shmangur çdo reduktim të autenticitetit të materialit përbërës dhe pikturës. Aty ku është e mundur, mostrat e shtresave stratigrafike që

dëshmojnë për historinë e pikturave duhet të ruhen, mundësisht "in situ".

Vjetërimi natyral është një dëshmi e gjurmës së kohës dhe duhet respektuar. Transformimet e pakthyeshme kimike dhe fizike duhet të ruhen nëse heqja e tyre shkakton dëme. Restaurimet e mëparshme, shtesat dhe ripikturimet, janë pjesë e historisë së pikturës murale. Këto duhen konsideruar si dëshmitare të interpretimeve të kaluara dhe të vlerësohen në mënyrë kritike.

Në përdorimin e metodave dhe materialeve për konservimin dhe restaurimin e pikturave murale duhet patur parasysh edhe mundësia e trajtimeve në të ardhmen. Përdorimi i materialeve dhe metodave të reja duhet të bazohet në të dhëna gjithëpërfshirëse shkencore dhe në rezultatet pozitive të testimit në laboratorë dhe në vendndodhje. Megjithatë, duhet patur parasysh se efektet afatgjata të materialeve dhe metodave të reja në pikturat murale janë të panjohura dhe mund të jenë të dëmshme. Prandaj, duhet të inkurajohet përdorimi i materialeve tradicionale, nëse janë në përputhje me materialet që përbëjnë pikturën dhe strukturën rreth saj.

Qëllimi i restaurimit është përmirësimi i lexueshmërisë së formës dhe përmbajtjes së pikturës murale, duke respektuar krijimin origjinal dhe historinë e tij. Ri-integrimi estetik kontribuon në minimizimin e dukshmërisë së dëmtimit dhe duhet të kryhet kryesisht mbi materiale jo origjinale. Retushimi dhe rindërtimet duhet të kryhen në një mënyrë që të dallohen nga origjinali. Të gjitha shtesat e vendosura duhet të jenë lehtësisht të lëvizshme. Ripikturimet duhet të shmangen.

Zbulimi i pikturave murale kërkon respektimin e situatës historike dhe vlerësimin e asaj që mund të humbasë. Ky operacion duhet të kryhet vetëm pas hulumtimit paraprak të gjendjes, shtrirjes dhe vlerës së tyre, si dhe kur kjo është e mundur pa shkakuar dëme. Pikturat e sapo zbuluara nuk duhet të ekspozohen ndaj kushteve të pafavorshme.

Në disa raste, rindërtimi i pikturave dekorative të murit, ose i sipërfaqeve arkitekturore me ngjyra, mund të jetë pjesë e një programi konservimi dhe restaurimi. Kjo nënkupton ruajtjen e fragmenteve autentike dhe mund të ketë nevojë për mbulimin e plotë ose të pjesshëm të tyre me shtresa mbrojtëse. Një rindërtim i mirë-dokumentuar dhe i zbatuar në mënyrë profesionale, duke përdorur materiale dhe teknika tradicionale, mund të dëshmojë për mënyrën e pamjes historike të fasadave dhe ambienteve të brendshme.

Drejtimi kompetent i projekteve të konservimit dhe restaurimit është i nevojshëm në të gjitha fazat dhe duhet të ketë miratimin e autoriteteve përkatëse. Do të ishte e dëshirueshme që mbikëqyrja e pavarur e projektit të sigurohej nga autoritetet ose institucionet kompetente që nuk kanë interes tregtar për rezultatet. Ata që janë përgjegjës për vendimet e menaxhimit duhet të emërohen dhe puna duhet të zbatohet nga profesionistë me njohuri dhe aftësi të përshtatshme.

NENI 6: MASAT EMERGJENTE

Në raste urgjente, trajtimi i menjëhershëm emergjent është i nevojshëm për mbrojtjen e pikturave murale. Materialet dhe teknikat e përdorura duhet të lejojnë trajtimin e mëvonshëm. Masat e përshtatshme të konservimit duhet të ndiqen sa më shpejt të jetë e mundur me lejen e autoriteteve përkatëse.

Shkëputja dhe transferimi janë ndërhyrje të rrezikshme, ekstreme dhe të pakthyeshme që ndikojnë rëndë në përbërjen fizike, strukturën materiale dhe karakteristikat estetike të pikturave murale. Prandaj, këto veprime janë të justifikueshme vetëm në raste ekstreme kur të gjitha mundësitë e trajtimit "in situ" janë të pazbatueshme. Në situata të tilla, vendimet që përfshijnë shkëputjen dhe transferimin duhet të merren gjithmonë nga një ekip profesionistësh dhe jo nga individit që kryen punën e konservimit. Pikturat e shkëputura duhet të vendosen në vendin e tyre origjinal sa më parë të jetë e mundur.

Duhet të merren masa të veçanta për mbrojtjen dhe mirëmbajtjen e pikturave të shkëputura, si dhe për parandalimin e vjedhjes dhe shpërndarjes së tyre.

Aplikimi i një shtrese mbuluese e cila fsheh një dekorim ekzistues, me synimin për të parandaluar dëmtimin ose shkatërrimin nga ekspozimi në një mjedis tjetër, duhet të kryhet me materiale të pajtueshme me pikturën murale dhe në një mënyrë që lejon zbulimin e saj në të ardhmen.

NENI 7: PUNA KËRKIMORE DHE INFORMIMI PUBLIK

Krijimi i projekteve kërkimore në fushën e konservimit dhe restaurimit të pikturave murale është një kusht esencial i politikës së konservimit të qëndrueshëm. Duhet të inkurajohen hulumtimet e bazuara në çështjet kërkimore që kanë potencialin për të shtuar njohuritë mbi proceset e degradimit. Kërkimet që do të zgjerojnë njohuritë tona për teknikat origjinale të pikturës, si dhe materialet dhe metodat e praktikave të mëparshme

të restaurimit, janë esenciale në zbatimin e projekteve të përshtatshme të konservimit. Ky hulumtim është gjithashtu i rëndësishëm për disiplinat e ndërlidhura të arteve dhe shkencave. Duhet të minimizohet heqja e një pjese domethënëse të materialit për çështje studimore ose për kampionmarrje.

Përhapja e njohurive është një tipar i rëndësishëm i punës kërkimore, dhe duhet të bëhet si në nivelin profesional ashtu edhe në atë popullor. Informacioni publik mund të përmirësojë ndjeshëm ndërgjegjësimin për nevojën e ruajtjes së pikturave murale, edhe atëherë kur puna konservuese dhe restauruese mund të shkaktojë shqetësime të përkohshme.

NENI 8: KUALIFIKIMET PROFESIONALE DHE TRAJNIMET

Konservimi dhe restaurimi i pikturave murale është një disiplinë e specializuar në fushën e ruajtjes së trashëgimisë. Meqenëse kjo punë kërkon njohuri, aftësi, përvojë dhe përgjegjësi specifike, konservuesit dhe restauratorët e këtij lloji të pasurisë kulturore duhet të arsimohen dhe trajnohen profesionalisht, siç rekomandohet në Kodin e Etikës (1984) së Komitetit të ICOM-it (Këshilli Ndërkombëtar i Muzeve) për Konservimin dhe nga shoqata si E.C.C.O. (Konfederata Evropiane e Organizatave të Konservuesve dhe Restauratorëve) dhe ENCoRE (Rrjeti Evropian për Edukimin në Konservim dhe Restaurim).

NENI 9: TRADITAT E PËRTËRITJES

Në shumë rajone të botës praktikat autentike të pikturimit që përdoren nga artistët dhe mjeshtrit artizanalë vijojnë duke përsëritur programe historike dekorative dhe ikonografike me materiale dhe teknika tradicionale. Këto tradita duhet të mbështeten duke plotësuar nevojat fetare dhe kulturore dhe duke iu përmbajtur parimeve të Narës. Megjithatë, sado e rëndësishme të jetë ruajtja e kësaj njohurie të veçantë, s'është e thënë që trajtimet konservuese dhe restauruese të pikturave murale duhet të kryhen nga mjeshtrit artizanalë apo artistët.

NENI 10: BASHKËPUNIMI NDËRKOMBËTAR

Ndarja e përgjegjësive për kujdesin për trashëgiminë e përbashkët është një koncept i pranuar në nivel kombëtar dhe ndërkombëtar. Prandaj është e nevojshme të inkurajohet shkëmbimi i njohurive dhe të shpërndahet informacioni në çdo nivel. Në frymën e bashkëpunimit ndërdisiplinor, konservuesit dhe restauratorët e pikturave murale duhet të lidhen me kolegët e tyre në vende të tjera dhe me institucionet dhe specialistët përkatës në mbarë botën.

Ky dokument, në formën e tij aktuale, u hartua në Kopenhagë, nga data 28 tetor deri më 1 nëntor 2002.

Është redaktuar dhe plotësuar në Selanik, nga 8 deri më 9 maj 2003.

PARIMET E PËRBASHKËTA ICOMOS - TICCIH PËR KONSERVIMIN E SITEVE, STRUKTURAVE, ZONAVE DHE PEIZAZHEVE TË TRASHËGIMISË INDUSTRIALE - “PARIMET E DUBLINIT”

Miratuar nga Asambleja e 17-të e Përgjithshme e ICOMOS-it më 28 nëntor 2011.

ICOMOS, TICCIH

Përkthyer nga: Iris Pojani.

Redaktuar nga: Boiken Abazi.

Versioni origjinal © ICOMOS © TICCIH. Ky përkthim nuk është përkthim zyrtar ICOMOS-it dhe TICCIH. Ky përkthim në gjuhën shqipe botohet me lejen e ICOMOS-it dhe TICCIH, por nën përgjegjësinë e vetme të përkthyesit/botuesit.

PARATHËNIE

Anekënd botës, larmia e madhe e siteve, strukturave, komplekseve, qyteteve dhe vendbanimeve, zonave, peizazheve ose rrugëve dëshmon për aktivitetet njerëzore të nxjerrjes dhe prodhimit industrial. Në shumë vende kjo trashëgimi është ende në përdorim dhe industrializimi është ende një proces aktiv i lidhur me vazhdimësinë historike; ndërsa në vende të tjera, burimet arkeologjike evidentojnë aktivitete dhe teknologji të së kaluarës. Përveç trashëgimisë materiale që lidhet me proceset dhe teknikat e industrisë, inxhinierisë së ndërtimit, arkitekturës ose urbanistikës, trashëgimia industriale përfshin një trashëgimi jomateriale të mishëruar tek aftësitë, kujtesa dhe jeta shoqërore e punëtorëve dhe e komuniteteve të tyre.

Procesi global i industrializimit që kemi parë gjatë dy shekujve të fundit përbën një etapë madhore në historinë e njerëzimit, duke e bërë trashëgiminë e tij veçanërisht të rëndësishme dhe vendimtare për botën moderne. Pararendësit dhe fillimet e industrializimit mund të dallohen në shumë pjesë të botës, që në kohët e lashta, përmes siteve aktive ose atyre arkeologjike, dhe vëmendja jonë shtrihet te çdo shembull i një procesi të tillë dhe i trashëgimisë së tij. Megjithatë, për qëllimet tona, interesat parësore të parimeve të përbashkëta përkohë me nocionet e përbashkëta të Revolucionit Industrial të Epokës Moderne, të shënjuar nga prodhimi i dallueshëm për qëllime të caktuara, nga transporti dhe nga proceset dhe teknologjitë e prodhimit dhe shfrytëzimit të energjisë, nga ndërveprimet tregtare dhe nga modelet e reja kulturore dhe sociale.

Trashëgimia industriale është shumë delikate dhe shpesh në rrezik, si dhe shpesh e humbur për shkak të mungesës së ndërgjegjësimit, dokumentimit, njohjes ose mbrojtjes, por edhe për shkak të ndryshimit të prirjeve ekonomike, perceptimeve negative, çështjeve mjedisore ose dhe për shkak të madhësisë dhe kompleksitetit të kësaj trashëgimie. Megjithatë, duke zgjatur ciklin e jetës së strukturave ekzistuese dhe të energjisë që ato mbartin, mund të kontribuohet në arritjen e objektivave të zhvillimit të qëndrueshëm në nivel vendor, kombëtar dhe ndërkombëtar. Ajo prek aspektet sociale, fizike dhe mjedisore të zhvillimit, dhe duhet t'i njihen këtotribute.

Gjatë dekadave të fundit, hulumtimi në rritje, bashkëpunimi ndërkombëtar dhe ndërdisiplinor, si dhe nismat komunitare kanë kontribuar shumë në një vlerësim më të mirë të trashëgimisë industriale dhe në rritjen e bashkëpunimit midis kujdestarëve, palëve të interesit dhe profesionistëve. Ky progres ka përfitur nga zhvillimi i një grupi referencash dhe udhëzimesh ndërkombëtare

nga ICOMOS-i (Këshilli Ndërkombëtar për Monumentet dhe Sitet), si dhe nga zbatimi i rekomandimeve dhe instrumenteve ndërkombëtare, si Konventa e Trashëgimisë Botërore e miratuar nga UNESCO-ja në vitin 1972. Në vitin 2003, Komiteti Ndërkombëtar për Konservimin e Trashëgimisë Industriale ("TICCIH") miratoi Kartën e Nizhny Tagil-it për Trashëgiminë Industriale, që përbën tekstin e parë referues ndërkombëtar për njohjen dhe orientimin e mbrojtjes dhe konservimit në këtë fushë.

Duke marrë parasysh natyrën e veçantë të trashëgimisë industriale dhe sfidat dhe kërcënimet që e prekin atë si rezultat i lidhjes së saj me kontekstet bashkëkohore ekonomike, ligjore, kulturore dhe mjedisore, ICOMOS-i dhe TICCIH-i dëshirojnë të zgjerojnë bashkëpunimin e tyre duke miratuar dhe promovuar shpërndarjen dhe përdorimin e Parimeve të mëposhtme për të ndihmuar në dokumentimin, mbrojtjen, konservimin dhe vlerësimin e trashëgimisë industriale si pjesë e trashëgimisë së shoqërive njerëzore në mbarë Botën.

1. Përkufizimi: Trashëgimia industriale përbëhet nga site, struktura, komplekse, zona dhe peizazhe, si dhe makineritë, objektet ose dokumentet përkatëse që ofrojnë dëshmi të proceseve industriale të prodhimit në të kaluarën ose në vazhdim, nxjerrjen e lëndëve të para, shndërrimin e tyre në mallra dhe infrastrukturën e lidhura me energjinë dhe transportin. Trashëgimia industriale pasqyron lidhjen e thellë mes mjedisit kulturor dhe natyror, meqenëse proceset industriale – qofshin ato të lashta apo moderne – janë të varura nga burimet natyrore të lëndëve të para, si dhe nga energjia dhe rrjetet e transportit për prodhimin dhe shpërndarjen e produkteve në tregje më të gjera. Ajo përfshin si pasuritë materiale (të paluajtshme dhe të luajtshme), ashtu edhe dimensione jomateriale, të tilla si dijeberjen teknike, organizimin e punës dhe punëtorëve dhe trashëgiminë komplekse sociale dhe kulturore që formësoi jetën e komuniteteve dhe solli ndryshime madhore organizative për të gjitha shoqëritë dhe për botën në përgjithësi.
2. Sitet e trashëgimisë industriale janë shumë të larmishme për sa i përket qëllimit, projektimit dhe evoluimit të tyre me kalimin e kohës. Shumë prej tyre përfaqësojnë procese, teknologji, si dhe kushte rajonale ose historike, ndërsa të tjerë përbëjnë arritje të jashtëzakonshme të ndikimit global. Të tjerë akoma mund të jenë komplekse industriale dhe operacione ose sisteme të shumëfishta me komponentë të ndërvarur, me teknologji të ndryshme, dhe të cilët shpesh pasqyrojnë periudha të ndryshme historike. Rëndësia dhe vlera e trashëgimisë industriale është e

ngërthyer në vetë strukturat ose sitet, me materialet dhe përbërësit, me makineritë dhe me mjedisin e tyre rrethues të shprehur në peizazhin industrial, në dokumentet me shkrim, si dhe në të dhënat jomateriale që ruhen në kujtimet, artet dhe zakonet.

I - Studimi dhe kuptimi i strukturave, siteve, zonave dhe peizazheve të trashëgimisë industriale dhe i vlerave të tyre.

3. Hulumtimi dhe dokumentimi i strukturave industriale, siteve, peizazheve dhe makinerive, pajisjeve, regjistrave ose aspekteve jomateriale përkatëse, është thelbësor për identifikimin, konservimin dhe vlerësimin e rëndësishëm dhe vlerës së trashëgimisë së tyre. Aftësitë dhe njohuritë njerëzore të përfshira në proceset e vjetra industriale janë një burim shumë i rëndësishëm për konservimin dhe duhet të merren parasysh në procesin e vlerësimit të trashëgimisë.
4. Hulumtimi dhe dokumentimi i siteve dhe strukturave të trashëgimisë industriale duhet të adresojë dimensionet e tyre historike, teknologjike dhe socio-ekonomike për të ofruar një bazë të integruar për konservimin dhe menaxhimin. Nevojitet një qasje ndërdisiplinore e mbështetur nga programe kërkimore ndërdisiplinore dhe arsimore, për të identifikuar rëndësinë e siteve ose strukturave të trashëgimisë industriale. Duhet përfitur nga një shumëllojshmëri burimesh ekspertize dhe informacioni, duke përfshirë rilevimet dhe regjistrimet e sitit, hulumtimin historik dhe arkeologjik, analizën e materialit dhe peizazhit, historinë gojore dhe / ose kërkimin në arkiva publike, të korporatave (biznesit) ose në arkiva private. Duhet inkurajuar puna kërkimore dhe ruajtja e të dhënave dokumentare, e arkivave të kompanive, e planimeve të ndërtesave si dhe ekzemplarë të produkteve industriale. Shqyrtimi dhe vlerësimi i dokumenteve duhet të ndërmerret nga një specialist i duhur i industrisë me të cilën ato lidhen, për të përcaktuar rëndësinë e tyre në aspektin e trashëgimisë. Pjesëmarrja e komuniteteve dhe e palëve të tjera të interesit është gjithashtu pjesë e pandashme e këtij ushtrimi.
5. Është e nevojshme një njohuri e plotë e historisë industriale dhe socio-ekonomike e një rajoni ose shteti, si dhe lidhjet e tyre me pjesë të tjera të botës, për të kuptuar rëndësinë e trashëgimisë industriale të strukturave ose siteve. Konteksti i një industrie të veçantë, si dhe studimet krahasuese tipologjike ose rajonale mbi disa sektorë kyç të industrisë ose

teknologjisë janë shumë të dobishme për të njohur vlerat e qenësishme të trashëgimisë së strukturave, siteve, zonave ose peizazheve të veçanta. Ato duhet të jenë të qasshme dhe të disponueshme për hulumtim nga publiku, studiuesit dhe menaxherët (administratorët).

II - Sigurimi i mbrojtjes dhe konservimit efektiv të strukturave, siteve, zonave dhe peizazheve të trashëgimisë industriale.

6. Duhet të miratohen dhe zbatohen në mënyrë të përshtatshme politikat e duhura dhe masat ligjore dhe administrative për të mbrojtur dhe për të siguruar konservimin e siteve dhe strukturave të trashëgimisë industriale, duke përfshirë makineritë dhe të dhënat e tyre. Këto masa duhet të trajtojnë lidhjen e ngushtë midis trashëgimisë industriale, prodhimit industrial dhe ekonomisë, veçanërisht sa u takon rregullave për korporatat dhe investimet, tregtisë ose pronësinë intelektuale (si patentat), dhe standardet e zbatueshme për operacionet aktive industriale.
7. Duhet të zhvillohen dhe përdoren si pjesë e politikave efektive të menaxhimit, të konservimit dhe të masave mbrojtëse inventarë dhe listat e integruara të strukturave, siteve, zonave, peizazheve, mjedisit të tyre rrethues dhe objekteve të lidhura me to, si dhe dokumente, vizatime dhe arkiva, përfshirë edhe trashëgiminë jomateriale. Këto duhet të njihen ligjërisht dhe të konservohen dhe menaxhohen në mënyrë të përshtatshme për të siguruar mirëmbajtjen e rëndësishme, integritetit dhe autenticitetit të tyre. Në rastet kur identifikohet një trashëgimi industriale nga zbulime të rastësishme, asaj i duhet dhënë një mbrojtje e përkohshme për të lejuar kohën e nevojshme për dokumentimin dhe hulumtimin e duhur.
8. Në rastin e strukturave ose zonave aktive industriale me rëndësi të trashëgimisë duhet pranuar se përdorimi dhe funksioni i tyre i vazhdueshëm mund të përmbajë një pjesë të trashëgimisë së rëndësishme të tyre dhe të ofrojë kushte të përshtatshme për qëndrueshmërinë e tyre fizike dhe ekonomike si ambiente ("të gjalla") të prodhimit ekzistues ose të nxjerrjes së lëndës së parë. Karakteristikat dhe veçoritë e tyre teknike specifike duhet të respektohen gjatë zbatimit të rregulloreve bashkëkohore, që përfshin kodet e ndërtimit, kriteret mjedisore ose strategjitë e reduktimit të riskut për të adresuar rreziqet me origjinë natyrore ose njerëzore.
9. Duhet të zbatohen masat mbrojtëse për ndërtesat

dhe përmbajtjen e tyre, pasi tërësia ose integriteti funksional janë veçanërisht të rëndësishme për domethënien e strukturave dhe siteve të trashëgimisë industriale. Vlera e tyre e trashëgimisë mund të reduktohet ose kërcënohet seriozisht nga heqja e makinerive ose e komponentëve të tjerë të rëndësishëm, ose nëse shkatërrohen elemente shtesë që janë pjesë e tërësisë së sitit. Duhet të vendosen korniza ligjore dhe administrative që i lejojnë autoritetet të veprojnë menjëherë kur objektet industriale ose kompleksët e trashëgimisë pushojnë së funksionuari (mbyllen), për të parandaluar heqjen ose shkatërrimin e makinerive, objekteve industriale, regjistrave përkatës ose elementeve të tjera të rëndësishme.

III - Konservimi dhe mirëmbajtja e strukturave, siteve, zonave dhe peizazheve të trashëgimisë industriale.

10. Përdorimi sipas funksionit original, ose sipas një funksioni alternativ apo të përshtatur, është mënyra më e zakonshme dhe shpesh më e qëndrueshme për të siguruar konservimin e trashëgimisë dhe siteve industriale. Përdorimet e reja duhet të respektojnë materialet e rëndësishme, komponentët dhe modelet e qarkullimit dhe aktivitetit. Aftësi të specializuara janë të nevojshme për t'u siguruar që merret parasysh dhe respektohet rëndësia e trashëgimisë gjatë menaxhimit të përdorimit të qëndrueshëm të siteve dhe strukturave të trashëgimisë industriale. Rregulloret e ndërtimit, kriteret për reduktimin e rreziqeve, rregulloret mjedisore ose industriale, si dhe standardet e tjera duhet të marrin parasysh dimensionet e trashëgimisë dhe të zbatohen në një mënyrë të përshtatur gjatë ndërhyrjeve fizike.
11. Kudo që është e mundur, ndërhyrjet fizike duhet të jenë të kthyeshme dhe të respektojnë vlerën e moshës, si dhe gjurmët ose shenjat e rëndësishme. Ndryshimet duhet të dokumentohen. Rikthimi në një gjendje të mëparshme që është e njohur mund të jetë i pranueshëm në raste të jashtëzakonshme për qëllime edukative, dhe duhet të bazohet në hulumtime dhe dokumentacion të plotë. Çmontimi dhe zhvendosja janë të pranueshme vetëm në raste të jashtëzakonshme kur kërkohet shkatërrimi i zonës si pasojë e nevojave tepër të mëdha ekonomike ose sociale që janë vërtetuar në mënyrë objektive.
12. Në ato raste kur ka tepri të mundshme, ose kur merret vendimi për çaktivizimin dhe/ose përshtatjen e një siti ose strukture të trashëgimisë industriale, proceset duhet të dokumentohen, duke përfshirë

për shembull rastet kur pjesë të ndryshme duhen shembur ose kur duhen hequr makineritë. Forma e tyre materiale, si dhe funksionimi dhe pozicioni i tyre si pjesë e proceseve industriale duhet të dokumentohet në mënyrë shteruese. Duhet të mblidhen gjithashtu edhe tregime gojore dhe/ose të shkruara të njerëzve të lidhur me proceset e punës.

IV - Prezantimi dhe komunikimi i dimensioneve dhe vlerave të trashëgimisë së strukturave, siteve, zonave dhe peizazheve të trashëgimisë industriale që ka për synim rritjen e ndërgjegjësimit të publikut dhe biznesit, si dhe mbështetjen e trajnimit dhe punës kërkimore.

13. Trashëgimia industriale është një burim mësimor që duhet komunikuar përmes dimensioneve të saj të shumëfishta. Ajo ilustron pjesë të rëndësishme të historisë në nivel vendor, kombëtar dhe ndërkombëtar, si dhe të ndërveprimeve gjatë rrjedhës së kohës dhe mes kulturave të ndryshme. Ajo shërben si dëshmi e talenteve në shpikje që lidhen me zhvillimin e shkencës dhe teknologjisë, si dhe e lëvizjeve artistike dhe shoqërore. Ndërgjegjësimi dhe kuptimi nga ana e publikut dhe biznesit në lidhje me trashëgiminë industriale janë mjete të rëndësishme për konservimin e sukseshëm të saj.
14. Duhet të zhvillohen dhe mbështeten mënyra për të rritur ndërgjegjësimin dhe vlerësimin për trashëgiminë industriale në gjithë kuptimet e larmishme të saj për shoqëritë bashkëkohore. Këto mënyra përfshijnë programe dhe ambiente për vizita në sitet aktive të trashëgimisë industriale dhe prezantimi i operacioneve të tyre, si dhe rrefimet dhe trashëgimia jomateriale e lidhur me historinë, makineritë dhe proceset industriale të tyre, dhe më tej ngritjen e muzeumeve dhe qëndrave interpretuese në lidhje me industrinë ose qytetin, si dhe përgatitjen e ekspozitave, botimeve, faqeve të internetit dhe itinerareve rajonale ose ndërkufitare. Idealisht këto mjete do duhej të vendoseshin pranë siteve të trashëgimisë ku ka ndodhur procesi i industrializimit dhe ku do mund të komunikohet më së miri. Kudo që është e mundur, institucionet kombëtare dhe ndërkombëtare në fushën e kërkimit dhe konservimit të trashëgimisë duhet të fuqizohen për t'i përdorur sitet e trashëgimisë industriale si ambiente edukative për publikun e gjerë dhe komunitetet profesionale.

KARTA NDËRKOMBËTARE E KONSERVIMIT DHE RESTAURIMIT TË MONUMENTEVE DHE SITEVE

Miratuar në Kongresin e II-të Ndërkombëtar të arkitektëve dhe teknikëve të monumenteve historike, mbledhur në Venecie prej 25-31 maj 1964.

ICOMOS

Përkthyer nga: Emin Riza.
Redaktuar nga: Boiken Abazi.

Versioni origjinal © ICOMOS. Ky përkthim është marr nga botimi i CHwB-së "Udhëzues për Menaxhimin e Trashëgimisë Kulturore Botërore"

Të ngarkuara me një mesazh shpirtëror të së kaluarës, veprat monumentale të popujve janë në kohën tonë dëshmi e gjallë e traditave të tyre shekullore. Njerëzimi, që çdo ditë bëhet i ndërgjegjshëm për unitetin e vlerave njerëzore, i konsideron ato si pasuri të përbashkëta dhe përball brezave të ardhshëm është bashkërisht përgjegjës për ruajtjen e tyre. Ai duhet që këtë pasuri këtyre brezave t'ua transmetojë me të gjithë pasurinë dhe vërtetësinë e saj. Për këtë është e rëndësishme që parimet udhëheqëse për konservimin dhe restaurimin e monumenteve të përcaktohen bashkërisht dhe të formulohen në plan ndërkombëtar, gjithë duke i lënë çdo vendi përkujdesjen për të siguruar zbatimin në kuadrin e kulturës dhe traditave të tij.

Duke ju dhënë një formë të parë këtyre parimeve themelore, Karta e Athinës e vitit 1931 ka kontribuar për zhvillimin e një lëvizjeje të gjerë ndërkombëtare, rezultat i së cilës janë dokumentet kombëtare, veprimtaria e ICOM-it dhe UNESCO-s, si dhe krijimi nga kjo e fundit e Qendrës Ndërkombëtare të Studimeve për Konservimin dhe Restaurimin e Pasurive Kulturore. Duke lidhur një sërë problemesh të komplikuar dhe të shumëllojshme u bë e domosdoshme rishikimi i parimeve të kartës, me qëllim që ato të thellohen dhe të zgjerohet sfera e zbatimit të tyre në një dokument të ri.

Si rrjedhim, Kongresi i dytë Ndërkombëtar i Arkitektëve dhe Teknikëve të Monumenteve Historike, mbledhur në Venecie prej 25-31 maj 1964, miratoi tekstin e mëposhtëm:

PËRKUFIZIME

Neni 1.

Nocioni i monumentit historik përfshin krijim arkitektonik të veçuar, gjithashtu dhe ansamblet qytetare dhe fshatare që bartin dëshmi të një qytetërimi të veçantë, të një zhvillimi të shënuar ose të një ngjarjeje historike. Ai shtrihet jo vetëm mbi krijimet e mëdha, por gjithashtu dhe mbi veprat modeste që kanë fituar me kohë një vlerë kulturore.

Neni 2.

Konservimi dhe restaurimi i monumenteve formon një disiplinë që i bën thirrje të gjithë shkencave dhe teknikave që mund të kontribuojnë për studimin dhe ruajtjen e trashëgimisë monumentale.

QËLLIMI

Neni 3.

Konservimi dhe restaurimi i monumenteve ka për qëllim të ruajë si veprën e artit ashtu edhe dëshminë e historisë.

KONSERVIMI

Neni 4.

Konservimi i monumenteve detyron së pari vazhdimësinë e mirëmbajtjes së tyre.

Neni 5.

Konservimi i monumenteve është gjithmonë i favorizuar nga destinimi i tyre për një funksion të dobishëm për shoqërinë, një destinim i tillë është pra i dëshirueshëm, por ai nuk duhet të ndryshojë kompozimin ose dekorin e ndërtesës. Vetëm në këta kufij mund të konceptohen dhe mund të autorizohen përshtatjet e kërkuara nga ndryshimi i funksionit.

Neni 6.

Konservimi i një monumenti duhet të marrë parasysh dhe ambientin përreth. Kur ky ambient është tradicionalisht i lidhur me monumentin, ai duhet ruajtur dhe nuk duhen lejuar ndërtime të reja, prishjet dhe përshtatjet që mund të ndryshojnë raportet e volumeve dhe të ngjyrave.

Neni 7.

Monumenti është i pandarë nga historia dëshmitar i së cilës është, si dhe nga vendi ku ai ngrihet. Si pasojë, zhvendosjet tërësore ose të pjesshme të një monumenti nuk mund të lejohen veçse kur ruajtja e monumentit e kërkon, ose kur kjo justifikohet nga arsye të një interesi të madh kombëtar apo ndërkombëtar.

Neni 8.

Elementet e skulpturës, të pikturës ose të dekoracionit që janë pjesë përbërëse të monumentit nuk mund të shkëputen prej tij veçse kur kjo masë është e vetmja mundësi për të siguruar konservimin e tyre.

RESTAURIMI

Neni 9.

Restaurimi është një veprim me karakter të jashtëzakonshëm. Ai ka për qëllim të ruajë dhe të nxjerrë në pah vlerat estetike dhe historike të monumentit dhe bazohet mbi respektin e substancës së vjetër dhe të dokumentit autentik. Ai ndalon aty ky fillon hamendësimi. Çdo punim plotësimi i konsideruar si i domosdoshëm për arsye estetike ose teknike duhet të dallojë nga kompozimi arkitekturor dhe do bartë vulën e kohës sonë. Restaurimi do të paraprihet dhe do të shoqërohet gjithmonë nga një studim arkeologjik dhe historik i monumentit.

Neni 10.

Kur teknikat tradicionale janë të papërshtatshme,

konsolidimi i një monumenti mund të sigurohet duke kërkuar ndihmën e gjithë teknikave moderne të konservimit dhe të ndërtimit, efikasiteti i të cilave do të jetë vërtetuar nga të dhenat shkencore dhe garantuar nga përvoja.

Neni 11.

Kontributet e vlefshme të gjithë epokave për ndërtimin e një monumenti duhet të respektohen, duke mos qenë njësimi i stilit një qëllim për t'u arritur gjatë një restaurimi. Kur një ndërtim bashkëbart shumë faza ndërtimi, nxjerrja në shesh e një faze paraardhëse nuk justifikohet veçse në raste të jashtëzakonshme dhe me kusht që elementet e hequra të mos paraqesin vetëm pak interes, që kompozimi i nxjerrë në dritë të përbëjë një dëshmi të një vlere të lartë historike, arkeologjike ose estetike, dhe që gjendja e konservimit të saj të konsiderohet e mjaftueshme. Gjykimi mbi vlerën e elementeve në shqyrtim dhe vendimi mbi veprimet për t'u ndërmarrë, nuk mund të varet vetëm nga autori i projektit.

Neni 12.

Elementet e destinuar për të zëvendësuar pjesët munguese duhet të integrohen harmonikisht me tërësinë, gjithë duke u dalluar nga pjesët origjinale me qëllim që restaurimi të mos falsifikojë dokumentin e artit ose të historisë.

Neni 13.

Shtesat nuk mund të lejohen veçse në masën në të cilën ato respektojnë të gjitha pjesët interesante të godinës, kuadrin e saj tradicional, drejtpeshimin e kompozicionit të saj dhe raportet e saj me ambientin rrethues.

SITET HISTORIKE

Neni 14.

Sitet e monumenteve duhet të bëhen objekt i një kujdesi të posaçëm për të ruajtur tërësinë e tyre, për të siguruar gjendjen e tyre të mirë dhe për t'i paraqitur në një mënyrë të përshtatshme. Punimet e konservimit dhe restaurimit që kryhen aty duhet të frymëzohen nga parimet e shprehura në nenet pararendëse.

GËRMIMET

Neni 15.

Punimet e gërmimit duhet të kryhen në përputhje me normat shkencore dhe me "rekomandimin përkufizues të parimeve ndërkombëtare për t'u zbatuar në fushën e gërmimeve arkeologjike", adoptuar nga UNESCO në vitin 1956.

Duhet të merren masat e nevojshme që synojnë garantimin e ruajtjes së vazhdueshme të rrënojave, si të elementeve arkitektonike ashtu dhe të objekteve të zbuluara. Përveç kësaj do të merren të gjithë iniciativat për të lehtësuar të kuptuarit e monumentit të nxjerrë në dritë pa çnatyruar kurrë domethënien e tij.

Çdo punim rindërtimi duhet të përjashtohet apriori, vetëm anastiloza mund të kihet parasysh, domethënë rikompozimi i pjesëve ekzistuese por të çgjimtyrëzuara. Elemente të reja do të jenë gjithmonë të dallueshme e do të përfaqësojnë minimumin e domosdoshëm për të siguruar kushtet e konservimit të monumentit, dhe për të rimëkëmbur vazhdimësinë e formave të tij.

PUBLIKIME

Neni 16.

Punimet e konservimit, restaurimit dhe gërmimet do të shoqerohen gjithmonë nga kryerja e një dokumentacioni të përpiktë në formë raportesh analitike dhe kritike të ilustruara me vizatime dhe fotografime.

Të gjitha fazat e punimeve të pastrimit, konsolidimit, risistemimit dhe integritimit, si dhe elementet teknike e formale të zbuluar gjatë punimeve, do të dokumentohen. Ky dokumentacion do të dorëzohet në arkivat e institucioneve publike dhe do të vihet në dispozicion të kërkuësve. Botimi i këtij raporti rekomandohet.

Personat në vijim morrën pjesë në punën e Komitetit për përpilimin e Kärtës Ndërkombëtare për Konservimin dhe Restaurimin e Monumenteve:

Piero Gazzola	(Itali), Kryetari
Raymond Lemaire	(Belgjikë), Raportues
Jose Bassegoda-Nonell	(Spanjë)
Luis Benavente	(Portugali)
Djurdje Boskovic	(Jugosllavi)
Hiroshi Daifuku	(UNESCO)
P.L. de Vrieze	(Holandë)
Harald Langberg	(Danimarkë)
Mario Matteucci	(Itali)
Jean Merlet	(Francë)
Carlos Flores Marini	(Meksikë)
Roberto Pane	(Itali)
S.C.J. Pavel	(Çekoslovakia)
Paul Philippot	(ICCROM)
Victor Pimentel	(Peru)
Harold Plenderleith	(ICCROM)
Deoclecio Redig de Campos	(Vatikan)
Jean Sonnier	(Francë)
Francois Sorlin	(Greqi)
Eustathios Stikas	(Austri)
Gertrud Tripp	(Poloni)
Jan Zachwatowicz	(Tunizi)
Mustafa S. Zbiss	

DEKLARATA E XI'AN-it (Sianit): MBI KONSERVIMIN E MJEDISIT RRETHUES TË STRUKTURAVE, SITEVE DHE ZONAVE TË TRASHËGIMISË

Miratuar nga Asambleja e Përgjithshme e 15-të e ICOMOS-it në Xi'an (Sian), Kinë,
më 21 tetor 2005.

ICOMOS

Përkthyer nga: Klodjana Gjata.

Redaktuar nga: Boiken Abazi.

Versioni origjinal © ICOMOS. Ky përkthim nuk është përkthim zyrtar ICOMOS-it. Ky përkthim në gjuhën shqipe botohet me lejen e ICOMOS-it por nën përgjegjësinë e vetme të përkthyesit/botuesit.

PARATHËNIE

Me ftesë nga "ICOMOS-Kinë", me rastin e mbajtjes së Asamblesë së Përgjithshme të 15-të të ICOMOS-it dhe kremtimeve që shënuan 40-vjetorin e përpjekjeve të gjata për të siguruar mbrojtjen dhe ruajtjen e trashëgimisë kulturore botërore si pjesë e zhvillimit të saj të qëndrueshëm dhe njerëzor, u realizua takimi në qytetin antik të Xi'an-it (Sianit) në Kinë, më 17-21 tetor 2005;

Gjatë Simpoziumit Ndërkombëtar të Asamblesë së Përgjithshme mbi "Monumentet dhe sitet në mjediset e tyre rrethuese - ruajtja e trashëgimisë kulturore në ndryshimin e peizazhit urban dhe peizazhit natyror" u përftua nxjerrja e mësimave nga prezantimi i një game të gjerë rastesh dhe reflektimesh, si dhe nga ndarja e përvojave të shumta të Kinës dhe autoriteteve, institucioneve dhe specialistëve mbarëbotërorë të përfshirë në sigurimin e përkujdesit dhe menaxhimit të përshtatshëm të strukturave të trashëgimisë, siteve dhe zonave historiko-urbane, peizazheve natyrore, peizazheve detare, shtigjeve kulturore dhe siteve arkeologjike në kontekstin e ndryshimeve dhe zhvillimit të përshtatshëm; Duke marrë parasysh interesin ndërkombëtar dhe profesional për ruajtjen e mjedisve rrethuese të monumenteve dhe siteve të shprehur edhe në Kartën Ndërkombëtare të Konservimit dhe Restaurimit të Monumenteve dhe Siteve - Karta e Venecias (1964) - dhe në tekstet e shumta që ajo ka frymëzuar, veçanërisht përmes Komiteteve Kombëtare dhe Ndërkombëtare të zhvilluara nga ICOMOS-i, si dhe Dokumentit të Narës mbi Autenticitetin (1994), konkluzioneve dhe rekomandimeve të takimeve ndërkombëtare si "Deklarata Hoi An për ruajtjen e rajoneve historike në Azi" (2003), "Deklarata për rikuperimin e trashëgimisë kulturore të Bam-it" (2004) dhe "Deklarata e Seulit mbi turizmin në qytetet dhe zonat historike të Azisë" (2005);

Duke i kushtuar vëmendje referencave mbi konceptin e mjedisit rrethues sipas konventave dhe rekomandimeve të UNESCO-s, si për shembull: "Rekomandimi në lidhje me ruajtjen e bukurisë dhe karakterit të peizazheve natyrore dhe siteve" (1962), "Rekomandimi në lidhje me ruajtjen e pasurisë kulturore të rrezikuar nga punimet publike ose private" (1968), "Rekomandimi në lidhje me ruajtjen dhe rolin bashkëkohor të zonave historike (1976), "Konventa për ruajtjen e trashëgimisë kulturore jomateriale" (2003), dhe më konkretisht "Konventa e trashëgimisë botërore" (1972) dhe "Udhëzimet mbi zbatimin" e saj, ku mjedisi rrethues renditet si një atribut autenticiteti që ka nevojë të mbrohet nëpërmjet krijimit të zonave mbrojtëse (zonave

tampon), dhe mundësisë së vazhdueshme që kjo sjell për bashkëpunim ndërkombëtar dhe ndërdisiplinor midis ICOMOS-it, UNESCO-s dhe partnerëve të tjerë, si dhe për zhvillime mbi tema të shprehura në Memorandumin e Vjenës (2005), si autenticiteti ose konservimi i peizazheve historiko-urbane;

Duke theksuar nevojën për të trajtuar në mënyrë të përshtatshme transformimin e shpejtë dhe në rritje të qyteteve, peizazheve natyrore dhe shtigjeve të trashëgimisë, i cili vjen si rezultat i ndryshimit në stilin e jetesës, në bujqësi, në zhvillim, në turizëm apo nga fatkeqësi me përmasa të mëdha e me origjinë natyrore ose njerëzore, si dhe për të njohur, mbrojtur dhe mbështetur në mënyrë të përshtatshme praninë kuptimplotë të strukturave, siteve dhe zonave të trashëgimisë në mjediset e tyre rrethuese, si një mënyrë për të reduktuar kërcënimin që këto procese transformuese përbëjnë ndaj trashëgimisë kulturore dhe autenticitetit, si dhe kuptimit, vlerave, integritetit dhe larmisë së saj;

Pjesëmarrësit e Asamblesë së Përgjithshme të 15-të të ICOMOS-it miratuan Deklaratën e mëposhtme të parimeve dhe rekomandimeve, duke e adresuar pranë organizatave ndërqeveritare dhe joqeveritare, autoriteteve në nivel kombëtar dhe vendor dhe të gjitha institucioneve dhe specialistëve të aftë për të kontribuar nëpërmjet legjislacionit, politikave, proceseve të planifikimit dhe menaxhimit për një mbrojtje dhe konservim më të mirë të strukturave, siteve dhe zonave të trashëgimisë botërore në mjediset e tyre rrethuese.

NJOHJA E KONTRIBUTIT TË MJEDISIT RRETHUES TË DOMETHËNIA (RËNDËSIA) E MONUMENTEVE, SITEVE DHE ZONAVE TË TRASHËGIMISË

1. Mjedisi rrethues i strukturave, siteve dhe zonave të trashëgimisë përkufizohet si hapësira e atypëratyshme dhe ajo më e zgjeruar, që kontribuon dhe është pjesë e rëndësisë dhe karakterit të tyre dallues.
Përtej aspekteve fizike dhe pamore, mjedisi rrethues përfshin ndërveprimin me mjedisin natyror, praktikat e kaluara ose të tashme, sociale apo shpirtërore, zakonet, njohurinë tradicionale, përdorimin ose veprimtarinë dhe forma të tjera të aspekteve të trashëgimisë kulturore jomateriale, të cilat krijojnë dhe formojnë hapësirën dhe kontekstin aktual dinamik kulturor, social dhe ekonomik.
2. Strukturat, sitet apo zonat e trashëgimisë të përmasave të ndryshme, përfshirë ndërtesat

individuale apo hapësirat e projektuara, qytetet historike, peizazhet historiko-urbane, peizazhet mjedisore, peizazhet detare, shtigjet kulturore dhe sitet arkeologjike e marrin rëndësinë dhe karakterin e tyre dallues nga vlerat e tyre të perceptuara shoqërore dhe shpirtërore, historike, artistike, estetike, natyrore, shkencore apo vlera të tjera kulturore. Ato e marrin domethënien dhe karakterin e tyre dallues gjithashtu nëpërmjet marrëdhënieve të tyre kuptimplota me mjedisin rrethues dhe kontekstin e tyre fizik, pamor, shpirtëror dhe kulturor

Këto marrëdhënie mund të jenë rezultat i një veprimtarie krijuese të planifikuar, i besimit shpirtëror, i ngjarjeve historike, i përdorimit (funksionit) ose i një procesi akumulues dhe organik që transmetohet me kalimin e kohës përmes traditave kulturore.

KUPTIMI, DOKUMENTIMI DHE INTERPRETIMI I MJEDISIT RRETHUES NË KONTEKSTE TË NDRYSHME

3. Të kuptuarit, dokumentimi dhe interpretimi i mjedisit rrethues është thelbësor në përcaktimin dhe vlerësimin e domethënies (rëndësisë) së çdo strukture, siti apo zone të trashëgimisë.

Përkufizimi i mjedisit rrethues kërkon njohje të historisë, evoluimit dhe karakterit të rrethinave të burimit të trashëgimisë. Përcaktimi i mjedisit rrethues është procesi i marrjes në shqyrtim të faktorëve të shumtë, të karakterit të përvojës gjatë një vizite dhe të vetë burimit të trashëgimisë.

4. Të kuptuarit e mjedisit rrethues në një mënyrë përfshirëse kërkon një qasje ndërdisiplinore dhe përdorimin e burimeve të ndryshme të informacionit.

Burimet e informacionit përfshijnë të dhënat zyrtare dhe arkivore, përshkrimet artistike dhe shkencore, historinë e transmetuar gojari dhe njohuritë tradicionale, perspektivat e komuniteteve vendase dhe të atyre që kanë lidhje, si dhe analizat mbi pikëpamjet dhe vështrimet e ndryshme. Tradita kulturore, ritet, praktikat shpirtërore si dhe historia, topografia, vlerat e mjedisit natyror, përdorimi dhe faktorë të tjerë që kontribuojnë në krijimin e gamës së gjerë të vlerave dhe dimensioneve materiale dhe atyre jomateriale të mjedisit rrethues. Përkufizimi i mjedisit rrethues duhet të artikulojë me kujdes karakterin dhe vlerat e

mjedisit rrethues dhe marrëdhënies së tij me burimin e trashëgimisë.

ZHVILLIMI I MJETEVE DHE PRAKTIKAVE TË PLANIFIKIMIT PËR TË RUAJTUR DHE MENAXHUAR MJEDISIN RRETHUES

5. Zbatimi i planifikimit efektiv dhe i instrumenteve ligjore, politikave, strategjive dhe praktikave të menaxhimit të qëndrueshëm të mjedisit rrethues kërkon konsistencë dhe vazhdueshmëri në zbatim, duke reflektuar kontekstin vendas dhe kulturor në të cilin zhvillohen.

Mjetet për menaxhimin e mjedisit rrethues përfshijnë masa të posaçme ligjore, trajnime profesionale, zhvillimin e planeve ose sistemeve gjithëpërfshirëse të konservimit dhe menaxhimit, si dhe përdorimin e metodave të përshtatshme të vlerësimit të ndikimit në trashëgimi.

6. Legjislacioni, rregulloret dhe udhëzuesit për mbrojtjen, konservimin dhe menaxhimin e strukturave, siteve dhe zonave të trashëgimisë, duhet të ofrojnë përcaktimin e një zone mbrojtëse (zonë tampon) përreth tyre, e cila pasqyron dhe konservon domethënien dhe karakterin dallues të mjedisit të tyre rrethues.
7. Instrumentet e planifikimit duhet të përfshijnë dispozita për të kontrolluar në mënyrë efektive ndikimin mbi mjedisin rrethues nga ndryshimet në rritje ose të shpejta.

Vijat e horizontit, korridoret e shikimit dhe distanca e përshtatshme midis çdo zhvillimi të ri publik ose privat dhe strukturave, siteve dhe zonave të trashëgimisë janë aspekte kyç për t'u vlerësuar në parandalimin e pengesave pamore dhe hapësinore të papërshtatshme, ose të përdorimit të truallit në ato mjedise rrethuese që janë të rëndësishme.

8. Vlerësimi i ndikimit në trashëgimi duhet të kërkohet për çdo zhvillim të ri që ndikon në rëndësinë (domethënien) e strukturave, siteve dhe zonave të trashëgimisë dhe në mjediset e tyre rrethuese.

Zhvillimet brenda mjedisit rrethues të strukturave, siteve dhe zonave të trashëgimisë duhet që të interpretojnë dhe kontribuojnë pozitivisht në domethënien dhe karakterin e tij dallues.

MONITORIMI DHE MENAXHIMI I NDRYSHIMEVE QË NDIKOJNË NË MJEDISIN RRETHUES

9. Ritmi i ndryshimit dhe ndikimi individual dhe i akumuluar i transformimit të mjedisit rrethues të strukturave, siteve dhe zonave të trashëgimisë është një proces i vazhdueshëm që duhet monitoruar dhe menaxhuar.
Transformimi i shpejtë dhe në rritje i peizazheve urbane ose rurale, mënyra e jetesës, ekonomia ose mjedisi natyror mund të ndikojnë në mënyrë thelbësore ose të pakthyeshme në kontributin autentik që jep mjedisi rrethues në domethënien e një strukture, siti ose zone të trashëgimisë.
10. Ndryshimi i mjedisit rrethues të strukturave, siteve dhe zonave të trashëgimisë duhet të menaxhohet në mënyrë që të ruaj rëndësinë (domethënien) kulturore dhe karakterin dallues.
Menaxhimi i ndryshimeve në mjedisin rrethues të një strukture, siti ose zone të trashëgimisë nuk ka nevojë domosdoshmërisht të parandalojë ose pengojë ndryshimin.
11. Monitorimi duhet të përcaktojë përqasjet dhe veprimtarinë për vlerësimet dhe për marrjen e masave, si dhe për të parandaluar ose korigjuar përkeqësimin, humbjen e domethënies (rëndësisë) dhe vlerave, si dhe për të propozuar përmirësime në praktikën e konservimit, menaxhimit dhe interpretimit.
Treguesit cilësorë dhe sasiorë duhet të përcaktohen në mënyrë që të vlerësohet kontributi i mjedisit rrethues në domethënien e strukturave, siteve ose zonave të trashëgimisë.
Treguesit e monitorimit duhet të mbulojnë aspekte fizike të tilla si pengimi i pamjes, vijat e horizontit ose hapësira e lirë, ndotja e ajrit, ndotja akustike, si dhe dimensionet ekonomike, sociale dhe kulturore.

PUNA ME KOMUNITETET VENDASE, SI PUNË NDËRDISIPLINORE DHE NDËRKOMBËTARE PËR BASHKËPUNIM DHE NDËRGJEGJËSIM PËR KONSERVIMIN DHE MENAXHIMIN E MJEDISEVE RRETHUESE

12. Bashkëpunimi dhe përfshirja e komuniteteve vendase dhe të atyre që kanë lidhje me mjedisin rrethues është pjesë thelbësore e strategjisë për zhvillimin e qëndrueshëm për konservim dhe menaxhim.

Angazhimi ndërdisiplinor duhet inkurajuar si praktikë standarde në konservimin dhe menaxhimin e mjedisit rrethues. Fushat përkatëse të trashëgimisë kulturore përfshijnë arkitekturën, planifikimin urban dhe rajonal, planifikimin e peizazhit, inxhinierinë, antropologjinë, historinë, arkeologjinë, etnologjinë, kurimin dhe arkivat.

Bashkëpunimi me institucionet dhe specialistët në fushën e trashëgimisë natyrore duhet gjithashtu të inkurajohet si pjesë përbërëse e praktikave të mira për identifikimin, mbrojtjen, prezantimin dhe interpretimin e strukturave, siteve apo zonave të trashëgimisë në mjedisin e tyre rrethues.

13. Trajnimet profesionale, interpretimi, edukimi i komunitetit dhe ndërgjegjësimi i publikut duhet inkurajuar për të mbështetur bashkëpunimet dhe ndarjen e njohurive, si dhe për të përkrahur qëllimet e konservimit dhe për të përmirësuar efektivitetin e mjeteve të mbrojtjes, planeve të menaxhimit dhe instrumenteve të tjera.

Përvoja, njohuritë dhe mjetet e zhvilluara përmes konservimit të strukturave individuale, siteve dhe zonave të trashëgimisë duhen zgjeruar, duke i plotësuar me menaxhimin e mjedisit të tyre rrethues.

Burime ekonomike duhen caktuar për kërkime shkencor, vlerësimin dhe planifikimin strategjik të konservimit dhe menaxhimit të mjedisit rrethues të strukturave, siteve dhe zonave të trashëgimisë.

Ndërgjegjësimi për rëndësinë e mjedisit rrethues në dimensionet e tij të ndryshme është përgjegjësi e përbashkët e profesionistëve, e institucioneve, e komuniteteve vendase dhe e atyre që kanë lidhje me të, të cilët kur marrin vendime duhet të kenë parasysh dimensionet e vlerave materiale dhe jomateriale të mjedisit rrethues.

DOKUMENTI I NARËS MBI AUTENTICITETIN

Dokumenti u hartua nga 35 pjesëmarrësit në Konferencën e Narës mbi Autenticitetin në lidhje me Konventën e Trashëgimisë Botërore, mbajtur në Nara, Japoni, nga 1-6 nëntor 1993.

UNESCO, ICCROM, ICOMOS

Përkthyer nga: Lorenc Bejko.

Redaktuar nga: Boiken Abazi.

Versioni original ©UNESCO ©ICCROM ©ICOMOS. Ky përkthim nuk është përkthim zyrtar i UNESCO-s, ICCROM-it dhe ICOMOS-it. Ky përkthim në gjuhën shqipe botohet me lejen e tyre, por nën përgjegjësinë e vetme të përkthyesit/botuesit.

PARATHËNIE

1. Ne, ekspertët e mbledhur në Nara, Japoni, dëshirojmë të falënderojmë zemërgjerësinë dhe guximin intelektual të autoriteteve japoneze në organizimin e këtij forumi të nevojshëm, në të cilin ne mundëm të sfidonim mënyrën konvencionale të të menduarit në fushën e konservimit, si dhe të debatohim rreth mënyrave dhe mundësive për zgjerimin e horizonteve tona për të rritur respektin kundrejt larmisë kulturore dhe larmisë së trashëgimisë në praktikën e konservimit.
2. Gjithashtu, ne duam të nënvizojmë vlerat e kuadrit të diskutimit që u zhvillua nga dëshira e Komitetit të Trashëgimisë Botërore për të zbatuar analizën e autenticitetit në mënyra të cilat respektojnë plotësisht vlerat shoqërore dhe kulturore të të gjitha shoqërive gjatë shqyrtimit të vlerave të jashtëzakonshme universale të pasurive kulturore të propozuara për anëtarësim në Listën e Trashëgimisë Botërore.
3. Dokumenti i Narës mbi Autenticitetin është përpiluar në frymën e Kartës së Venecias, 1964, dhe mbështetet mbi të duke e zgjeruar në përputhje me shtrirjen e zgjeruar të shqetësimeve që kanë të bëjnë me fushën e trashëgimisë kulturore, si dhe interesat e ndryshme të botës sonë bashkëkohore.
4. Në një botë e cila gjithnjë e më shumë është subjekt i forcave të globalizimit dhe homogjenizimit, në të cilën kërkimi për identitet kulturor nganjëherë zhvillohet nëpërmjet nacionalizmit agresiv dhe shtypjes së kulturës së minoriteteve, kontributi thelbësor i autenticitetit në praktikën e konservimit është qartësimi dhe ndriçimi i kujtesës kolektive të njerëzimit.

LARMIA KULTURORE DHE LARMIA E TRASHËGIMISË

5. Larmia e kulturave dhe e trashëgimisë në botën tonë është një burim i pazëvendësueshëm i pasurisë shpirtërore dhe intelektuale për gjithë njerëzimin. Në botën tonë, mbrojtja dhe përmirësimi i larmisë kulturore dhe i larmisë së trashëgimisë duhet të reklamohet në mënyrë aktive si një aspekt thelbësor i zhvillimit njerëzor.
6. Larmia e trashëgimisë kulturore ekziston në kohë dhe në hapësirë, dhe kërkon respekt ndaj kulturave të tjera si dhe ndaj të gjitha aspekteve të sistemit të tyre të besimit. Në rastet kur vlerat kulturore duket se janë në

konflikt, respekti i larmisë kulturore kërkon njohjen e legjitimitetit të vlerave kulturore të të gjitha palëve.

7. Të gjitha kulturat dhe shoqëritë janë të rrënjësura në forma dhe mënyra të veçanta të prekshme si dhe të paprekshme, shprehja e të cilave përbën trashëgiminë e tyre dhe ajo duhet respektuar.
8. Është me rëndësi të theksohet njëri prej parimeve themelore të UNESCO-s, i cili nënvizon se trashëgimia kulturore e secilit është trashëgimia kulturore e të gjithëve. Përgjegjësia për trashëgiminë kulturore dhe menaxhimin e saj i takon në radhë të parë komunitetit kulturor që e ka krijuar dhe që për pasojë edhe kujdeset për të. Aderimi në kartat dhe konventat ndërkombëtare që janë hartuar për konservimin e trashëgimisë kulturore parashtrojnë detyrimin për të marrë parasysh parimet dhe përgjegjësitë që rrjedhin prej tyre. Për sa kohë që nuk nënvlerësohen vlerat themelore kulturore, baraspeshimi i kërkesave të një komuniteti me nevojat e komuniteteve të tjera kulturore është diçka shumë e dëshirueshme.

VLERAT DHE AUTENTICITETI

9. Konservimi i trashëgimisë kulturore në të gjitha format dhe periudhat historike të saj është i rrënjësor në vlerat që i atribuohen trashëgimisë. Aftësia jonë për t'i kuptuar këto vlera varet pjesërisht nga niveli i besueshmërisë dhe i vërtetësisë së burimeve të informacionit mbi këto vlera. Njohuria dhe kuptimi i këtyre burimeve të informacionit në lidhje me karakteristikat origjinale të trashëgimisë kulturore dhe kuptimin të saj, si dhe të atyre karakteristikave që rrjedhin logjikisht prej saj, është një bazë e domosdoshme për vlerësimin e të gjitha aspekteve të autenticitetit.
10. Autenticiteti i kuptuar në këtë mënyrë, dhe i afirmuar në Kartën e Venecias, është një faktor vendimtar në lidhje me vlerat. Kuptimi i autenticitetit luan një rol themelor në të gjitha studimet shkencore të trashëgimisë kulturore, në planifikimin e konservimit dhe restaurimit, si dhe brenda procedurave të anëtarësimit që përdoren në Konventën e Trashëgimisë Botërore dhe inventarë të tjerë të trashëgimisë kulturore.
11. Të gjitha gjykimet mbi vlerat që i vishen pronave kulturore, si dhe besueshmëria e burimeve

përkatëse të informacionit mund të ndryshojë nga një kulturë në tjetrën, madje edhe brenda të njëjtës kulturë. Rrjedhimisht, është e pamundur që gjykimi i vlerave dhe i autenticitetit të bazohet mbi disa kriterë të shtangët. Përkundrazi, respekti ndaj të gjitha kulturave kërkon që pasuritë e trashëgimisë të shqyrtohen dhe gjykohen brenda atij konteksti kulturor të cilit i përkasin.

12. Si pasojë, njohja e natyrës së vlerave të trashëgimisë si dhe të besueshmërisë së burimeve përkatëse të informacionit ka një rëndësi shumë të madhe dhe duhet kryer brenda secilës kulturë në mënyrë urgjente.
13. Gjykimet mbi autenticitetin mund të lidhen me një numër të madh burimesh të larmishme informacioni në varësi të natyrës së trashëgimisë kulturore, kontekstit të saj kulturor, si dhe evolucionit të saj në kohë. Disa aspekte të këtyre burimeve mund të përfshijnë formën dhe projektimin, materialin dhe substancën, shfrytëzimin dhe funksionin, traditat dhe teknikat, vendin dhe mjedisin, frymën dhe ndjeshmërinë, si dhe faktorë të tjerë të jashtëm dhe të brendshëm. Përdorimi i këtyre burimeve lejon shtjellimin e dimensioneve specifike artistike, historike, sociale dhe shkencore të trashëgimisë kulturore në shqyrtim.

PËRKUFIZIMET

Konservimi: të gjitha veprimtaritë e projektuara për të kuptuar trashëgiminë kulturore, historinë dhe kuptimin e saj, si dhe për të siguruar ruajtjen e materialit të saj, dhe nëse është e nevojshme edhe restaurimin dhe përmirësimin e saj.

Burimet e informacionit: të gjitha burimet materiale, të shkruara, verbale dhe figurative të cilat mundësojnë njohjen e natyrës, veçorive, kuptimit dhe historisë së pasurisë kulturore.

Kujdes: Ky tekst është adoptuar në përfundim të Konferencës së Narës me një redaktim të lehtë të mëvonshëm për të harmonizuar botimet në anglisht dhe frëngjisht, të publikuara në: Larsemn, K.E. (ed.). Nara Conference on Authenticity, Conference de Nara sur l'Authenticité, Japan / Japon 1994, Proceedings / Compterendu, UNESCO, ICCROM, ICOMOS, Agency for Cultural Affairs, Japan, 1995: xxi-xxv.

REKOMANDIME MBI PEIZAZHIN HISTORIKO-URBAN

Paris, 10 nëntor 2011.

UNESCO

Përkthyer nga: Esmeralda Agolli.

Redaktuar nga: Boiken Abazi.

Versioni origjinal ©UNESCO. Ky përkthim nuk është përkthim zyrtar UNESCO-s. Ky përkthim në gjuhën shqipe botohet me lejen e UNESCO-s, por nën përgjegjësinë e vetme të përkthyesit/botuesit.

PARATHËNIE

Konferenca e Përgjithshme,

Duke marrë parasysh se zonat historike-urbane janë mes formave më të shumta dhe të larmishme të shpërfaqjes së trashëgimisë sonë të përbashkët kulturore, dhe duke qenë të formësuara nga brezat e mëhershëm, ato përbëjnë një dëshmi kyç të përpjekjeve dhe aspiratave të species njerëzore në hapësirë dhe në kohë,

Duke marrë parasysh gjithashtu se trashëgimia është për njerëzimin një pasuri shoqërore, kulturore dhe ekonomike e përcaktuar nga një shtresëzim historik i vlerave që janë prodhuar nga kultura të njëpasnjëshme dhe ekzistuese dhe nga një akumulim i traditave dhe përvojave që dallohen për nga larmia e tyre,

Duke marrë parasysh më tej që urbanizimi po zhvillohet në një shkallë të paprecedentë në historinë e njerëzimit dhe se anëmbanë botës kjo gjë çon drejt ndryshimeve socio-ekonomike dhe rritjes, që ka nëvojë për përkujdesje në nivelin lokal, kombëtar, rajonal dhe ndërkombëtar,

Duke njohur natyrën dinamike të qyteteve ekzistuese,

Duke vërejtur se zhvillimet e vazhdueshme, të shpejta dhe të pakontrolluara, sidoqoftë po i transformojnë zonat urbane dhe mjedisin e tyre rrethues, dhe kjo mund të shkaktojë fragmentim dhe përkeqësim të trashëgimisë urbane me ndikim të thellë në vlerat komunitare anekënd botës,

Duke konsideruar, në këtë mënyrë, se për të mbështetur mbrojtjen e trashëgimisë natyrore dhe kulturore duhet theksuar nevoja për integrimin e konservimit, menaxhimit dhe strategjive të planifikimit në lidhje me zonat historiko-urbane përbrenda proceseve zhvillimore dhe planifikimit urban, siç mund të jetë zhvillimi i arkitekturës dhe i infrastrukturës bashkëkohore, ku një përfaqje sipas peizazhit urban mund të ndihmojë në ruajtjen e identitetit urban,

Duke marrë gjithashtu parasysh se parimet e zhvillimit të

qëndrueshëm sigurojnë ruajtjen e burimeve ekzistuese, si dhe mbrojtjen aktive dhe menaxhimin e qëndrueshëm të trashëgimisë urbane si një kusht "sine qua non" (të domosdoshëm) për zhvillimin,

Duke sjell në vëmendje faktin se ekziston një korpus që mbetet i vlefshëm i dokumenteve të UNESCO-s, të cilat vendosin standardet lidhur me konservimin e zonave historike, përfshirë këtu edhe konventa, rekomandime, dhe karta¹,

Duke vënë re gjithashtu se proceset e zhvendosjeve demografike, liberalizimi i tregut global dhe decentralizimi, si dhe turizmi masiv, shfrytëzimi i trashëgimisë nga tregjet dhe ndryshimet klimatike, megjithatë, kanë çuar në ndryshimin e kushteve dhe qytetet janë bërë subjekt i zhvillimit, trysnive dhe sfidave që nuk kanë qenë të pranishme në kohën e miratimit të rekomandimeve të UNESCO-s për zonat historike në vitin 1976 (Rekomandime mbi Ruajtjen e Rolit Bashkëkohor të Zonave Historike),

Duke vënë re më tej evoluimin e konceptit të kulturës dhe të trashëgimisë, si dhe e përfaqësive lidhur me menaxhimin e tyre përmes kombinimit të veprimeve të nismave në nivel lokal me takime në nivel ndërkombëtar, të cilat kanë qenë të dobishme për politikën dhe praktikën anëmbanë botës,

Me dëshirën për të plotësuar dhe zgjeruar zbatimin e standardeve dhe parimeve të paraqitura në instrumentet ekzistues ndërkombëtarë,

Duke patur para vetes propozime lidhur me peizazhet historiko-urbane si një përfaqje në konservimin e trashëgimisë urbane, e cilat paraqitet edhe në agjendën e sesionit të 36-të të Konferencës së Përgjithshme, në pikën 8.1,

Duke qenë se është marrë vendimi në sesionin e 35-të se kjo çështje duhet të adresohet si rekomandim për Shtetet Anëtare,

1. Miraton, në ditën e 10-të të nëntorit të vitit 2011, Rekomandimin aktual mbi peizazhin historiko-urban;

¹ Veçanërisht Konventa e vitit 1972 mbi Ruajtjen e Trashëgimisë Kulturore dhe Natyrore Botërore; Konventa e vitit 2005 mbi Mbrojtjen dhe Promovimin e Larmisë së Shprehive Kulturore; Rekomandimet e vitit 1962 mbi Ruajtjen e Bukurisë dhe Karakterit të Peizazheve dhe Siteve; Rekomandimet e vitit 1968 mbi Ruajtjen e Pronësisë Kulturore në Rrezik nga Punët Publike apo Private; Rekomandimet e vitit 1972 mbi Mbrojtjen në Nivel Kombëtar të Trashëgimisë Kulturore dhe Natyrore; Rekomandimet e vitit 1976 mbi Ruajtjen dhe Rolin Bashkëkohor të Zonave Historike; Karta ndërkombëtare e ICOMOS-it e vitit 1964 mbi Konservimin dhe Restaurimin e Monumenteve dhe Siteve (Karta e Venecias); Karta e ICOMOS-it e vitit 1982 mbi Kopshtet Historike (Karta e Firences), dhe Karta e ICOMOS-it e vitit 1987 për Konservimin e Qyteteve Historike dhe Zonave Historiko-Urbane (Karta e Washingtonit); Deklarata e ICOMOS-it në Xi'an, në vitin 2005, mbi Konservimin e Mjedisit Rrethues të Strukturave, Siteve dhe Zonave; si dhe Memorandumi i Vjenës, i vitit 2005, mbi Trashëgiminë Botërore dhe Arkitekturën Bashkëkohore - Menaxhimi i Peizazheve Historiko-Urbane.

2. Rekomandon që Shtetet Anëtare të përshtasin kornizat dhe masat e duhura legjislative institucionale, me synimin për të zbatuar parimet dhe normat e vendosura në këtë Rekomandim në territoret nën juridiksionin e tyre;
3. Rekomandon gjithashtu që Shtetet Anëtare ta përcjellin këtë Rekomandim për ta sjell në vëmendjen e autoriteteve në nivel lokal, rajonal dhe kombëtar, si dhe pranë institucioneve, shërbimeve përkatëse ose organeve dhe shoqatave që merren me ruajtjen, konservimin dhe menaxhimin e zonave historiko-urbane dhe hapësirave më të gjera gjeografike që i rrethojnë.

HYRJE

1. Epoka jonë është dëshmitare e migrimit më të madh në historinë e njerëzimit. Më shumë se gjysma e popullsisë botërore tashmë jeton në zona urbane. Zonat urbane janë shndërruar gjithnjë e më shumë në motorë të zhvillimit si qendra të novacionit dhe krijimtarisë. Ato sigurojnë mundësi për punësim dhe arsim, duke iu përgjigjur evoluimit të nevojave dhe aspiratave të njerëzve.
2. Urbanizimi i shpejtë dhe i pakontrolluar, sidoqoftë, mund ketë pasoja që çojnë në fragmentimin shoqëror dhe hapësinor dhe në përkeqësimin ekstrem të cilësisë së mjedisit urban dhe zonave rurale përreth. Kjo mund të jetë veçanërisht një pasojë e densitetit të tepërt të ndërtimeve, e ndërtesave monotone dhe të standardizuara, e humbjes së hapësirës dhe shërbimeve publike, e infrastrukturës së papërshtatshme, e varfërisë molisëse, e izolimit shoqëror dhe e rritjes së rreziqeve nga fatkeqësi që lidhen me ndryshimet klimatike.
3. Trashëgimia urbane, përfshirë komponentët e saj materialë dhe jomaterialë, përbën një burim kyç në përmirësimin e jetueshmërisë në zonat urbane, dhe kontribuon drejt zhvillimit ekonomik dhe kohezionit social në një mjedis global në ndryshim. Duke qënë se e ardhmja e njerëzimit varet nga planifikimi efektiv dhe menaxhimi i burimeve, konservimi është shndërruar në një strategji për arritjen e një ekuilibri mes rritjes urbane dhe cilësisë së jetës mbi baza të qëndrueshme.
4. Në harkun e gjysmës së dytë të shekullit që kaloi, konservimi i trashëgimisë urbane është ngritur në nivelin e një sektori të rëndësishëm të politikave publike anembanë botës. Kjo është një përgjigje ndaj nevojës për të ruajtur vlera të përbashkëta dhe për të përfitur nga trashëgimia që na vjen prej historisë. Megjithatë, zhvendosja e vëmendjes nga përqëndrimi te monumentet arkitekturore në drejtim të njohjes së gjerë të rëndësisë së proceseve shoqërore, kulturore dhe ekonomike në konservimin e vlerave urbane, duhet të kombinohet me një dëshirë për të përshtatur politikat ekzistuese dhe për të krijuar mjete të reja që e adresojnë këtë vizion.
5. Ky Rekomandim adreson nevojën për të integruar dhe për të vendosur në një kuadër më të mirë strategjitë e trashëgimisë së konservimit brenda qëllimeve më të mëdha të zhvillimit të qëndrueshëm, në mënyrë që të mbështeten veprimtari publike dhe private që kanë për synim ruajtjen dhe përmirësimin e cilësisë së mjedisit njerëzor. Ai sugjeron një përjasje sipas peizazhit në identifikimin, konservimin dhe menaxhimin e zonave historike brenda kontekstit të gjerë urban, duke marrë në konsideratë marrëdhëniet ndërvepruese të formave të tyre fizike, organizimit dhe lidhjet në hapësirë, veçoritë natyrore dhe mjedisin rrethues, si dhe vlerat shoqërore, kulturore dhe ekonomike.
6. Kjo përjasje adreson shqetësimet e politikave, qeverisjes dhe menaxhimit të palëve të ndryshme të interesit në proceset e zhvillimit urban, përfshirë këtu aktorët në nivel lokal, kombëtar, rajonal, ndërkombëtar, qofshin publikë ose privatë.
7. Ky Rekomandim është ngritur mbi katër rekomandimet e mëhershme të UNESCO-s mbi ruajtjen e trashëgimisë, duke u njohur atyre rëndësinë dhe vlefshmërinë e koncepteve dhe parimeve mbi historinë dhe praktikën e konservimit. Për më shumë, në themelet e këtij Rekomandimi qëndrojnë edhe konventat dhe kartat moderne të konservimit, që adresojnë dimensionet e shumta të trashëgimisë kulturore dhe natyrore.

I. PËRKUFIZIM

8. Peizazhi historiko-urban është zona historiko-urbane e kuptuar si rezultati i shtresëzimit historik të vlerave dhe attributeve kulturore dhe natyrore. Ajo zgjerohet përtej nocionit “qendër historike”, ose “ansambël”, dhe përfshin një kontekst të gjerë urban bashkë me mjedisin rrethues gjeografik.
9. Ky kontekst i gjerë përfshin veçanërisht tiparet topografike, gjeomorfologjike dhe hidrologjike të sitit, si

dhe mjedisin e ndërtuar, atë historik dhe bashkëkohor, infrastrukturën e tij mbi dhe nën tokë, hapësirat e jashtme dhe kopshtet, modelet e përdorimit të tokës dhe organizimin hapësinor, perceptimet dhe marrëdhëniet pamore, si dhe të gjithë elementët e tjerë të strukturës urbane. Për më shumë, ai përfshin edhe praktikën dhe vlerat shoqërore dhe kulturore, proceset ekonomike dhe dimensionet jomateriale të trashëgimisë të lidhura me larminë dhe identitetin.

10. Ky përkufizim siguron bazat për një përfaqëse tërësore dhe të integruar për identifikimin, vlerësimin, konservimin dhe menaxhimin e peizazheve historiko-urbane brenda një kornize të përgjithshme të zhvillimit të qëndrueshëm.
11. Përfaqësja sipas peizazhit historiko-urban ka për synim të ruajë cilësinë e mjedisit njerëzor, të përmirësojë përdorimin produktiv dhe të qëndrueshëm të hapësirave urbane – duke patur parasysh karakterin e tyre dinamik – dhe të promovojë larminë sociale dhe funksionale. Ajo integron qëllimet e konservimit të trashëgimisë urbane dhe ato të zhvillimit shoqëror dhe ekonomik. Ajo është e rrënjësuar në një marrëdhënie të qëndrueshme dhe të ekuilibruar mes mjedisit urban dhe atij natyror, mes nevojave të brezave të sotëm, atyre të ardhshëm dhe trashëgimisë nga e kaluara.
12. Përfaqësja sipas peizazhit historiko-urban e konsideron larminë dhe krijimtarinë kulturore si vlerë për zhvillimin shoqëror dhe ekonomik, duke siguruar mjetet për menaxhimin e transformimeve fizike dhe shoqërore, si dhe për të garantuar integrimin e harmonizuar të ndërhyrjeve bashkëkohore me trashëgiminë në zonat historiko-urbane, duke marrë parasysh edhe kontekstet rajonale.
13. Përfaqësja sipas peizazhit historiko-urban mëson nga tradita dhe perceptimet e komuniteteve vendase, duke respektuar vlerat e komuniteteve kombëtare dhe ndërkombëtare.

II. SFIDA DHE MUNDËSI PËR PEIZAZHIN HISTORIKO-

URBAN

14. Rekomandimet ekzistuese të UNESCO-s e njohin rëndësinë që kanë zonat me rol historik në shoqëritë moderne. Këto rekomandime gjithashtu identifikojnë një numër kërcënimesh specifike ndaj konservimit të zonave historiko-urbane dhe paraqesin parime të

përgjithshme, politika dhe udhëzime për adresimin e këtyre sfidave.

15. Përfaqësja sipas peizazhit historiko-urban reflekton faktin se disiplina dhe praktika e konservimit të trashëgimisë urbane ka përparuar në mënyrë domethënëse gjatë dekadave të fundit, duke i ndihmuar politikëbërësit dhe menaxherët të merren në mënyrë më efektive me sfidat dhe mundësitë e reja. Përfaqësja sipas peizazhit historiko-urban mbështet komunitetet në përpjekjen e tyre për zhvillim dhe përshtatje, dhe njëkohësisht ruan karakteristikat dhe vlerat e lidhura me historinë, memorien kolektive dhe mjedisin.
16. Në dekadat e fundit, vendbanimet urbane dhe zonat e tyre historike kanë fituar një rol të ri në jetën kulturore dhe shoqërore, duke u shndërruar në qendra dhe drejtueset kryesore të zhvillimit ekonomik në shumë rajone të botës, për shkak të rritjes së shpejtë të popullsisë botërore urbane, shkallës dhe shpejtësisë së zhvillimit, si dhe ndryshimeve në ekonomi. Rrjedhimisht, ato gjithashtu janë vendosur nën trysni të ndryshme e të reja, ku përfshihet:

III. URBANIZIMI DHE GLOBALIZIMI

17. Rritja urbane po transformon esencën e shumë zonave historiko-urbane. Proceset globale kanë një ndikim të thellë mbi vlerat që komunitetet u atribuojnë zonave urbane dhe mjedisit të tyre rrethues, si dhe mbi perceptimet dhe realitetet e banorëve dhe përdoruesve. Nga njëra anë, urbanizimi ofron mundësi ekonomike, shoqërore dhe kulturore, të cilat mund të përmirësojnë cilësinë e jetës dhe të karakterit tradicional të zonave urbane; nga ana tjetër, ndryshimet e pamenaxhuara të densitetit dhe rritjes urbane mund të dobësojnë kuptimin dhe lidhjet ndjesore me një vend, si dhe integritetin e strukturës urbane dhe identitetin e komuniteteve. Disa zona historiko-urbane janë duke e humbur funksionalitetin, rolin tradicional dhe popullsinë. Përfaqësja sipas peizazhit historiko-urban mund të ndihmojë në menaxhimin dhe zbutjen e këtij ndikimi.

IV. ZHVILLIMI

18. Shumë procese ekonomike ofrojnë rrugë dhe mënyra për të ulur varfërinë urbane dhe për të promovuar zhvillimin shoqëror dhe njerëzor. Sa me

të disponueshme të jenë novacionet, si teknologjia e informacionit dhe planifikimi i qëndrueshëm, projektimi dhe praktikat e ndërtimit, aq më shumë përmirësohet hapësira urbane dhe cilësia e jetës. Kur menaxhohen siç duhet, në përputhje me përqasjen sipas peizazhit historiko-urban, funksione të reja si shërbimet dhe turizmi janë nisma të rëndësishme ekonomike që kontribuojnë në mirëqënien e komuniteteve dhe në konservimin e zonave historiko-urbane dhe të trashëgimisë së tyre kulturore, duke siguruar edhe larminë ekonomike dhe sociale, si dhe funksionet rezidenciale. Dështimi në shfrytëzimin e këtyre mundësive çon drejt paqëndrueshmërisë dhe mos-suksesit të qyteteve. Po ashtu, edhe zbatimi i tyre në mënyrë të papërshtatshme ka pasoja që çojnë drejt shkatërrimit të pasurive të trashëgimisë dhe drejt humbjeve të pazëvendësueshme për brezat e ardhshëm.

V. MJEDISI

19. Vendbanimet njerëzore vazhdimisht u janë përshtatur ndryshimeve klimatike dhe mjedisore, përfshirë edhe ato të shkaktuara nga fatkeqësitë. Megjithatë, intensiteti dhe ritmi i tanishëm i ndryshimeve po i sfidon mjediset tona komplekse urbane. Shqetësimi për mjedisin, veçanërisht për ujin dhe konsumin e energjisë, kërkon përqsasje dhe modele të reja për jetën urbane, të bazuara në politika dhe praktika me ndjeshmëri ekologjike që synojnë përforcimin e qëndrueshmërisë dhe cilësinë e jetës urbane. Megjithatë, shumë prej këtyre nismave duhet të integrojnë trashëgiminë natyrore dhe kulturore si burim për zhvillimin e qëndrueshëm.
20. Ndryshimet në zonat historiko-urbane mund të shkaktohet edhe nga fatkeqësi të papritura dhe konflikte të armatosura. Të tilla ngjarje mund zgjasin pak, por mund të kenë efekte të shtrira në kohë. Përqsasja sipas peizazhit historiko-urban mund të ndihmojë në menaxhimin dhe zbutjen e këtij ndikimi.
21. Politikat e konservimit modern urban, siç janë të reflektuara në rekomandimet dhe kartat ndërkombëtare, kanë ngjitur skenën për ruajtjen e zonave historiko-urbane. Megjithatë, sfidat e së tashmes dhe së ardhmes kërkojnë përkufizimin dhe zbatimin e një brezi të ri politikash publike, që janë në gjendje të identifikojnë dhe mbrojnë shtresëzimet historike dhe ekuilibrin e vlerave kulturore dhe natyrore në mjediset urbane.

22. Konservimi i trashëgimisë urbane duhet të integrohet me planin e përgjithshëm të politikave, praktikave dhe të aspekteve të tjera që lidhen me kontekstin e gjerë urban. Politikat duhet të sigurojnë mekanizma për të ekuilibruar konservimin dhe qëndrueshmërinë në afatgjatë dhe afatshkurtër. I duhet kushtuar një vëmendje e veçantë integritetit harmonizues të ndërhyrjeve bashkëkohore brenda strukturave historiko-urbane. Më specifikisht, palët e ndryshme të interesit kanë përgjegjësitë në vijim:

- A. Shtetet Anëtare duhet të integrojnë strategjitë e konservimit të trashëgimisë urbane në politikat dhe agjendat e zhvillimit kombëtar në përputhje me përqsasjen sipas peizazhit historiko-urban. Në këtë kuadër, autoritetet në nivel lokal duhet të përgatisin planet e zhvillimit urban duke marrë në konsideratë vlerat e zonave, përfshirë peizazhin dhe vlerat e tjera të trashëgimisë, si dhe tiparet e lidhura me to.
 - B. Palët private dhe publike të interesit duhet të bashkëpunojnë, "inter alia" (ndër të tjera), nëpërmjet partneriteteve për të siguruar zbatimin e suksesshëm të përqsasjes sipas peizazhit historiko-urban;
 - C. Organizatat ndërkombëtare që merrem me proceset e zhvillimit të qëndrueshëm duhet të integrojnë përqsasjen sipas peizazhit historiko-urban në strategjitë, planet dhe veprimet e tyre;
 - D. Organizatat joqeveritare kombëtare dhe ndërkombëtare duhet të marrin pjesë në zhvillimin dhe shpërndarjen e mjeteve dhe praktikave më të mira për zbatimin e përqsasjes sipas peizazhit historiko-urban.
23. Të gjitha nivelet e qeverisjes (vendore, rajonale, kombëtare/federale) që janë të vetëdijshme për përgjegjësitë e tyre, duhet të kontribuojnë në përkufizimin, përpunimin, zbatimin dhe vlerësimin e politikave të konservimit të trashëgimisë urbane. Këto politika duhet të bazohen mbi një përqsasje përfshirëse të të gjitha palëve të interesit dhe duhet të jenë të koordinuara nga pikëpamja institucionale dhe sektoriale.

VI. MJETET

24. Përqsasja e bazuar në peizazhin historiko-urban

nënkupton përdorimin e një sërë mjeteve tradicionale dhe inovatore të përshatura me kontekstet vendase. Disa prej këtyre mjeteve duhet të zhvillohen si pjesë e një procesi që përfshin palë të ndryshme interesi, dhe mund të përfshijnë:

- A. Mjetet e angazhimit qytetar duhet të përfshijnë një grup të larmishëm të palëve të interesit dhe të synojnë fuqizimin e tyre për: identifikimin e vlerave kyç në hapësirat e tyre urbane, zhvillimin e vizioneve që reflektojnë larminë e tyre, vendosjen e qëllimeve dhe rënien dakord për veprime që kanë për synim ruajtjen e trashëgimisë së tyre dhe zhvillimin e qëndrueshëm. Këto mjete përbëjnë një pjesë të pandashme të dinamikës së qeverisjes urbane dhe duhet të mbështesin dialogun ndërkulturor, duke mësuar prej komuniteteve mbi historinë, traditat, vlerat, nevojat dhe aspiratat e tyre, si dhe duhet të mbështesin ndërmjetësimin dhe negociatat mes grupeve me interesa kontradiktore.
- B. Njohuritë dhe mjetet planifikuese duhet të ndihmojnë për të mbrojtur integritetin dhe autenticitetin etributeve të trashëgimisë urbane. Ato duhet gjithashtu të krijojnë hapësirën për njohjen e domethënies dhe larmisë kulturore, dhe të sigurojnë monitorimin dhe menaxhimin e ndryshimit për të përmirësuar cilësinë e jetës dhe cilësinë e hapësirave urbane. Këto mjete duhet të përfshijnë dokumentimin dhe hartëzimin e karakteristikave kulturore dhe natyrore. Në kuadër të zhvillimit të qëndrueshëm, duhen përdorur vlerësimet e ndikimit në trashëgimi, vlerësimet e ndikimit social dhe vlerësimet e ndikimit mjedisor për të mbështetur dhe lehtësuar proceset e vendimarrjes.
- C. Sistemet rregullatore duhet të reflektojnë kushtet vendase dhe mund të përfshijnë masa legjislative dhe rregullatore me synim konservimin dhe menaxhimin etributeve materiale dhe jomateriale të trashëgimisë urbane, duke përfshirë vlerat shoqërore, mjedisore dhe kulturore. Sistemet tradicionale dhe të drejtat zakonore duhet të njihen dhe përforcohen sipas nevojave.
- D. Mjetet financiare duhet të synojnë ngritjen e kapaciteteve dhe mbështetjen e zhvillimeve inovatore që sjellin të ardhura bazuar mbi

traditën. Bashkë me fondet qeveritare dhe globale nga agjencitë ndërkombëtare, mjetet financiare duhet të përdoren në mënyrë efektive për të nxitur investime private në nivel lokal. Mikro-kreditë dhe të tjera financime elastike që janë në mbështetje të sipërmarrjes vendase, si dhe një larmi modelesh dhe partneritetesh, luajnë një rol parësor për ta bërë të qëndrueshme nga ana financiare përfaqesin sipas peizazhit historiko-urban.

VI. NGRITJA E KAPACITETEVE, PUNA KËRKIMORE, INFORMIMI DHE KOMUNIKIMI

- 25. Ngritja e kapaciteteve duhet të përfshijë palët kryesore të interesit (komunitetet, vendimarrësit, profesionistët dhe menaxherët), që të ndihmojnë në kuptuarin e përfaqesin sipas peizazhit historiko-urban dhe në zbatimin e saj. Ngritja efektive e kapaciteteve varet nga bashkëpunimi aktiv i palëve kryesore të interesit, me qëllim përshatjen dhe zbatimin e këtij Rekomandimi në kontekste rajonale, për të përkufizuar dhe përsosur strategjitë dhe objektivat vendase, kornizat e veprimit dhe skemat e burimeve të mobilizimit.
- 26. Puna kërkimore duhet të përqëndrohet te shtresëzimet komplekse të vendbanimeve urbane, në mënyrë që të identifikohen vlerat dhe kuptimi i tyre për komunitetet, si dhe për t'i prezantuar ato te vizitorët në një mënyrë të kuptueshme. Institucionet akademike dhe universitare dhe qendra të tjera kërkimore duhet të inkurajohen të zhvillojnë kërkime shkencore mbi aspektet e përfaqesin sipas peizazhit historiko-urban, dhe të bashkëpunojnë në nivelin lokal, kombëtar, rajonal dhe ndërkombëtar. Dokumentimi i gjendjes së zonave urbane dhe i evoluimit të tyre është një ndihmë esenciale për vlerësimin e propozimeve për ndryshim dhe për të përmirësuar aftësitë dhe procedurat për mbrojtjen dhe menaxhimin e këtyre zonave.
- 27. Duhet inkurajuar përdorimi i teknologjisë së informacionit dhe komunikimit për të dokumentuar, kuptuar dhe prezantuar shtresëzimet komplekse të zonave urbane dhe komponentëve të tyre përbërës. Koleksionimi dhe analiza e këtyre të dhënave janë pjesë thelbësore e njohurive mbi zonat urbane. Në mënyrë që të komunikohet me të gjithë sektorët e shoqërisë, është veçanërisht e rëndësishme të

vendoset komunikimi me të rinjtë dhe të gjitha grupet e nënpërfaqësuar për të inkurajuar pjesëmarrjen e tyre.

VII. BASHKËPUNIMI NDËRKOMBËTAR

28. Shtetet Anëtare dhe organizatat ndërkombëtare qeveritare dhe joqeveritare duhet të lehtësojnë të kuptuarit dhe përfshirjen e publikut në zbatimin e përfaqësjes sipas peizazhit historik-urban, duke shpërndarë informacion mbi praktikën më të mira dhe mësimet e nxjerra nga vende të ndryshme të botës. Kjo nevojitet edhe për të forcuar rrjetet ku ndahen përvojat dhe njohuritë, si dhe rrjetet për ngritjen e kapaciteteve.
29. Shtetet Anëtare duhet të promovojnë bashkëpunimin shumëkombësh mes autoriteteve vendase.
30. Agjencitë e zhvillimit dhe bashkëpunimit ndërkombëtar të Shteteve Anëtare, organizatat joqeveritare dhe fondacionet duhet të inkurajohen të zhvillojnë metodologji të cilat marrin parasysh përfaqësimin sipas peizazhit historik-urban dhe e harmonizojnë atë me programet e tyre të asistencës dhe projektet në lidhje me zonat urbane.

SHTOJCË FJALORTH I PËRKUFIZIMEVE

Zonë historike / qytet historik (nga Rekomandimet e vitit 1976).

Me termin “zona historike dhe arkitekturore (përfshirë ato tradicionale)” do të kuptojmë ato grupe ndërtesash, strukturash apo ambiente të hapura, përfshirë këtu shtet arkeologjike dhe paleontologjike, që përbëjnë vendbanime njerëzore në mjedise rurale apo urbane, të cilave u njihet kohezioni i vlerave nga pikëpamja arkeologjike, arkitekturore, prehistorike, historike, estetike ose socio-kulturore. Mes këtyre “zonave”, të cilat dallojnë për nga lloji, është e mundur të dallohen në veçanti: shtet prehistorike, qytetet historike, lagjet e vjetra urbane, fshatra dhe katundthe të njohura, si dhe grupe monumentale homogjene, duke nënkuptuar që kjo e fundit, si rregull, duhet të ruhet me kujdes dhe e pandryshuar.

Zonë historiko-urbane (nga Karta e Washingtonit, prej ICOMOS-it).

Zonat historiko-urbane, të mëdha dhe të vogla, përfshijnë

qytete historike dhe qendra historike ose lagje, bashkë me mjediset natyrore ose të krijuara nga njeriu. Përtej rolit të tyre si dokumente historike, këto zona mishërojnë vlerat e kulturave tradicionale urbane.

Trashëgimia urbane

(nga raporti kërkimor i Bashkimit Europian, N° 6, viti 2004, Zhvillimi i qëndrueshëm i zonave historiko-urbane dhe integrimi aktiv përmes dhe brenda qyteteve – SUIT).

Trashëgimia urbane përbëhet nga tri kategori kryesore:

1. Trashëgimi monumentale me vlera të jashtëzakonshme kulturore;
2. Elementë jo të jashtëzakonshëm të trashëgimisë, por të pranishëm në mënyrë koherente dhe relativisht me bollëk;
3. Elementë të rinj urbanë që duhen marrë në konsideratë (për shembull):
 - Format e ndërtimit urban;
 - Ambientet e hapura: rrugët, ambientet e hapura publike;
 - Infrastruktura urbane: rrjetet materiale dhe pajisjet.

Konservimi urban

Konservimi urban nuk kufizohet në ruajtjen e një ndërtese të vetme. Arkitektura shihet si një prej elementeve të kontekstit të përgjithshëm urban, duke u bërë kështu një disiplinë komplekse dhe shumëplanëshe. Atëherë, sipas përkufizimit, konservimi urban është në qendër të planifikimit urban.

Mjedisi i ndërtuar

Mjedisi i ndërtuar i referohet burimeve të bëra nga njeriu (në vend të natyrës), dhe infrastrukturës së projektuar për të mbështetur aktivitetin njerëzor, si ndërtesa, rrugë, parqe, dhe të tjera lehtësira.

Përfaqja sipas peizazhit

(nga Bashkimi Ndërkombëtar për Ruajtjen e Natyrës – IUCN – dhe Fondi Botëror i Jetës së Egër – WWF).

Përfaqja sipas peizazhit përbën një kornizë për marrjen e vendimeve në nivelin e konservimit të peizazhit. Përfaqja sipas peizazhit ndihmon në marrjen e vendimeve lidhur me sa e këshillueshme mund të jetë një ndërhyrje e veçantë (si për shembull një rrugë e re, apo një plantacion), dhe për të lehtësuar planifikimin, negociatat dhe zbatimin e aktiviteteve

brenda një peizazhi të tërë.

Peizazh historiko-urban
(shih përkufizimin në paragrafin 9 të këtij Rekomandimi).

Mjedisi rrethues (nga Deklarata e ICOMOS-it në Xi'an).

Mjedisi rrethues i një strukture të trashëgimisë, siti ose zone përcaktohet si mjedisi i atypëratyshëm dhe ai më i zgjeruar që është pjesë ose që kontribuon në domethënien e karakterit të veçantë të tij/saj.

Domethënia (rëndësia) kulturore
(nga Karta e ICOMOS-it në Burra të Australisë).

Domethënie kulturore do të thotë vlera estetike, historike, shkencore dhe shpirtërore e brezave të shkuar, të sotëm dhe të ardhshëm. Domethënia (rëndësia) kulturore është e mishëruar në vendndodhjen përkatëse, strukturën e saj, mjedisin rrethues, përdorimin, asociacionet (bashkëshoqërimet), kuptimet, të dhënat, vendet e tjera dhe objektet e lidhura me të. Vendndodhjet mund të kenë një gamë vlerash për individë dhe grupe të ndryshme.

**DOKUMENTIMI,
PREZANTIMI
DHE
INTERPRETIMI**

DOKUMENTIMI, PREZANTIMI, DHE INTERPRETIMI | KARTË

KARTA E TURIZMIT KULTUROR

Seminari ndërkombëtar mbi turizmin bashkëkohor dhe humanizmin, Belgjikë, 8 dhe 9 nëntor 1976.

ICOMOS

Përkthyer nga: Esmeralda Agolli.
Redaktuar nga: Boiken Abazi.

Versioni origjinal ©ICOMOS. Ky përkthim nuk është përkthim zyrtar ICOMOS-it. Ky përkthim në gjuhën shqipe botohet me lejen e ICOMOS-it, por nën përgjegjësinë e vetme të përkthyesit/botuesit.

Këshilli Ndërkombëtar për Monumentet dhe Sitet (ICOMOS) ka për qëllim të inkurajojë ruajtjen dhe të sigurojë konservimin dhe promovimin e monumenteve dhe siteve - atë pjesë të privilegjuar të trashëgimisë njerëzore.

Në këtë kapacitet, kjo organizatë ndihet e shqetësuar në mënyrë të drejtëpërdrejtë nga efektet pozitive dhe negative në trashëgimi të shkaktuara nga zhvillimet ekstreme të aktiviteteve turistike në botë.

Këshilli është i vetëdijshëm se sot përpjekjet e izoluar të kujtudo, sado i fuqishëm qoftë në sferën e vet, nuk mund të ndikojnë në mënyrë domethënëse rrjedhën e ngjarjeve - madje ky lloj ndikimi sot është edhe më i vogël se në të kaluarën. Për këtë arsye ka një përpjekje për të marrë pjesë në një reflektim të përbashkët më gjerë në botë, bashkë me ato organizata rajonale që në një lloj kapaciteti ndajnë të njëjtat shqetësime dhe mund të kontribuojnë në realizimin e një nisme universale, koherente dhe efektive.

Përfaqësuesit e këtyre organizatave u takuan në Bruksel, Belgjikë, më 8 dhe 9 mëntor 1976, në Seminarin ndërkombëtar mbi turizmin bashkëkohor dhe humanizmin dhe ranë dakort si në vijim:

QËNDRIMI THEMELOR

1. Turizmi është një fakt i pakthyesëm shoqëror, njerëzor, ekonomik dhe kulturor. Ndikimi i tij në sferën e monumenteve dhe siteve është veçanërisht i rëndësishëm dhe është në rritje për shkak të kushteve tashmë të njohura të zhvillimit të këtij aktiviteti.
2. Duke parë perspektivën e njëzet e pesë viteve të ardhshme, në kontekstin e një fenomeni në zgjerim që mund të ketë pasoja të rënda me të cilat do të përballlet raca njerëzore, turizmi duket të jetë një prej fenomeneve që me shumë gjasë do të ndikojë në mënyrë domethënëse të mjedisi njerëzor në përgjithësi dhe tek ai i monumenteve dhe i siteve në veçanti. Në mënyrë që ky ndikim të jetë i përballueshëm, ai duhet të studiohet me kujdes, dhe në çdo nivel të tij duhet të trajtohet përmes politikave të bashkërenduara dhe efektive. Pa pretenduar që këtë nevojë do ta adresojmë në secilin aspekt të saj, përfaqësuesit janë të kënaqur që turizmi kulturor besohet se përbën një element pozitiv në drejtim të zgjidhjes globale që nevojitet.
3. Turizmi kulturor është ajo formë e turizmit që ka

si objekt, përtej synimeve të tjera, edhe zbulimin e monumenteve dhe siteve. Për sa kohë që turizmi kontribuon në mirëmbajtjen dhe mbrojtjen e monumenteve dhe siteve, ai ushtron një efekt pozitiv mbi to, duke realizuar njëkohësisht edhe synimet e veta. Në fakt, kjo formë e turizmit justifikon edhe përpjekjet e komunitetit njerëzor për mirëmbajtjen dhe ruajtjen e monumenteve dhe siteve, për shkak të përfitimeve socio-kulturore dhe ekonomike që sjell për të gjithë popullsitë përkatëse.

4. Cilido qoftë motivi dhe përfitimet, sado qofshin ato, turizmi kulturor nuk mund të konsiderohet i ndarë nga ndikimet negative, prishëse dhe shkatërruese që vinë nga përdorimi masiv dhe i pakontrolluar i monumenteve dhe siteve. Respektimi i tyre kërkon përcaktimin dhe zbatimin e standardeve të pranueshme, ashtu siç veprohet edhe për përmbushjen e dëshirës bazë për t'i mirëmbajtur ato në një gjendje të mirë që u lejon të luajnë rolin e tyre si pika tërheqëse turistike dhe forma të edukimit kulturor.

Në çdo rast, duke patur të ardhmen në mendje, respekti ndaj trashëgimisë kulturore dhe natyrore botërore duhet të ketë përparësi mbi çdo vlerësim tjetër, sado i justifikuar të mund të duket nga pikëpamja sociale, politike, ose ekonomike.

Për të siguruar këtë lloj respekti, ka nevojë për rregulla që përcaktojnë vendosjen e pajisjeve dhe udhëzimeve për lëvizjen e turistëve lidhur me kufizimet e përdorimit dhe të densitetit. Këto janë rregulla të cilat nuk duhet të lejohet të anashkalohen pa masa ndëshkuese, megjithatë edhe këto rregulla nuk mjaftojnë për të siguruar respektin e duhur.

Për më shumë, nevojitet zbatimi i masave ndëshkuese për vendosjen e atyre pajisjeve apo shërbimeve turistike që janë në kontradiktë me shqetësimet themelore që lidhen me respektin që ne i detyrohemi trashëgimisë kulturore ekzistuese.

ARGUMENTET BAZË PËR VEPRIM

Duke u mbështetur në sa më sipër:

- organizatat që përfaqësojnë turizmin, në njërin anë, dhe mbrojtjen e trashëgimisë natyrore dhe monumentale, në anën tjetër, janë thellësisht të bindura se mbrojtja dhe promovimi i trashëgimisë natyrore dhe kulturore në dobi të shumicës nuk mund të sigurohet

ndryshe përveçse në një mënyrë të rregulluar, d.m.th duke integruar pronat kulturore brenda objektivave sociale dhe ekonomike që bëjnë pjesë në planifikimin e burimeve shtetërore, rajonale dhe të komuniteteve në nivel lokal.

- pranojnë me interesin më të madh masat që secila organizatë ka deklaruar se është e gatshme t'i ndër-marrë brenda sferës së ndikimit të saj, siç është e shprehur në shtojcën e kësaj Deklarate.
- i bëjnë apel vullnetit të shteteve për të siguruar zbatimin e shpejtë dhe energjik të Konventës Ndërkombëtare për Ruajtjen e Trashëgimisë Kulturore dhe Natyrore Botërore (miratuar më 16 nëntor 1972) dhe të Rekomandimeve të Nairobit.
- shprehin besimin se Organizata Botërore e Turizmit, në përmbushje të qëllimeve të saj, dhe UNESCO-ja, në kuadër të Konventës së përmendur më lart, do të bëjnë të gjitha përpjekjet në bashkëpunim me organizatat nënshkruese të kësaj Deklarate, si dhe të gjithë ata që mund të bashkohen në të ardhmen, për të siguruar zbatimin e politikave që organizatat nënshkruese kanë përcaktuar si të vetmet që mund ta mbrojnë Njerëzimin nga efektet e rritjes anarkike të turizmit – efekte që çojnë edhe në mosrealizimin e objektivave të turizmit.

Ato shprehin dëshirën që, me anë të strukturave administrative, organizatave të operatorëve turistikë dhe shoqatave të palëve të interesit, shtetet të ndërmarrin të gjitha masat e duhura për të lehtësuar marrjen e informacionit dhe zhvillimin e trajnimeve për njerëzit që udhëtojnë për qëllime turistike brenda dhe jashtë vendit të tyre të origjinës.

Të vetëdijshme për nevojën akute për ndryshimin e sjelljes së publikut të gjerë në lidhje me fenomenet që krijohen nga zhvillimet masive të nevojave turistike, ato shprehin dëshirën që fëmijët e moshës shkollore dhe adoleshentët të arsimohen për t'i kuptuar dhe respektuar monumentet, shtetet dhe trashëgiminë kulturore, si dhe që i gjithë informacioni me shkrim, me gojë apo me materiale pamore duhet t'i komunikojë publikut elementet e këtij problemi, dhe në këtë mënyrë të kontribuojë në të kuptuarit efektiv dhe universal të çështjes.

Duke shprehur në mënyrë unanime shqetësimin e tyre për ruajtjen e trashëgimisë kulturore, e cila është

edhe baza e turizmit ndërkombëtar, ato angazhohen të ndihmojnë në luftën e nisur në të gjitha frontet kundër burimeve të njohura të ndotjes që shkatërrojnë trashëgiminë; dhe ato i bëjnë apel arkitektëve dhe ekspertëve shkencorë të të gjithë botës që të përdorin burimet më të përparuara të teknologjisë moderne për ruajtjen e monumenteve.

Ato rekomandojnë që specialistët që do të thirren për të konceptuar dhe zbatuar përdorimin turistik të trashëgimisë kulturore dhe natyrore duhet të marrin formimin e volitshëm profesional për natyrën shumëplanëse të llojit të kësaj çështjeje, dhe se gjithashtu duhet të jenë të përfshirë që prej fillimit në programin dhe zbatimin e planeve zhvillimore dhe turistike.

Në mënyrë solemne ato deklarojnë se veprimet e tyre ndërmerren për respektimin dhe mbrojtjen e autenticitetit dhe larmisë së vlerave kulturore në rajonet dhe vendet në zhvillim, ashtu si edhe në kombet e industrializuara, duke qënë se fati i trashëgimisë kulturore të Njerëzimit ka të njëjtën natyrë kudo, marrë parasysh zgjerimin e pritsëm të turizmit.

DOKUMENTIMI, PREZANTIMI, DHE INTERPRETIMI | KARTË

KARTA E TURIZMIT KULTUROR NDËRKOMBËTAR

MENAXHIMI I TURIZMIT NË VENDNDODHJET E RËNDËSISHME TË TRASHËGIMISË

Miratuar nga ICOMOS-i në Asamblenë e 12-të në Meksikë,
tetor 1999.

ICOMOS

Përkthyer nga: Esmeralda Agolli.

Redaktuar nga: Boiken Abazi.

Versioni original ©ICOMOS. Ky përkthim nuk është përkthim zyrtar ICOMOS-it. Ky përkthim në gjuhën shqipe botohet me lejen e ICOMOS-it, por nën përgjegjësinë e vetme të përkthyesit/botuesit.

HYRJE

FRYMA E KARTËS

Në kuptimin më të gjerë, trashëgimia natyrore dhe kulturore i përket gjithë njerëzmit. Ne të gjithë kemi të drejtën dhe përgjegjësinë të kuptojmë, vlerësojmë dhe konservojmë vlerat e saj universale.

Trashëgimia është një koncept i gjerë që përfshin mjedisin natyror dhe atë kulturor. Aty përfshihen peizazhe, vende historike, site dhe mjedise të ndërtuara, apo edhe biodiversiteti, koleksione, praktika kulturore që vazhdojnë si dhe ato të kaluarat, dije dhe përvoja të jetuara. Ajo regjistron dhe shpreh proceset e gjata të zhvillimeve historike që formojnë esencën e larmisë së identiteteve kombëtare, rajonale, indigjene dhe vendase, si pjesë përbërëse e jetës moderne. Ajo është një pikë referimi dhe instrument pozitiv për rritje dhe ndryshim. Trashëgimia e veçantë dhe memoria kolektive e çdo lokaliteti apo komuniteti është e pazëvendësueshme dhe përbën një themel të rëndësishëm për zhvillimin në të tashmen, ashtu si dhe në të ardhmen.

Mbrojtja, konservimi, interpretimi dhe prezantimi i trashëgimisë dhe larmisë kulturore të çfarëdo vendi apo rajoni mbetet një sfidë e rëndësishme për njerëzit kudo, në kohën e një globalizmi në rritje. Megjithatë, menaxhimi i kësaj trashëgimie zakonisht është një përgjegjësi e komuniteteve të veçanta ose grupeve që e ruajnë atë brenda një kuadri i cili zbaton standardet e duhura dhe të njohura ndërkombëtare.

Një objektivi kryesor për menaxhimin e trashëgimisë mbetet komunikimi i domethënies dhe nevojës së saj për konservim të komuniteti vendas dhe vizitorët. Në zhvillimin e trashëgimisë dhe kulturës qasja fizike e arsyeshme dhe e mirëmenaxhuar, si dhe qasja intelektuale dhe/ose emocionale është njëkohësisht një e drejtë dhe një privilegj. Kjo sjell përgjegjësinë për të respektuar vlerat e trashëgimisë, përfshirë dhe peizazhet dhe kulturat nga të cilat ajo ka evoluuar si dhe për trajtimin e barabartë të komunitetit aktual lokal, të rojtarëve indigjenë, ose pronarëve të pasurive historike.

NDËRVEPRIMI DINAMIK MES TURIZMIT DHE TRASHËGIMISË KULTURORE

Zhvillimi i turizmit të brendshëm dhe ndërkombëtar vazhdon të mbetet një prej mënyrave kryesore të shkëmbimit kulturor, që ofron një eksperiencë personale jo vetëm ngaqë ka mbijetuar nga e shkuara, por edhe për

të kuptuar jetën dhe shoqërinë bashkëkohore të të tjerëve. Gjithnjë e më shumë kjo po vlerësohet si një forcë pozitive dhe me ndikim për konservimin natyror dhe kulturor. Turizmi mund të zhvillojë karakteristikat ekonomike të trashëgimisë duke i shfrytëzuar ato në drejtim të rritjes së financimeve për nevojat për konservim, për edukimin e komunitetit dhe për të ndikuar në politikat publike. Turizmi mbetet një pjesë esenciale e shumë ekonomive kombëtare dhe rajonale dhe mund të shndërrohet në një faktor të rëndësishëm zhvillimi nëse menaxhohet me sukses.

Turizmi, në vetvete, është kthyer në një fenomen gjithnjë e më kompleks, me dimensione politike, ekonomike, shoqërore, kulturore, arsimore, biofizike, ekologjike dhe estetike. Gjetja e një ndërveprimi të dobishëm mes pritshmërive dhe aspiratave të vizitorëve me ato të komuniteteve vendase ofron shumë sfida, pasi nuk janë dhe aq në harmoni me njëra-tjetrën, por ofron edhe shumë mundësi. Trashëgimia natyrore dhe kulturore, larmitë dhe kulturat ekzistuese krijojnë tërheqje të mëdha turistike. Turizmi i tepruar dhe i keqmenaxhuar, si dhe zhvillimi i lidhur me turizmin, mund të kërcënojnë natyrën fizike, integritetin dhe karakteristikat domethënëse të trashëgimisë. Konteksti ekologjik, kultura dhe mënyrat e jetesës së komuniteteve pritëse mundet gjithashtu të degradohen së bashku me përvojën e vizitorëve të vendit.

Turizmi do duhej t'i sillte përfitime komuniteteve pritëse, duke u siguruar mjete të rëndësishme për t'i motivuar që të mirëmbajnë trashëgiminë dhe praktikat e tyre kulturore. Për të patur një industri të qëndrueshme turistike dhe për të shtuar mbrojtjen e burimeve të trashëgimisë edhe për brezat e ardhshëm, është e nevojshme përfshirja dhe bashkëpunimi i përfaqësuesve të komuniteteve vendase dhe/ose indigjene me konservuesit e trashëgimisë, operatorët turistikë, pronarët, politikëbërësit, ata që merren me përgatitjen e planeve kombëtare të zhvillimit dhe menaxherët e siteve.

ICOMOS-i (Këshilli Ndërkombëtar për Monumentet dhe Site) si autor i kësaj Karte, organizata të tjera ndërkombëtare dhe industria e turizmit mbeten të përkushtuara në përballimin e kësaj sfide.

OBJEKTIVAT E KARTËS

OBJEKTIVAT E KARTËS NDËRKOMBËTARE TË TURIZMIT KULTUROR JANË:

- Të lehtësojë dhe inkurajojë grupet e përfshira në konservimin dhe menaxhimin e trashëgimisë për mundësimin e qasjes së komunitetit pritës dhe të

- vizitorëve te domethënia e asaj trashëgimie.
- Të lehtësojë dhe inkurajojë industrinë e turizmit për të promovuar dhe menaxhuar turizmin në mënyra që respektojnë dhe shtojnë vlerën e trashëgimisë së kulturave ekzistuese të komuniteteve pritëse.
- Të lehtësojë dhe inkurajojë dialogun mes interesave të konservimit dhe industrisë së turizmit rreth rëndësisë dhe natyrës së brishtë të vendndodhjeve të trashëgimisë, koleksioneve dhe kulturave ekzistuese, duke përfshirë edhe nevojën për të mundësuar një të ardhme të qëndrueshme për to.
- Të lehtësojë dhe inkurajojë formulimin e detajuar të planeve dhe politikave zhvillimore, qëllimeve të matshme dhe strategjive lidhur me prezantimin dhe interpretimin e vendndodhjeve të trashëgimisë dhe aktiviteteve kulturore në kuadër të ruajtjes dhe konservimit të tyre.

Më tej,

- Kjo Kartë mbështet nismat e gjera të ICOMOS-it, organet e tjera ndërkombëtare dhe industrinë e turizmit në mirëmbajtjen e integritetit të menaxhimit dhe konservimit të trashëgimisë.
- Kjo Kartë inkurajon përfshirjen për bashkimin në realizimin e objektivave të saj të të gjithë atyre që kanë interesa të lidhura me çështjen, qofshin dhe në kundërvënie, si dhe të atyre që kanë përgjegjësi dhe detyrime.
- Kjo Kartë inkurajon formulimin e udhëzuesve të detajuar nga palët e interesit, për të lehtësuar zbatimin e Parimeve në rrethanat e tyre specifike ose kërkesat e organizatave dhe komuniteteve të veçanta.

PARIME TË KARTËS SË TURIZMIT KULTOROR

PARIMI 1

Duke marrë parasysh se turizmi brenda vendit dhe ai ndërkombëtar janë mes mjeteve kryesore të shkëmbimit kulturor, konservimi duhet të sigurojë në mënyrë të përgjegjshme dhe të mirëmenaxhuar mundësinë që anëtarët e komuniteteve pritëse dhe vizitorët të përjetojnë dhe kuptojnë trashëgiminë dhe kulturën e komunitetit përkatës në mënyrë të drejtpërdrejtë.

1.1

Trashëgimia natyrore dhe kulturore është një burim material dhe shpirtëror që ofron narrativën e një zhvillimi historik. Ajo ka një rol të rëndësishëm në jetën moderne dhe publikut të gjerë duhet t'i mundësohet qasja në

mënyrë fizike, intelektuale dhe/ose emociale. Programet për ruajtjen dhe konservimin e atributiveve fizike, aspekteve jomateriale, shprehive kulturore bashkëkohore dhe konteksti më i gjerë duhet të lehtësojnë të kuptuarin dhe vlerësimin e rëndësisë së trashëgimisë nga komuniteti pritës dhe vizitorët në një mënyrë të drejtë dhe financiarisht të përballueshme.

1.2

Aspekte individuale të trashëgimisë kulturore dhe natyrore kanë nivele të ndryshme të domethënies: disa kanë vlera universale, të tjera kanë vlera kombëtare, rajonale ose me rëndësi lokale. Programet interpretuese duhet që komunitetit pritës dhe vizitorëve t'i prezantojnë në një mënyrë të përshtatshme dhe të qasshme domethënien e trashëgimisë përmes formave të përshtatshme, stimuluese dhe bashkëkohore të edukimit, medias, teknologjisë dhe shpjegimit personal të informacionit historik, mjedisor dhe kulturor.

1.3

Interpretimi dhe prezantimi i programeve duhet të lehtësojë dhe inkurajojë ndërgjegjësimin qytetar në nivele të larta dhe mbështetjen e nevojshme për mbijetesën afatgjatë të trashëgimisë kulturore dhe natyrore.

1.4

Programet e interpretimit duhet të prezantojnë rëndësinë e vendndodhjeve (vendeve) të trashëgimisë, traditave dhe praktikave kulturore, duke përfshirë përvojat e së shkuarës dhe larminë aktuale të zonës dhe komunitetit pritës, përfshirë pakicat kulturore dhe gjuhësore. Vizitorët duhet gjithnjë të jenë të informuar lidhur me vlerat e ndryshme kulturore që mund t'i atribuohen një burimi të veçantë të trashëgimisë.

PARIMI 2

Marrëdhënia mes vendndodhjeve (vendeve) të trashëgimisë dhe turizmit është dinamike dhe mund të përfshijë vlera konfliktuale. Kjo marrëdhënie duhet të menaxhohet në një mënyrë të qëndrueshme për brezat e sotëm dhe të ardhshëm.

2.1

Vendndodhjet (vendet) e rëndësishme të trashëgimisë kanë vlera të qenësishme për të gjithë njerëzit, dhe janë baza të rëndësishme të larmisë kulturore dhe zhvillimit shoqëror. Mbrojtja dhe konservimi afatgjatë i kulturave ekzistuese, vendndodhjeve të trashëgimisë, koleksioneve, integritetit të tyre fizik dhe ekologjik dhe kontekstit të tyre mjedisor, duhet të përbëjnë një aspekt thelbësor shoqëror, politik, legjislativ,

kulturor dhe turistik të politikave zhvillimore.

2.2

Ndërveprimi mes turizmit dhe burimeve, ose vlerave, të trashëgimisë është dinamik dhe gjithnjë në ndryshim, dhe kjo gjë vazhdimisht dhe njëkohësisht krijon mundësi dhe sfida, por edhe konflikte të mundshme. Projektet e turizmit, aktivitetet dhe zhvillimet duhet të sjellin rezultate pozitive dhe të minimizojnë ndikimet negative mbi trashëgiminë apo mënyrat e jetesës së komuniteteve pritëse, ndërkohë që u përgjigjen nevojave dhe aspiratave të vizitorëve.

2.3

Konservimi, interpretimi dhe zhvillimi i programeve të turizmit duhet të bazohet në të kuptuarin tërësor të specifikës, e cila shpesh bart aspekte komplekse dhe konfliktuale të domethënies së trashëgimisë së një vendndodhjeje të caktuar. Puna kërkimore dhe konsultimet e vazhdueshme janë të rëndësishme për të zgjeruar të kuptuarit dhe vlerësimin e domethënies.

2.4

Ruajtja e autenticitetit të vendndodhjeve të trashëgimisë dhe koleksioneve është e rëndësishme. Kjo përbën një element esencial të domethënies së tyre kulturore, të shprehur në elementët fizikë, kujtimet e grumbulluara dhe traditat jomateriale që vijnë nga e kaluara. Programet duhet të prezantojnë dhe interpretojnë autenticitetin e vendndodhjeve dhe përvojave kulturore për të rritur vlerësimin dhe të kuptuarit e trashëgimisë kulturore.

2.5

Zhvillimi i projekteve të infrastrukturës dhe turizmit duhet të marrë në konsideratë dimensionet estetike, kulturore, shoqërore dhe peizazhet natyrore dhe kulturore, karakteristikat e biodiversitetit dhe kontekstin e gjerë pamor të vendndodhjeve të trashëgimisë. Përdorimi i materialeve vendase duket të gëzojë përparësi, dhe duhen marrë parasysh stilet e arkitekturës vendase bashkë me traditat e përditshme.

2.6

Përpara se vendndodhjet e trashëgimisë të promovohen apo zhvillohen për rritjen e turizmit, planet e menaxhimit duhet të shqyrtojnë vlerat natyrore dhe kulturore të një burimi. Më tej ato duhet edhe të përcaktojnë kufizimet e përshtatshme për nivelin e pranueshëm të ndyshimeve, veçanërisht në lidhje me ndikimin e numrit të vizitorëve në karakteristikat fizike, integritetin, ekologjinë dhe biodiversitetin e vendndodhjeve të trashëgimisë. Gjithashtu duhet patur parasysh qasja në burimin e trashëgimisë,

sistemet e transportit dhe mirëqënia shoqërore, ekonomike dhe kulturore e komuniteteve pritëse. Nëse niveli i pritshëm i ndryshimit është i papranueshëm, atëherë propozimet zhvillimore duhet të modifikohen.

2.7

Duhet të ketë programe të vazhdueshme të vlerësimit për të shqyrtuar ndikimin në rritje të aktiviteteve turistike dhe zhvillimit mbi një vendndodhje të posaçme, ose një komunitet.

PARIMI 3

Konservimi dhe planifikimi i turizmit për vendndodhjet (vendet) e trashëgimisë duhet të sigurohet që përvoja e vizitorëve t'ia vlejë, të jetë e kënaqshme dhe gëzimprurëse.

3.1

Konservimi dhe programet e turizmit duhet të ofrojnë informacion të cilësisë së lartë për të shtuar kuptimin nga ana e vizitorëve mbi domethënien e karakteristikave të trashëgimisë dhe nevojën për mbrojtjen e tyre, si dhe duke i mundësuar vizitorëve ta përjetojnë një vend në mënyrën e duhur.

3.2

Vizitorët duhet të jenë në gjendje ta përjetojnë një vendndodhje të trashëgimisë me ritmin e tyre, nëse kjo është zgjedhja e tyre. Itinerare të veçanta të qarkullimit mund të jenë të nevojshme për të minimizuar ndikimin mbi integritetin dhe strukturën fizike të një vendi, si dhe të karakteristikave natyrore dhe kulturore të tij.

3.3

Respekti për shenjtërinë e vendeve shpirtërore, praktikave dhe traditave duhet të konsiderohen të rëndësishme për menaxherët e siteve, politikëbërësit, planifikuesit dhe operatorët turistikë. Vizitorët duhet të inkurajohen që të sillen si mysafirë të mirëpritur që respektojnë vlerat dhe mënyrat e jetesës së komuniteteve pritëse, duke refuzuar vjedhjet e mundshme apo tregtinë e paligjshme të pronave kulturore, si dhe duke u sjell në atë lloj mënyre të përgjegjshme që do të çonte drejt mirëprirjes se tyre sërish në të ardhmen, nëse do të riktheheshin.

3.4

Planifikimi për aktivitetet e turizmit duhet të sigurojë lehtësirat e duhura për rehatinë, sigurinë dhe mirëqënien e vizitorit, duke e shtuar gëzimprurjen gjatë vizitës, por pa krijuar një efekt të kundërt të tipareve domethënëse apo karakteristikat

ekologjike.

PARIMI 4

Komunitetet pritëse dhe popujt indigjenë duhet të përfshihen në planifikimin për konservim dhe turizëm.

4.1

Duhet respektuar të drejtat dhe interesat e komuniteteve pritëse në nivel rajonal dhe vendor, e pronarëve të pronave dhe e popujve përkatës indigjenë që janë mbajtës të drejtash në bazë të traditës, ose që kanë përgjegjësi mbi tokën e tyre dhe sitet e saj domethënëse. Ata duhet të përfshihen në përcaktimin e qëllimeve, strategjive, politikave dhe protokolleve për indentifikimin, konservimin, menaxhimin, prezantimin dhe interpretimin e burimeve të tyre të trashëgimisë – praktikave dhe shprehive bashkëkohore kulturore – në kontekstin turistik.

4.2

Ndërkohë që trashëgimia e ndonjë vendndodhjeje apo rajoni specifik mund të ketë dimension universal, duhet të respektohen nevojat dhe dëshirat e disa komuniteteve apo popujve indigjenë për të kufizuar ose menaxhuar qasjen fizike, shpirtërore ose intelektuale, në përputhje me disa praktika kulturore, njohuri, besime, aktivitete, artefakte ose site.

PARIMI 5

Turizmi dhe aktivitetet e konservimit duhet të jenë në dobi të komuniteteve pritëse.

5.1

Politikëbërësit duhet të promovojnë masa për shpërndarjen e drejtë të përfitimeve nga turizmi, që duhen ndarë mes shteteve apo rajoneve, me synim përmirësimin e zhvillimit socio-ekonomik dhe kontributdhënien në zbutjen e varfërisë aty ku nevojitet.

5.2

Menaxhimi i konservimit dhe i aktiviteteve turistike duhet të sigurojë një ndarje të drejtë të përfitimeve ekonomike, shoqërore dhe kulturore për burrat dhe gratë e komuniteteve pritëse ose vendase, në të gjitha nivelet, përmes edukimit, trajnimeve dhe krijimit të mundësive të punësimit me kohë të plotë.

5.3

Një pjesë domethënëse e atyre të ardhurave që krijohen

nga programet e turizmit në vendndodhjet e trashëgimisë duhet të ndahet për mbrojtjen, konservimin dhe prezantimin e këtyre vendndodhjeve, përfshirë edhe kontekstin e tyre kulturor dhe natyror. Aty ku është e mundur, vizitorët duhet të vihen në dijeni për ndarjen e të ardhurave.

5.4

Programet e turizmit duhet të inkurajojnë trajnimin dhe punësimin e udhërrëfyesve dhe interpretuesve të siteve nga komunitetet pritëse, për të rritur aftësimin e individëve vendas në prezantimin dhe interpretimin e vlerave të tyre kulturore.

5.5

Interpretimi i trashëgimisë dhe programet arsimore të njerëzve në komunitetet pritëse duhet të inkurajojnë përfshirjen e interpretuesve vendas të siteve. Programet duhet të promovojnë dije dhe respekt për trashëgiminë e tyre duke inkurajuar vendasit të interesohen drejtëpërdrejt për përkujdesjen dhe konservimin e trashëgimisë.

5.6

Programet e menaxhimit të konservimit të trashëgimisë dhe programet e turizmit duhet të përfshijnë mundësi arsimimi dhe trajnimi edhe për politikëbërësit, planifikuesit, projektuesit, kërkuesit shkencorë, arkitektët, interpretuesit, konservuesit dhe operatorët turistikë. Pjesëmarrësit duhet të inkurajohen të kuptojnë dhe ndihmojnë në zgjidhjen e çështjeve, nganjëherë konfliktuale, si dhe në lidhje me mundësitë dhe problemet që hasin kolegët e tyre.

PARIMI 6

Programet promovuese turistike duhet të mbrojnë dhe të nxjerrin në pah karakteristikat e trashëgimisë kulturore dhe natyrore.

6.1

Programet e promovimit turistik duhet të krijojnë pritshmëri realiste, duke i informuar me përgjegjësi vizitorët potencialë mbi karakteristikat specifike të trashëgimisë së një vendndodhjeje, apo komuniteti pritës, në mënyrë që ata të inkurajohen të sillen siç duhet.

6.2

Vendndodhjet dhe koleksionet e rëndësishme të trashëgimisë duhet të promovohen dhe menaxhohen duke mbrojtur autenticitetin e tyre, duke përmirësuar

përvojën e vizitorit përmes minimizimit të flukseve në mbërritje dhe shmangies së përqëndrimit të numrit të lartë të vizitorëve në të njëjtën kohë.

6.3

Programet e promovimit të turizmit duhet të sigurojnë shpërndarje më të gjerë të përfitimeve dhe të ulin trysninë mbi vendndodhjet më të popullarizuara, duke i inkurajuar vizitorët të përjetojnë një përvojë më të gjerë të karakteristikave të trashëgimisë kulturore dhe natyrore të rajonit apo lokalitetit.

6.4

Promovimi, shpërndarja dhe shitja e produkteve artizanale vendase, apo edhe e produkteve të tjera, duhet të sigurojë një përfitim të arsyeshëm shoqëror dhe ekonomik për komunitetet pritëse, si dhe njëkohësisht duhet të sigurohet që mos të degradohet integriteti i tyre kulturor.

PARIMET PËR KONSERVIMIN E TRASHËGIMISË SË NDËRTUAR ME LËNDË DRUSORE

Miratur nga ICOMOS-i në Asamblenë e 19-të të përgjithshme në Nju Delhi, Indi,
më 15 dhjetor 2017.

ICOMOS

Përkthyer nga: Klodjana Gjata.
Redaktuar nga: Boiken Abazi.

Versioni origjinal ©ICOMOS. Ky përkthim nuk është përkthim zyrtar ICOMOS-it. Ky përkthim në gjuhën shqipe botohet me lejen e ICOMOS-it, por nën përgjegjësinë e vetme të përkthyesit/botuesit.

PARATHËNIE

Këto Parime kanë për qëllim përditësimin e dokumentit të *"Parimeve të konservimit të strukturave historike prej druri"* të miratuar nga ICOMOS-i në Asamblenë e 12-të të Përgjithshme në Meksikë, në tetorin e vitit 1999. Procesi i përditësimit ka nisur në vitin 2012 në Guadalajara, Meksikë, dhe ka vazhduar më tej në vitin 2013 në Himeji, Japoni, dhe në vitin 2016 në Falun, Suedi.

Ky dokument synon të zbatojë parimet e përgjithshme të Kartës së Venecias (1964), Deklaratës së Amsterdamb-it (1975), Kartës së Burrës (1979), Dokumentit të Narës mbi Autenticitetin (1994) dhe doktrinave të UNESCO-s dhe ICOMOS-it në lidhje me mbrojtjen dhe konservimin e trashëgimisë së ndërtuar me lëndë drusore.

Qëllimi i hartimit të këtij dokumenti është të përcaktojë parimet bazë dhe praktikrat e zbatueshme në një gamë sa më të gjerë rastesh në nivel ndërkombëtar për mbrojtjen dhe konservimin e trashëgimisë së ndërtuar me lëndë drusore, duke respektuar rëndësinë e saj kulturore.

Termi *"trashëgimi e ndërtuar me lëndë drusore"* në këtë dokument i referohet të gjitha llojeve të ndërtesave prej druri dhe strukturave të tjera prej druri, të cilat kanë domethënie kulturore ose janë pjesë e vendndodhjeve historike, dhe përfshijnë struktura të përkohshme, të luajtshme (të tundshme) dhe në evoluim.

Termi *"vlera"* në këtë dokument i referohet vlerave të trashëgimisë estetike, antropologjike, arkeologjike, kulturore, historike, shkencore dhe teknologjike. Këto Parime zbatohen në arkitekturën dhe strukturat prej druri që kanë vlerë historike. Jo të gjitha objektet janë ndërtuar vetëm me lëndë drusore, prandaj një vëmendje e nevojshme i duhet kushtuar ndërveprimit të materialit drusor me materialet e tjera të ndërtimit.

Parimet:

- njohin dhe respektojnë rëndësinë e trashëgimisë së ndërtuar me lëndë drusore, sistemet e saj statike dhe detajet e të gjitha periudhave kohore, si pjesë e trashëgimisë kulturore botërore;
- marrin parasysh dhe respektojnë shumëllojshmërinë e strukturave të trashëgimisë së ndërtuar me lëndë drusore, si dhe çdo trashëgimi jomateriale të lidhur me to;
- pranojnë se trashëgimia e lëndës drusore ofron dëshmi të aftësive të artizanëve dhe të ndërtuesve, si dhe të njohurive të tyre tradicionale, kulturore dhe stërgjyshore;

- e kuptojnë evoluimin e vazhdueshëm të vlerave kulturore me kalimin e kohës dhe nevojën për të rishikuar periodikisht mënyrën se si ato identifikohen dhe mënyrën e përcaktimit të autenticitetit, me synimin për të përfshirë ndryshimet në perceptime dhe qëndrime;
- respektojnë traditat e ndryshme vendase, praktikrat e ndërtimit dhe përqsjet konservuese, duke marrë parasysh shumëllojshmërinë e metodologjive dhe teknikave që mund të përdoren në konservim;
- marrin parasysh dhe respektojnë llojet dhe cilësitë e ndryshme të materialit drusor që është përdorur historikisht;
- ia njohin konstruksioneve prej druri vlefshmërinë e ofrimit të dëshmive mbi të dhënat kronologjike në lidhje me të gjithë ndërtesën ose strukturën;
- marrin parasysh sjelljen e shkëlqyer të strukturave prej druri në përballimin e forcave sizmike;
- e njohin faktin se kushtet e ndryshme ambientale dhe klimatike ndikojnë te strukturat e ndërtuara tërësisht apo pjesërisht me lëndë drusore, duke i cenuar ato përmes (ndër të tjera) luhatjeve në lagështi dhe temperatura, ndriçimit, sulmeve nga kërpudhat dhe insektet, amortizimit, zjarrit, tërmeteve ose fatkeqësive të tjera natyrore, si dhe veprimeve shkatërruese nga njerëzit;
- e njohin humbjen në rritje të strukturave historike prej druri për shkak të cenueshmërisë, shpërdorimit dhe humbjes së aftësive dhe njohurive të projektimit tradicional dhe teknologjisë së ndërtimit, si dhe për shkak të mangësive në të kuptuarin e nevojave shpirtërore dhe historike të komuniteteve ekzistuese;
- e njohin rëndësinë e pjesëmarrjes së komunitetit në mbrojtjen e trashëgimisë së lëndës drusore, marrëdhënien e saj me transformimet sociale dhe mjedisore, si dhe rolin e saj në zhvillimin e qëndrueshëm.

INSPEKTIMI, SONDAZHET (RILEVIMET) DHE PUNA KËRKIMORE

1. Gjendja e konstruksionit dhe e komponentëve, duke përfshirë ndërhyrjet e mëhershme, duhet të regjistrohet me kujdes para se të merret në konsideratë cilado ndërhyrje.
2. Një diagnozë e plotë dhe e saktë e gjendjes duhet t'i paraprijë çdo ndërhyrjeje. Kjo duhet të shoqërohet me

një analizë të konstruksionit dhe sistemit të tij dinamik, të kuptuarit e gjendjes dhe shkaqeve të çdo degradimi, dëmtimi ose dështimi strukturor, si dhe të gabimeve të mundshme në konceptim, madhësi ose montim. Diagnoza duhet të bazohet në prova të dokumentuara, inspektimin fizik të strukturës, analiza dhe, nëse është e nevojshme, matje të kushteve fizike të materialit duke përdorur metoda të testimit jo-shkatërrues ("Non-Destructive Testing" – NDT), dhe gjithashtu, sipas nevojës, edhe ekzaminime laboratorike. Ky proces nuk duhet të pengojë ndërhyrjet e nevojshme minimale dhe marrjen e masave urgjente që janë të nevojshme.

3. Inspektimi mund të mos jetë i mjaftueshëm për të vlerësuar plotësisht gjendjen e strukturës kur ajo fshihet nën elemente të tjera. Në mënyrë që kontrolli i strukturës të bëhet i plotë, mundet të merret parasysh heqja e pjesëve dhe e përkohshme e elementeve që mbulojnë strukturën, por vetëm pasi të jetë kryer regjistrimi i plotë dhe vetëm nëse është e përshtatshme për vlerën që bartin këto elemente.
4. Shenjat e "padukshme" (të fshehura) në pjesët e drurit të vjetër duhet gjithashtu të rilevohen dhe regjistrohen. Termi shenja "të padukshme" i referohet veçorive të tilla si vijëzimet përgatitore për prerjet, shenjat e nivelimit dhe shenja të tjera të përdorura nga marangozët për parapërgatitjen e punimeve (ose në punimet dhe riparimet e mëvonshme) dhe të cilat nuk janë bërë me qëllimin për të qenë tipare të dukshme të strukturës.

ANALIZA DHE VLERËSIMI

5. Qëllimi kryesor i konservimit është ruajtja e autenticitetit të strukturës historike. Kjo përfshin konfigurimin, materialin, montimin, integritetin, vlerat arkitekturore dhe kulturore të trashëgimisë, duke respektuar ndryshimet që kanë ndodhur përgjatë historisë. Për ta bërë këtë, duhet të ruhen sa më shumë që të jetë e mundur dhe të respektohen të gjitha tiparet përcaktuese të karakterit të strukturës.

Tiparet përcaktuese të karakterit mund të përfshijnë një ose më shumë prej elementeve në vijim:

- sistemi i përgjithshëm strukturor;
- elemente jo-strukturore, si fasadat, ndarjet, shkallët;
- tipare të sipërfaqes;
- trajtimet dekorative të punës së marangozët;
- teknikat tradicionale;

- materialet e ndërtimit, duke përfshirë cilësinë (ose kalibrin) e tyre dhe karakteristikat e tyre të veçanta.

6. Për përgatitjen e një plani për ndërhyrjet duhet përcaktuar vlera e këtyre tipareve përcaktuese të karakterit të strukturës.

NDËRHYRJET

7. Hapi i parë në procesin e ndërhyrjes duhet të jetë hartimi i një strategjie të përgjithshme për konservimin e ndërtesës. Kjo duhet të diskutohet dhe të pranohet nga të gjitha palët e përfshira.
8. Strategjia e ndërhyrjes duhet të marrë parasysh vlerat kulturore mbizotëruese.
9. Funkzioni fillestar i një strukture duhet të ruhet ose restaurohet, me përjashtim të rasteve kur ndërhyrja do të ishte mjaft e madhe dhe e dëmshme ndaj autenticitetit të strukturës.
10. Ndërhyrjet mund të zbatohen në formën:
 - e riparimeve të thjeshta, duke përdorur ose teknikat tradicionale të punimit të drurit, ose mbërthecka moderne që përputhen;
 - e përforcimeve (konsolidimeve) të strukturës, duke përdorur materiale dhe teknika tradicionale, ose ato që përputhen;
 - e integritit të një strukture shtesë mbështetëse, e cila do të lehtësonte ngarkesën e strukturës aktuale.

Lloji i ndërhyrjes duhet të përcaktohet duke përzgjedhur atë që e mbron më mirë rëndësinë kulturore të strukturës.

11. Është e preferueshme që çdo ndërhyrje:

- të jetë minimumi i nevojshëm për sigurimin e qëndrueshmërisë fizike dhe statike, e mbijetesës afatgjatë të strukturës ose sitit, si dhe e domethënies kulturore;
- të ndjekë metoda dhe praktika tradicionale;
- të jetë e kthyeshme, nëse kjo gjë është teknikisht e mundur;
- të mos e paragjykojë ose të mos bëhet pengesë për konservimin në të ardhmen, nëse lind nevoja;
- të mos bëhet pengesë për mundësinë e qasjes së mëvonshme në provat që janë ekspozuar dhe

që janë pjesë e konstruksionit.

- të marrë në konsideratë kushtet ambientale.

12. Ndërhyrjet duhet të ndjekin kriteret e ndërhyrjes minimale që siguron mbijetesën e strukturës, duke ruajtur autenticitetin dhe integritetin e saj sa më shumë të jetë e mundur, si dhe duke e lejuar të vazhdojë të kryejë funksionin e saj në mënyrë të sigurtë. Megjithatë, kjo nuk përjashton çmontimin e mundshëm, të pjesshëm ose të plotë, të strukturës nëse:

- riparimet e kryera "in situ" (në vend) për elementet origjinale do të kishin nevojë për ndërhyrje në një shkallë të papranueshme;
- deformimi i strukturës është në atë masë sa që pamundëson restaurimin e duhur e qëndrueshmërisë statike;
- do të kërkohej punë shtesë e papërshtatshme për ta mbajtur atë në gjendje të deformuar.

Vendimet mbi përshtatshmërinë e një çmontimi strukturor duhet të marrin parasysh kontekstin përkatës kulturor dhe duhet të kenë për qëllim mbrojtjen sa më të mirë të autenticitetit të ndërtesës.

Përveç kësaj, vendimet duhet gjithmonë të marrin në konsideratë dhe të vlerësojnë mundësinë e dëmtimit të pakthyeshem të lëndës drusore, si dhe të nyjeve dhe lidhjeve të drurit (si gozhdat) gjatë ndërhyrjes për çmontim.

13. Elementet ekzistuese duhen të ruhen sa më shumë të jetë e mundur. Kur nevojitet zëvendësimi i pjesshëm ose i plotë i një elementi, duhet të respektohet karakteri dhe rëndësia e strukturës. Në ato kultura ku ekziston si traditë, pjesë të vjetra të elementeve të strukturave të tjera mund të ripërdoren gjatë ndërhyrjes.

14. Është e preferueshme që çdo zëvendësim i elementeve drusore:

- të jetë i të njëjtës specie si origjinali;
- të përputhet me origjinalin në përmbajtjen e lagështisë;
- të ketë karakteristika të ngjashme të sipërfaqes aty ku do të jetë e dukshme;
- të jetë i punuar duke përdorur metoda dhe vegla të ngjashme artizanale me ato që janë përdorur te origjinali.

15. Nuk duhet bërë asnjë përpjekje për të vjetëruar artificialisht lëndën drusore që përdoret për zëvendësimet. Komponentët e rinj nuk duhet t'i mbivendosen estetikisht tërësisë. Ngjyrosja e elementeve të zëvendësuar për t'u përshtatur me ngjyrën aktuale të origjinalit mund të lejohet në ato raste specifike kur, po të mos bëhej, do të dëmtonte në mënyrë të papranueshme kuptimin estetik dhe domethënien kulturore të strukturës.

16. Elementet e reja, ose pjesë të tyre, mund të shenjohen përmes një pune që do takt, dhe në mënyrë që të jenë lehtësisht të identifikueshem në të ardhmen.

17. Për të vlerësuar rëndësinë kulturore të një pjese të trashëgimisë së ndërtuar me lëndë drusore, si ndërtesat e përkohshme dhe ato në evoluim, mund të nevojitet marrja në konsideratë e vlerave specifike.

18. Në rastet kur kryhen ndërhyrje, struktura historike duhet të konsiderohet si një e tërë. Të gjitha materialeve duhet t'i kushtohet e njëjta vëmendje, duke përfshirë elementet strukturore, panelet ndarëse, elementet veshëse të fasadës, çatitë, dyshemetë, dyert, dritaret, etj. Në parim, duhet të ruhet sa më shumë që të jetë e mundur nga materiali ekzistues dhe ndërhyrjet riparuese të mëhershme, nëse nuk cenojnë qëndrueshmërinë statike. Konservimi duhet të përfshijë gjithashtu edhe shtresat përfundimtare si suvaja, boja, veshjet me lëndë mbrojtëse, letrat e murit, etj. Materialet origjinale, teknikat dhe format duhet të respektohen. Nëse konsiderohet tejet e nevojshme të rinovohen ose zëvendësohen shtresat përfundimtare që janë të dëmtuara, është e preferueshme që të përdoren materiale dhe teknika të përputhshme.

19. Kur bëhet fjalë për elementet strukturore duhet të theksohet se:

- nëse një strukturë ka një qëndrueshmëri të kënaqshme statike dhe nëse përdorimi, kushtet aktuale dhe ngarkesat janë të pandryshuara, struktura mund të konsolidohet në masën e duhur thjesht duke riparuar dëmtimet ose dështimet e fundit që i kanë reduktuar aftësinë mbajtëse;
- nëse së fundmi janë kryer ndryshime, ose ndonjë propozim për ndryshimin e funksionit do të sillte një ngarkesë të shtuar mbi strukturën,

kjo ngarkesë duhet të vlerësohet me anë të analizave statike përpara se të merren në konsideratë konsolidime të mëtejshme.

20. Në asnjë rast nuk duhet të kryhen ndërhyrje ndaj strukturës thjesht për të mundësuar përmbushjen e kriterëve të kodeve moderne të ndërtimit.
21. Të gjitha ndërhyrjet duhet të justifikohen bazuar mbi parime të shëndosha nga ana strukturore dhe e përdorimit.
22. Nuk duhet bërë asnjë përpjekje për të "korigjuar" deformimet që kanë ndodhur me kalimin e kohës dhe që nuk kanë ndikim mbi strukturën, ose nuk paraqesin ndonjë pengesë për përdorimin, thjesht për të kënaqur preferencat estetike të ditëve të sotme.

MATERIALET DHE TEKNOLOGJIA E DITËVE TË SOTME

23. Materialet dhe teknologjitë e ditëve të sotme duhet të përzgjidhen dhe përdoren me kujdesin më të madh dhe vetëm në rastet kur qëndrueshmëria dhe sjellja dinamike e materialeve dhe teknikave të ndërtimit janë testuar në mënyrë të kënaqshme për një periudhë mjaft të gjatë kohore.
24. Instalimet e shërbimeve të ndryshme duhen kryer duke respektuar rëndësinë materiale dhe jomateriale të strukturës ose sitit.
25. Instalimet duhen projektuar në atë lloj mënyre që nuk shkakton ndryshime domethënëse të kushteve ambientale, si ndryshimet në temperaturë apo lagështi.
26. Përdorimi i konservuesve kimikë duhet të kontrollohet dhe të monitorohet me kujdes, si dhe duhet të përdoret vetëm aty ku sjell një përfitim të garantuar, ku siguria publike dhe ambientale nuk do të prekej, dhe kur pritet një përmirësim i konsiderueshëm në periudhën afatgjatë.

REGJISTRIMI DHE DOKUMENTIMI

27. Të gjitha materialet e përdorura gjatë ndërhyrjeve dhe trajtimeve duhet të regjistrohen në përputhje me nenin 16 të Kartës së Venecias dhe Parimet e ICOMOS-it për regjistrimin e monumenteve, grupeve të ndërtesave (ansambleve) dhe siteve. I gjithë dokumentacioni përkatës, duke përfshirë këtu mostra karakteristike të materialeve të tepërta ose elementeve të hequra nga struktura,

si dhe informacionin rreth teknikës artizanale dhe teknologjisë së përdorur në ndërtim, duhet të grumbullohet, të katalogohet, të ruhet në mënyrë të sigurtë dhe të vendoset në dispozicion në mënyrë të përshtatshme. Dokumentimi duhet të përfshijë gjithashtu arsyet specifike mbi përzgjedhjen e materialeve dhe metodave të konservimit.

28. I gjithë dokumentacioni i mësipërm duhet të ruhet për mirëmbajtjen e ndërtesës në të ardhmen dhe si dëshmi historike.

MONITORIMI DHE MIRËMBAJTJA

29. Duhet vendosur një strategji koherente e monitorimit periodik dhe mirëmbajtjes së vazhdueshme, në mënyrë që të vonojë në kohë nevojën për ndërhyrje të konsiderueshme, si dhe për të siguruar mbrojtjen e vazhdueshme të trashëgimisë së ndërtuar me lëndë drusore dhe rëndësinë e saj kulturore.
30. Monitorimi duhet të kryhet gjatë dhe pas çdo ndërhyrjeje, për t'u siguruar për efektivitetin e metodave të përdorura dhe për të siguruar qëndrueshmërinë afatgjatë të lëndës drusore dhe të çdo materiali tjetër të përdorur.
31. Të dhënat për çdo mirëmbajtje dhe monitorim duhet të ruhen si pjesë e historisë së dokumentuar të strukturës.

REZERVAT HISTORIKO-PYJORE

32. Për shkak se strukturat prej druri mund të jenë të cënueshme, por ende pjesë e një trashëgimie shpirtërore që kontribuon në shoqëri, disponueshmëria e lëndëve drusore të përshtatshme është thelbësore për konservimin e tyre. Prandaj duhet njohur roli vendimtar që luajnë rezervat pyjore në ciklet e vetë-qëndrueshme të mirëmbajtjes dhe riparimit të këtyre strukturave prej druri.
33. Institucionet përgjegjëse për konservimin e monumenteve dhe siteve duhet të inkurajojnë mbrojtjen e rezervave pyjore origjinale dhe ngritjen e magazinave të lëndës së staxhionuar drusore të përshtatshme për konservimin dhe riparimin e trashëgimisë së ndërtuar me lëndë drusore. Kjo politikë duhet të parashikojë nevojën për sasi të mëdha lëndë drusore të staxhionuar për riparimet në të ardhmen. Megjithatë, kjo politikë nuk duhet

të inkurajojë zëvendësimet e tepruara të elemeteve autentike të strukturave historike, por duhet më shumë të shërbejë si një rezervë për riparime dhe zëvendësime të vogla.

EDUKIMI DHE TRAJNIMI

34. Është thelbësore të regjistrohen, ruhen dhe rikuperohen njohuritë dhe mjeshtëritë tradicionale të përdorura në ndërtimin e arkitekturës historike me lëndë drusore.
35. Programet arsimore janë një pjesë thelbësore e ndërgjegjësimit mbi trashëgiminë e ndërtuar me lëndë drusore, duke inkurajuar njohjen dhe kuptimin e vlerave dhe domethënies kulturore. Këto programe janë themeli i një politike të qëndrueshme të konservimit dhe zhvillimit. Një strategji gjithëpërfshirëse dhe e qëndrueshme duhet të angazhojë nivelet vendore, rajonale, kombëtare dhe ndërkombëtare dhe duhet të përfshijë të gjithë zyrtarët përkatës, profesionet, mjeshtëritë, komunitetin dhe palë të tjera të interesuara.
36. Duhet të inkurajohen programet kërkimore (veçanërisht në nivel rajonal) për të identifikuar karakteristikat dalluese dhe aspektet sociale dhe antropologjike të trashëgimisë së ndërtuar me lëndë drusore, ndërtesave dhe siteve.

FJALORTHI I TERMAVE:

Domethënia (rëndësia) kulturore: vlerat estetike, historike, arkeologjike, antropologjike, shkencore, teknologjike, sociale, shpirtërore ose vlera të tjera të trashëgimisë jomateriale, të një strukture ose siti, për brezat e shkuar, të sotëm ose të ardhshëm.

Konstruksioni (emër): mënyra në të cilën materialet renditen, montohen dhe bashkohen në një të tërë; akti i të ndërtuarit; objekti i ndërtuar. (Shih gjithashtu “Struktura” më poshtë).

Ndërtesa në evoluim: janë ato që ruajnë një rol aktiv social në shoqërinë e sotme të lidhur ngushtë me mënyrën tradicionale të jetuarit dhe në të cilat vazhdon procesi i evolucionit. Në të njëjtën kohë, struktura të tilla shfaqin dëshmi të rëndësishme materiale të evolucionit të tyre në kohë.

Përforcim/Konsolidim: veprime që kryen për të rritur qëndrueshmërinë dhe efektivitetin statik të një elementi, ansambël elementesh ose një strukture.

Riparim: çdo veprim që synon rikuperimin e efektivitetit statik, integritetit estetik dhe/ose plotësimin e tyre, në lidhje me një pjesë të një trashëgimie të ndërtuar me lëndë drusore, ose me të tërën. Kjo përfshin një ndërhyrje tejet të kujdesshme në strukturën historike, duke synuar vetëm zëvendësimin e pjesëve të dëmtuara, dhe duke e lënë strukturën dhe materialet të paprekura.

Struktura të përkohshme: ato struktura që ndërtohen, përdoren dhe çmontohen periodikisht si pjesë e ceremonive të një kulture ose kombi, apo në aktivitete të tjera, dhe që mishërojnë tradita, mjeshtëri dhe njohuri tradicionale.

Strukturë¹ (emër) [“structure” në gjuhën angleze]: një grup i qëndrueshëm elementesh të projektuar dhe ndërtuar për të funksionuar si një e tërë në mbështetjen dhe transmetimin e ngarkesave në tokë.

Strukturë (urbane, historike, etj.), [“fabric” në gjuhën angleze]: i gjithë materiali fizik i objektit ose sitit, duke përfshirë elementet përbërëse, instalimet e shërbimeve, përmbajtjen dhe objektet.

Trashëgimi jomateriale: proceset tradicionale që lidhen me krijimin dhe përdorimin e trashëgimisë së ndërtuar me lëndë drusore.

¹ Shënim nga përkthyesi: Në mungesë të një fjalori të specializuar të gjuhës shqipe për fushën e trashëgimisë kulturore, atëherë termi “fabric” në gjuhën angleze është përkthyer në këtë dokument si “strukturë” – sinonim që gëzon përdorim të gjerë në gjuhën shqipe. Term tjetër që është vërejtur të përdoret në shqip për të përkthyer termin “fabric” është “pëlhura”.

DOKUMENTIMI, PREZANTIMI, DHE INTERPRETIMI | KARTË

KARTA E ICOMOS-IT MBI SHTIGJET (ITINERARET) KULTURORE

Përgatitur nga Komiteti Shkencor Ndërkombëtar i Shtigjeve Kulturore ("CIIC") pranë ICOMOS-it. Ratifikuar nga Asambleja e 16-të e Përgjithshme e ICOMOS-it, Québec (Kanada), më 4 tetor 2008.

ICOMOS

Përkthyer nga: Iris Pojani.

Redaktuar nga: Boiken Abazi.

Versioni original ©ICOMOS. Ky përkthim nuk është përkthim zyrtar ICOMOS-it. Ky përkthim në gjuhën shqipe botohet me lejen e ICOMOS-it, por nën përgjegjësinë e vetme të përkthyesit/botuesit.

PARATHËNIE

Si rezultat i zhvillimit të shkencës së konservimit të trashëgimisë kulturore, koncepti i ri i "shtigjeve (itinerareve) kulturore" tregon evoluimin e ideve lidhur me vizionin mbi pasuritë kulturore, tregon rëndësinë në rritje të vlerave që lidhen me mjedisin rrethues dhe madhësinë territoriale, si dhe zbulon makrostrukturën e trashëgimisë në nivele të ndryshme. Ky koncept prezanton një model për një etikë të re konservimi, që i konsideron këto vlera si një trashëgimi të përbashkët që shkon përtej kufijve dhe kërkon përpjekje të përbashkëta. Duke respektuar vlerën e qenësishme të çdo elementi, "shtegu kulturor" njeh dhe thekson vlerën e të gjitha elementeve të tij si pjesë domethënëse e një tërësie. Ai gjithashtu ndihmon në ilustrimin e konceptit social bashkëkohor të vlerave të trashëgimisë kulturore si burim për zhvillimin e qëndrueshëm social dhe ekonomik.

Ky kuptim më i gjerë i trashëgimisë kulturore kërkon përjasje të reja për ta trajtuar në një kontekst shumë më të gjerë dhe për të shpjeguar dhe mbrojtur marrëdhëniet domethënëse që lidhen drejtpërdrejt me mjedisin e tij natyror, kulturor dhe historik. Brenda këtij përparimi, koncepti "shteg kulturor" është novator, kompleks dhe shumëdimensional. Ai paraqet dhe përfaqëson një përjasje cilësore të re në teorinë dhe praktikën e konservimit të trashëgimisë kulturore.

"Shtigjet kulturore" përfaqësojnë procese ndërvepruese, dinamike dhe në zhvillim të lidhjeve ndërkulturore njerëzore, që pasqyrojnë larinë e pasur të kontributeve të popujve të ndryshëm në trashëgiminë kulturore. Megjithatë "shtigjet kulturore" kanë rezultuar historikisht edhe nga zhvillimet paqësore edhe nga ato armiqësore, ato paraqesin një sërë dimensionesh të përbashkëta që tejkalojnë funksionet e tyre origjinale, duke ofruar një mjedis të jashtëzakonshëm për një kulturë paqeje, të bazuar në lidhjet e historisë së përbashkët, sikurse edhe tolerancën, respektin, dhe vlerësimin për larinë kulturore që karakterizon komunitetet e përfshira.

Marrja në konsideratë e "shtigjeve kulturore" si një koncept apo kategori e re, nuk bie ndesh dhe as nuk i mbivendoset kategorive ose llojeve të tjera të pasurive kulturore, si monumenteve, qyteteve, peizazheve kulturore, trashëgimisë industriale, etj., që mund të ekzistojnë brenda zonës së një "shtegu kulturor" të caktuar. Ai thjesht i përfshin ato brenda një sistemi të përbashkët i cili përforcon rëndësinë (domethënien) e

tyre.

Ky kuadër i përbashkët, që është i integruar dhe ndërdisiplinor, krijon marrëdhënie të reja mes tyre me anë të një perspektive shkencore novatore që ofron një vizion të shumanshëm, më të plotë dhe më të saktë të historisë. Kjo përjasje stimulon jo vetëm mirëkuptimin dhe komunikimin mes popujve të botës, por gjithashtu rrit bashkëpunimin për ruajtjen e trashëgimisë kulturore. Risia e prezantuar nga koncepti i "shtigjeve kulturore" zbulon përmbajtjen e trashëgimisë së një fenomeni specifik të lëvizshmërisë dhe shkëmbimit njerëzor, që u zhvillua nëpërmjet rrugëve të komunikimit të cilat e lehtësuan këtë rrjedhë duke u përdorur enkas për këtë qëllim konkret dhe të veçantë, ose që i shërbenin këtij qëllimi. Një "shteg kulturor" mund të jetë një rrugë që është krijuar qartësisht për t'i shërbyer këtij qëllimi ose një rrugë që përfiton plotësisht ose pjesërisht nga rrugë të mëparshme, të përdorura për qëllime të ndryshme. Përtej karakterit që lidhet me mënyrën e komunikimit ose transportit, ekzistenca dhe rëndësia si "shteg kulturor" mund të shpjegohet vetëm nëpërmjet përdorimit të tij për këtë qëllim specifik në një periudhë të gjatë historike dhe duke krijuar vlera të trashëgimisë dhe të pasurive kulturore që lidhen me të, e të cilat reflektojnë ndikimet reciproke midis grupeve të ndryshme kulturore si rezultat i dinamikës së tij të veçantë.

Prandaj, "shtigjet kulturore" nuk janë rrugë të thjeshta komunikimi dhe transporti të cilat mund të përfshijnë pasuri kulturore dhe lidhje mes popujve të ndryshëm, por janë fenomene të veçanta historike që nuk mund të krijohen nëpërmjet imagjinatës ose vullnetin për të formuar lidhje mes grupimeve të pasurive kulturore që rastisin të kenë karakteristika të përbashkëta. "Shtigjet kulturore" ndonjëherë janë shfaqur si një projekt i planifikuar "a priori" nga ai vullnet njerëzor që kishte fuqi të mjaftueshme për të realizuar një synim të caktuar (për shembull, Rrugët e Inkasve dhe ato të Perandorisë Romake). Në raste të tjera, ato janë rezultat i një procesi të gjatë zhvillimi, në të cilin ndërhyrjet kolektive të faktorëve të ndryshëm njerëzorë përkrijnë dhe kanalizohen drejt një qëllimi të përbashkët (të tilla si Rruga për në Santiago, rrugët e karvanit tregtar afrikan ose Rruga e Mëndafshit). Në të dyja rastet, ato janë procese që zhvillohen nga dëshira e njeriut për të arritur një objektiv specifik.

Nisur nga pasuria dhe shumëllojshmëria kulturore

e marrëdhënieve të ndërlidhura dhe e elementeve karakteristike që lidhen drejtpërdrejt me arsyen e ekzistencës së “shtigjeve kulturore” (të tilla si monumentet, mbetjet arkeologjike, qytetet historike, arkitektura popullore, trashëgimia jomateriale, industriale dhe teknologjike, veprat publike, peizazhet kulturore dhe natyrore, si dhe shembuj të tjerë të aplikimit të njohurive specifike dhe aftësive teknike), studimi dhe menaxhimi i tyre kërkon një përqasje shumëdisiplinore që ilustrojnë dhe rigjallëron hipotezat shkencore dhe stimulon rritjen e njohurive historike, kulturore, teknike dhe artistike.

OBJEKTIVAT E KARTËS

- Të përcaktojë parimet dhe metodat bazë të punës specifike kërkimore për kategorinë e “shtegut kulturor”, sipas lidhjeve me kategoritë e tjera të pasurive të trashëgimisë kulturore, që janë krijuar dhe studiuar më parë.
- Të propozojë mekanizmat bazë për zhvillimin e njohurive për vlerësimin, mbrojtjen, ruajtjen, menaxhimin dhe konservimin e “shtigjeve kulturore”.
- Të përcaktojë udhëzimet, parimet dhe kriteret kryesore për përdorimin korrekt të “shtigjeve kulturore”, si burim për zhvillim të qëndrueshëm social dhe ekonomik, duke respektuar autenticitetin dhe integritetin e tyre, ruajtjen e duhur dhe domethënien e tyre historike.
- Të krijohen bazat për bashkëpunim kombëtar dhe ndërkombëtar që do të jetë thelbësore për ndërmarrjen e projekteve kërkimore, konservuese dhe zhvillimore në lidhje me “shtigjet kulturore”, ashtu si dhe për financimin e nevojshëm për to.

PËRKUFIZIMI

Çdo rrugë komunikimi, qoftë tokësore, ujore apo e ndonjë lloji tjetër, që është fizikisht e demarkuar dhe gjithashtu karakterizohet nga funksionaliteti i saj specifik, dinamik dhe historik për t'i shërbyer një qëllimi specifik dhe të mirëpërcaktuar, duhet të plotësojë kushtet e mëposhtme:

- A. Duhet të zhvillohet nga lëvizjet ndërvepruese të njerëzve dhe t'i pasqyrojë ato, si dhe nga shkëmbimet shumëdimensionale, të vazhdueshme dhe reciproke të mallrave, ideve, njohurive dhe vlerave ndërmjet popujve, vendeve, rajoneve ose kontinenteve përgjatë periudhave të konsiderueshme kohore;

- B. Duhet të ketë promovuar në këtë mënyrë një fekondim të kryqëzuar të kulturave të prekura në hapësirë dhe në kohë, siç reflektohet edhe në trashëgiminë e tyre materiale dhe jomateriale;
- C. Duhet t'i ketë integruar brenda një sistemi dinamik marrëdhënies historike ato pasuri kulturore që lidhen me ekzistencën e saj.

ELEMENTET PËRCAKTUESE TË “SHTIGJEVE KULTURORE”: KONTEKSTI, PËRMBAJTJA, RËNDËSIA NDËRKULTURORE SI NJË TËRËSI, KARAKTERI DINAMIK DHE MJEDISI RRETHUES

1. **Konteksti:** Shtigjet kulturore krijohen në një kontekst natyror dhe/ose kulturor mbi të cilin ato ushtrojnë ndikim dhe ndihmojnë në përcaktimin dhe pasurimin me dimensione të reja si pjesë e një procesi ndërveprues.
2. **Përmbajtja:** Një “shteg kulturor” duhet domosdoshmërisht të mbështetet nga elemente materiale që dëshmojnë për trashëgiminë e tij kulturore dhe ofrojnë një konfirmim fizik të ekzistencës së tij. Çdo element jomaterial shërben për t'u dhënë domethënie dhe kuptim elementeve të ndryshme që përbëjnë tërësinë.
 - Elementi fizik i domosdoshëm që përcakton ekzistencën e një “shtegu kulturor” është vetë rruga e komunikimit si një instrument që i shërben një projekti të hartuar, ose që zhvillohet nga aktiviteti njerëzor për të realizuar qëllime specifike.
 - Elementet e tjera domethënëse janë pasuritë e trashëgimisë materiale që lidhen me funksionimin e tij si rrugë historike (stacionet e rrugës, zyrat e doganave, magazinat, vendpushimet dhe bujtinat, spitalet, tregjet, portet, ndërtimet mbrojtëse, urat, mjetet e komunikimit dhe transportit; ndërmarrjet industriale, minerare etj., si dhe ato që lidhen me prodhimin dhe tregtinë, e që pasqyrojnë metodat dhe përparimet teknike, shkencore dhe sociale në periudha të ndryshme; qendrat urbane, peizazhet kulturore, vendet e shenjta dhe ato të adhurimit etj.), si dhe elemente të trashëgimisë jomateriale që dëshmojnë për procesin e shkëmbimit dhe dialogut mes popujve të përfshirë përgjatë shtegut.

3. **Rëndësia ndërkulturore e tërësisë:** Koncepti i “shtegut kulturor” nënkupton vlerën e një tërësie e cila është më e madhe se shuma e pjesëve përbërëse dhe i jep Rrugës kuptimin e saj.

- “Shtegu kulturor” përbën një pasuri kulturore të begatuar nga kulturat e ndryshme që ka fekonduar, të cilat i tejkalon për nga vlera e përgjithshme duke ofruar një numër të konsiderueshëm karakteristikash dhe sisteme vlerash të përbashkëta.
- Brenda identitetit të tij të përgjithshëm, vlera e pjesëve të tij qëndron në rëndësinë (domethënie) e tyre të përbashkët dhe të shumanshme.
- Shkalla e tij e gjerë lejon një lidhje kulturore të popujve, vendeve, rajoneve dhe kontinenteve.
- Kjo gjerësi e shkallës është e rëndësishme si nga pikëpamja e territorit të përfshirë, ashtu edhe nga pikëpamja e menaxhimit gjithëpërfshirës të elementeve të ndryshme të trashëgimisë që përfshihen në të. Në të njëjtën kohë, larmia e nënkuptuar kulturore ofron një alternativë ndaj procesit të homogjenizimit kulturor.

4. **Karakteret dinamike:** Përveç paraqitjes së dëshmive fizike të rrugëve historike, së bashku me elementet e trashëgimisë kulturore, “shtigjet kulturore” përfshijnë një faktor dinamik që vepron si një përcjellës, ose kanal, përmes të cilit kanë rrjedhur ndikimet reciproke kulturore.

- Dinamika e “shtegut kulturor” nuk i përgjigjet ligjeve natyrore apo dukurive të rastësishme, por proceseve dhe interesave njerëzore, dhe për rrjedhojë është e kuptueshëm vetëm si dukuri kulturore.
- Kjo rrjedhë plot gjallëri e kulturës manifestohet jo vetëm në aspektet materiale dhe të prekshme, por edhe në frymën dhe traditat që përbëjnë trashëgiminë jomateriale të “shtigjeve kulturore”.
- Duke e kuptuar një “shteg kulturor” si një grup elementesh dinamike të komunikimit kulturor midis popujve, pasuritë e trashëgimisë kulturore të tij mund të vlerësohen në dimensionet e tyre të vërteta hapësinore dhe historike, gjë që lejon një përjasje gjithëpërfshirëse dhe të qëndrueshme ndaj konservimit të Shtegut në

tërësinë e tij.

5. **Mjedisi rrethues:** “Shtegu kulturor” është i lidhur ngushtë me mjedisin rrethues dhe përbën një pjesë të pandashme të tij.

- Vendndodhja gjeografike ka kontribuar në formën e “shtegut kulturor”, qoftë duke përcaktuar rrugët e tij, apo duke ndikuar në zhvillimin e tij me kalimin e kohës.
- Mjedisi rrethues territorial, qoftë natyror apo kulturor (urban apo rural), e inkuadron “shtegun kulturor”, i jep atmosferën e tij të veçantë, që karakterizohet nga elemente dhe vlera të natyrës fizike dhe jomateriale, dhe është thelbësor për kuptimin dhe konservimin e Shtegut, si dhe për kënaqësinë që përçon.
- Një “shteg kulturor” lidh dhe ndër lidh gjeografinë dhe pasuritë tejet të larmishme të trashëgimisë, duke formuar një tërësi të unifikuar. “Shtigjet kulturore” dhe mjediset e tyre rrethuese janë të lidhura me peizazhet e tyre të ndryshme natyrore apo kulturore, të cilat janë vetëm një prej komponentëve të tyre dhe kanë karakteristikat dhe identitetin e tyre dallues në varësi të zonave dhe rajoneve të ndryshme përgjatë tyre. Peizazhet e ndryshme kontribuojnë në përcaktimin e seksioneve të ndryshme të Shtegut në tërësinë e tij, duke e pasuruar me shumëllojshmëri të tyre.
- Marrëdhënia me natyrën është veçanërisht e ndjeshme në disa seksione, ndërsa në disa të tjera është marrëdhënia me mjedisin urban ose rural. Në zonat me monumente që janë të izoluara nga ndërtesa të tjera (si faltoret, manastiret, shatërvanët, urat, pikat kufitare etj.), është marrëdhënia e këtyre monumenteve me mjedisin e peizazhit të tyre ajo që formëson karakterin e këtij seksioni të “shtegut kulturor”.
- Mbrojtja dhe konservimi i “shtigjeve kulturore” kërkon një njohje të thelluar të karakteristikave historike, natyrore dhe kulturore të rrethinave të tyre. Çdo ndërhyrje që mund të jetë e nevojshme, duhet të përshtatet në këtë kontekst duke respektuar tiparet përcaktuese dhe duke lehtësuar leximin e tyre pa shtrembëruar peizazhin tradicional, qoftë ai natyror, kulturor

apo i kombinuar.

- Për “shtegun kulturor” duhet të parashikohet një demarkim i mjedisit rrethues, duke shënuar qartë kufijtë e një zone mbrojtëse (tampon) të mirëpërcaktuar dhe të rregulluar, e cila duhet të lejojë ruajtjen e autenticitetit dhe integritetit të plotë të vlerave kulturore materiale dhe jomateriale të përfshira në të. Një mbrojtje e tillë duhet të përfshijë vlerat e peizazheve të ndryshme që janë pjesë e “shtegut kulturor” dhe ofrojnë atmosferën e tyre karakteristike.

TREGUESIT SPECIFIKË

Si tregues bazë të zbatueshëm në dallimin e kategorisë së “shtegut kulturor” duhet të merren parasysh: struktura e rrugës dhe nënshtresat materiale, si dhe të dhëna historike për përdorimin në lidhje me realizimin e një qëllimi specifik; çdo strukturë fizike që lidhet me qëllimin dhe funksionalitetin konkret të “shtegut kulturor”; elementet e komunikimit dhe ekzistenca e shpërfaqjeve kulturore me origjinë të përbashkët përgjatë shtegut (ose në pika të caktuara të tij), si praktikrat, traditat, zakonet dhe përdorimet e përbashkëta të natyrës fetare, rituale, gjuhësore, festive, të gatimeve, ose të tjera të ngjashme; ndikimet reciproke në muzikë, letërsi, arkitekturë, artet e bukura, artizanate, në përparime shkencore, në aftësi teknike dhe teknologjike, si dhe të pasurive të tjera kulturore materiale dhe jomateriale, kuptimi i plotë i të cilave buron nga funksioni historik i “shtegut kulturor”.

KLASIFIKIMI I “SHTIGJEVE (ITINERAREVE) KULTURORE”

“Shtigjet kulturore” mund të klasifikohen si më poshtë:

- Sipas përkatësisë së tyre territoriale: vendore, kombëtare, rajonale, kontinentale ose ndërkontinentale.
- Sipas përkatësisë së tyre kulturore: në një rajon të caktuar kulturor ose në zona të ndryshme gjeografike të cilat kanë ndarë me njëra-tjetrën më parë, ose vazhdojnë të ndajnë, një proces ndikimesh reciproke në formimin ose evoluimin e vlerave kulturore.
- Sipas qëllimit apo funksionit të tyre: social, ekonomik, politik apo kulturor. Këto karakteristika mund të kenë një natyrë të përbashkët në një kontekst shumëdimensional.
- Sipas kohëzgjatjes së tyre: ato që nuk përdoren

më, kundrejt atyre që vazhdojnë të zhvillohen nën ndikimin e shkëmbimeve socio-ekonomike, politike dhe kulturore.

- Sipas konfigurimit të tyre strukturor: linear, rrethor, të kryqëzuar, radial ose si rrjet.
- Sipas mjedisit të tyre natyror: tokësor, ujor, të ndërthurur ose të një natyre tjetër fizike.

IDENTIFIKIMI, INTEGRITETI DHE AUTENTICITETI

A. Treguesit paraprakë

Për qëllime identifikimi dhe vlerësimi, aspektet e mëposhtme mund të konsiderohen fillimisht si dëshmi paraprake dhe jo-përfundimtare të ekzistencës së një “shtegu kulturor”:

- Shprehje të proceseve dinamike sociale, ekonomike, politike dhe kulturore që kanë sjellë shkëmbime ndërmjet grupeve të ndryshme kulturore të fushave të ndërlidhura;
- Karakteristika dalluese që janë të përbashkëta mes zonave të ndryshme gjeografike dhe kulturore, të ndërlidhura përmes lidhjeve historike;
- Dëshmi të lëvizshmërisë dhe të marrëdhënieve të krijuara ndërmjet popujve ose grupeve etnike të kulturave të ndryshme;
- Veçoritë specifike kulturore të rrënjësura në jetën tradicionale të komuniteteve të ndryshme;
- Elementet e trashëgimisë dhe praktikrat kulturore si ceremonitë, festivalet dhe kremtimet fetare që përfaqësojnë vlera të përbashkëta për komunitete të ndryshme brenda Shtegut;
- zonave specifike kulturore dhe historike që lidhen me rëndësinë (domethënie) dhe funksionalitetin e Shtegut.

A. Procesi i identifikimit

Në procesin e identifikimit të një “shtegu kulturor” do të jetë e nevojshme të merret parasysh funksionaliteti i tij në shërbim të një qëllimi konkret dhe të mirëpërcaktuar, vlerat materiale dhe jomateriale të trashëgimisë, të krijuara nga dinamika e tij si rezultat i ndikimeve kulturore reciproke, konfigurimi strukturor, konteksti i tij tërësor gjeografik dhe historik, mjedisi natyror dhe kulturor, qoftë ky i fundit urban apo rural, dhe vlerat e tij karakteristike

mjedisore, marrëdhëniet e tij me peizazhin, si dhe kohëzgjatjen dhe dimensionin e tij simbolik dhe shpirtëror. Të gjitha këto bashkë do të kontribuojnë në identifikimin dhe në kuptimin e rëndësisë (domethënies) së tij.

Aspektet jomateriale të “shtigjeve kulturore” janë thelbësore për të kuptuar rëndësinë dhe vlerat e tyre bashkëshoqëruese të trashëgimisë. Rrjedhimisht, aspektet materiale duhet të studiohen gjithmonë në lidhje me vlerat e tjera të një natyre jomateriale.

Për një vlerësim të krahasuar duhet të kemi parasysh kohëzgjatjen dhe rëndësinë historike të seksioneve të ndryshme të Shtegut në raport me tërësinë e tij.

Kur bëhet fjalë për një “shteg kulturor të gjallë” (ekzistues), duhet të ruhen marrëdhëniet dhe funksionet dinamike që lidhen me atë qëllim të posaçëm dhe të mirëpërcaktuar që e solli në jetë dhe që shërben për të përkufizuar dhe identifikuar këtë Shteg, edhe nëse me kalimin e kohës proceset historike kanë pësuar ndryshime që kanë pasuruar Shtegun me të tjera elemente. Këto elemente të reja duhen vlerësuar brenda kuadrin të marrëdhënies funksionale që kanë me “shtegun kulturor”. Mund të ndodhë që prona që kanë vlera trashëgimie të mos konsiderohen si komponentë të “shtegut kulturor”, sepse nuk bëjnë pjesë në të.

C. *Autenticiteti*

Çdo “shteg kulturor” duhet të përmbushë kriteret e autenticitetit, duke shprehur dukshëm e në mënyrë të besueshme vlerat e tij në aspektin e mjedisit natyror dhe kulturor, si dhe lidhur me elementet përcaktuese dhe tiparet e tij dalluese të natyrës materiale dhe jomateriale:

- Këto kritere duhet të zbatohen për çdo seksion në studim për të vlerësuar rëndësinë (domethënien) në lidhje me kuptimin e përgjithshëm të Shtegut përgjatë zhvillimit të tij historik, dhe për të verifikuar autenticitetin e paraqitjes strukturore përmes gjurmëve të rrugëve të tij.
- Autenticiteti duhet të jetë gjithashtu i dukshëm në kontekstin natyror dhe kulturor të secilit seksion të Shtegut që i nënshtrohet analizës dhe vlerësimit, si dhe në elementet e tjera të trashëgimisë materiale dhe jomateriale

të përfshira në funksionalitetin historik dhe mjedisin e tij rrethues.

- Edhe nëse në seksione të caktuara gjurmët materiale të një “shtegu kulturor” nuk ruhen qartë, ekzistenca e tyre në këto zona mund të tregohet përmes historiografisë, elementeve jomateriale dhe burimeve jomateriale të informacionit që vërtetojnë kuptimin e tyre real si pjesë përbërëse të atij Shtegu dhe që evidentojnë autenticitetin e tij.
- Qofshin tradicionale apo të zbatuara rishtazi, teknikat dhe metodologjitë e përdorura për mbrojtjen, konservimin dhe menaxhimin e “shtigjeve kulturore” duhet të respektojnë kriteret e autenticitetit.

D. *Integriteti*

Verifikimi i integritetit të një “shtegu kulturor” duhet domosdoshmërisht të bazohet në një grup mjaftueshmërisht përfaqësues të dëshmimeve dhe elementeve materiale dhe jomateriale që dëshmojnë për domethënien dhe vlerat e tij si një tërësi, dhe që sigurojnë përfaqësimin e plotë të tipareve dhe të rëndësisë së proceseve historike që kanë krijuar “shtegun kulturor”.

Duhet të ruhen dëshmi të marrëdhënieve historike dhe të funksioneve dinamike thelbësore të karakterit dallues të “shtegut kulturor”. Përveç kësaj, duhet vlerësuar nëse struktura e tij fizike dhe/ose tiparet e tij të rëndësishme janë në gjendje të mirë dhe nëse është vendosur nën kontroll ndikimi i proceseve të përkeqësimit, si dhe nëse Shtegu pasqyron apo jo ndonjë efekt anësor të mundshëm në lidhje me zhvillimin, braktisjen ose neglizhencën.

E. *Metodologjia*

Koncepti i “shtegut kulturor” ka nevojë për një metodologji specifike për punën kërkimore, vlerësimin, mbrojtjen, ruajtjen, konservimin, përdorimin dhe menaxhimin e tij. Duke pasur parasysh gjerësinë dhe vlerën e tij në tërësi, si dhe dimensionet territoriale, kjo metodologji kërkon ngritjen e një sistemi aktivitetesh të koordinuara dhe të menaxhuara në mënyrë të integruar.

Është thelbësore të fillohet me identifikimin si të shtegut në tërësi, ashtu edhe të seksioneve të tij individuale, së bashku me një inventar të pasurive

(pronave) që e përbëjnë atë dhe një analizë të gjendjes së konservimit të tyre, që do ta lehtësonte hartimin e një plani strategjik për ruajtjen e tij. Ky plan duhet të përfshijë domosdoshmërisht masa për ngritjen e ndërgjegjësimit mbi Shtegun dhe krijimin e interesit për të te subjektet publike dhe private. Ai gjithashtu kërkon formulimin e masave të koordinuara dhe instrumenteve ligjore specifike për mbrojtjen, përdorimin dhe menaxhimin e të gjitha elementeve të tij si pjesë domethënëse të vlerës dhe rëndësisë së Shtegut në tërësi.

1. PUNA KËRKIMORE

Studimi i “shtigjeve kulturore” mund të shtrihet në zona të ndryshme gjeografike, potencialisht të ndara me distanca të largëta nga njëra-tjetra. Prandaj është e këshillueshme që të krijohen disa ekipe kërkimore të vendosura në pikat kryesore karakteristike të Shtegut që po studiohet.

Metodologjia kërkimore, së bashku me adoptimin e praktikave dhe vendosjen e treguesve për identifikimin dhe vlerësimin e duhur të vlerave të trashëgimisë në seksione të ndryshme të një “shtegu kulturor”, nuk duhet ta anashkalojë kurrë kuptimin e Shtegut në tërësinë e tij, në mënyrë që të shmanget çdo humbje në kuptimin ose rëndësinë historike.

Ekipet kërkimore që punojnë në këtë kategori të trashëgimisë kulturore duhet të jenë të një natyre shumëdisiplinore dhe bashkëpunuese. Kriteret e përbashkëta të punës duhet të vendosen duke u bazuar në parimin e nisjes së punës me një hulumtim të pjesëve përbërëse, por pa e hequr vëmendjen nga projekti në tërësi. Në mënyrë të ngjashme, instrumentet e zakonshme metodologjike, që janë të standardizuara paraprakisht, duhet të përdoren për mbledhjen e të dhënave. Projekti duhet të përfshijë mekanizma koordinues që do të lehtësojnë komunikimin dhe bashkëpunimin ndërmjet hulumtuesve, në mënyrë që të bëjnë të mundur transmetimin e të dhënave për punën dhe arritjet e secilit ekip.

Hulumtuesit duhet të kenë parasysh se prania e llojeve të ndryshme të pasurive të trashëgimisë kulturore përgjatë një “shtegu kulturor” nuk nënkupton në vetvete se ato janë domosdoshmërisht komponentë përbërës të atij shtegu apo objekte të përshtatshme

studimi në lidhje me të. Elementet e vetme që duhen theksuar në hulumtimin shkencor të një “shtegu kulturor” janë ato që lidhen me qëllimin specifik të Shtegut dhe me çdo ndikim që rrjedh nga dinamika e tyre funksionale.

2. FINANCIMI

Nisur nga qëllimi i detyrave të përfshira në identifikimin dhe nxjerrjen në pah të vlerës së një shtegu të gjerë kulturor, financimi duhet të sigurohet në fazat që do të lejojnë përparimin e ekuilibruar dhe të koordinuar të projekteve kërkimore dhe të projekteve të ruajtjes, përdorimit dhe menaxhimit që lidhet me seksionet e ndryshme të tij. Këshillohet të krijohet një vlerësim i përbashkët i vlerave që duhen ruajtur, në mënyrë që të mundësohet vendosja e një rendi prioritesh për veprim dhe për zbatimin e strategjive përkatëse. Kjo kërkon që financimi të sigurohet përmes marrëveshjeve dypalëshë ose shumëpalëshë të bashkëpunimit, si dhe përmes krijimit të organeve të përkushtuara në mënyrë specifike ndaj punës kërkimore dhe nxjerrjes në pah të vlerës së Shtegut. Po kështu, trupat rajonale me juridiksion të plotë ose të pjesshëm mbi rrugën historike të një “shtegu kulturor” duhet të përcaktojnë se si të nxisin më së miri interesin e shteteve të përfshira dhe të sigurojnë bashkëpunimin e tyre. Sipas mundësive, është gjithashtu e rëndësishme të krijohen bashkëpunime tërheqëse për institucionet filantropike dhe donatorët privatë.

3. MBROJTJE - VLERËSIM - RUAJTJE/KONSERVIM

“Shtigjet kulturore” dhe mjedisi i tyre rrethues kanë nevojë për instrumente të reja në lidhje me shqyrtimin, mbrojtjen, konservimin dhe vlerësimin e tyre. Nuk mjafton të garantohet mbrojtja e elementeve të trashëgimisë së tyre në baza të pjesshme ose të rastësishme. Përgatitja e inventarizimit rigoroz të këtyre elementeve, si dhe një vlerësim i autenticitetit dhe integritetit të tyre, duhet të bëhet në mënyrë që të identifikohen ndikimet në vlerat e “shtegut kulturor”, dhe rrjedhimisht ndikimet në rëndësinë (domethënien) e tij. Është gjithashtu e nevojshme të kontrollohet ndikimi i proceseve të përkeqësimit dhe të zhvillohet një strategji për të parandaluar efektet negative të projekteve zhvillimore dhe të neglizhencës. E gjithë kjo kërkon ngritjen e një sistemi masash ligjore të koordinuara dhe instrumente të përshtatshme, që

garantojnë ruajtjen e Shtegut dhe theksimin e vlerës dhe rëndësisë së tij në mënyrë tërësore. Të kuptuarit e vlerave të trashëgimisë është thelbësore përpara çdo ndërhyrjeje në “shtigjet kulturore” që mund të ndikojë / ndryshojë rëndësinë e tyre.

4. PËRDORIMI I QËNDRUESHËM - MARRËDHËNIA ME AKTIVITETET TURISTIKE

Në lidhje me përdorimin e tij, një “shteg kulturor” mund të përdoret për të promovuar një aktivitet me interes social dhe ekonomik me rëndësi të jashtëzakonshme për zhvillimin e qëndrueshëm.

Duhet bërë kujdes i veçantë për të shmangur konfuzionin midis konceptit të itinerareve turistike – madje duke përfshirë ato me interes kulturor – dhe “shtigjeve kulturore”. Megjithatë, duhet pranuar gjithashtu se një “shteg kulturor” është një realitet që mund të ketë një rëndësi të madhe për kohezionin territorial dhe zhvillimin e qëndrueshëm. Nga ky këndvështrim, duhen bërë përpjekje për promovimin e njohurive mbi “shtigjet kulturore”, së bashku me përdorimin e duhur dhe të qëndrueshëm të tyre për qëllime turistike, gjithmonë duke marrë masat e duhura që synojnë eliminimin e rreziqeve. Për këtë qëllim, mbrojtja dhe promovimi i një “shtegu kulturor” duhet të integrojë në mënyrë harmonike një infrastrukturë shtesë – për aktivitetet turistike, rrugëkalimet, informacionin, interpretimin dhe prezantimin – me kushtin themelor që të mos rrezikojë kuptimin, autenticitetin dhe integritetin e vlerave historike të “shtegut kulturor”, të cilat janë elemente kyç për t'u përcjellë te vizitorët.

Vizitat turistike duhet të menaxhohen në baza racionale, në përputhje me studimet paraprake të ndikimit mjedisor dhe me planet për përdorimin e publikut dhe për pjesëmarrjen e komunitetit, si dhe me masat e kontrollit dhe monitorimit që synojnë të parandalojnë ndikimet negative të turizmit.

Në secilin rast, zhvillimi i një “shtegu kulturor” për qëllime turistike duhet t'i garantojë përparësi pjesëmarrjes së komunitetit vendas dhe kompanive turistike lokale dhe rajonale. Duhet bërë çdo përpjekje për të parandaluar krijimin e monopoleve nga kompani të mëdha ndërkombëtare apo nga kompani të fuqishme të vendeve më të zhvilluara, nëpër të cilat kalon rruga historike e “shtegut

kulturor”.

Duke ditur faktin se një “shteg kulturor” është një instrument bashkëpunimi dhe mirëkuptimi që ofron një lexim të tërësishëm të takimit të kulturave dhe të qytetërimit që e formoi atë Shteg, duhet të kemi parasysh gjithashtu se pavarësisht nga rëndësia relative e secilës pjesë të tij, promovimi i zhvillimeve pozitive në secilën prej tyre sjell rritje të interesit për Shtegun në tërësi dhe përfitime për pjesët e tjera.

5. MENAXHIMI

“Kuptimi i rëndësisë së shtigjeve kulturore” bëhet parimi bazë / themelor i lidhur me menaxhimin e tyre. Kjo nënkupton se duhet të kryhen në mënyrë të koordinuar dhe harmonike të gjitha aktivitetet që lidhen me punën kërkimore, vlerësimin dhe shpërndarjen e njohurive rreth tyre në shoqëri. Kjo kërkon gjithashtu një bashkërendim të ndërthurur që garanton kombinimin e politikave në lidhje me mbrojtjen, ruajtjen, konservimin organizimin territorial, zhvillimin e qëndrueshëm, përdorimin dhe turizmin. Prandaj, duhet të përgatiten projekte të përbashkëta që sigurojnë zhvillim të qëndrueshëm në shkallë kombëtare (në nivel krahinor, rajonal, vendor, etj.) dhe ndërkombëtare, si dhe krijimin e mjeteve të menaxhimit të projektuara për ta mbrojtur Shtegun nga fatkeqësitë natyrore dhe të gjitha llojet e rreziqeve që mund të ndikojnë në integritetin dhe autenticitetin e “shtegut kulturor”, dhe për rrjedhojë në rëndësinë (domethënien) e tij.

6. PJESËMARRJA PUBLIKE

Mbrojtja, konservimi/ruajtja, promovimi dhe menaxhimi i një “shtegu kulturor” kërkon nxitjen e ndërgjegjësimit publik dhe pjesëmarrjen e banorëve të zonave që e përdorin Shtegun.

BASHKËPUNIMI NDËRKOMBËTAR

Ka shembuj të mirënjohur të “shtigjeve kulturore” me rrugë historike që përfshijnë vende të ndryshme të botës. Për këtë arsye, bashkëpunimi ndërkombëtar është thelbësor për punën kërkimore, vlerësimin dhe ruajtjen e pasurive që përbëjnë “shtigjet kulturore” ndërkombëtare. Kur ekzistojnë “shtigje kulturore” që përfshijnë vende me nivel të ndryshëm zhvillimi, rekomandohet që vendet më të zhvilluara të ofrojnë mjete për bashkëpunimin ekonomik, teknik dhe logjistik si dhe ndihmë në shkëmbimin e informacionit, përvojës dhe hulumtuesve.

Është shumë e dëshirueshme që UNESCO-ja dhe organizata të tjera ndërkombëtare të krijojnë mekanizma bashkëpunimi (financiar, teknik dhe logjistik) për të ndihmuar në nxitjen dhe zbatimin e projekteve në lidhje me “shtigjet kulturore” që janë me interes për më shumë se një vend.

“Shtigjet kulturore” duhet të shihen si simbole të bashkimit mes popujve. Lidhjet historike të zhvilluara përgjatë “shtigjeve kulturore” mund të shërbejnë për të promovuar projekte të bazuara në bashkëpunimin e rinovuar midis popujve që kanë ndarë me njëri-tjetrin vlera dhe njohuri të caktuara në të kaluarën.

DOKUMENTIMI, PREZANTIMI, DHE INTERPRETIMI | KARTË

KARTA E ICOMOS-IT PËR INTERPRETIMIN DHE PREZANTIMIN E SITEVE TË TRASHËGIMISË KULTURORE

Përgatitur nën kujdesin e Komitetit Shkencor Ndërkombëtar të ICOMOS-it mbi Interpretimin dhe Prezantimin e Siteve të Trashëgimisë Kulturore. Ratifikuar nga Asambleja e 16-të e Përgjithshme e ICOMOS-it, Québec (Kanada), më 4 tetor 2008.

ICOMOS

Përkthyer nga: Lorenc Bejko.
Redaktuar nga: Boiken Abazi.

Versioni origjinal ©ICOMOS. Ky përkthim nuk është përkthim zyrtar ICOMOS-it. Ky përkthim në gjuhën shqipe botohet me lejen e ICOMOS-it, por nën përgjegjësinë e vetme të përkthyesit/botuesit.

PARATHËNIE

Që nga themelimi i tij në vitin 1965 si një organizatë mbarëbotërore e profesionistëve të trashëgimisë të përkushtuar në studimin, dokumentimin dhe mbrojtjen e siteve të trashëgimisë kulturore, ICOMOS-i është përpjekur të promovojë etikën e konservimit në të gjitha aktivitetet e tij dhe të ndihmojë rritjen e vlerësimit të publikut për trashëgiminë materiale të njerëzimit në të gjitha format dhe larminë e saj.

Siç është shënuar në Kartën e Venecias (1964) "Është e rëndësishme që parimet udhëheqëse për konservimin dhe restaurimin e monumenteve të përcaktohen bashkërisht dhe të formulohen në plan ndërkombëtar, gjithë duke i lënë çdo vendi përkujdesjen për të siguruar zbatimin në kuadrin e kulturës dhe traditave të tij." Kartat e mëvonshme të ICOMOS-it e kanë marrë përsipër këtë mision, duke përcaktuar udhëzime profesionale për sfida specifike të konservimit dhe duke inkurajuar një komunikim efektiv për rëndësinë e konservimit të trashëgimisë në çdo rajon të botës.

Këto karta të mëparshme të ICOMOS-it theksojnë rëndësinë e komunikimit publik si pjesë thelbësore e procesit më të gjerë të konservimit (duke e përshkruar në mënyra të ndryshme si "informim", "popullarizim", "prezantim" dhe "interpretim"). Ato në mënyrë të tërthortë pranojnë se çdo akt i konservimit të trashëgimisë - brenda të gjitha traditave kulturore botërore - është për nga natyra e tij një akt komunikimi.

Nga gama e gjerë e mbetjeve të materialeve të mbijetuara dhe vlerave jomateriale të komuniteteve dhe qytetërimeve të kaluara, përzgjedhja e asaj që do ruhet, si do ruhet dhe si do t'i prezantohen publikut përbëjnë të gjitha elemente të interpretimit të siteve. Ato përfaqësojnë vizionin e çdo brezi për atë që është domethënëse dhe e rëndësishme, si dhe pse mbetjet materiale të së kaluarës duhet t'u barten brezave të ardhshëm.

Nevoja për një arsyetim të qartë, një terminologji të standardizuar dhe parime profesionale të pranura për Interpretimin dhe Prezantimin është evidente. Vitet e fundit, zgjerimi dramatik i veprimtarive interpretuese në shumë site të trashëgimisë kulturore dhe shfaqja e teknikave të rafinuara interpretuese si dhe e strategjive të

reja ekonomike për marketimin dhe menaxhimin e siteve të trashëgimisë kulturore kanë krijuar kompleksitete të reja dhe kanë ngritur pyetje themelore që janë me vlerë qendrore si për konservimin, ashtu edhe për qasjen publike ndaj siteve të trashëgimisë kulturore në të gjithë botën:

- Cilat janë qëllimet e pranura dhe të pranueshme të Interpretimit dhe Prezantimit të siteve të trashëgimisë kulturore?
- Cilat parime duhet të ndihmojnë në përcaktimin se cilat janë teknikat, mjetet dhe metodat më të përshtatshme për kontekste të caktuara të trashëgimisë kulturore?
- Çfarë konsideratash të përgjithshme etike dhe profesionale duhet të ndihmojnë në formësimin e Interpretimit dhe Prezantimit nën dritën e shumëllojshmërisë së formave dhe teknikave të tyre specifike?

Prandaj, qëllimi i kësaj Karte është të përcaktojë parimet bazë të Interpretimit dhe Prezantimit si komponentë thelbësorë të përpjekjeve për konservimin e trashëgimisë dhe si mjet për të rritur vlerësimin dhe kuptimin nga publiku të siteve të trashëgimisë kulturore¹.

PËRKUFIZIMET

Për qëllimet e kësaj Karte,

Interpretimi i referohet gamës së plotë të aktiviteteve të mundshme që synojnë rritjen e ndërgjegjësimit publik dhe përmirësimin e të kuptuarit të siteve të trashëgimisë kulturore. Këto mund të përfshijnë botime të shtypura dhe elektronike, leksione publike, instalime brenda sitit ose ato të lidhura drejtpërdrejt me sitin, por jashtë tij, programe arsimore, aktivitete me komunitetin si dhe hulumtime, trajnime dhe vlerësime të vazhdueshme të vetë procesit të interpretimit.

Prezantimi më konkretisht i referohet komunikimit të planifikuar me kujdes të përmbajtjes interpretuese përmes harmonizimit të informacionit interpretues, qasjes fizike dhe infrastrukturës interpretuese në një sit të trashëgimisë kulturore. Ai mund të transmetohet përmes një larmie teknikash, duke përfshirë (por

¹ Megjithëse parimet dhe objektivat e kësaj Karte mund të aplikohen edhe për rastet jashtë siteve, vëmendja e saj kryesore përqendrohet te interpretimi dhe prezantimi në sitet e trashëgimisë kulturore, ose pranë tyre.

jo domosdoshmërisht) elemente të tilla si panele informuese, ekspozime të tipit muzeal, ture itinerarësh të formalizuar, leksione dhe ture me guidë, si dhe aplikacione multimediale dhe faqe interneti.

Infrastruktura interpretuese i referohet instalimeve fizike, objekteve dhe zonave në një sit të trashëgimisë kulturore, ose të lidhura me të, që mund të përdoren posaçërisht për qëllimet e interpretimit dhe prezantimit, duke përfshirë ato interpretime mbështetëse të ofruara nëpërmjet teknologjive të reja apo ekzistuese.

Interpretuesit e siteve janë punonjësit ose vullnetarët e një siti të trashëgimisë kulturore të cilët janë të angazhuar në afatgjatë, ose përkohësisht, në komunikimin publik të informacionit në lidhje me vlerat dhe domethënien e sitit.

Siti i Trashëgimisë Kulturore është vendi, lokaliteti, peizazhi natyror, zona e vendbanimit, kompleksi arkitektonik, siti arkeologjik, ose një strukturë e ruajtur që njihet dhe shpesh mbrohet ligjërisht si një vend me domethënie historike dhe kulturore.

OBJEKTIVAT

Duke pranuar se Interpretimi dhe Prezantimi janë pjesë e procesit të përgjithshëm të konservimit dhe menaxhimit të trashëgimisë kulturore, kjo Kartë synon të identifikojë shtatë parime themelore, mbi të cilat duhet të bazohen Interpretimi dhe Prezantimi – në çfarëdo forme apo mediumi që konsiderohet i përshtatshëm në rrethana specifike.

Parimi 1: Qasja dhe kuptimi.

Parimi 2: Burimet e informacionit.

Parimi 3: Vëmendja ndaj mjedisit rrethues dhe kontekstit.

Parimi 4: Ruajtja e autenticitetit.

Parimi 5: Planifikimi për qëndrueshmëri.

Parimi 6: Shqetësimi për gjithëpërfshirjen.

Parimi 7: Rëndësia e punës kërkimore, trajnimit dhe vlerësimit.

Në vijim të këtyre shtatë parimeve, objektivat e kësaj Karte duhet të:

1. **Lehtësojnë të kuptuarit dhe vlerësimin** e siteve të trashëgimisë kulturore, dhe duhet të nxisin ndërjegjësimin dhe angazhimin e publikut mbi nevojën për mbrojtjen dhe konservimin e tyre.
2. **Komunikojnë kuptimin** e siteve të trashëgimisë

kulturore për një sërë audiencash nëpërmjet dokumentimit dhe identifikimit të kujdesshëm të domethënies, përmes metodave shkencore dhe kërkimore të pranuar, si dhe nga traditat “e gjalla” (ekzistuese) kulturore.

3. **Ruajnë vlerat materiale (të prekshme) dhe jomateriale (të paprekshme)** të siteve të trashëgimisë kulturore në mjediset e tyre natyrore dhe kulturore si dhe në kontekstet e tyre shoqërore.
4. **Respektojnë autenticitetin** e siteve të trashëgimisë kulturore, duke komunikuar domethënien e strukturës së tyre historike dhe të vlerave kulturore, dhe duke i mbrojtur ato nga ndikimi negativ ndërhyrës i infrastrukturës interpretuese, nga trysnia që ushtrohet prej vizitorëve, ose nga interpretimi i pasaktë apo i papërshtatshëm.
5. **Kontribuojnë në konservimin e qëndrueshëm** të siteve të trashëgimisë kulturore nëpërmjet promovimit të të kuptuarit publik dhe të pjesëmarrjes në përpjekjet e vazhdueshme konservuese, duke siguruar mirëmbajtje afatgjatë të infrastrukturës interpretuese dhe rishikim të rregullt të përmbajtjes interpretuese.
6. **Inkurajojnë gjithëpërfshirjen** në interpretimin e siteve të trashëgimisë kulturore, duke lehtësuar përfshirjen e palëve të interesit dhe komuniteteve të lidhura me zhvillimin dhe zbatimin e programeve të interpretimit.
7. **Formulojnë udhëzime teknike dhe profesionale** për interpretimin dhe prezantimin e trashëgimisë, duke përfshirë teknologji, punë kërkimore dhe trajnime. Udhëzime të tilla duhet të jenë të përshtatshme dhe të qëndrueshme në kontekstet e tyre shoqërore.

PARIMET

Parimi 1: Qasja dhe kuptimi

Programet e interpretimit dhe prezantimit duhet lehtësojnë qasjen fizike dhe intelektuale të publikut në sitet e trashëgimisë kulturore.

1. Interpretimi dhe prezantimi efektiv duhet të pasurojnë përvojën personale, të shtojnë respektin dhe kuptimin nga ana e publikut, dhe të komunikojnë rëndësinë e konservimit të siteve të trashëgimisë kulturore.

2. Interpretimi dhe prezantimi duhet të inkurajojnë individët dhe komunitetet të reflektojnë mbi perceptimet e tyre për sitin dhe t'i ndihmojnë ata në krijimin e një lidhje kuptimplotë me të. Qëllimi duhet të jetë stimulimi i mëtejshëm i interesit, nxënies, përvojës dhe eksplorimit.
3. Programet e interpretimit dhe prezantimit duhet të identifikojnë dhe vlerësojnë audiencën e tyre demografikisht dhe kulturalisht. Duhet bërë të gjitha përpjekjet për të komunikuar vlerat dhe domethënien e sitit tek audiencia të ndryshme.
4. Në krijimin e infrastrukturës interpretuese duhet marrë parasysh larmia e gjuhëve të vizitorëve dhe e komuniteteve të lidhura me një sit të trashëgimisë.
5. Aktivitetet e interpretimit dhe prezantimit duhet gjithashtu të jenë fizikisht të qasshme për një publik të larmishëm.
6. Interpretimi dhe prezantimi duhet të ofrohen jashtë sitit në rastet kur qasja fizike në një sit të trashëgimisë kulturore është e kufizuar për shkak të shqetësimeve që lidhen me konservimin, ndjeshmërinë kulturore, ripërdorimin e përshtatur apo për arsye sigurie.

Parimi 2: Burimet e informacionit

Interpretimi dhe prezantimi duhet të bazohen në dëshmi të përftuara nëpërmjet metodave shkencore dhe kërkimore të pranuar, sikurse edhe nga traditat "e gjalla" (ekzistuese) kulturore.

1. Interpretimi duhet të tregojë gamën e gjerë të informacioneve gojore dhe të shkruara, mbetjet materiale, traditat dhe kuptimet që i atribuohen një siti. Burimet e këtij informacioni duhet të dokumentohen, arkivohen dhe të vendosen në dispozicion për publikun.
2. Interpretimi duhet të bazohet mbi një studim të mirë hulumtues dhe shumëdisiplinor të sitit dhe rrethinave të tij. Interpretimi duhet të pranojë gjithashtu se interpretimet e vlefshme kanë nevojë të përfshijnë reflektime mbi hipoteza alternative historike, traditat dhe historitë lokale.
3. Në sitet e trashëgimisë kulturore ku tregimet tradicionale ose kujtimet e pjesëmarrësve historikë ofrojnë burime të rëndësishme informacioni për domethënien e sitit, programet interpretuese duhet t'i përfshijnë këto dëshmi gojore – ose në mënyrë

indirekte, nëpërmjet elementeve të infrastrukturës interpretuese; ose drejtpërdrejt, nëpërmjet pjesëmarrjes aktive të anëtarëve të komuniteteve përkatëse si interpretues të sitit.

4. Rindërtimet vizuale (pamore), qofshin nga artistë, arkitektë, ose modelues kompjuterikë, duhet të bazohen në analiza të detajuara dhe sistematike të të dhënave mjedisore, arkeologjike, arkitekturore dhe historike, duke përfshirë analizat e burimeve të shkruara, gojore, ikonografike, si dhe fotografitë. Burimet e informacionit mbi të cilat bazohen krijime të tilla vizuale duhet të dokumentohen në mënyrë të qartë, dhe aty ku është e mundur duhet të paraqiten rindërtime alternative bazuar në të njëjtat të dhëna për të bërë krahasimin.
5. Programet dhe aktivitetet e interpretimit dhe prezantimit duhet gjithashtu të dokumentohen dhe arkivohen për referencë dhe reflektim në të ardhmen.

Parimi 3: Konteksti dhe mjedisi rrethues

Interpretimi dhe prezantimi i siteve të trashëgimisë kulturore duhet të lidhen me kontekstet dhe mjediset e tyre më të gjera sociale, kulturore, historike dhe natyrore.

1. Interpretimi duhet të hulumtojë domethënien e një siti në kontekstet e tij të shumanshme historike, politike, shpirtërore dhe artistike. Ai duhet të marrë parasysh të gjitha aspektet e domethënies dhe vlerave kulturore, sociale dhe mjedisore të sitit.
2. Interpretimi publik i një siti të trashëgimisë kulturore duhet të dallojë qartë dhe të datojë fazat e njëpasnjëshme dhe ndikimet në evoluimin e tij. Duhet respektuar kontributet e të gjitha periudhave në domethënien e një siti.
3. Interpretimi gjithashtu duhet të marrë parasysh të gjitha grupet që kanë kontribuar në domethënien historike dhe kulturore të sitit.
4. Peizazhi përreth, mjedisi natyror, dhe vendndodhja gjeografike janë pjesë përbërëse e domethënies historike dhe kulturore të një siti, dhe, si të tilla, duhen marrë parasysh në interpretimin e tij.
5. Në interpretimin e sitit duhen marrë parasysh elementet jomateriale të trashëgimisë së tij, si p.sh. traditat kulturore dhe shpirtërore, tregimet, muzika, vallet, teatri, letërsia, artet pamore, zakonet lokale

dhe trashëgimia në gatime.

6. Në formulimin e programeve interpretuese duhet të merren parasysh rëndësia ndërkulturore e siteve të trashëgimisë, si dhe gama e gjerë e këndvështrimeve rreth tyre të bazuara mbi kërkime shkencore, të dhënat nga lashtësia dhe traditat “e gjalla” (ekzistuese).

Parimi 4: Autenticiteti

Interpretimi dhe prezantimi i siteve të trashëgimisë kulturore duhet të respektojnë parimet bazë të autenticitetit në frymën e Dokumentit të Narës (1994).

1. Autenticiteti është një shqetësim që lidhet me komunitetin njerëzor dhe me mbetjet materiale. Konceptimi i një programi interpretues të trashëgimisë duhet të respektojë funksionet tradicionale shoqërore të sitit si dhe praktikat kulturore dhe dinjitetin e banorëve vendas dhe komuniteteve të lidhura me të.
2. Interpretimi dhe prezantimi duhet të kontribuojnë në ruajtjen e autenticitetit të një siti të trashëgimisë kulturore duke komunikuar rëndësinë e tij, pa ndikuar negativisht në vlerat e tij kulturore dhe pa ndryshuar në mënyrë të pakthyeshme strukturën e tij.
3. Të gjitha infrastrukturat e dukshme interpretuese (siç janë kioskat, shtigjet e ecjes dhe panelet shpjeguese) duhet të jenë të ndjeshme ndaj karakterit, mjedisit rrethues dhe domethënies kulturore dhe natyrore të sitit, duke mbetur lehtësisht të identifikueshme.
4. Koncertet, shfaqjet teatrale dhe programe të tjera interpretuese në sit duhet të planifikohen me kujdes, në mënyrë që të mbrojnë domethënien dhe mjedisin rrethues të sitit, si dhe për të minimizuar shqetësimin e banorëve vendas.

Parimi 5: Qëndrueshmëria

Plani i interpretimit për një sit të trashëgimisë kulturore duhet të jetë i ndjeshëm ndaj mjedisit të tij natyror dhe kulturor, duke patur si qëllime kryesore qëndrueshmërinë sociale, financiare dhe mjedisore.

1. Zhvillimi dhe zbatimi i programeve të interpretimit dhe prezantimit duhet të jetë pjesë përbërëse e planifikimit të përgjithshëm, buxhetimit dhe procesit të menaxhimit të siteve të trashëgimisë kulturore.

2. Në studimet e vlerësimit të ndikimit mbi trashëgiminë duhet të merren krejtësisht parasysh efektet e mundshme nga infrastruktura interpretuese dhe nga numri e vizitorëve mbi vlerën kulturore, karakteristikat fizike, integritetin dhe mjedisin natyror të sitit.
3. Interpretimi dhe prezantimi duhet t'i shërbejnë një numri të madh objektivash konservuese, edukuese dhe kulturore. Suksesi i një programi interpretimi nuk duhet të vlerësohet vetëm mbi bazën e shifrave të numrit të vizitorëve ose të të ardhurave.
4. Interpretimi dhe prezantimi duhet të jenë pjesë përbërëse e procesit të konservimit, duke rritur ndërgjegjësimin e publikut për problemet specifike të konservimit që hasen në një sit dhe duke shpjeguar përpjekjet që bëhen për të mbrojtur integritetin fizik dhe autenticitetin e sitit.
5. Çdo element teknik ose teknologjik që përzgjidhet për t'u bërë pjesë e përhershme e infrastrukturës interpretuese të një siti duhet të projektohet dhe ndërtohet në një mënyrë që siguron mirëmbajtje të rregullt dhe efektive.
6. Programet interpretuese duhet të synojnë të ofrojnë përfitime të barabarta dhe të qëndrueshme ekonomike, sociale dhe kulturore për të gjitha palët e interesit nëpërmjet mundësive për edukim, trajnim dhe punësim në programet e interpretimit të sitit.

Parimi 6: Gjithëpërfshirja

Interpretimi dhe prezantimi i siteve të trashëgimisë kulturore duhet të jenë rezultat i një bashkëpunimi kuptimplotë ndërmjet profesionistëve të trashëgimisë, komuniteteve vendase dhe atyre që lidhen me sitin, si dhe palët e tjera të interesit.

1. Në formulimin e programeve të interpretimit dhe prezantimit të sitit duhet të integrohet ekspertiza shumëdisiplinore e studiuesve, anëtarëve të komunitetit, ekspertëve të konservimit, autoriteteve qeverisëse, administratorëve dhe interpretuesve të sitit, operatorëve turistikë dhe profesionistëve të tjerë.
2. Të drejtat zakonore, përgjegjësitë dhe interesat e pronarëve, vendasve dhe komuniteteve që kanë lidhje me sitin duhet të identifikohen dhe respektohen qysh në planifikimin e programeve të interpretimit dhe prezantimit të sitit.

3. Planet për zgjerimin apo rishikimin e programeve të interpretimit dhe prezantimit duhet të jenë të hapura për komente dhe përfshirje publike. Është e drejta dhe përgjegjësia e të gjithëve për t'i bërë të njohura opinionet dhe këndvështrimet e tyre.
4. Meqenëse çështjet e pronësisë intelektuale dhe e të drejtave zakonore kulturore janë veçanërisht të rëndësishme për procesin e interpretimit dhe pasqyrimin e tij përmes medimeve të ndryshme të komunikimit (si prezantimet multimediale në sit, media digjitale dhe materiale të shtypura), pronësia ligjore dhe e drejta e përdorimit të imazheve, teksteve dhe materialeve të tjera interpretuese duhen diskutuar, sqaruar dhe duhet rënë dakord mbi to qysh në procesin e planifikimit.

Parimi 7: Puna kërkimore, trajnimi dhe vlerësimi

Puna kërkimore, trajnimi dhe vlerësimi i vazhdueshëm janë komponentë thelbësorë të interpretimit të një siti të trashëgimisë kulturore.

1. Interpretimi i një siti të trashëgimisë kulturore nuk duhet të konsiderohet i përfunduar me kompletimin e një infrastrukture specifike interpretuese. Për thellimin e kuptimit dhe vlerësimit të mëtejshëm të sitit mbetet e rëndësishme puna kërkimore dhe konsultimi i vazhdueshëm. Rishikimi i rregullt duhet të jetë një element i pandashëm i çdo programi që interpreton trashëgiminë.
2. Programi dhe infrastruktura interpretuese duhet të projektohen dhe ndërtohen në një mënyrë të tillë që mundëson rishikimin dhe/ose zgjerimin e vazhdueshëm të përmbajtjes.
3. Programet e interpretimit dhe prezantimit dhe ndikimi i tyre fizik mbi sitin duhet të monitorohen dhe vlerësohen vazhdimisht, si dhe duhen bërë ndryshime periodike në bazë të analizave shkencore dhe akademike, si dhe bazuar mbi komentet nga publiku. Vizitorët dhe anëtarët e komuniteteve të lidhura me sitin, si dhe profesionistët e trashëgimisë duhet të përfshihen në këtë proces vlerësimi.
4. Çdo program interpretimi duhet të konsiderohet si një burim edukimi për njerëzit e të gjitha moshave. Projektimi duhet të marrë parasysh mundësinë e përdorimit të tij në kurrikulat shkollore, në programet informale, në të mësuarit e vazhdueshëm përgjatë jetës, në mediat e komunikimit dhe informimit, në aktivitetet e veçanta, si dhe në ngjarjet dhe angazhimin sezonal të vullnetarëve.
5. Një objektiv vendimtar mbetet trajnimi i profesionistëve të kualifikuar në fusha të specializuara të interpretimit dhe prezantimit të trashëgimisë, si në krijimin e përmbajtjes, në administrimin dhe teknologjinë, si dhe në guida dhe në arsim. Përveç kësaj, programet bazë akademike për konservimin duhet të përfshijnë një komponent për interpretimin dhe prezantimin në kurset e tyre të studimit.
6. Kurse dhe programe trajnimi për zhvillimet më të fundit dhe risitë në këtë fushë duhen zhvilluar në sit me qëllim përditësimin dhe informimin e punonjësve të trashëgimisë dhe interpretimit të të gjitha niveleve, si dhe për komunitetet vendase dhe ato që janë të lidhura me sitin.
7. Bashkëpunimi ndërkombëtar dhe këmbimi i përvojës janë thelbësore për zhvillimin dhe ruajtjen e standardeve në metodat dhe teknologjitë e interpretimit. Për këtë qëllim, duhet të inkurajohen konferenca ndërkombëtare, seminare dhe shkëmbimet e punonjësve profesionalë, si dhe takimet kombëtare dhe rajonale. Këto do të ofrojnë një mundësi për ndarjen e rregullt të informacionit mbi larinë e përfaqësive dhe përvojave interpretuese në rajone dhe kontekste kulturore të ndryshme.

DOKUMENTIMI, PREZANTIMI, DHE INTERPRETIMI | REZOLUTË

PARIMET E REGJISTRIMIT TË MONUMENTEVE, ANSAMBLEVE TË NDËRTESAVE DHE SITEVE

Ratifikuar nga Asambleja e 11-të e Përgjithshme e ICOMOS-it në Sofje, tetor 1996.

ICOMOS

Përkthyer nga: Joli Mitrojorgji.
Redaktuar nga: Boiken Abazi.

Versioni origjinal ©ICOMOS. Ky përkthim nuk është përkthim zyrtar ICOMOS-it. Ky përkthim në gjuhën shqipe botohet me lejen e ICOMOS-it, por nën përgjegjësinë e vetme të përkthyesit/botuesit.

Meqë trashëgimia kulturore është një shprehje unike e arritjeve njerëzore, dhe

Meqë kjo trashëgimi kulturore është vazhdimisht në rrezik; dhe

Meqë regjistrimi është një prej mënyrave kryesore të disponueshme për t'i dhënë domethënie, kuptim, përkufizim dhe njohje vlerave të trashëgimisë kulturore; dhe

Meqë përgjegjësia për konservimin dhe mirëmbajtjen e trashëgimisë kulturore i takon jo vetëm pronarëve, por edhe publikut, si dhe specialistëve konservues dhe profesionistëve, menaxherëve, politikanëve dhe administratorëve që punojnë në të gjithë nivelet e qeverisjes; dhe

Meqë Neni 16 i Kartës së Venecias përcakton se regjistrimi i natyrës së trashëgimisë kulturore është diçka thelbësore që duhet kryer nga organizatat dhe individët përgjegjës.

Për pasojë, qëllimi i këtij dokumenti është përcaktimi i arsyeve kryesore, përgjegjësi, masave planifikuese, përmbajtjes, menaxhimit dhe shpërndarjes së vlerësimeve në lidhje me regjistrimin e trashëgimisë kulturore.

PËRKUFIZIMI I FJALËVË

TË PËRDORURA NË KËTË DOKUMENT:

Trashëgimia kulturore i referohet monumenteve, ansambleve (grupeve) të ndërtesave dhe siteve me vlera, që përbëjnë mjedisin e ndërtuar apo atë historik.

Regjistrimi është pjesë thelbësore e procesit të konservimit dhe realizohet duke nxjerr informacion në kohë të ndryshme mbi përshkrimin e konfigurimit fizik, gjendjes dhe përdorimit të monumentit, ansambllit të ndërtesave dhe siteve.

Të dhënat e monumenteve, ansambleve të ndërtesave dhe siteve mund të përfshijnë dëshmi materiale ose jomateriale, dhe përbëjnë një pjesë të dokumentimit që mund të kontribuojë në kuptimin e trashëgimisë dhe vlerave që lidhen me të.

ARSYET E REGJISTRIMIT

1. Regjistrimi i trashëgimisë kulturore është element i domosdoshëm:
 - a) Për të fituar njohuri që kanë si qëllim përparimin e kuptimit mbi trashëgiminë kulturore, vlerat dhe evoluimin e saj;

- b) Për të shtuar interesin dhe përfshirjen e njerëzve në konservimin e trashëgimisë përmes shpërndarjes së informacionit të regjistruar;
 - c) Për të lejuar menaxhimin a bazuar mbi mirinformimin, kontrollin e punimeve në ndërtim dhe çdo ndryshim tjetër të trashëgimisë kulturore;
 - d) Për të siguruar që mirëmbajtja dhe konservimi i trashëgimisë të kryhet me një ndjeshmëri ndaj formës së saj fizike, materialeve të saj, strukturës dhe domethënies së saj historike e kulturore.
2. Regjistrimi duhet kryer deri në një nivel të përshtatshëm hollësish, me qëllim që:
 - a) Të sigurojë informacion për procesin e identifikimit, kuptimit, interpretimit dhe prezantimit të trashëgimisë, si dhe të nxisë përfshirjen e publikut;
 - b) Të sigurojë të dhëna të përhershme të çdo monumenti, ansambli ndërtesash dhe siti që mund të shkatërrohet apo të tjetërsohet në çfarëdo mënyre, ose që është i rrezikuara nga forcat e natyrës apo prej aktivitetit njerëzor;
 - c) Të sigurojë informacion për administratorët dhe planifikuesit në nivel kombëtar, rajonal dhe vendor (lokal) që të mund të hartojnë planifikime të arsyeshme, si dhe politika dhe vendime mbi kontrollin e zhvillimit;
 - d) Të sigurojë informacion mbi të cilin do mund të evidentohet përdorimi i përshtatshëm dhe i qëndrueshëm, si dhe kërkimi shkencor efektiv, ose planifikimi për menaxhimin, programet e mirëmbajtjes dhe punimet e ndërtimit.
3. Regjistrimi i trashëgimisë kulturore duhet konsideruar si prioritet dhe duhet ndërmarrë veçanërisht:
 - a) Kur përpilohet një inventar kombëtar, rajonal apo vendor (lokal);
 - b) Si një pjesë e integruar plotësisht në aktivitetet hulumtuese dhe konservuese;
 - c) Para, gjatë dhe pas ndërhyrjeve riparuese, tjetërsuese, apo ndërhyrjeve të tjera, dhe kur zbulohen dëshmi historike gjatë zbatimit të këtyre punimeve;
 - d) Kur vlerësohet zhvendosja ose shembja e plotë apo e pjesshme, shkatërrimi, braktisja, ose kur trashëgimia është në rrezik nga forcat e jashtme nën ndikimin njerëzor apo natyror;
 - e) Gjatë ose pas çrregullirave aksidentale apo të

paparashikuara të cilat dëmtojnë trashëgiminë kulturore;

- f) Kur ndodhin ndryshime në funksion ose në përgjegjësitë e menaxhimit e të kontrollit.

PËRGJEGJËSIA PËR REGJISTRIMIN

1. Përkushtimi në nivel kombëtar për konservimin e trashëgimisë kërkon një angazhim të njëjtë edhe për procesin e regjistrimit.
2. Kompleksiteti i proceseve të regjistrimit dhe interpretimit krijon nevojën për caktimin e individëve me aftësi, njohuri dhe vetëdije për detyrat e kësaj pune. Për realizimin e këtij qëllimi mund të jetë e nevojshme të nisen programe formimi profesional.
3. Zakonisht procesi i regjistrimit mund të përfshijë persona të specializuar që punojnë në bashkëpunim, si specialistë të regjistrimit dhe sondimit të trashëgimisë, konservues, arkitektë, inxhinierë, kërkues shkencorë, historianë të arkitekturës, arkeologë që hulumtojnë mbi dhe nën tokë, si dhe këshilltarë të tjerë të specializuar.
4. Të gjithë menaxherët e trashëgimisë kulturore janë përgjegjës për sigurimin e një regjistrimi të përshtatshëm dhe cilësor, si dhe për përditësimin e të dhënave.

PLANIFIKIMI PËR REGJISTRIMIN

1. Para përgatitjes së të dhënave të reja, burimet ekzistuese të informacionit duhet të hulumtohen dhe ekzaminohen mbi përshtatshmërinë e tyre.
 - Lloji i të dhënave që përmbajnë informacione të tilla duhet të nxirret nëpërmjet sondazheve (rilevimeve), vizatimeve, fotografive, përshkrimeve dhe dëshmime të publikuara apo të pablikuara, si dhe në dokumente që lidhen me origjinën dhe historinë e ndërtesës, ansamblin e ndërtesave apo sitin. Është e rëndësishme të hulumtohen të dhëna të vjetra dhe të reja;
 - Të dhënat ekzistuese duhet të kërkohen në vende si arkivat publike kombëtare apo vendore, në arkivat profesionale, institucionale apo private, në koleksione ose inventarë, në librari apo muzeume;
 - Të dhënat duhet të kërkohen nëpërmjet konsultimeve me individë dhe organizata që kanë zotëruar, shfrytëzuar, regjistruar, ndërtuar, konservuar apo që kanë studiuar dhe kanë njohuri për ndërtesën, ansamblin e ndërtesave apo sitin.

2. Si rrjedhojë e analizës së mësipërme, përcaktimi i qëllimit, nivelit dhe metodave të duhura të regjistrimit kërkon që:

- Metodatat e regjistrimit dhe lloji i dokumentacionit të prodhuar duhet të jenë të përshtatshme me natyrën e trashëgimisë, qëllimet e të dhënave, kontekstin kulturor dhe financimin ose burimet e tjera në dispozicion. Kufizimet në këto burime mund të bëjnë që të lind nevoja që regjistrimi të kryhet i ndarë në faza. Metoda të tilla mund të përfshijnë përshkrime dhe analiza të shkruara, fotografi (nga ajri ose nga toka), fotografi të korrigjuara, fotogrametri, sondazhe (rilevime) gjeofizike, harta, planimetri me matje, vizatime dhe skica, riprodhime ose teknologji të tjera tradicionale dhe moderne;
- Sa herë që të jetë e mundur, metodologjitë e regjistrimit duhet të përdorin teknika që nuk e cenojnë dhe dëmtojnë objektin që regjistrohet;
- Arsyeja për qëllimin e synuar dhe metoda e regjistrimit duhet të shprehet qartë;
- Materialet e përdorura në përpilimin e regjistrimit përfundimtar duhet të jenë të qëndrueshme në aspektin arkivor.

PËRMBAJTJA E TË DHËNAVE

1. Çdo e dhënë duhet të identifikohet nga:
 - A Emri i ndërtesës, ansamblit (grupit) të ndërtesave, ose;
 - B Një numër unik reference;
 - C Data e përpilimit të të dhënave;
 - D Emri i organizatës që ka kryer regjistrimin;
 - E Kryqëzimi i të dhënave me referenca dhe raporte në lidhje me ndërtesa të ngjashme, si dhe me të dhëna fotografike, grafike, tekstesh ose dokumentesh bibliografikë, të dhëna arkeologjike dhe mjedisore.
2. Vendndodhja dhe shtrirja e monumentit, ansamblit të ndërtesave ose sitit duhet të shënohet me saktësi. Kjo mund të realizohet përmes përshkrimeve, hartave, planimetrive ose fotografive ajrore. Nganjëherë, të vetmet metoda të disponueshme në zonat rurale mund të jenë referencat në hartë ose evidentimi i një trekëndëshi përmes pikave tashmë të njohura në hartë. Në zonat urbane mund të jetë e mjaftueshme një adresë ose referencë rruge.

3. Të dhënat e reja duhet të shënojnë burimet e të gjithë informacionit që nuk është nxjerr drejtpërdrejt nga monumenti, ansambli i ndërtesave ose vetë siti.
4. Të dhënat duhet të përfshijnë pjesërisht ose plotësisht të gjithë informacionin e mëposhtëm:
 - a) Llojin, formën dhe dimensionet e ndërtesës, monumentit ose sitit;
 - b) Karakteristikat e brendshme dhe të jashtme në mënyrë të përshtatshme të monumentit, ansamblit (grupit) të ndërtesave ose sitit;
 - c) Natyrën dhe cilësinë, si dhe domethënien kulturore, artistike dhe shkencore të trashëgimisë dhe përbërësve të saj. Po ashtu, edhe domethënien kulturore, artistike dhe shkencore të:
 - materialeve, pjesëve përbërëse dhe konstruksionit, dekorit, stolive ose mbishkrimeve;
 - shërbimeve, armaturës dhe makinerive;
 - strukturate ndihmëse, kopshteve, peizazhit dhe veçorive kulturore, topografike dhe natyrore të sitit;
 - d) Teknologjitë tradicionale dhe moderne, si dhe mjeshtëritë e përdorura në ndërtim dhe mirëmbajtje;
 - e) Dëshmi për të përcaktuar datën e origjinës si dhe autorësinë, pronësinë, projektimin shtrirjen, përdorimin dhe dekorin origjinal;
 - f) Dëshmi për të përcaktuar historinë e mëvonshme të përdorimit, ngjarjet që kanë lidhje, ndryshimet strukturore ose dekorative dhe forcat e jashtme në ndikimin njerëzor apo natyror;
 - g) Historiku i menaxhimit, mirëmbajtjes dhe riparimeve;
 - h) Elemente ose mostra përfaqësuese të materialeve të ndërtimit ose materialeve të sitit;
 - i) Një vlerësim i gjendjes aktuale të trashëgimisë;
 - j) Një vlerësim i marrëdhënies pamore dhe funksionale mes trashëgimisë dhe mjedisit të saj rrethues;
 - k) Vlerësimin e konflikteve dhe rreziqeve që mund të shkaktohen nga njeriu apo natyra, si dhe nga ndotja e mjedisit ose shfrytëzimi i truallit ngjitur me të.

5. Në shqyrtimin e arsyeve të ndryshme për realizimin e regjistrimit (shih seksionin 1.2 më lart) janë të nevojshme nivele të ndryshme hollësirash. Të gjitha informacionet e mësipërme, edhe nëse përshkruhen shkurtimisht, ofrojnë të dhëna të rëndësishme për planifikimin në nivel lokal dhe kontrollin dhe menaxhimin e ndërtesave. Informacion më i hollësishëm në përgjithësi nevojitet për të përcaktuar qëllimet e pronarit, menaxherit ose përdoruesit të sitit apo ndërtesës, me synim ruajtjen, mirëmbajtjen dhe përdorimin.

MENAXHIMI, PËRHAPJA DHE SHKËMBIMI I TË DHËNAVE

1. Të dhënat origjinale duhet të ruhen në përputhje me standardet e pranuar ndërkombëtare në një arkiv të sigurt, dhe mjedisi i arkivit duhet të sigurojë qëndrueshmërinë e informacionit dhe mbrojtjen nga prishja.
2. Një kopje e plotë rezervë e këtyre të dhënave duhet të ruhet në një vend të sigurt të veçantë.
3. Autoritetet përkatëse, profesionistët e interesuar dhe publiku duhet të ketë qasje tek kopjet e të dhënave në mënyrë të përshtatshme dhe për qëllime të lidhura me hulumtimin, për kontrollin e zhvillimit dhe për proceset e tjera administrative dhe ligjore.
4. Të dhënat e përditësuara duhet të jenë lehtësisht të qasshme, si dhe, nëse është e mundur, edhe në vendndodhjen e sitit, për nevoja të kërkimit shkencor mbi trashëgiminë, menaxhimin, mirëmbajtjen dhe ndihmën në rast fatkeqësish.
5. Format i të dhënave duhet të standardizohet dhe të dhënat duhet të indeksohen sa herë që është e mundur për të lehtësuar shkëmbimin dhe marrjen e informacionit në nivel vendor (lokal), kombëtar ose ndërkombëtar.
6. Sa herë që të jetë e mundur duhet që të kuptohet përdorimi i përshtatshëm i teknologjisë së përditësuar të informacionit gjatë grumbullimit, menaxhimit dhe shpërndarjes efektive të të dhënave.
7. Vendi ku mbahen të dhënat duhet të bëhet i njohur për publikun.
8. Një raport i rezultateve kryesore të çdo regjistrimi duhet të shpërndahet dhe të publikohet sa herë që të jetë e përshtatshme.

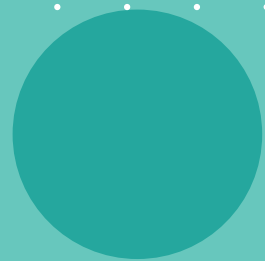
Jona Souvenir

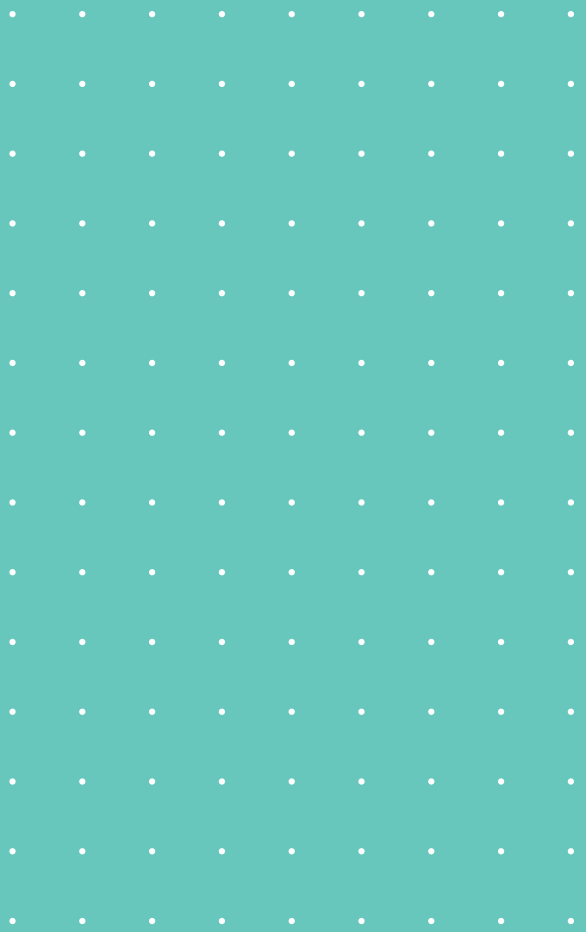
Idea
Workshop

KADARE

03.

**RIJETËZIMI I
TRASHËGIMISË
SI MOTOR
ZHVILLIMI**

REZOLUTË E SIMPOZIUMIT MBI PËRFSHIRJEN E ARKITEKTURËS BASHKËKOHORE BRENDË ZONAVE TË ASAMBLEVE TË NDËRTESAVE HISTORIKE

Asambleja e 3-të e Përgjithshme e ICOMOS-it (1972).
Shkruar më 11 janar 2012.

ICOMOS

Përkthyer nga: Joli Mitrojorgji.
Redaktuar nga: Boiken Abazi.

Versioni origjinal ©ICOMOS. Ky përkthim nuk është përkthim zyrtar ICOMOS-it. Ky përkthim në gjuhën shqipe botohet me lejen e ICOMOS-it, por nën përgjegjësinë e vetme të përkthyesit/botuesit.

Simpoziumi ndërkombëtar mbi përfshirjen e arkitekturës bashkëkohore brenda zonave të ansambleve (grupeve) të ndërtesave historike, i mbajtur në Budapest më 27 dhe 28 qershor 1972, gjatë kohës së zhvillimit të Asamblesë së III-të të Përgjithshme të Këshillit Ndërkombëtar për Monumentet dhe Sitet.

I shpreh falenderimet dhe urimet më të përzemërta Komitetit Kombëtar Hungarez të ICOMOS-it dhe Qeverisë Hungareze për pritjen që na bënë me shumë ngotësi dhe efektivitet, dhe

Pasi në seancat e zhvilluara dëgjuan mbi përmbajtjen e artikujve të prezantuar rreth çështjeve mbi doktrinën dhe mbi disa arritje domethënëse, si dhe diskutimet që u mbajtën në vijim,

Duke njohur faktin se në fazën aktuale të zhvillimit të qytetërimit çështjet teknologjike dhe ekonomike devijojnë në mënyrë të papërshtatshme vëmendjen nga vlerat njerëzore dhe ato sociale, dhe rritja tejte e shpejtë e qyteteve e shndërron në një urgjencë nevojën për ndërmarrjen e masave sistematike për mjedisin e jetës së përditshme dhe për ruajtjen e monumenteve dhe ansambleve (grupeve) të ndërtesave historike, si një qasje jetike që mund të realizohet vetëm në rast se këto të fundit arrijnë të luajnë një rol aktiv në jetën bashkëkohore,

Duke i konsideruar ansamblet e ndërtesave me interes historik si pjesë përbërëse thelbësore të mjedisit njerëzor,

Duke e konsideruar arkitekturën domosdoshmërisht si shprehje e kohës së saj dhe në zhvillim të vazhdueshëm, dhe që e shkuara, e tashmja dhe e ardhmja e saj duhen marrë parasysh si një e tërë, harmonia e së cilës duhet ruajtur në vazhdimësi, dhe se çdo monument apo kompleks ndërtimor historik bart një vlerë të qenësishme të pavarur nga funksioni dhe domethënia e tij fillestare, që mundëson përshtatjen me ndryshimet në kontekstin kulturor, social, ekonomik dhe politik, por duke ruajtur plotësisht strukturën dhe karakterin e vet.

Miraton konkluzionet në vijim:

- Përfshirja e arkitekturës bashkëkohore brenda zonave të ansambleve (grupeve) të ndërtesave historike është e realizueshme për aq kohë sa skemat e planifikimit të qyteteve ku bëjnë pjesë këto ndërtesa, përfshijnë pranimin e strukturave ekzistuese si një kuadër për zhvillimin e mëtejshëm.

- Kjo arkitekturë bashkëkohore, e cila përdor qëllimisht teknika dhe materiale të ditëve të sotme, do të përshtatet në një kontekst të vjetër pa ia cenuar cilësitë strukturore dhe estetike vetëm për aq kohë sa realizohet nëpërmjet përdorimit të përshtatshëm të masës, shkallës, ritmit dhe pamjes.
- Autenticiteti i monumenteve dhe ansambleve të ndërtesave historike duhet të merret si kriter bazë dhe duhet evituar çdo imitim që mund të cenojë vlerat e tyre artistike dhe historike.
- Rijetëzimi i monumenteve dhe ansambleve të ndërtesave nëpërmjet gjetjes së përdorimeve të reja për to është i legjitimuar dhe i rekomanduar me kushtin që këto përdorime të mos ndikojnë në brendinë apo pamjen e jashtme, ose strukturën apo karakterin e tyre tërësor.

Dhe rekomandon që të mbahen takime për diskutime të rregullta mbi përfshirjen e harmonizuar të arkitekturës bashkëkohore brenda zonave të ansambleve (grupeve) të ndërtesave historike, duke ekzaminuar kodet e procedurave dhe arritjet përkatëse nën dritën e konkluzioneve të mësipërme.
Budapest, 30 qershor 1972.

REZOLUTAT E SIMPOZIUMIT NDËRKOMBËTAR PËR KONSERVIMIN E QYTEZAVE HISTORIKE

Asambleja e 4-t e Përgjithshme e ICOMOS-it (1975).

ICOMOS

Përkthyer nga: Sonila Kora.
Redaktuar nga: Boiken Abazi.

Versioni origjinal ©ICOMOS. Ky përkthim nuk është përkthim zyrtar ICOMOS-it. Ky përkthim në gjuhën shqipe botohet me lejen e ICOMOS-it, por nën përgjegjësinë e vetme të përkthyesit/botuesit.

Shkruar më 4 janar 2012

1. Parimet e përgjithshme të përcaktuara në Rezolutat e "Bruges"-it (viti 1975) mund të zbatohen pak a shumë në mënyrë universale për konservimin e qytezave historike. Megjithatë, zbatimi i këtyre rezolutave duhet të marrë parasysh problematikat specifike sociale, ekonomike dhe politike të rajoneve të ndryshme të botës. Qytezat historike mund të klasifikohen në tipologji të ndryshme të cilat karakterizohen nga probleme të përbashkëta dhe veçori specifike dalluese, si për shembull madhësia, konteksti kulturor, funksioni ekonomik, etj. Masat e marra për rijetëzimin dhe rehabilitimin e qytezave të tilla duhet të respektojnë të drejtat, zakonet dhe aspiratat e banorëve të tyre dhe duhet t'u përgjigjen qëllimeve dhe objektivave të komunitetit. Për rrjedhojë, si nga pikëpamja strategjike ashtu edhe taktike, çdo rast duhet të gjykohet në kuadër të kontekstit të tij.
 2. Në vendet e industrializuara qyteza historike ishte një qendër e rëndësishme që shpesh u anashkalua nga vala e industrializimit të shekullit të 19-të dhe zhvillimi urban. Si rregull, roli ekonomik i qytezave të tilla është ai një qendre të një zone bujqësore, që u jepte atyre karakteristika që i bënin të dallueshme prej qyteteve më të mëdhenj:
 - qyteza historike ende nuk është zgjeruar përtej bërthamës së saj historike (një tipar pamor që vazhdon të mbizotërojë) dhe me raste ka ruajtur muret e saj,
 - bërthama historike e qytetit ende shenjon qendrën e jetës shoqërore dhe biznesit, si dhe përmbanë një pjesë të konsiderueshme të objekteve të banimit,
 - peizazhi përreth është ende thuajse i pacenuar dhe pjesë përbërëse e imazhit të qytetit,
 - sa i takon popullsisë dhe punësimit, në shumë raste ekziston ende një strukturë e ekuilibruar dhe e larmishme e komunitetit: shumë pak qyteza historike janë monostruktura ekonomike që varen nga proceset e prodhimit në masë.
 3. Qyteza të tilla rrezikohen nga gjëra të ndryshme:
 - ato mund të vuajnë nga mungesa e aktivitetit ekonomik që çon në emigrimin e popullsisë të tyre drejt qendrave më të mëdha, dhe për pasojë sjell braktisjen dhe degradimin e tyre.
 - edhe në ato raste kur nga pikëpamja numerike popullsia është e qëndrueshme, për shkak të trafikut apo shqetësimeve të tjera mund të ketë ende një prirje që banorët të zhvendosen në lagjet moderne në periferi të qytetit, duke çuar në braktisjen e qendrës historike të tij.
 - nga ana tjetër, aktiviteti i tepruar ekonomik mund të shkaktojë prishje të strukturës së vjetër dhe futjen e elementeve të rinj që prishin harmoninë e mjedisit urban.
 - masat për ta përshtatur qytetin me aktivitete dhe funksione moderne mund të kenë ndikime të ngjashme. Për shembull, turizmi, i cili mund të jetë një mjet legjitim për rijetëzimin ekonomik, mundet gjithashtu të ketë një ndikim negativ në pamjen dhe strukturën e qytetit.
 - rritja e infrastrukturave sociale, si shkollat dhe spitalet, mund të shkatërrojnë raportet proporcionale të qytetit si dhe të ulin nivelin e shërbimeve të tij.
4. Në vendet në zhvillim, rritja e shpejtë e popullsisë dhe fluksi në rritje i njerëzve drejt qyteteve rrezikon të shkatërrojë strukturën ekzistuese të vendbanimeve. Identiteti kombëtar dhe kulturor i këtyre shteteve do të varfërohej në mënyrë të pakthyeshme nëse do të lejohej atrofizimi i lidhjeve të tyre me të kaluarën, që i ka mbijetuar kohës. Asnjë prej këtyre lidhjeve nuk ka rëndësi më të madhe sesa mjedisi autokton arkitektonik që ka evoluuar gjatë shekujve në përgjigje të kushteve lokale fizike dhe klimatike, në aspektin e strukturës së vendbanimeve, formës së banesës, teknikës së ndërtimit dhe përdorimit të materialeve lokale. Qeveritë duhet të ndërgjegjësohen për nevojën e intensifikimit të përpjekjeve të tyre për të ruajtur cilësitë pozitive të mjedisit autokton urban dhe rural, dhe për t'u dhënë autoriteteve të planifikimit përgjegjësini dhe autoritetin për mbrojtjen e qytezave të tyre historike nga trysnia e zgjerimit të tepruar dhe e industrializimit.
 5. Për t'iu kundërvënë rreziqeve që kërcënojnë qytezat historike nevojiten strategji dhe masa në nivele të ndryshme:
 - i. Politikat rajonale duhet të marrin parasysh nevojat specifike të qytezave historike dhe duhet të sigurojë konservimin e tyre duke u caktuar atyre një rol në përputhje me strukturën e tyre

- të veçantë: mbi të gjitha, funksioni ekonomik i qytezave historike duhet të zgjidhet në mënyrë të tillë që të mos çojë as në shpërbërjen dhe as në braktisjen e substancës dhe strukturës historike;
- ii. për ta realizuar këtë duhet të ketë koordinim në fazën e planifikimit të të gjitha politikave të autoriteteve publike që kanë lidhje me qytetin, si për shembull vendndodhja e industrisë, rrjeti i transportit dhe shërbime të tjera rajonale.
 - iii. në nivel vendor, planifikimi duhet gjithashtu të njohë nevojën për të ruajtur dhe shtuar vlerat e veçanta të qytetit, dhe duhet të synojë:
 - a) të ndjek shkallën proporcionale ekzistuese të qytetit në të gjitha zhvillimet e reja, të respektojë karakterin e tij, ndërtesat mbizotëruese dhe lidhjen e tij me peizazhin,
 - b) të ruajë cilësitë e veçanta pamore të hapësirave urbane, rrugëve dhe shesheve jo vetëm në disa “ishuj të izoluar tradicional”, por në të gjithë strukturën e qytetit, në mënyrë që të sigurohet të paktën një rrjet lidhës mes pikave kryesore të interesit,
 - c) të shmangë shkatërrimin e elementeve historike, humbja e përgjithshme e të cilave do të ishte e pakthyeshme, edhe pse në pamje të parë mund të duken jo shumë të rëndësishme,
 - d) të kërkojë përdorime të reja të përshtatshme për objektet e boshatisura që rrezikojnë të degradohen.
 - iv. duhet të zhvillohen metoda për kryerjen e sondazheve (rilevimeve), vlerësimeve dhe mbrojtjen e karakterit të qytezave historike si premisë e konservimit të tyre. Duhet të merren tërësisht parasysh problemet teknike, ligjore dhe financiare. Shkëmbimi i përvojave është një ndihmesë e rëndësishme. “Qendra e Dokumentimit UNESCO-ICOMOS” mund të marrë përsipër grumbullimin e informacionit përkatës për ta vënë në dispozicion të të gjithëve.
 - v. Së fundi, është thelbësore të nxitet tek banorët e qytezave historike dhe përfaqësuesit e tyre politikë ndjenja e krenarisë për mjedisin e tyre historik dhe ndjenja e përgjegjësisë për mirëmbajtjen e tij, si një kusht themelor për

- suksesin afatgjatë të politikave të konservimit.
6. Në shumë shtete konservimi i qytezave historike ka qenë kryesisht rezultat i nismave lokale, dhe aktivitetet të tilla të vlefshme duhet të inkurajohen dhe të mbështeten. Megjithatë, problemet e konservimit urban po bëhen gjithnjë e më komplekse për nismat individuale dhe lokale. E ardhmja duhet të sjell legjislacion më të fortë dhe më gjithëpërfshirës kombëtar dhe rajonal për të inkurajuar konservimin e qytezave historike dhe për t’i mbrojtur ato nga rreziku që vjen prej spekulimeve financiare me pronat.

“Rothenburg ob der Tauber”, 29-30 maj 1975.

DEKLARATA e TLAXCALA-s PËR RIJETËZIMIN E VENDBANIMEVE TË VOGLA

Simpoziumi i 3-të ndër-amerikan mbi konservimin e trashëgimisë ndërtimore (1982), shkruar me 11 janar 2012.

ICOMOS-i NË MEKSIKË

Përkthyer nga: Iris Pojani.

Redaktuar nga: Boiken Abazi.

Versioni origjinal ©ICOMOS. Ky përkthim nuk është përkthim zyrtar ICOMOS-it. Ky përkthim në gjuhën shqipe botohet me lejen e ICOMOS-it, por nën përgjegjësinë e vetme të përkthyesit/botuesit.

Pjesëmarrësit e Simpoziumit të tretë ndër-amerikan mbi ruajtjen e trashëgimisë ndërtimore kushtuar temës së "Rijetëzimit të vendbanimeve të vogla", organizuar nga Komiteti Kombëtar Meksikan i ICOMOS-it dhe zhvilluar në Trinidad, Tlaxcala, në datat 25 deri më 28 tetor 1982, dëshirojnë të shprehin mirënjohjen e tyre për përfaqësuesit e Meksikës dhe komitetin organizativ, për mënyrën shumë të përzemërt të pritjes, si dhe shprehin kënaqësinë e tyre për standardin e lartë të punimeve dhe për rezultatet e arritura.

Ata dëshirojnë të falënderojnë veçanërisht qeverinë e shtetit të Tlaxcala-s për mikpritjen e saj dhe janë të lumtur të vërejnë përpjekjet që ajo po bën për të ruajtur trashëgiminë arkitekturore dhe urbane që i është besuar nga historia, e cila është me interes të jashtëzakonshëm për të gjithë popujt e Amerikës.

Pasi shqyrtuan situatën që mbizotëron tani në Amerikë nga pikëpamja e rreziqeve që kërcënojnë trashëgiminë arkitekturore dhe mjedisore të vendbanimeve të vogla, delegatët vendosën të miratojnë përfundimet e mëposhtme:

- I. Ata ripohojnë se vendbanimet e vogla janë vende ku ruhen mënyra të jetesës si bartëse të dëshmiave për kulturat tona, ruajnë shkallën e duhur për to dhe në të njëjtën kohë mishërojnë marrëdhëniet e komunitetit të cilat u japin banorëve një identitet.
- II. Ata ripohojnë se ruajtja dhe rehabilitimi i vendbanimeve të vogla është një detyrim moral dhe një përgjegjësi për qeverinë e çdo shteti dhe për autoritetet vendore. Komunitetet e tyre kanë të drejtë të marrin pjesë në vendimmarrjen për konservimin e qytetit ose fshatit të tyre, si dhe të marrin pjesë drejtpërdrejt në realizimin e punimeve të ndërmarra për këtë qëllim.
- III. Sipas përcaktimeve të Kartës së Chapultepec-it, dhe siç pasqyrohet në shqetësimin e shprehur në Simpoziumin e Morelia-s dhe në takime të tjera të profesionistëve amerikanë të konservimit, trashëgimia mjedisore dhe arkitekturore e vendbanimeve të vogla është një burim jo i rinovueshëm dhe konservimi i saj kërkon procedura të kujdesshme, të cilat do të sigurojnë mbrojtjen e saj nga rreziqet e dëmtimeve apo shkatërrimeve për arsye të përfitimeve politike.
- IV. Ata pajtohen me idenë se nismat që kanë për qëllim sigurimin e mirëqenies së komuniteteve që jetojnë

në vendbanime të vogla duhet të marrin për bazë respektimin me përpikëri të traditave të këtyre vendeve si dhe mënyrave të tyre të jetesës. Ata gjithashtu kanë pranuar se situata e krizës ekonomike që aktualisht prek kontinentin nuk duhet të kufizojë përpjekjet për të ruajtur identitetin e vendbanimeve të vogla; përkundrazi, nëse duhen kapërcyer rrethana të tilla të vështira, duhet të mbështetemi në arritjet kulturore të së shkuarës dhe në format materiale të shprehjes së kujtesës sonë kolektive.

- V. Ata vërejnë më tej se prezantimi i modeleve të konsumit dhe sjelljeve të huaja për traditat tona, të cilat hyjnë përmes mediave të shumta të komunikimit, ndihmojnë në shkatërrimin e trashëgimisë kulturore duke nxitur përbuzjen për vlerat tona, veçanërisht në vendbanimet e vogla; prandaj, ata i nxisin qeveritë, institutet e arsimit të lartë dhe organet publike apo private të interesuara për ruajtjen e trashëgimisë që të përdorin mediat që kanë në dispozicion për të përballuar efektet e këtij procesi.
- VI. Ata ripohojnë rëndësinë e planifikimit rajonal si një mjet për të luftuar procesin e braktisjes së vendbanimeve të vogla dhe rritjen e mbipopullimit të qyteteve të mesme dhe të mëdha - një fenomen që godet vetë ekzistencën e këtyre vendbanimeve. Gjithashtu, ata theksojnë se çdo veprim që ka për qëllim ruajtjen e mjedisit urban dhe vlerave arkitekturore të një vendi, në thelb duhet të jetë një betejë për përmirësimin e kushteve socio-ekonomike të popullsisë së tij dhe të cilësisë së jetës në qendrat e tij urbane. Prandaj ata i bëjnë thirrje qeverive dhe organeve kompetente që të ofrojnë një infrastrukturë të integruar me mjete praktike për ndalimin e shpopullimit të vendbanimeve të vogla.
- VII. Ata konsiderojnë se nëse mjedisi tradicional i vendbanimeve në fshatra dhe në qytete të vogla duhet të ruhet, dhe nëse duhet të ketë vijimësi të shprehjes së tij edhe në arkitekturën bashkëkohore popullore, materialet dhe teknikat tradicionale duhet të mbeten të disponueshme. Ata propozojnë që, aty ku nuk mund të gjenden, të përdoren zëvendësues që nuk shkaktojnë ndonjë dëmtim të theksuar të efekteve pamore dhe që plotësojnë kërkesat si të kushteve lokale fizike dhe gjeografike ashtu edhe të mënyrës së jetesës së popullsisë.

REKOMANDIME:

Pjesëmarrësit e Simpoziumit ripohojnë parimet që frymëzojnë punën e Këshillit Ndërkombëtar për Monumentet dhe Sitet, siç janë përcaktuar në tekste të ndryshme ndërkombëtare, duke përfshirë rekomandimet e bëra në takimet e mbajtura më parë në Amerikë, në Quito, Chapultepec dhe Morelia, në lidhje me konservimin e vendbanimeve të vogla. Ata, nga ana e tyre, miratojnë rekomandimet e mëposhtme për qarkullim nga Komitetet e ICOMOS-it në Amerikë dhe nga çdo specialist tjetër, si dhe për t'u dorëzuar pranë autoriteteve, shoqatave profesionale, instituteve kompetente në këtë fushë, universiteteve, shkollave të arkitekturës dhe organeve të tjera.

Rekomandohet:

1. Që çdo iniciativë me synim konservimin dhe rijetëzimin e vendbanimeve të vogla duhet të hartohet si pjesë e një programi që përfshin aspektet historike, antropologjike, sociale dhe ekonomike të zonës dhe mundësitë për rijetëzimin e saj. Dështimi në sa më sipër do t'i bënte këto nisma sipërfaqësore dhe joefektive.
2. Që duhet inkurajuar pjesëmarrja ndërdisiplinore si kusht i domosdoshëm për çdo përpjekje në favor të konservimit, restaurimit dhe rijetëzimit të vendbanimeve të vogla.
3. Që administratat e shërbimeve publike – të cilat trajtojnë fusha të tilla si komunikimi, shëndetësia, arsimi, energjia elektrike, etj. – të kenë ndërgjegjësimin e nevojshëm për faktin se edhe aktivitetet që ndërmerren me qëllimet më të mira mund të shkaktojnë dëm për komunitetet e vogla nëse administratat janë të paditura, ose nëse nuk arrijnë të çmojnë vlerat e trashëgimisë kulturore dhe përfitimet që rrjedhin nga konservimi i asaj trashëgimie për komunitetin në tërësi.
4. Që shkëmbimi i përvojave është thelbësor, nëse synohet të arrihen rezultate më të mira në politikat kombëtare, legjislacionin specifik dhe progresin teknik. Informacioni është shumë i rëndësishëm, qoftë ai me natyrë ndërkombëtare apo specifikisht i lidhur me botën amerikane. Theksi vihet edhe një herë në dobinë e botimeve të krijuara për këtë qëllim dhe propozohet që të formohen grupe pune amerikane për temat e ndryshme që përfshihen.
5. Që përdorimi i materialeve rajonale dhe ruajtja e teknikave tradicionale lokale të ndërtimit janë thelbësore për konservimin e kënaqshëm të vendbanimeve të vogla dhe nuk bien ndesh me parimin e përgjithshëm se çdo vepër e re duhet të mbajë shenjë e kohës sonë. Është urgjente që të bëhet një përpjekje për të njohur dhe rritur prestigjin dhe vlerën e qenësishme që ka përdorimi i materialeve dhe teknikave të tilla, aty ku ato ekzistojnë, dhe për t'i mbajtur ato të gjalla në mendjet e komuniteteve përkatëse përmes një intensiteti të shtuar. Rekomandohet që të inkurajohet aftësimi në mjeshtëritë e ndërtimit me anë të kompensimeve financiare dhe dhurimit të çmimeve.
6. Që qeveritë e vendeve të Amerikës Latine e konsiderojnë interes publik dhënien e fondeve për blerjen, mirëmbajtjen, konservimin dhe restaurimin e banesave në vendbanimet e vogla dhe qytetet më të vogla, si një mjet praktik për ta mbajtur të gjallë trashëgiminë ndërtimore dhe mundësitë e strehimit që ajo ofron. Për arritjen e këtij qëllimi duhet të ketë një ndryshim të normave që rregullojnë shpërndarjen e fondeve, për të mundësuar përzgjedhjen për dhënien e kredive hipotekore për ndërtesat në të cilat janë përdorur teknika dhe materiale tradicionale.
7. Që shkollat e arkitekturës duhet të ngrejnë dhe mbajnë programe master dhe programe të doktoraturës në restaurim. Gjithashtu, ato duhet t'i kushtojnë rëndësinë e duhur planprogrameve të tyre të trajnimit, vlerësimit të trashëgimisë arkitekturore dhe urbanistike, problemeve të konservimit dhe restaurimit, si dhe njohurive mbi arkitekturën popullore dhe mbi teknikat tradicionale të ndërtimit, për t'u mundësuar të diplomuarve që të përshtatin në mënyrë të dobishme kapacitetin e tyre profesional brenda komuniteteve që kërkojnë shërbimet e tyre.
8. Që për ruajtjen e trashëgimisë arkitekturore kolegjet dhe shoqatat e njohura të arkitektëve të krijojnë komisione të afta për të nxitur rritjen e ndërgjegjësimit mbi përgjegjësitë që u ngarkohen atyre për mirëmbajtjen e vendbanimeve të vogla, për përpilimin dhe qarkullimin e informacionit për këtë çështje dhe për të rekomanduar programe dhe veprime për arritjen e këtij qëllimi.

9. Që përfaqësuesit e vendeve të rajonit, nëse ende nuk e kanë bërë, të bëjnë çdo përpjekje që qeveritë e tyre të miratojnë Protokollin e Konventës së Trashëgimisë Botërore të UNESCO-s (16 nëntor 1972), në mënyrë që të kenë kualifikimin bazë për të marrë mbështetje dhe asistencë teknike nga organet ndërkombëtare.
10. Pjesëmarrësit certifikojnë autenticitetin e këtij teksti, që njihet si "Deklarata e Tlaxcala-s", e cila përmban konkluzionet dhe rekomandimet e miratuara në Trinidad, më 28 tetor 1982, në seancën plenare të Simpoziumit të tretë ndër-amerikan mbi konservimin e trashëgimisë ndërtimore.

DEKLARATA E PARISIT MBI TRASHËGIMINË SI MOTOR ZHVILLIMI

Miratuar në Paris, selia e UNESCO-s,
e enjte më 1 dhjetor 2011.

ICOMOS

Përkthyer nga: Iris Pojani.
Redaktuar nga: Boiken Abazi.

Versioni origjinal ©ICOMOS. Ky përkthim nuk është përkthim zyrtar ICOMOS-it. Ky përkthim në gjuhën shqipe botohet me lejen e ICOMOS-it, por nën përgjegjësinë e vetme të përkthyesit/botuesit.

PARATHËNIE

1150 pjesëmarrës nga 106 vende u mbledhën në Paris nga data 28 nëntor deri më 1 dhjetor 2011, në selinë e UNESCO-s në Francë me ftesë të ICOMOS-it në Francë, me rastin e Asamblesë së Përgjithshme të 17-të të Këshillit Ndërkombëtar për Monumentet dhe Sitet (ICOMOS), dhe miratuan këtë Deklaratë për parimet dhe rekomandimet mbi marrëdhëniet ndërmjet trashëgimisë dhe zhvillimit, e cila duhet parë si një vlerë e shtuar për konservimin e trashëgimisë, për përhapjen e vlerave të saj të qenësishme dhe për zhvillimin kulturor, social dhe ekonomik të komuniteteve. Kjo Deklaratë dhe rekomandimet e saj i drejtohen palëve të interesit që janë të përfshira në konservimin e trashëgimisë, zhvillimin dhe turizmin, dhe më specifikisht Shteteve, autoriteteve lokale, institucioneve ndërkombëtare, në veçanti agjencive të Kombeve të Bashkuara dhe UNESCO-s ashtu si dhe organizatave përkatëse të shoqërisë civile.

Kjo Deklaratë është pjesë e një sërë nismave dhe veprimeve që janë ndërmarrë nga ICOMOS-i përgjatë shumë viteve, me qëllim promovimin e një procesi zhvillimor që përfshin trashëgiminë kulturore materiale dhe jomateriale si një aspekt jetik i qëndrueshmërisë, i cili e vesh zhvillimin me një pamje njerëzore. Vlen të përmendet në veçanti konferenca e ICOMOS-it e mbajtur në Moskë dhe Suzdal, në Rusi (1978), me temën "Mbrotjtja e qyteteve dhe lagjeve historike në kuadrin e zhvillimit urban". Një nga nëntemat e saj ishte "Monumentet historike si një mbështetje për zhvillimin ekonomik dhe social", që tregon se 33 vite më parë organizata jonë kishte filluar tashmë të reflektonte mbi marrëdhëniet midis trashëgimisë dhe zhvillimit. Kjo temë u hulumtua më tej në simpoziumin shkencor të titulluar "No Past, No Future" (Pa të shkuarën, s'ka të ardhme) të mbajtur gjatë Asamblesë së gjashtë të Përgjithshme të ICOMOS-it në Itali, dhe simpoziumit shkencor të titulluar "The Wise Use of Heritage" (Përdorimi i trashëgimisë me mençuri) i mbajtur në Meksikë, në vitin 1999. Puna dhe raportet në Nara (1997), Xi'an (2005) dhe Quebec (2008), ndihmuan në zhvillimin e koncepteve të trashëgimisë, si 'autenticiteti', 'konteksti' dhe 'fryma e vendit'. Një hap i rëndësishëm ka qenë puna e ICOMOS-it në zhvillimin e Kartave që janë bërë standarde ndërkombëtare, veçanërisht për UNESCO-n dhe shtetet anëtare të saj. Me rëndësi të veçantë janë Karta Ndërkombëtare e Turizmit Kulturor e ICOMOS-it, e hartuar në vitin 1977 dhe e përditësuar në vitin 1999, Karta e ICOMOS-it për Shtigjet (Itineraret) Kulturore, e miratuar

nga ICOMOS-i në vitin 2008, dhe Karta e ICOMOS-i për Interpretimin dhe Prezantimin e Siteve të Trashëgimisë Kulturore, e cila u miratua gjithashtu në vitin 2008.

Pse kjo temë?

Efektet e globalizimit mbi shoqëritë në botë shpërfaqen përmes tretjes së vlerave, identiteteve dhe larmisë kulturore të tyre, si dhe të trashëgimisë materiale dhe jomateriale të tyre – në kuptim më të gjerë. Për këtë arsye duhet të analizohet marrëdhënia midis zhvillimit dhe trashëgimisë.

Shqetësimet që sillen rreth trashëgimisë dhe zhvillimit janë pasqyruar gjithashtu në temën që UNESCO-ja ka zgjedhur për të kremtuar 40-vjetorin e Konventës së Trashëgimisë Botërore në Kioto, në vitin 2012: "Trashëgimia Botërore dhe zhvillimi i qëndrueshëm: roli i komuniteteve vendase".

Kjo temë synon fillimisht të vlerësojë efektet e globalizimit në komunitete dhe trashëgimi. Më pas, synon identifikimin e veprimeve që nevojiten jo vetëm për të mbrojtur trashëgiminë, por edhe për t'u siguruar se përdorimi, promovimi dhe përmirësimi, si dhe vlera e saj ekonomike, sociale dhe kulturore shfrytëzohen në dobi të komuniteteve dhe vizitorëve vendas. Së fundi, ajo synon të vlerësojë aftësinë e trashëgimisë dhe vlerat e saj të qenësishme për të frymëzuar dhe ndërtuar shoqëritë e së nesërme, duke zbutur efektet negative të globalizimit.

Përballja me sfidën

Ndërkohë që aspekte të ndryshme të zhvillimit rrezikojnë ta degradojnë dhe shkatërrojnë trashëgiminë dhe vlerat e saj të qenësishme, është e nevojshme të përballesh me sfidën e konservimit të kësaj pasurie të brishtë, vendimtare dhe të parinovueshme, për të mirën e brezave të sotëm dhe të ardhshëm.

Tashmë është pranuar gjerësisht se trashëgimia përbën një aspekt thelbësor të procesit të zhvillimit – me vlerën e saj në lidhje me identitetin, dhe si një arkivë e kujtesës historike, kulturore dhe sociale, e ruajtur përmes autenticitetit, integritetit dhe "domethënies së vendit".

Sfida për integrimin e trashëgimisë, dhe marrja e masave që sigurojnë se ajo do luajë rolin e saj në kontekstin e zhvillimit të qëndrueshëm, është mënyra e dëshmimit se si trashëgimia kontribuon në kohezionin social, mirëqenien, krijimtarinë dhe mundësitë ekonomike, ashtu si dhe kontributi që ajo jep si faktor në nxitjen e mirëkuptimit ndërmjet komuniteteve.

Nën dritën e mbi 150 punimeve dhe debateve të frymëzuara nga pjesëmarrësit, ata dëshmuar se si trashëgimia, në kuptimin më të gjerë të fjalës, mund të japë kontribute të vlefshme dhe të ofrojë udhëzime të gjera dhe konstruktive në trajtimin e çështjeve që lidhen me zhvillimin. Përmes Deklaratës së Parisit, këto kontribute janë pasqyruar së bashku në parimet dhe rekomandimet që Asambleja e Përgjithshme dëshiron të sjellë në vëmendjen e Shteteve, si dhe nëpërmjet tyre edhe në vëmendjen e komunitetit ndërkombëtar.

Kultura, shtylla e katërt e zhvillimit të qëndrueshëm

Samiti Botëror i Johannesburgut për Zhvillimin e Qëndrueshëm (2002), e njohu larminë kulturore si shtyllën e katërt të zhvillimit të qëndrueshëm, krahas shtyllave ekonomike, sociale dhe mjedisore. Në Nenin 3 të Deklaratës Universale të UNESCO-s për larminë kulturore (2001), përkufizimi i zhvillimit korrespondon përfafërsisht me rolin që ne do të donim t'i jepnim trashëgimisë në procesin e zhvillimit – interpretuar në kuptimin e tij më të gjerë: “zhvillimi, i kuptuar jo vetëm në termat e rritjes ekonomike, por edhe si mjet për të arritur një ekzistencë më të kënaqshme intelektuale, emocionale, morale dhe shpirtërore”.

Rezoluta 65/166 mbi Kulturën dhe Zhvillimin, e miratuar nga Asambleja e Përgjithshme e Kombeve të Bashkuara në shkurt të vitit 2011, siç u deklarua edhe nga Drejtori i Përgjithshëm i UNESCO-s, ka rritur më tej ndërgjegjësimin për rolin e spikatur që kultura luan në zhvillim, duke vënë në dukje “...se kultura [ku bën pjesë edhe trashëgimia] është një komponent thelbësor i zhvillimit njerëzor ... që siguron rritjen ekonomike dhe zotërimin e proceseve të zhvillimit”.

DEKLARATA E SIMPOZIUMIT

Pjesëmarrësit e Asamblesë së 17-të të Përgjithshme ia drejtojnë këtë Deklaratë organizatave ndërqeveritare, autoriteteve kombëtare dhe vendore, si dhe të gjitha institucioneve dhe specialistëve, dhe rekomandojnë veprimet e mëposhtme:

1. TRASHËGIMIA DHE ZHVILLIMI RAJONAL.

Kontrolli dhe rishpërndarja e zhvillimit urban.

- Të ruhen zonat historike dhe të inkurajohet restaurimi dhe rigjenerimi i tyre;

- Të zhvillohet dhe drejtohet puna që lidhet me rigjenerimin dhe rritjen e densitetit urban, duke promovuar një përçasje harmonike, të ekuilibruar dhe koherente për paraqitjen e rrugëve dhe parcelave, peizazheve të rrugëve, densitetit dhe lartësisë së zhvillimeve urbane, si dhe rikuperimit të djerrinave urbane dhe zonave urbane periferike, me qëllim rikrijimin e lagjeve urbane shumëfunktionale me një peizazh të ndërtuar urban; duke restauruar konceptin e kufijve urbanë.
- Të promovohet planifikimi dhe zhvillimi i ekuilibruar për të siguruar shpërndarjen më të përshtatshme të zonave të aktiviteteve, duke përfshirë objektet arsimore, kulturore, turistike dhe ato për kalimin e kohës së lirë.

Rijetëzimi i qyteteve dhe ekonomive lokale

- Të inkurajohen ruajtja dhe ripërdorimi selektiv i trashëgimisë së ndërtuar në qytete dhe fshatra, në mënyrë që të nxitet rigjenerimi socio-ekonomik; për të rritur densitetin e bërthamave urbane dhe për të frenuar përhapjen anarkike të ndërtesave të reja;
- Të mbështet mirëmbajtja e aktiviteteve tradicionale bujqësore dhe zeytare për të ruajtur aftësitë dhe ekspertizën, si dhe për të ofruar punësim për komunitetet vendase;
- Të mirëmbahen dhe të risillen në përdorim në nivel lokal teknikat e qëndrueshme tradicionale të prodhimit të energjisë, si dhe të zhvillohen burime të reja të prodhimit të saj, duke patur për synim sigurinë ekonomike dhe energjetike.

Ruajtja e hapësirës

- Të ruhen ambientet e hapura që nuk janë të rinovueshme; të mirëmbahen peizazhet rurale dhe organizimi dhe niveli i bujqësisë dhe pyjeve të tyre; të konservohet trashëgimia bimore dhe ujore autoktone; të mbrohet trashëgimia gjeologjike dhe arkeologjike, ujërat nëntokësore dhe ekosistemet;
- Të mirëmbahen rrjetet e komunikimit rajonal dhe lokal (trashëgimia hekurudhore, rrugët, rrugët e lundrueshme ujore) për të transportuar njerëz dhe mallra, si dhe për të siguruar ofrimin e shërbimeve lokale; të promovohen mënyrat alternative të transportit;
- Të ruhet trashëgimia rurale përmes ripërdorimit

të duhur të saj, duke ruajtur integritetin e shpërndarjes hapësinore dhe elementeve funksionale; të kufizohet rreptësisht shtrirja urbane dhe të vendosen kritere për të drejtën e ndërtimit, duke përcaktuar se zhvillimi duhet të respektojë peizazhin historik dhe modelet tradicionale të vendbanimeve.

2. NJË KTHIM TE ARTI I NDËRTIMIT

Konservimi

- Të ruhet trashëgimia e ndërtuar, qoftë urbane apo rurale, prestigjioze apo popullore, dhe që është e cilësisë së lartë, si dhe të ruhen materialet origjinale, kompozimi dhe ndërtimi, arkitektura, mirëmbajtja e funksioneve origjinale dhe të kryhet integrimi me mjedisin fizik dhe socio-kulturor;
- Të përshtaten përdorimet dhe funksionet e reja me trashëgiminë ekzistuese, dhe jo anasjelltas, si dhe të ndihmohen përdoruesit e ndërtesave historike të përshtasin pritshmëritë e tyre lidhur me standardet moderne të jetesës;
- Të merret parasysh se 'trashëgimia arkitektonike dhe ajo e peizazheve është unike, dhe si e tillë mund të kërkojë fleksibilitet në zbatimin e standardeve dhe rregulloreve që nuk i përbushin nevojat e saj. Duhet të vendoset menjëherë një moratorium për të marrë njëherë këshillat e ekspertëve dhe specialistëve, dhe moratoriumi duhet të vazhdojë deri sa ata të kenë zhvilluar një përqasje specifike dhe të përshtatshme, si dhe deri në miratimin e masave kalimtare.' (ICOMOS - Paris, nëntor 2000);
- Të rikthehen aftësitë tradicionale të ndërtimit dhe praktikat më të mira, si dëshmi e kompetencës për të ndërmarrë punime restauruese;
- Të përshtaten metodat e vlerësimit të funksionimit dhe analizës së strukturave, si dhe të vetive termike dhe sigurisë në pëputhje me nevojat e trashëgimisë, dhe jo anasjelltas;
- Të merren masat e nevojshme për të siguruar që në kushte normale dhe të sigurta pune do të vijojë prodhimi i materialeve tradicionale të ndërtimit, dhe do të përdoren në mënyrë të përshtatshme mjetet tradicionale në restaurimin e strukturave historike.

Arkitekturë novatore frymëzuese

- Ndërtesat historike tradicionale janë një thesar i përvojës arkitektonike. Ato janë një burim i pashtershëm universal frymëzimi për arkitekturën moderne dhe novator për sa i përket materialeve, metodave të ndërtimit, planimetrisë dhe projektimit, duke kontribuar në një cilësi të lartë jetese.

3. TURIZMI DHE ZHVILLIMI

Trashëgimia dhe sfida e turizmit: cilat strategji, çfarë mjetesh?

- Të rritet ndërgjegjësimi dhe të ndërtohen kapacitete për profesionistët e konservimit dhe menaxherët e sitit në mënyrën e duhur, për të adresuar çështje që lidhen me turizmin dhe zhvillimin; të rritet ndërgjegjësimi në lidhje me brishtësinë dhe vlerën e trashëgimisë mes profesionistëve të turizmit, operatorëve turistikë, si dhe kompanive të hotelierisë dhe lundrimit.
- Të përfshihen të gjitha palët e interesit në hartimin e planeve të menaxhimit për sitet e trashëgimisë, destinacionet turistike, si dhe qendrat dhe rajonet urbane, duke adresuar pyetjet e mëposhtme: çfarë lloj turizmi, për kë dhe për cilën arsye? Të zhvillohen plane menaxhimi që bazohen në vlerat specifike kulturore, historike, mjedisore, estetike dhe të kujtesës që duhet ruajtur mbi "frymën e vendit", si dhe mbi një vizion afatgjatë për zhvillimin e qëndrueshëm të turizmit, me të cilin pajtohen të gjitha palët e interesit.
- Të zhvillohen mjetet e menaxhimit për mbledhjen e të dhënave mbi turizmin, vlerësimin e rolit të trashëgimisë dhe përmirësimin e këtij roli në kuadër të zhvillimit të turizmit; të vlerësohen kostot e degradimit të vlerave dhe pasurive të trashëgimisë; të sigurohet ruajtja afatgjatë e pasurive kulturore dhe ekonomike; të inkurajohen vlerësimet e ndikimit në trashëgimi, turizëm dhe zhvillim; të zhvillohen trajnime në menaxhimin e përgjegjshëm të turizmit. Përveç kësaj, të vendosen metoda për të arritur shpërndarjen e drejtë të të ardhurave që nxirren nga turizmi që lidhet me trashëgiminë, duke marrë parasysh koston e konservimit

dhe menaxhimit të trashëgimisë, komunitetet vendase dhe kompanitë turistike lokale, kombëtare dhe ndërkombëtare.

A mund të jetë i qëndrueshëm zhvillimi i turizmit?

- Të lidhet dhe integrohet konservimi dhe ruajtja e trashëgimisë me thelbin e zhvillimit të turizmit kulturor. Të ruhen burimet kulturore si një pasuri themelore e zhvillimit afatgjatë të turizmit, veçanërisht në vendet në zhvillim dhe ato më pak të zhvilluara.
- Të vendoset autenticiteti në qendër të zhvillimit të turizmit kulturor dhe të strategjive të interpretimit dhe komunikimit; të promovohet interpretimi bazuar në hulumtime dhe inventarë të mirë, duke shmangur sajimin e “udhëtimeve në hiper-realtitet” që derivojnë në mënyrë të papërpunuar nga vlerat e trashëgimisë.
- Të ndihmohen komunitetet vendase të marrin përgjegjesi në lidhje me trashëgiminë e tyre dhe projektet turistike të lidhura me të. Të inkurajohet fuqizimi dhe pjesëmarrja e tyre në konservimin e trashëgimisë, procesin e planifikimit dhe në vendimmarrje. Pjesëmarrja lokale që mbështetet në perspektivat, prioritetet dhe njohuritë lokale është një parakusht i zhvillimit të qëndrueshëm të turizmit.

Inkurajimi i komuniteteve vendase për të marrë përgjegjesi mbi zhvillimin e trashëgimisë dhe turizmit

- Të edukohen të rinjtë – veçanërisht në shkollë – dhe më gjerë popullata në lidhje me trashëgiminë dhe vlerat e saj të qenësishme historike, kulturore dhe sociale, që i japin kuptim dhe domethënie së shkuarës.
- Të përdoret mediat për përhapjen e njohurive rreth trashëgimisë, të cilat do të krijojnë një ndjenjë krenarie dhe dëshirë për t’u përfshirë në mbrojtjen dhe përmirësimin e saj.
- Të inkurajohet angazhimi i komuniteteve si palë interesi në sektorët e trashëgimisë kulturore dhe turizmit, dhe të nxitet krijimtaria, zhvillimi personal dhe shpirti sipërmarrës.
- Të inkurajohet dialogu ndërmjet komuniteteve vendase/autoktone dhe vizitorëve për të kontribuar në shkëmbimin kulturor, përhapjen e vlerave sociale, kulturore dhe njerëzore të

trashëgimisë dhe për t’i interpretuar ato në një mënyrë të saktë shkencore, historike dhe shoqërore.

4. TRASHËGIMIA DHE EKONOMIA

Nxitja e një kuptimi më të mirë mbi ndikimin ekonomik të konservimit të trashëgimisë

- Të kuptohet më mirë ndikimi ekonomik dhe social në rritjen maksimale të vlerës së trashëgimisë, e cila i kontribuon zhvillimit;
- Të krahasohen hulumtimet ekzistuese, të ndërmerren studime të mëtejshme të detajuara në bashkëpunim me institucionet përkatëse si dhe të përhapen gjerësisht rezultatet;
- Të zhvillohen hulumtime mbi kontributin e trashëgimisë në zhvillimin e qëndrueshëm dhe mbi marrëdhëniet ndërmjet investimeve dhe zhvillimit; të studiohen marrëdhëniet ndërmjet trashëgimisë, krijimtarisë dhe zhvillimit, si dhe të identifikohen treguesit e rendimentit;
- Të merret në konsideratë mënyra se si trashëgimia e shumanshme mund të menaxhohet më së miri për t’ia përcjellë brezave të ardhshëm, dhe të sigurohet kontributi i saj në zhvillimin e shoqërive dinamike dhe në lëvizje.

Promovimi i ndikimeve afatgjata të trashëgimisë në zhvillimin ekonomik dhe kohezionin social

Studimet tregojnë se trashëgimia mund të jetë një mjet në zhvillimin rajonal, por nuk është përdorur në mënyrë të vazhdueshme: ajo duhet të bëhet objektivi i politikave zhvillimore;

- Të vendosen njerëzit në qendër të synimeve të politikave dhe projekteve; të vihet në pah se përgjegjësia mbi trashëgiminë forcon strukturën sociale dhe rrit mirëqenien sociale; të përfshihen komunitetet vendase në një fazë shumë të hershme të propozimeve për zhvillim dhe përmirësim; të rritet ndërgjegjësimi, veçanërisht tek të rinjtë; të zhvillohen trajnime për profesionistët;
- Të merren parasysh efektet e drejtpërdrejta, përfitimet nga turizmi dhe avantazhet financiare të trashëgimisë, për të rritur krijimtarinë e rajoneve dhe për t’i bërë ato sa më tërheqëse; të bëhet kujdes që nevojat e domosdoshme

ekonomike të respektojnë ato të konservimit të trashëgimisë materiale dhe jomateriale; të merren masa për t'u siguruar veçanërisht që nga të ardhurat ekonomike të trashëgimisë të përfitojë së pari mirëmbajtja dhe përmirësimi i saj, si dhe komuniteti vendas;

- T'i kushtohet vëmendje e veçantë restaurimit të trashëgimisë urbane dhe industriale, veçanërisht në qendrat historike dhe kryesore të qyteteve, si një mënyrë për të luftuar varfërinë në vendet në zhvillim.

Zhvillimi i ndikimit ekonomik të trashëgimisë

- Të merren masa për t'ia kujtuar autoriteteve publike se janë rojtaret e interesit publik dhe janë përgjegjës për mbrojtjen ligjore të trashëgimisë përballë presionit që vjen në lidhje me përdorimin e tokës; t'i jepet përparësi procesit të restaurimit në vend të shkatërrimit të trashëgimisë;
- Të vendoset trashëgimia në qendër të strategjive të përgjithshme të zhvillimit, duke vendosur synime për përfitimet ekonomike dhe sociale për t'u siguruar që zhvillimi i trashëgimisë të shpërblejë komunitetet vendase në aspektin e punësimit, rrjedhës së financave dhe mirëqenies; industritë kulturore dhe ato të krijimtarisë dhe artizanatit që lidhet me përmirësimin e pasurive të trashëgimisë kontribuojnë në përmirësimin e kushteve të jetesës;
- Të zbatohen politikat për mbrojtjen, planifikimin, financimin dhe menaxhimin, të përshtatura me kalimin e kohës, në mënyrë që ndryshimi të respektojë autenticitetin e trashëgimisë dhe të kontribuojë në zhvillimin e qëndrueshëm; të këmbahet përvoja mbi praktikat më të mira.

5. PALËT E INTERESIT DHE NGRITJA E KAPACITETEVE

Roli i komuniteteve vendase dhe rritja e ndërgjegjësimit të palëve të interesit

Popullata vendase, shoqëria civile dhe zyrtarët e zgjedhur vendorë dhe kombëtarë do të luajnë një rol kyç në hartimin dhe zbatimin e rolit të trashëgimisë si motor zhvillimi, dhe nëpërmjet rritjes së ndërgjegjësimit mbi trashëgiminë ata do të kenë përgjegjësi mbi procesin e zhvillimit. Fushatat informuese për të rritur ndërgjegjësimin do t'i mundësojnë shoqërisë civile të njohë dhe të marrë përgjegjësi mbi trashëgiminë dhe t'i shfrytëzojë këto vlera drejt zhvillimit të qëndrueshëm.

Trajnimi profesional

Palët kryesore të interesit në konservimin e trashëgimisë me synim zhvillimin kanë nevojë për trajnim dhe ngritje kapacitetesh, duke përfshirë arkitektë, konservues, menaxherë të trashëgimisë, planifikues të zhvillimit, investitorë dhe operatorë turistikë.

Kuadri ligjor

Mbrojtja e trashëgimisë në kontekstin e zhvillimit përfshin gjithashtu krijimin dhe rishikimin e vazhdueshëm të kornizave institucionale dhe ligjore në nivel vendor, kombëtar dhe ndërkombëtar (Konventa e Trashëgimisë Botërore). Mbi të gjitha, është e nevojshme që këto korniza të zbatohen në terren. Ato do të përfshijnë konsultimin, duke ndjekur procedurat e qeverisjes demokratike dhe planifikimit me pjesëmarrje, duke nxitur një nivel të mirë kuptueshmërie dhe pranimit që do të ndihmonte në zbatimin efektiv të tyre.

Puna kërkimore

Institutet kërkimore, universitetet, organizatat eksperte këshillimore si ICOMOS-i, dhe organizatat ndërqeveritare si UNESCO-ja, duhet të forcojnë programet dhe studimet e tyre kërkimore. Këto nisma do të përfshijnë monitorimin në terren të mjeteve analitike të përdorura për të vlerësuar funksionalitetin fizik të trashëgimisë së ndërtuar, matjen e vlerës ekonomike të trashëgimisë, vlerësimin e ndikimit të turizmit kulturor në punësimin dhe pasurinë rajonale, si dhe hulumtimin e kushteve, rreziqeve dhe mundësive të investimit në mbrojtjen e trashëgimisë, duke bashkuar partnerët e zhvillimit ekonomik dhe financiar.

Bashkëpunimi

ICOMOS-i mund të forcojë bashkëpunimin dhe partneritetin e tij me institucionet kombëtare dhe ndërkombëtare që punojnë në fushën e trashëgimisë dhe zhvillimit, duke përfshirë UNESCO-n. ICOMOS-i është i përfshirë në mënyrë aktive në Programin e Turizmit të Trashëgimisë Botërore të UNESCO-s dhe në Rekomandimin e UNESCO-s mbi marrëdhëniet midis konservimit të trashëgimisë dhe turizmit të qëndrueshëm.

**MENAXHIMI I
TRASHËGIMISË
KULTURORE**

KARTA PËR MBROJTJEN DHE MENAXHIMIN E TRASHËGIMISË ARKEOLOGJIKE

Përgatitur nga Komiteti Ndërkombëtar për Menaxhimin e Trashëgimisë Arkeologjike (ICAHM) dhe miratuar nga Asambleja e 9-të e Përgjithshme në Lozanë, në vitin 1990.

ICOMOS

Përkthyer nga: Lorenc Bejko.
Redaktuar nga: Boiken Abazi.

Versioni origjinal ©ICOMOS ©ICAHM. Ky përkthim nuk është përkthim zyrtar ICOMOS-it dhe ICAHM-it. Ky përkthim në gjuhën shqipe botohet me lejen e tyre, por nën përgjegjësinë e vetme të përkthyesit/botuesit.

HYRJE

Është e njohur gjerësisht se dija dhe kuptimi i origjinës dhe zhvillimi i shoqërive njerëzore ka rëndësi themelore për njerëzimin në përcaktimin e rrënjëve të tij kulturore dhe shoqërore.

Trashëgimia arkeologjike përbën dëshminë bazë të veprimtarisë njerëzore në të kaluarën. Për këtë arsye, mbrojtja dhe menaxhimi (administrimi) i duhur i saj është thelbësore për t'u mundësuar arkeologëve dhe shkencëtarëve të tjerë studimin dhe interpretimin e saj në emër dhe për të mirën e brezave të sotëm dhe të ardhshëm.

Mbrojtja e kësaj trashëgimie nuk mund të bazohet vetëm në zbatimin e teknikave arkeologjike. Ajo kërkon një bazë më të gjerë njohurish dhe aftësish profesionale dhe shkencore. Disa elemente të trashëgimisë arkeologjike janë edhe komponentë të strukturave arkitektonike dhe si të tilla duhet të mbrohen në përputhje me kriteret për mbrojtjen e strukturave arkitektonike të parashtruara në Kartën e Venecias për Konservimin dhe Restaurimin e Monumenteve dhe Siteve të vitit 1966. Elemente të tjera të trashëgimisë arkeologjike janë pjesë përbërëse e traditave "të gjalla" (ekzistuese) të popullsisë indigjene, dhe për site dhe monumente të tilla është thelbësore pjesëmarrja e grupeve kulturore lokale në mbrojtjen dhe ruajtjen e tyre.

Për këto arsye dhe të tjera, mbrojtja e trashëgimisë arkeologjike duhet të mbështetet në bashkëpunimin e frytshëm të profesionistëve nga shumë disiplina. Ajo kërkon gjithashtu bashkëpunimin e autoriteteve qeverisëse me hulumtuesit akademikë, ndërmarrjet private apo shtetërore dhe publikun e gjerë. Kështu që kjo kartë shtron parimet lidhur me aspekte të ndryshme të menaxhimit (administrimit) të trashëgimisë arkeologjike. Këto parime përfshijnë përgjegjësitë e autoriteteve publike dhe ligjvënësve, ato të lidhura me zbatimin profesional të proceseve të inventarizimit, vrojtimit, gjurmimit, dokumentimit, kërkimit, mirëmbajtjes, konservimit, ruajtjes, rindërtimit, informimit, prezantimit, qasjes dhe përdorimit publik të trashëgimisë dhe kualifikimit të profesionistëve që përfshihen në mbrojtjen e trashëgimisë arkeologjike.

Karta frymëzohet nga suksesi i Kartës së Venecias si udhëzues dhe burim idesh për politika dhe praktika të organeve qeveritare si dhe të studiuesve dhe profesionistëve.

Karta duhet të pasqyrojë parimet dhe udhëzimet më thelbësore me vlefshmëri globale. Për këtë arsye ajo nuk mund të marrë parasysht problemet dhe mundësitë e rajoneve apo vendeve të veçanta. Në lidhje me këto nevoja, karta duhet të mbështetet në nivel vendor apo kombëtar nga parime dhe udhëzime shtesë.

PËRKUFIZIM DHE HYRJE

NENI 1

"Trashëgimia arkeologjike" është ajo pjesë e trashëgimisë materiale për të cilën metodat arkeologjike japin informacion parësor. Ajo përfshin të gjitha gjurmët e ekzistencës së njeriut dhe përbëhet nga vende që lidhen me të gjitha manifestimet e veprimtarisë njerëzore, struktura të braktitura dhe mbetje të të gjitha llojeve (duke përfshirë site nëntokësore dhe nënujore), së bashku me të gjithë materialin kulturor të luajtshëm që lidhet me to.

POLITIKAT E INTEGRUARA TË MBROJTJES

NENI 2

Trashëgimia arkeologjike është një burim kulturor i brishtë dhe i pa rinovueshëm. Për këtë arsye, përdorimi i tokës duhet të kontrollohet dhe zhvillohet në mënyrë që të minimizohet shkatërrimi i trashëgimisë arkeologjike. Politikat për mbrojtjen e trashëgimisë arkeologjike duhet të jenë pjesë e integruar e politikave që kanë të bëjnë me përdorimin e tokës, zhvillimin dhe planifikimin, sikurse edhe të politikave kulturore, mjedisore dhe arsimore. Politikat për mbrojtjen e trashëgimisë arkeologjike duhet të rishikohen vazhdimisht, në mënyrë që të jenë të përditësuara. Pjesë e këtyre politikave duhet të jetë edhe krijimi i zonave të mbrojtura arkeologjike.

Mbrojtja e trashëgimisë arkeologjike duhet të integrohet në politikat e planifikimit në nivel ndërkombëtar, kombëtar, rajonal dhe vendor.

Pjesëmarrja aktive e publikut të gjerë duhet të jetë pjesë e politikave për mbrojtjen e trashëgimisë arkeologjike. Kjo është thelbësore veçanërisht aty ku bëhet fjalë për trashëgiminë e popujve indigjenë. Pjesëmarrja duhet të bazohet te qasja në njohuritë e nevojshme për vendimarrje. Prandaj, ofrimi i informacionit për publikun e gjerë është një element i rëndësishëm i mbrojtjes së integruar.

LEGJISLACIONI DHE EKONOMIA

NENI 3

Mbrojtja e trashëgimisë arkeologjike duhet të konsiderohet si një detyrim moral për të gjithë njerëzit; ajo është gjithashtu një përgjegjësi publike kolektive. Ky detyrim duhet të reflektohet në legjislacionin përkatës dhe në sigurimin e fondeve të nevojshme për programet mbështetëse të domosdoshme për menaxhimin efektiv të trashëgimisë.

Trashëgimia arkeologjike është e përbashkët për të gjithë shoqërinë njerëzore, dhe prandaj siguri i fondeve të përshtatshme në dispozicion të mbrojtjes së saj duhet të jetë detyrë e çdo vendi (shteti).

Legjislacioni duhet të ofrojë mbrojtje për trashëgiminë arkeologjike në mënyrë të përshtatshme me nevojat, historinë dhe traditat e çdo vendi dhe rajoni, duke plotësuar nevojat për mbrojtje "in situ" dhe për punë kërkimore.

Legjislacioni duhet të bazohet në konceptin e trashëgimisë arkeologjike si trashëgimi i gjithë njerëzimit apo grupeve të popujve, dhe të mos kufizohet të një person apo komb i caktuar.

Legjislacioni duhet të ndalojë shkatërrimin, degradimin ose tjetërsimin nëpërmjet ndryshimeve të një siti ose monumenti arkeologjik, apo të mjedisit të tyre rrethues, pa miratimin e autoriteteve përkatëse arkeologjike.

Legjislacioni në parim duhet të kërkojë hulumtim dhe dokumentim të plotë arkeologjik në rastet kur autorizohet shkatërrimi i trashëgimisë arkeologjike.

Legjislacioni duhet të kërkojë dhe të parashikojë mirëmbajtjen, menaxhimin dhe ruajtjen e duhur të trashëgimisë arkeologjike. Duhet të parashikohen masa ndëshkuese ligjore që janë të përshtatshme për rastet e shkeljeve të legjislacionit të trashëgimisë arkeologjike.

Nëse legjislacioni u siguron mbrojtje vetëm atyre elementeve të trashëgimisë arkeologjike të cilat janë përzgjedhur për t'u regjistruar në një inventar me vlerë ligjore, duhet të parashikohet mbrojtja e përkohshme edhe e monumenteve të paregjistruara, ose e atyre që janë zbuluar rishtazi, deri sa të bëhet vlerësimi i tyre arkeologjik.

Projektet zhvillimore përbëjnë një nga kërcënimet më të mëdha fizike për trashëgiminë arkeologjike. Duhet parashikuar në mënyrën e duhur në legjislacion detyrimi

i ndërtuesve për të kryer studimet e ndikimit të projektit mbi trashëgiminë arkeologjike përpara fillimit të zbatimit të projektit, së bashku me parashikimin që shpenzimet për këto studime të përfshihen në kostot e projektit. Duhet sanksionuar në legjislacion edhe parimi se skemat zhvillimore duhet të hartohen në mënyrë të tillë që të minimizohet ndikimi i tyre mbi trashëgiminë arkeologjike.

VROJTIMI ARKEOLOGJIK

NENI 4

Mbrojtja e trashëgimisë arkeologjike duhet të bazohet në njohuri sa më të plota të mundshme në lidhje me shtrirjen dhe natyrën e saj. Rrjedhimisht, vrojtimi i përgjithshëm arkeologjik është një instrument thelbësor në zhvillimin e strategjive për mbrojtjen e trashëgimisë arkeologjike. Për këtë arsye, vrojtimi arkeologjik duhet të jetë një detyrim bazë për mbrojtjen dhe menaxhimin e trashëgimisë arkeologjike.

Në të njëjtën kohë, inventarët përbëjnë bazat e të dhënave të burimeve parësore për studimin dhe kërkimin shkencor. Prandaj, përpilimi i inventarëve duhet të konsiderohet si një proces i vazhdueshëm dhe dinamik. Nga kjo rrjedh se inventarët duhet të përfshijnë informacione të niveleve të ndryshme për nga rëndësia dhe besueshmëria, pasi edhe njohuritë sipërfaqësore mund të përbëjnë një pikënisje për masat mbrojtëse.

HULUMTIMI

NENI 5

Njohuritë arkeologjike bazohen kryesisht në hulumtimin shkencor të trashëgimisë arkeologjike. Hulumtime të tilla përfshijnë një gamë të gjerë metodash, nga teknikat jo-shkatërruese dhe kampionimi, deri te gërmimi i plotë.

Parimi mbizotërues duhet të jetë që mbledhja e informacionit për trashëgiminë arkeologjike të mos shkatërrojë më shumë dëshmi arkeologjike sesa është e nevojshme për objektivat e mbrojtjes, ose ato të hulumtimit shkencor. Teknikat jo-shkatërruese, vrojtimit ajrore dhe tokësore dhe kampionimi nëpërmjet sondazheve duhet të inkurajohen kudo ku janë të mundura, si dhe të parapëlqehen më shumë sesa gërmimi tërësor.

Meqenëse gërmimi nënkupton gjithmonë domosdoshmërinë e bërjes së një përzgjedhjeje të dëshmive për t'u dokumentuar dhe ruajtur, me koston

e humbjes së informacioneve të tjera dhe ndoshta edhe të shkatërrimit tërësor të monumentit, vendimi për gjermim duhet të merret vetëm pas një shqyrtimi të kujdesshëm.

Gjermimet duhet të kryhen në site dhe monumente të kërcënuara nga zhvillimi, ndryshimi i përdorimit të tokës, plaçkitja ose përkeqësimi natyror.

Në raste të jashtëzakonshme, site të pa rrezikuara mund të gjermohen për të sqaruar probleme kërkimore ose për t'i interpretuar ato në mënyrë më efektive, me qëllim prezantimin e tyre për publikun. Në raste të tilla gjermimi duhet të paraprihet nga një vlerësim i plotë shkencor i domethënies së siti. Gjermimi duhet të jetë i pjesshëm, duke lënë një pjesë të paprekur për kërkime të ardhshme.

Raporti i gjermimit në përputhje me standardet e përcaktuara duhet të vihet në dispozicion të komunitetit shkencor dhe duhet të përfshihet në inventarin përkatës brenda një periudhe të arsyeshme pas përfundimit të gjermimit.

Gjermimet duhet të kryhen në përputhje me parimet e mishëruara në Rekomandimet e UNESCO-s mbi Parimet Ndërkombëtare të Zbatueshme për Gjermimet Arkeologjike, të vitit 1956, dhe me standardet e pranuar profesionale ndërkombëtare dhe kombëtare.

MIRËMBAJTJA DHE KONSERVIMI

NENI 6

Objektivi i përgjithshëm i menaxhimit të trashëgimisë arkeologjike duhet të jetë ruajtja "in situ" e monumenteve dhe siteve, duke përfshirë konservimin dhe përkujdesjen e duhur afatgjatë të të gjithë të dhënave dhe koleksioneve përkatëse etj. Çdo transferim i elementeve të trashëgimisë në vende të tjera përbën shkelje të parimit të ruajtjes së trashëgimisë në kontekstin e saj origjinal. Ky parim thekson nevojën për mirëmbajtjen, ruajtjen dhe menaxhimin e duhur. Ai gjithashtu promovon parimin se trashëgimia arkeologjike nuk duhet të ekspozohet nga gjermimet, ose të lihet e ekspozuar pas gjermimeve, nëse nuk garantohet marrja e masave të duhura për mirëmbajtjen dhe menaxhimin e saj pas gjermimeve.

Përkushtimi dhe pjesëmarrja në nivel lokal duhet të kërkohet dhe inkurajohet në mënyrë aktive si një mjet për promovimin e mirëmbajtjes së trashëgimisë arkeologjike. Ky parim është veçanërisht i rëndësishëm kur bëhet fjalë për trashëgiminë e popujve indigjenë

ose të grupeve kulturore lokale. Në disa raste mund të jetë e përshtatshme t'u besohet popujve indigjenë përgjegjësia për mbrojtjen dhe menaxhimin e siteve dhe monumenteve.

Për shkak të kufizimeve të pashmangshme të burimeve të disponueshme, mirëmbajtja aktive do të duhet të kryhet mbi baza selektive. Për këtë arsye, ajo duhet aplikuar te disa kampione që përfaqësojnë larminë e siteve dhe monumenteve, bazuar në një vlerësim shkencor të domethënies dhe karakterit përfaqësues të tyre, dhe jo të kufizohet në monumentet më të dukshëm dhe më tërheqës nga ana pamore.

Parimet përkatëse të Rekomandimeve të UNESCO-s të vitit 1956 duhet të zbatohen në respekt të mirëmbajtjes dhe konservimit të trashëgimisë arkeologjike.

PREZANTIMI, INFORMIMI, RINDËRTIMI

NENI 7

Prezantimi i trashëgimisë arkeologjike për publikun e gjerë është një metodë thelbësore për promovimin e të kuptuarit të origjinës dhe zhvillimit të shoqërive moderne. Në të njëjtën kohë, ai është edhe mjeti më i rëndësishëm për të nxitur të kuptuarit e nevojës për mbrojtjen e saj.

Prezantimi dhe informimi duhet të konceptohen si një interpretim popullor i gjendjes aktuale të njohurive, dhe për këtë arsye duhet të rishikohen vazhdimisht. Këtu duhen marrë parasysh qasjet e shumanshme në të kuptuarin e së kaluarës.

Rindërtimet kryejnë dy funksione të rëndësishme: hulumtimin eksperimental dhe interpretimin. Megjithatë, ato duhet të kryhen me shumë kujdes, në mënyrë që të shmangin dëmtimet e mundshme të dëshmimeve arkeologjike që kanë mbetur dhe duhet të marrin parasysh dëshmitë nga të gjithë burimet për të arritur autenticitetin. Aty ku është e mundur dhe e përshtatshme, rindërtimet nuk duhet të ngrihen menjëherë mbi rrënojat arkeologjike dhe duhet të jenë të identifikueshme.

KUALIFIKIMET PROFESIONALE

NENI 8

Standardet e larta akademike në shumë disiplina të ndryshme janë thelbësore për menaxhimin e trashëgimisë arkeologjike. Rrjedhimisht, trajnimi i një numri të mjaftueshëm profesionistësh të kualifikuar në fushat përkatëse të ekspertizës duhet të jetë një

objektiv i rëndësishëm i politikave arsimore të çdo vendi. Nevoja për të zhvilluar ekspertizë në shumë fusha të specializuara kërkon bashkëpunim ndërkombëtar. Duhet të krijohen dhe mbahen standarde të larta të formimit dhe sjelljes profesionale.

Objektivi i trajnimit akademik arkeologjik duhet të marrë parasysh prirjen e zhvendosjes së politikave të konservimit nga gërmimi drejt ruajtjes "in situ". Ai duhet të marrë parasysh gjithashtu faktin se studimi i historisë së popujve indigjenë është po aq i rëndësishëm për ruajtjen dhe kuptimin e trashëgimisë arkeologjike sa edhe studimi i monumenteve dhe siteve të spikatura.

Mbrojtja e trashëgimisë arkeologjike është një proces dinamik në zhvillim të vazhdueshëm. Prandaj, profesionistëve që punojnë në këtë fushë duhet t'u lihet në dispozicion kohë e mjaftueshme për përditësimin e njohurive të tyre. Duhet zhvilluar programe trajnimi pasuniversitar me përqëndrim të veçantë në mbrojtjen dhe menaxhimin e trashëgimisë arkeologjike.

BASHKËPUNIMI NDËRKOMBËTAR

NENI 9

Trashëgimia arkeologjike është trashëgimi e përbashkët e gjithë njerëzimit. Për këtë arsye, bashkëpunimi ndërkombëtar është thelbësor në zhvillimin dhe ruajtjen e standardeve të menaxhimit të saj.

Ekziston një nevojë urgjente për të krijuar mekanizma ndërkombëtarë për shkëmbimin e informacionit dhe përvojës mes profesionistëve që merren me menaxhimin e trashëgimisë arkeologjike. Kjo kërkon organizimin e konferencave, seminareve, punëtorive, etj., në nivel global dhe rajonal, si dhe ngritjen e qendrave rajonale për studime pasuniversitare. ICOMOS-i duhet ta promovojë këtë aspekt në planifikimet e tij afatmesme dhe afatgjatë nëpërmjet grupeve të tij të specializuara.

Duhet zhvilluar gjithashtu edhe shkëmbime ndërkombëtare të personelit profesional, si një instrument i rritjes së standardeve të menaxhimit të trashëgimisë arkeologjike.

Nën kujdesin e ICOMOS-it duhen zhvilluar edhe programe të ndihmës teknike në fushën e menaxhimit të trashëgimisë arkeologjike.

KARTA PËR MBROJTJEN DHE MENAXHIMIN E TRASHËGIMISË KULTURORE NËNUJORE

Ratifikuar nga Asambleja e 11-të e Përgjithshme e ICOMOS-it në Sofje, Bullgari,
tetor 1996.

ICOMOS

Përkthyer nga: Iris Pojani.
Redaktuar nga: Boiken Abazi.

Versioni origjinal ©ICOMOS. Ky përkthim nuk është përkthim zyrtar ICOMOS-it. Ky përkthim në gjuhën shqipe botohet me lejen e ICOMOS-it, por nën përgjegjësinë e vetme të përkthyesit/botuesit.

PARATHËNIE

Kjo Kartë synon të inkurajojë mbrojtjen dhe menaxhimin e trashëgimisë kulturore nënujore në ujërat e brendshme dhe ato pranë brigjeve, në cektësira detare dhe në thellësira oqeanike. Ajo përqëndrohet në karakteristikat dhe rrethanat specifike të trashëgimisë kulturore nënujore dhe duhet të trajtohet si një shtesë e Kartës së ICOMOS-it për Mbrojtjen dhe Menaxhimin e Trashëgimisë Arkeologjike (1990). Karta e vitit 1990 e përcakton “trashëgiminë arkeologjike” si atë pjesë të trashëgimisë materiale për të cilën metodat arkeologjike ofrojnë informacionin parësor, dhe e cila përfshin të gjitha gjurmët e ekzistencës njerëzore dhe përbëhet nga sitet që lidhen me të gjitha shfaqjet e aktivitetit njerëzor, me strukturat e braktisura dhe me mbetjet e të gjitha llojeve, së bashku me të gjithë materialin e luajtshëm kulturor që lidhet me to. Për qëllimet e kësaj Karte, trashëgimia kulturore nënujore nënkupton trashëgiminë arkeologjike që ndodhet brenda një mjedisi nënujor, ose që është nxjerrë prej tij. Ajo përfshin sitet dhe strukturat e zhytura, sitet nënujore të anijeve të mbytyra dhe mbetjet e anijeve të mbytyra, si dhe kontekstin e tyre arkeologjik dhe natyror.

Për nga vetë karakteri, trashëgimia kulturore nënujore është një pasuri ndërkombëtare. Një pjesë e madhe e trashëgimisë kulturore nënujore ndodhet në një hapësirë ndërkombëtare dhe vjen nga tregtia dhe komunikimi ndërkombëtar, ku anijet dhe përmbytjet e tyre kanë humbur larg vendnjsjes apo destinacionit.

Arkeologjia lidhet me ruajtjen mjedisore; në gjuhën e menaxhimit të burimeve, trashëgimia kulturore nënujore është e kufizuar në sasi dhe e pa rinovueshme. Ne duhet të marrim sot përgjegjësitë individuale dhe kolektive për të siguruar në mënyrë të vazhdueshme mbijetesën e trashëgimisë kulturore nënujore, në mënyrë që ajo të kontribuojë në vlerësimin tonë mbi mjedisin në të ardhmen.

Arkeologjia është një veprimtari publike; secili gëzon të drejtën për të përfutur nga e kaluara në mënyrë që të jetë më i mirinformuar mbi jetën e vetë, dhe çdo përpjekje për të kufizuar njohuritë mbi të kaluarën është cenim i autonomisë personale. Trashëgimia kulturore nënujore kontribuon në formimin e identitetit dhe mund të jetë e rëndësishme për ndjenjën komunitare të njerëzve. Nëse menaxhohet në mënyrë të kujdesshme, trashëgimia kulturore nënujore luan një rol pozitiv në promovimin e

aktiviteteve të argëtimit dhe turizmit.

Arkeologjia udhëhiqet nga puna kërkimore, e cila shton njohuritë për larminë kulturore të njerëzimit gjatë shekujve, duke ofruar ide të reja dhe sfiduese rreth jetesës në të kaluarën. Njohuri dhe ide të tilla kontribuojnë për të kuptuar jetesën e sotme dhe, në këtë mënyrë, për të parashikuar sfidat e ardhshme.

Shumë aktivitete detare, të cilat në vetvete janë të dobishme dhe të dëshirueshme, mund të kenë pasoja negative për trashëgiminë kulturore nënujore, nëse nuk parashikohen efektet e tyre.

Trashëgimia kulturore nënujore mund të kërcënohet nga punimet ndërtimore që ndryshojnë bregun dhe shtratin e detit ose rrjedhën e rrymës, sedimenteve dhe ndotësve. Trashëgimia kulturore nënujore mund të kërcënohet gjithashtu nga shfrytëzimi pa kriter i burimeve të gjalla dhe jo të gjalla. Përveç këtyre, një efekt të dëmshëm mund të kenë edhe format e papërshtatshme të qasjes dhe ndikimi në rritje i nxjerrjes së “suvenireve”.

Shumë nga këto rreziqe mund të eliminohen ose të reduktohen ndjeshëm përmes konsultimeve të hershme me arkeologë, si dhe duke zbatuar projekte të zvogëlimit të rreziqeve. Kjo Kartë synon të ndihmojë në ngritjen e një standardi të lartë të ekspertizës arkeologjike për të përballuar rreziqet ndaj trashëgimisë kulturore nënujore në një mënyrë të shpejtë dhe efektive.

Trashëgimia kulturore nënujore rrezikohet gjithashtu nga aktivitete që janë tërësisht të papranueshme, të cilat synojnë përfitimin e një pakice në dëm të shumicës. Shfrytëzimi i trashëgimisë kulturore nënujore për tregti ose spekulime është thelbësisht i papajtueshëm me mbrojtjen dhe menaxhimin e saj. Kjo Kartë synon të sigurojë që të gjitha hulumtimet të jenë të qarta në lidhje me qëllimet, metodologjinë dhe rezultatet e parashikuara, në mënyrë që synimi i çdo projekti të jetë transparent për të gjithë.

NENI 1 - PARIMET THEMELORE

Ruajtja e trashëgimisë kulturore nënujore “in situ” duhet të konsiderohet si opsioni i parë.

Duhet inkurajuar qasja e publikut.

Teknikat jo-shkatërruese, analizat jo ndërhyrëse dhe marrja e kampioneve duhet të inkurajohen si mënyra më të preferuara në raport me gjurmimin.

Hulumtimet nuk duhet të ndikojnë negativisht në

trashëgiminë kulturore nënujore më shumë nga sa është e nevojshme për arritjen e objektivave të zvogëlimit të rreziqeve ose të punës kërkimore lidhur me projektin. Hulumtimi duhet të shmangë cenimet panevojshme të mbetjeve njerëzore ose të vendeve të adhurimit.

Hulumtimi duhet të shoqërohet me dokumentacionin e nevojshëm.

NENI 2 – HARTIMI I PROJEKTI

Para hulumtimit duhet të përgatitet projekti, duke marrë parasysh:

- objektivat e zvogëlimit të rreziqeve dhe punës kërkimore të projektit;
- metodologjinë që do të përdoret dhe teknikat që do të zbatohen;
- financimin e parashikuar;
- grafikun e punimeve për përfundimin e projektit;
- përbërjen, kualifikimet, përgjegjësinë dhe përvojën e grupit kërkimor;
- konservimin e materialit;
- menaxhimin dhe mirëmbajtja e sitit;
- marrëveshje bashkëpunimi me muzetë dhe institucione të tjera;
- dokumentimin;
- shëndetin dhe sigurinë;
- përgatitjen e raportit;
- depozitimin e arkivave, duke përfshirë trashëgiminë kulturore nënujore të lëvizur gjatë kërkimit;
- shpërndarjen e informacionit, duke përfshirë pjesëmarrjen e publikut.

Duhet të merren parasysh rishikime dhe ndryshime të projektit sipas nevojës. Hulumtimi duhet të kryhet në përputhje me projektin, i cili duhet t'i vihet në dispozicion komunitetit të arkeologëve.

NENI 3 - FINANCIMI

Përpara kryerjes së hulumtimit, duhet të sigurohen fondet e nevojshme për të përfunduar të gjitha fazat e hartimit të projektit, duke përfshirë konservimin, përgatitjen e raportit dhe shpërndarjen e informacionit. Projekti duhet të përfshijë plane emergjence që do të sigurojnë ruajtjen e trashëgimisë kulturore nënujore dhe të dokumentacionit mbështetës në rast të ndonjë

ndërprerjeje në financimin e parashikuar.

Financimi i projektit nuk duhet të përfshijë shitjen e trashëgimisë kulturore nënujore ose përdorimin e ndonjë strategjie që do të bënte që trashëgimia kulturore nënujore dhe dokumentacioni mbështetës të humbisnin në mënyrë të pakthyeshme.

NENI 4 - GRAFIKU I PUNIMEVE

Hulumtimit duhet t'i paraprijë koha e nevojshme për të përfunduar të gjitha fazat e hartimit të projektit, duke përfshirë konservimin, përgatitjen e raportit dhe shpërndarjen e informacionit. Hartimi i projektit duhet të përmbajë planet e emergjencës, që do të sigurojnë konservimin e trashëgimisë kulturore nënujore dhe dokumentacionin mbështetës në rast të çdo ndërprerjeje nga grafiku i parashikuar.

NENI 5 - OBJEKTIVAT, METODOLOGJIA DHE TEKNIKAT E KËRKIMIT

Objektivat e kërkimit dhe detajet e metodologjisë dhe teknikave që do të përdoren duhet të përcaktohen në hartimin e projektit. Metodologjia duhet të përputhet me objektivat e hulumtimit, dhe teknikat e përdorura duhet të jenë sa më pak ndërhyrëse që të jetë e mundur.

Analiza e artefakteve dhe e dokumentacionit pas punës në terren është pjesë përbërëse e të gjitha hulumtimeve. Masat e duhura për këto analiza duhet të jenë parashikuar gjatë hartimit të projektit.

NENI 6 - KUALIFIKIMET, PËRGJEGJËSITË DHE PËRVOJAT

Të gjithë personat e ekipit kërkimor duhet të jenë të kualifikuar dhe me përvoja të përshtatshme sipas roleve të tyre në projekt. Ata duhet të informohen plotësisht dhe të kuptojnë punën që nevojitet.

Të gjitha kërkimet ndërhyrëse në trashëgiminë kulturore nënujore do të ndërmerren vetëm nën drejtimin dhe kontrollin e një arkeologu nënujor të emëruar, që ka kualifikimet dhe përvojën e përshtatshme për këto kërkime.

NENI 7 - KËRKIMET PARAPRAKE

Të gjitha kërkimet ndërhyrëse në trashëgimisë kulturore nënujore duhet të paraprihen nga një vlerësim i sitit dhe grumbullimi i informacionit përkatës që shqyrton cenueshmërinë, rëndësinë dhe potencialin e tij.

Vlerësimi i sitit duhet të përfshijë studimet e

disponueshme të sfondit historik dhe arkeologjik, karakteristikat arkeologjike dhe mjedisore, si dhe pasojat e ndërhyrjes për stabilitetin afatgjatë të zonës së prekur nga kërkimet.

NENI 8 - DOKUMENTIMI

Të gjitha kërkimet duhet të dokumentohen tërësisht në përputhje me standardet aktuale profesionale të dokumentimit arkeologjik.

Dokumentacioni duhet të sigurojë të dhëna të plota mbi sitin, duke përfshirë vendqetjen e trashëgimisë kulturore nënujore të zhvendosur ose hequr gjatë kërkimit, shënime në terren, plane dhe vizatime, si dhe fotografi dhe regjistrime me mjete të tjera.

NENI 9 - KONSERVIMI I MATERIALIT

Programi i konservimit të materialit duhet të parashikojë trajtimin e gjetjeve arkeologjike gjatë kërkimit, në mënyrë të përkohshme dhe në afatgjatë.

Konservimi i materialit duhet të kryhet në përputhje me standardet aktuale profesionale.

NENI 10 - MENAXHIMI DHE MIRËMBAJTJA E SITIT

Duhet të përgatitet një program i menaxhimit të sitit duke detajuar masat për mbrojtjen dhe menaxhimin "in situ" të trashëgimisë kulturore nënujore gjatë dhe pas përfundimit të punës në terren. Programi duhet të përfshijë informimin e publikut, masa të arsyeshme për stabilizimin e sitit, si dhe monitorimin dhe mbrojtjen nga ndërhyrjet. Duhet të promovohet një qasje publike "in situ" ndaj trashëgimisë kulturore nënujore, përveç rasteve kur pamundësohet qasja për mbrojtjen dhe menaxhimin e saj.

NENI 11 - SHËNDETI DHE SIGURIA

Shëndeti dhe siguria e ekipit kërkimor dhe e palëve të treta është mbi të gjitha. Të gjithë personat në ekipin kërkimor duhet të punojnë sipas rregullave të sigurisë që përmbushin kriteret e nevojshme dhe profesionale të përcaktuara që në hartimin e projektit.

NENI 12 - RAPORTIMI

Raportet paraprake duhet të vihen në dispozicion sipas afateve kohore të përcaktuar në projekt dhe të depozitohen në regjistrat përkatës publikë.

Raportet duhet të përfshijnë:

- objektivat;
- metodologjinë dhe teknikat e përdorura;
- rezultatet e arritura;
- rekomandime në lidhje me kërkimet e ardhshme, menaxhimin e sitit dhe përkujdesin ndaj trashëgimisë kulturore nënujore që është nxjerrë gjatë hulumtimit.

NENI 13 - PËRKUJDESI

Arkivi i projektit përfshin trashëgiminë kulturore nënujore që është nxjerrë gjatë kërkimit dhe një kopje të të gjithë dokumentacionit mbështetës, dhe duhet të depozitohet në një institucion që mund të sigurojë qasjen e publikut dhe përkujdesin e përhershëm ndaj arkivit. Marrëveshjet për depozitim të arkivit duhet të jenë arritur para fillimit të kërkimit dhe duhet të jenë të përcaktuara gjatë hartimit të projektit. Arkivi duhet të përgatitet në përputhje me standardet aktuale profesionale.

Duhet të sigurohet integriteti shkencor i arkivit të projektit; depozitimi në një numër institucionesh nuk duhet të pengojë ribashkimin e pjesëve të ndryshme për të lejuar kërkime të mëtejshme. Trashëgimia kulturore nënujore nuk duhet të shkëmbehet si mall me vlerë tregtare.

NENI 14 - SHPËRNDARJA E INFORMACIONIT

Ndërgjegjësimi publik për rezultatet e hulumtimeve dhe rëndësinë e trashëgimisë kulturore nënujore duhet të promovohet përmes prezantimit publik në një sërë mediash. Qasja në prezantime të tilla nga një audiencë e gjerë nuk duhet të pengohet nga tarifa të larta.

Duhet të inkurajohet bashkëpunimi me komunitetet dhe grupet lokale, siç është bashkëpunimi me komunitetet dhe grupet që janë veçanërisht të lidhura me trashëgiminë kulturore nënujore. Është e udhës që hulumtimet të vazhdojnë me pëlqimin dhe mbështetjen e këtyre komuniteteve dhe grupeve.

Ekipi kërkimor do të kërkojë të përfshijë komunitetet dhe grupet e interesit në hulumtime në atë masë që një përfshirje e tillë është në përputhje me mbrojtjen dhe menaxhimin. Aty ku është praktikisht e mundur, ekipi kërkimor duhet të ofrojë mundësinë që publiku të zhvillojë aftësi të lidhura me arkeologjinë përmes trajnimit dhe edukimit.

Duhet të inkurajohet bashkëpunimi me muzetë dhe institucionet e tjera. Kushtet për vizita, hulumtime dhe raporte nga institucionet bashkëpunuese duhet të sigurohen përpara kërkimeve.

Sinteza përfundimtare e kërkimeve duhet të vihet në dispozicion sa më shpejt që të jetë e mundur dhe të depozitohet në arkivat përkatëse publike, duke respektuar kompleksitetin e hulumtimit.

NENI 15 – BASHKËPUNIMI NDËRKOMBËTAR.

Bashkëpunimi ndërkombëtar është thelbësor për mbrojtjen dhe menaxhimin e trashëgimisë kulturore nënujore dhe duhet të promovohet në dobi të standardeve të larta të hulumtimit dhe kërkimit. Bashkëpunimi ndërkombëtar duhet inkurajuar me qëllim përdorimin efektiv të arkeologëve dhe profesionistëve të tjerë që janë specializuar në kërkimet e trashëgimisë kulturore nënujore. Programet për shkëmbimin profesional duhet të konsiderohen si një mjet për përhapjen e praktikave më të mira.

PARIMET E VALETTËS PËR MBROJTJEN DHE MENAXHIMIN E QYTETEVE HISTORIKE DHE ZONAVE HISTORIKO-URBANE

Miratuar nga Asambleja e 17-të e Përgjithshme e ICOMOS-it
më 28 nëntor 2011.

ICOMOS

Përkthyer nga: Joli Mitrojorgji.
Redaktuar nga: Boiken Abazi.

Versioni origjinal ©ICOMOS. Ky përkthim nuk është përkthim zyrtar ICOMOS-it. Ky përkthim në
gjuhën shqipe botohet me lejen e ICOMOS-it, por nën përgjegjësinë e vetme të përkthyesit/botuesit.

PARATHËNIE

Njerëzimi sot duhet të përballet me një sërë ndryshimesh. Këto ndryshime prekin në përgjithësi vendbanimet njerëzore, dhe në veçanti qytetet dhe zonat historiko-urbane. Globalizimi i tregjeve dhe i metodave të prodhimit shkakton zhvendosje të popullsisë nga një rajon te tjetri dhe drejt qyteteve, veçanërisht drejt qyteteve të mëdha. Ndryshimet në qeverisjen politike dhe në praktikën e biznesit kërkojnë struktura dhe kushte të reja në zonat urbane, që janë gjithashtu të domosdoshme për t'iu kundërvënë izolimit dhe mungesës së rrënjëve sociale, si pjesë e përpjekjeve për të përforcuar identitetin.

Brenda asaj që tani është shndërruar në një kornizë ndërkombëtare të reflektimit mbi konservimin urban, ka një ndërgjegjësim gjithnjë e më në rritje mbi këto kërkesa të reja. Organizatat përgjegjëse për ruajtjen e trashëgimisë dhe rritjen e vlerave së saj duhet të zhvillojnë aftësitë, mjetet, qëndrimet e tyre dhe, në shumë raste, rolin e tyre në procesin e planifikimit.

Prandaj, "CIVVIH"-i (Komiteti Ndërkombëtar i ICOMOS-it për Qytetet dhe Fshatrat Historikë) ka përditësuar qasjet dhe konsideratat e përfshira në Kartën e Washingtonit (1987) dhe Rekomandimin e Nairobit (1976), bazuar në grupin ekzistues të dokumenteve referues. "CIVVIH"-i ka ripërcaktuar objektivat, qëndrimet dhe mjetet e nevojshme. Ai ka marrë parasysh evoluimin e rëndësishëm në përkufizimet dhe metodologjitë në lidhje me ruajtjen dhe menaxhimin e qyteteve dhe zonave historike.

Modifikimet pasqyrojnë një ndërgjegjësim më të madh për çështjen e trashëgimisë historike në shkallë rajonale, në vend që të kufizohen vetëm te zonat urbane; për vlerat jomateriale si vazhdimësia dhe identiteti; për përdorimin tradicional të tokës dhe rolit të hapësirës publike në ndërveprimet e komunitetit, apo edhe për faktorë të tjerë socio-ekonomikë, si faktorët e integritetit dhe faktorët mjedisorë. Çështjet rreth rolit të peizazhit si terren i përbashkët, ose konceptimi i peizazhit të qytetit si një tërësi që përfshin topografinë dhe vijën e horizontit, tashmë duken më të rëndësishme se më parë. Një modifikim tjetër i rëndësishëm, veçanërisht për qytetet që kanë një rritje të shpejtë, merr parasysh problemet e ndërtimeve në shkallë të gjerë, të cilat ndryshojnë përmasat tradicionale të parcelave që

lehtësojnë përcaktimin e morfologjisë historiko-urbane. Në këtë kuptim, konsiderimi i trashëgimisë si burim thelbësor ka një rëndësi esenciale për vlerësimin e saj si pjesë e ekosistemit urban. Ky koncept duhet respektuar me përpikëri në mënyrë që të sigurohet zhvillimi harmonik i qyteteve historike dhe i mjedisit të tyre rrethues.

Nocioni i zhvillimit të qëndrueshëm ka fituar aq rëndësi sa që shumë direktiva për planifikimin dhe ndërhyrjet arkitektonike tani bazohen në hartimin e politikave që kufizojnë zgjerimin urban dhe ruajnë trashëgiminë urbane.

Objektivi kryesor i këtij dokumenti është propozimi i parimeve dhe strategjive që mund të zbatohet në çdo ndërhyrje të qytetet historike dhe zonat historiko-urbane. Këto parime dhe strategji synojnë të ruajnë vlerat e qyteteve historike dhe mjedisit të tyre rrethues, si dhe integrimin e tyre në jetën sociale, kulturore dhe ekonomike të kohës sonë.

Këto ndërhyrje duhet të sigurojnë respektimin e vlerave të trashëgimisë materiale dhe jomateriale, si dhe cilësinë e jetës së banorëve.

Ky dokument për mbrojtjen e qyteteve historike dhe zonave historiko-urbane, si dhe i mjedisit të tyre rrethues, ndahet në katër pjesë:

1. Përkufizime
2. Aspektet e ndryshimit (Sfidat)
3. Kriteret e ndërhyrjes
4. Propozime dhe strategji

1. Përkufizime

a. Qytete historike dhe zona historiko-urbane

Qytetet historike dhe zonat historiko-urbane përbëhen nga elemente materiale dhe jomateriale. Përveç strukturës urbane, elementet materiale përfshijnë edhe elementet arkitektonike, peizazhet brenda dhe përreth qytetit, rrënojat arkeologjike, panoramat, vijat e horizontit, fushëpamjet dhe pikat referuese në sitet e trashëgimisë. Elementet jomateriale përfshijnë aktivitetet, funksione simbolike dhe historike, praktika kulturore, tradita, kujtime dhe referenca kulturore që përbëjnë thelbin e vlerës së tyre historike.

Qytetet historike dhe zonat historiko-urbane janë struktura hapësinore që shprehin evoluimin e një

shoqërie dhe të identitetit të saj kulturor. Ato janë pjesë përbërëse e një konteksti më të gjerë natyror, ose të krijuar nga njeriu, dhe të dyja duhet të konsiderohen si të pandashme.

Qytetet historike dhe zonat historiko-urbane janë dëshmi e gjallë e së kaluarës që i ka formuar ato.

Zonat historike ose tradicionale janë pjesë e jetës së përditshme njerëzore. Mbrojtja dhe integrimi i tyre në shoqërinë bashkëkohore janë baza për planifikimin urban dhe zhvillimin e terrenit.

b. Mjedisi rrethues

Mjedisi rrethues nënkupton kontekstet natyrore dhe/ose të krijuara nga njeriu (në të cilat ndodhet trashëgimia historiko-urbane) që ndikojnë te mënyra statike ose dinamike e perceptimit të këtyre zonave, si dhe te mënyra se si ato përjetohen dhe/ose shijohen, ose që janë të lidhura drejtpërdrejt me to në aspektin social, ekonomik ose kulturor.

c. Ruajtja

Ruajtja e qyteteve historike dhe zonave historiko-urbane, bashkë me rrethinat e tyre, përfshin procedurat e nevojshme për mbrojtjen, konservimin, përmirësimin dhe menaxhimin e tyre si dhe për zhvillimin koherent dhe përshtatjen e tyre harmonike me jetën bashkëkohore.

d. Zonë e mbrojtur urbane

Një zonë e mbrojtur urbane është çdo pjesë e një qyteti që përfaqëson një periudhë historike ose fazë të zhvillimit të qytetit. Ajo përfshin monumente dhe struktura autentike urbane, ku ndërtesat shprehin vlerat kulturore që kanë çuar në mbrojtjen e asaj vendndodhjeje.

Mbrojtja mund të përfshijë gjithashtu zhvillimin historik të qytetit, si dhe të mbështesë funksionet e tij karakteristike qytetare, fetare dhe sociale.

e. Zona mbrojtëse (tampon)

Një zonë mbrojtëse është një zonë e mirëpërcaktuar jashtë zonës së mbrojtur, roli i së cilës është të mbrojë vlerat kulturore të kësaj të fundit nga ndikimi i aktiviteteve përreth saj. Ky ndikim mund të jetë fizik, pamor ose social.

f. Plani i menaxhimit

Një plan menaxhimi është një dokument që specifikon hollësitë e të gjitha strategjive dhe mjeteve që duhen

përdorur për mbrojtjen e trashëgimisë, dhe që njëkohësisht i përgjigjet nevojave të jetës bashkëkohore. Ai përmban dokumente ligjore, financiare, administrative dhe ato për konservimin, si dhe Plane për Ruajtjen dhe Monitorimin.

g. Fryma e vendit

Fryma e vendit përkufizohet si elementet materiale dhe jomateriale, fizike dhe shpirtërore që i japin zonës identitetin e saj të veçantë, kuptimin, emocionin dhe misterin. Fryma krijon hapësirën dhe, në të njëjtën kohë, hapësira e ndërton dhe strukturon këtë frymë (Deklarata e Quebecut, 2008).

2. Aspekte të ndryshimit

Qytetet historike dhe zonat historiko-urbane, si organizma të gjallë, janë subjekt i ndryshimeve të vazhdueshme. Këto ndryshime prekin të gjithë elementet e qytetit (natyror, njerëzor, materiale dhe jomateriale).

Ndryshimi, kur menaxhohet siç duhet, mund të jetë një mundësi për të përmirësuar cilësinë e qyteteve dhe zonave historike në bazë të karakteristikave të tyre historike.

a. Ndryshimi dhe mjedisi natyror

Karta e Washingtonit është përqëndruar tashmë te problemet që lidhen me ndryshimet në mjedisin natyror: "Qytetet historike (dhe mjedisi i tyre rrethues) duhet të mbrohen nga fatkeqësitë natyrore dhe shqetësimet që vinë nga ndotja dhe dridhjet, në mënyrë që të ruhet trashëgimia, si dhe për ruajtjen e sigurisë dhe mirëqenies së banorëve." (Karta e Washingtonit).

Në qytetet historike dhe zonat historiko-urbane, ndryshimi duhet të jetë i bazuar mbi respektimin e ekuilibrit natyror, duke shmangur shkatërrimin e burimeve natyrore, humbjen e energjisë dhe prishjen e ekuilibrit të cikleve natyrore.

Ndryshimi duhet të përdoret për: përmirësimin e kontekstit mjedisor në qytetet historike dhe zonat historiko-urbane; përmirësimin e cilësisë së ajrit, ujit dhe tokës; nxitjen e zgjerimit të hapësirave të gjelbra dhe qasjes në to; dhe për të shmangur trysninë e panevojshme mbi burimet natyrore.

Qytetet historike dhe mjedisi i tyre rrethues duhet të mbrohen nga efektet e ndryshimeve klimatike dhe nga

frekuenca e shtuar e fatkeqësive natyrore.

Ndryshimet klimatike mund të kenë pasoja shkatërruese për qytetet historike dhe zonat historiko-urbane, sepse, përveç brishtësisë së strukturës urbane, shumë ndërtesa po dalin jashtë përdorimi, duke kërkuar shpenzime të shumta për të trajtuar problemet që lindin nga ndryshimet klimatike.

Qëllimi duhet të jetë që të përfitohet prej strategjive që dalin nga rritja e ndërgjegjësimit në nivel global për ndryshimet klimatike, si dhe zbatimi i tyre i duhur në raport me sfidat e mbrojtjes së qyteteve historike.

b. Ndryshimi dhe mjedisi i ndërtuar

Mbi temën e arkitekturës moderne, Karta e Washingtonit shprehet se: "Prezantimi i elementeve bashkëkohore në harmoni me mjedisin rrethues nuk duhet shkurajuar pasi elemente të tilla mund të kontribuojnë në pasurimin e zonës".

Përfshirja e elementeve arkitektonike bashkëkohore duhet të respektojë vlerat e sitit dhe mjedisit të tij rrethues. Këto elemente mund të kontribuojnë në pasurimin e qytetit, duke e gjallëruar vlerën e vazhdimësisë urbane.

Baza e ndërhyrjeve të përshtatshme arkitektonike në aspektin hapësinor, pamor, jomaterial dhe funksional duhet të jetë respektimi i vlerave, modeleve dhe shtresave historike.

Arkitektura e re duhet të jetë në përputhje me organizimin hapësinor të zonës historike dhe duhet të respektojë morfologjinë e saj tradicionale, duke qenë në të njëjtën kohë një shprehje e vlefshme e prirjeve arkitekturore të kohës dhe vendit të saj. Pavarësisht stilit dhe shprehjes, e gjithë arkitektura e re duhet të shmangë efektet negative të kontrasteve ekstreme dhe të tepruara, si dhe fragmentimin dhe ndërprerjen e vazhdimësisë së strukturës dhe hapësirës urbane.

I duhet dhënë përparësi vazhdimësisë kompozuese që nuk ndikon negativisht në arkitekturën ekzistuese, por që në të njëjtën kohë lejon një krijimtari dalluese që përqafton frymën e vendndodhjes.

Arkitektët dhe planifikuesit urbanë duhet të inkurajohen që të kenë një kuptim të thelluar të kontekstit historiko-urban.

c. Ndryshimi në funksion dhe në mjedisin social

Humbja dhe/ose zëvendësimi i përdorimeve dhe funksioneve tradicionale, siç është mënyra specifike e jetesës së një komuniteti lokal, mund të ketë ndikime të mëdha negative në qytetet historike dhe zonat historiko-urbane. Nëse natyra e këtyre ndryshimeve nuk njihet, kjo mund të çojë në zhvendosjen e komuniteteve dhe zhdukjen e praktikave kulturore, si dhe humbjen e mëvonshme të identitetit dhe karakterit të këtyre vendeve të braktisura. Kjo mund të rezultojë në transformimin e qyteteve dhe zonave historike në zona që funksion të vetëm kanë turizmin dhe kalimin e kohës së lirë, duke mos qenë më të përshtatshme për jetën e përditshme.

Ruajtja e një qyteti historik kërkon përpjekje për të ruajtur praktikat tradicionale dhe popullsinë vendase.

Është gjithashtu e rëndësishme të kufizohet procesi i gentrifikimit që vjen nga rritja e qirave dhe degradimi i banesave dhe hapësirave publike të qytetit ose zonës.

Është e rëndësishme të pranohet se procesi i gentrifikimit mund të ndikojë te komunitetet dhe të çojë në humbjen e mënyrës së jetesës në një vend dhe, në fund, edhe të karakterit të tij.

Ruajtja e larmisë tradicionale kulturore dhe ekonomike e çdo vendi është diçka thelbësore, veçanërisht kur është karakteristikë e një vendi.

Qytetet historike dhe zonat historiko-urbane rrezikojnë të shndërrohen në një mall konsumi për turizmin masiv, gjë që mund të rezultojë në humbjen e autenticitetit dhe vlerave të trashëgimisë së tyre.

Prandaj, aktivitetet e reja duhet të menaxhohen me kujdes për të shmangur efektet negative dytësore, siç janë problematikat me transportin ose bllokimet e trafikut.

d. Ndryshimi dhe trashëgimia jomateriale

Ruajtja e trashëgimisë jomateriale është po aq e rëndësishme sa edhe ruajtja dhe mbrojtja e mjedisit të ndërtuar.

Elementet jomateriale që kontribuojnë në identitetin dhe frymën e një vendi duhet të identifikohen dhe të ruhen, pasi ndihmojnë në përcaktimin e karakterit të një zone dhe frymës së saj.

3. Kriteret e ndërhyrjes

e. Vlerat

Të gjitha ndërhyrjet në qytetet historike dhe zonat historiko-urbane duhet të respektojnë dhe t'u referohen vlerave të tyre kulturore materiale dhe jomateriale.

f. Cilësia

Çdo ndërhyrje në qytetet historike dhe zonat historiko-urbane duhet të synojë përmirësimin e cilësisë së jetës së banorëve vendas dhe cilësisë së ambientit.

g. Sasia

Një tërësi ndryshimesh mund të ketë një efekt negativ në një qytet historik dhe në vlerat të tij.

Ndryshimet e mëdha sasiore dhe cilësore duhet të shmangen, përveç nëse ato do të rezultojnë qartë në përmirësimin e mjedisit urban dhe të vlerave të tij kulturore.

Ndryshimet që janë të qenësishme për zhvillimin urban duhet të kontrollohen dhe menaxhohen me kujdes për të minimizuar efektet fizike dhe pamore në peizazhin e qytetit dhe strukturën arkitekturore.

h. Koherenca

Mbi 'koherencën' neni 3 i Rekomandimit të Nairobit thotë: "Çdo zonë historike më rrethinën e saj duhet të konsiderohet në totalin e saj si një tërësi koherente, më një ekuilibër dhe natyrë specifike që varet nga shkrirja e pjesëve përbërëse, të cilat përfshijnë aktivitetet njerëzore po aq sa ndërtesat, organizimin hapësinor dhe rrethinat. Të gjitha elementet e vlefshme, duke përfshirë aktivitetet njerëzore, sado modeste, kanë rëndësi në lidhje me të tërën, e cila nuk duhet të shpërfilllet".

Qytetet historike dhe zonat historiko-urbane, bashkë me mjedisin e tyre rrethues, duhet të merren parasysh në tërësinë e tyre.

Ekuilibri dhe natyra e tyre varen nga pjesët përbërëse të tyre.

Megjithatë, mbrojtja e qyteteve dhe zonave historike duhet të jetë një pjesë e pandashme e një kuptimi të përgjithshëm të strukturës urbane dhe rrethinave të saj. Kjo kërkon politika koherente të zhvillimit ekonomik dhe social, që marrin parasysh qytetet historike në të gjitha nivelet e planifikimit, duke respektuar gjithmonë strukturën e tyre sociale dhe larminë kulturore.

i. Ekuilibri dhe përputhshmëria

Mbrojtja e qyteteve historike duhet të përfshijë si kusht të detyrueshëm ruajtjen e ekuilibrave themelore hapësinore, mjedisore, sociale, kulturore dhe ekonomike. Kjo gjë ka nevojë për veprime që lejojnë strukturën urbane të vazhdojë të mbajë banorët vendas dhe të mirëpresë të ardhurit e rinj (qoftë si banorë ose si përdorues të qytetit historik), si dhe për veprime që ndihmojnë zhvillimin pa shkaktuar mbingarkesa.

j. Koha

Shpejtësia e ndryshimit është një parametër që duhet vendosur nën kontroll. Shpejtësia e tepruar e ndryshimit mund të ndikojë negativisht në integritetin e të gjitha vlerave të një qyteti historik.

Shtrirja dhe shpeshtësia e ndërhyrjeve duhet të përfshihen në dokumentet dhe studimet e fizibilitetit (realizueshmërisë) dhe planifikimit, të përputhen me to, si dhe t'u përmbahen procedurave transparente dhe rregulluese të ndërhyrjeve.

k. Metoda dhe disiplina shkencore

"Njohuritë për historinë e një qyteti ose zone historike duhet të zgjerohen përmes hulumtimit arkeologjik dhe ruajtjes së duhur të gjetjeve arkeologjike." (Karta e Washingtonit).

Ruajtja dhe menaxhimi i një qyteti historik ose një zone historiko-urbane duhet të udhëhiqet nga matura, si dhe një qasje dhe disiplinë sistematike në përputhje me parimet e zhvillimit të qëndrueshëm.

Ruajtja dhe menaxhimi duhet të bazohen në studime paraprake ndërdisiplinore, në mënyrë që të përcaktohen elementet dhe vlerat e trashëgimisë urbane që do të konservohen. Njohuritë e thelluara në lidhje me sitin dhe mjedisin e tij rrethues janë të domosdoshme për të patur informacionin e nevojshëm për çdo veprim mbrojtës.

Monitorimi dhe mirëmbajtja e vazhdueshme janë thelbësore për të mbrojtur në mënyrë efektive një qytet historik ose një zonë historiko-urbane.

Planifikimi i duhur kërkon dokumentim dhe regjistrim të saktë e të përditësuar (analizë të kontekstit, studime në nivele të ndryshme, inventarizim të pjesëve përbërëse dhe të ndikimeve, historinë e qytetit dhe fazat e tij të evoluimit, etj.).

Konsultimi i drejtpërdrejtë dhe dialogu i vazhdueshëm me banorët dhe palët e tjera të interesit është i

domosdoshëm sepse mbrojtja e qytetit apo e zonës historike ka të bëjë para së gjithash me vet ata.

I. Qeverisja

Qeverisja e mirë parashikon përgatitjet për një orkestrim të gjerë ku janë të përfshira të gjitha palët e interesit: autoritetet e zgjedhura, shërbimet publike, administratat publike, ekspertët, organizatat profesionale, grupime vullnetare, universitetet, banorët, etj. Kjo është thelbësore për ruajtjen e suksesshme, rehabilitimin dhe zhvillimin e qëndrueshëm të qyteteve historike dhe zonave historiko-urbane.

Pjesëmarrja e banorëve mund të lehtësohet përmes shpërndarjes së informacionit, ndërgjegjësimit dhe trajnimit (ose punëtorive). Sistemet tradicionale të qeverisjes urbane duhet të shqyrtojnë të gjitha aspektet e larmisë kulturore dhe sociale, në mënyrë që të krijojnë institucione të reja demokratike që i përshtaten realitetit të ri.

Procedurat për planifikimin urban dhe mbrojtjen e qyteteve historike duhet të ofrojnë informacion dhe kohë të mjaftueshme për banorët që të japin përgjigje bazuar mbi informimin e plotë mbi çështjet.

Duhet inkurajuar mbrojtja dhe duhet të ndërmerren masa financiare në mënyrë që të lehtësohen partneritetet me aktorët e sektorit privat në lidhje me konservimin dhe restaurimin e mjedisit të ndërtuar.

m. Shumësia e disiplinave dhe bashkëpunimi

“Planifikimi për konservimin e qyteteve historike dhe zonave historiko-urbane duhet të paraprihet nga studime shumëdisiplinore.” (Karta e Washingtonit).

Që prej nisjes së studimeve paraprake, mbrojtja e qyteteve historike duhet të bazohet në një bashkëpunim efektiv midis specialistëve të shumë disiplinave të ndryshme dhe të ndërmerret në bashkëpunim me hulumtues, shërbimet publike, ndërmarrjet private dhe publikun e gjerë.

Këto studime duhet të çojnë në propozime konkrete që mund të merren nga vendimmarrësit politikë, aktorët socialë dhe ekonomikë, si dhe banorët.

n. Larmia kulturore

Brenda kontekstit të planifikimit të konservimit urban, larmia kulturore e komuniteteve të ndryshme që kanë

banuar në qytetet historike përgjatë rrjedhës së kohës duhet të respektohet dhe vlerësohet.

Është thelbësore të vendoset një ekuilibër, bashkë me ndjeshmërinë për të ruajtur trashëgiminë e tyre historike në plotësinë e larmisë së saj kulturore.

4. Propozimet dhe Strategjitë

o. Elementet që duhen ruajtur

5. Autenticiteti dhe integriteti i qyteteve historike, ku karakteri thelbësor shprehet nga natyra dhe koherenca e të gjitha elementeve të tyre materiale dhe jomateriale, veçanërisht:
 - Modelet urbane të përcaktuara nga rrjeti i rrugëve, parcelat, hapësirat e gjelbra dhe marrëdhëniet ndërmjet ndërtësave dhe hapësirave të gjelbra dhe të hapura;
 - Forma dhe dukja, e brendshme dhe e jashtme, e ndërtësave siç përcaktohet nga struktura, vëllimi, stili, shkalla, materialet, ngjyra dhe dekori i tyre;
 - Marrëdhënien midis qytetit historik ose zonës historiko-urbane dhe mjedisit rrethues, si natyror ashtu dhe ai i krijuar nga njeriu; (Karta e Washingtonit);
 - Funksionet e ndryshme që qyteti ose zona urbane ka fituar me kalimin e kohës;
 - Traditat kulturore, teknikat tradicionale, fryma e vendit dhe gjithçka që kontribuon në identitetin e një vendi;
2. Marrëdhëniet ndërmjet sitit në tërësinë e tij, pjesëve përbërëse të tij, kontekstit të sitit dhe pjesëve përbërëse të këtij konteksti;
3. Struktura sociale, larmia kulturore;
4. Burimet e parinovueshme, duke minimizuar konsumin dhe duke inkurajuar ripërdorimin dhe riciklimin e tyre.

p. Funksionet e reja

“Funksionet dhe aktivitetet e reja duhet të jenë në përputhje me karakterin e qyteteve historike ose zonës historiko-urbane.” (Karta e Washingtonit).

Përfshirja e aktiviteteve të reja nuk duhet të rrezikojë mbijetesën e aktiviteteve tradicionale apo të ndonjë gjëje

që mbështet jetën e përditshme të banorëve vendas. Kjo mund të ndihmojë në ruajtjen e larmisë dhe shumësisë kulturore historike, që në këtë kontekst janë disa prej elementeve më të vlefshme.

Përpara fillimit të një aktiviteti të ri, është e nevojshme të merret parasysh numri i përdoruesve të përfshirë, kohëzgjatja e përdorimit, përputhshmëria me aktivitetet e tjera ekzistuese dhe ndikimi në praktikat tradicionale vendase.

Funksione të tilla të reja duhet të plotësojnë gjithashtu nevojën për zhvillim të qëndrueshëm, në përputhje me konceptin e qytetit historik si një ekosistem unik dhe i pazëvendësueshëm.

q. Arkitektura bashkëkohore

Kur është e nevojshme të ndërtohen ndërtesa të reja ose të përshtaten ato ekzistuese, arkitektura bashkëkohore duhet të jetë koherente me planimetrinë ekzistuese hapësinore në qytetet historike, si dhe me pjesën tjetër të mjedisit urban. Arkitektura bashkëkohore duhet të gjejë shprehjen e saj duke respektuar shkallën e raporteve të shtetit dhe duke patur një raport të qartë me arkitekturën ekzistuese dhe modelet e zhvillimit të kontekstit të saj.

“Analiza e kontekstit urban duhet t’i paraprijë çdo ndërtimi të ri, jo vetëm për të përcaktuar karakterin e përgjithshëm të ansambllit (grupit) të ndërtesave, por edhe për të analizuar tiparet e tij mbizotëruese, p.sh. harmoninë e lartësive, ngjyrave, materialeve dhe formave, konstantet në mënyrën se si ndërtohen fasadat dhe çatitë, marrëdhënia ndërmjet volumit të ndërtesave dhe volumit hapësinor, si dhe përmasat mesatare dhe pozicioni i tyre. Vëmendje e veçantë duhet t’i kushtohet madhësisë së parcelave pasi ekziston rreziku që çdo riorganizim i parcelave të mund të sjellë një ndryshim të masës, duke qenë e dëmshme për harmoninë e së tërës” (Rekomandimi i Nairobi të neni 28).

Perspektivat, pamjet, pikat qendrore dhe korridoret e fushëpamjeve janë pjesë përbërëse e perceptimit të hapësirave historike. Ato duhen respektuar në rastet kur ndërmerren ndërhyrje të reja. Para çdo ndërhyrjeje, konteksti ekzistues duhet të analizohet dhe dokumentohet me kujdes. Këndet e pamjes, si ato që shohin drejt ndërtimeve të reja edhe ato kënde që mund të shihen prej tyre, duhet të identifikohen, studiohen dhe mirëmbahen.

Fujtja e një ndërtese të re në një kontekst apo peizazh historik duhet të vlerësohet nga një këndvështrim formal dhe funksional, veçanërisht kur është caktuar për aktivitete të reja.

r. Hapësira publike

Hapësira publike në qytetet historike nuk është vetëm një burim thelbësor për qarkullimin, por është gjithashtu një vend për të soditur, mësuar dhe shijuar qytetin. Projektimi dhe shtrirja e hapësirave publike, duke përfshirë përzgjedhjen e mobilimit urban, si dhe menaxhimi i tyre, duhet të mbrojë karakterin dhe bukurinë e tyre dhe të promovojë përdorimin e tyre si vende publike të dedikuara për komunikimin social.

Ekuilibri ndërmjet hapësirës së hapur publike dhe mjedisit të dendur me ndërtime duhet të analizohet dhe kontrollohet me kujdes në rastin e ndërhyrjeve dhe përdorimeve të reja.

s. Instalimet dhe modifikimet

Planifikimi urban për të mbrojtur qytetet historike duhet të marrë parasysh nevojat e banorëve për instalime të ndryshme.

Integrimi i instalimeve të reja në ndërtesat historike është një sfidë që autoritetet vendore nuk duhet ta injorojnë.

t. Lëvizshmëria

“Trafiku brenda një qyteti historik ose një zone historiko-urbane duhet të kontrollohet me përpikëri përmes rregullave.” (Karta e Washingtonit).

“Kur planifikimi urban ose rajonal parashikon ndërtimin e autostradave, ato nuk duhet të depërtojnë në një qytet historik ose zonë historiko-urbane, por duhet të shërbejnë për përmirësimin e qasjes në to.” (Karta e Washingtonit).

Shumica e qyteteve dhe zonave historike kanë qenë të projektuara për këmbësorët dhe format e ngadalta të transportit. Gradualisht këto vende u pushtuan nga makinat, duke sjellë degradimin e tyre. Në të njëjtën kohë, cilësia e jetës është ulur.

Infrastruktura e trafikut (hapësirat e parkimit të automjeteve, stacionet e metrosë, etj) duhet të planifikohet në ato mënyra që nuk do të dëmtojnë strukturën historike ose mjedisin e saj. Një qytet historik duhet të inkurajojë atë lloj transporti që ka sa më pak

ndikim.

Është e rëndësishme të inkurajohet qarkullimi i këmbësorëve. Për ta realizuar këtë, trafiku duhet të kufizohet sa më shumë dhe hapësirat e parkimit duhet të reduktohen. Në të njëjtën kohë, duhen futur sistemet e transportit publik të qëndrueshëm dhe jo ndotës, si dhe duhet të promovohet qarkullimi me mjete të lehta.

Rrugët duhet të studiohen dhe planifikohen për t'i dhënë përparësi këmbësorëve. Ambientet e parkimit preferohet të vendosen jashtë zonave të mbrojtura dhe, nëse është e mundur, edhe jashtë zonave mbrojtëse.

Infrastruktura nëntokësore, si metrotë, duhet të planifikohet në një mënyrë që nuk dëmton strukturën historike, arkeologjike ose mjedisin e saj.

Rrjetet kryesore të autostradave duhet të shmangin zonat e mbrojtura dhe zonat mbrojtëse (tampon).

u. Turizmi

Turizmi mund të luajë një rol pozitiv në zhvillimin dhe rigjallërimin e qyteteve dhe zonave historike. Zhvillimi i turizmit në qytetet historike duhet të bazohet te përmirësimi i monumenteve dhe hapësirave të hapura; te respektimi dhe mbështetja për identitetin e komunitetit vendas, kulturës dhe aktiviteteve tradicionale të tij, si dhe te ruajtja e karakterit vendas dhe mjedisor. Aktiviteti turistik duhet të respektojë jetën e përditshme të banorëve dhe të mos ndërhyjë në të.

Një fluks shumë i madh turistësh përbën një rrezik për ruajtjen e monumenteve dhe zonave historike.

Planet e konservimit dhe menaxhimit duhet të marrin parasysh ndikimin e pritshëm të turizmit dhe ta rregullojnë atë si proces në dobi të trashëgimisë dhe të banorëve.

v. Rreziqet

Cilado qoftë natyra e një fatkeqësie që prek një qytet historik ose zonë historiko-urbane, masat parandaluese dhe riparuese duhet t'i përshtaten karakterit specifik të pronave në fjalë." (Karta e Washingtonit).

Planet e konservimit ofrojnë mundësinë për të përmirësuar gatishmërinë ndaj rreziqeve, për të promovuar menaxhimin mjedisor dhe parimet e qëndrueshmërisë.

w. Kursimi i energjisë

Të gjitha ndërhyrjet në qytetet historike dhe zonat historiko-urbane, duke respektuar karakteristikat e trashëgimisë historike, duhet të synojnë përmirësimin e efikasitetit energjitik dhe reduktimin e ndotjes.

Duhet të rritet përdorimi i burimeve të energjisë së rinovueshme.

Çdo ndërhyrje e re në zonat historike duhet të ketë efikasitet energjitik. Hapësirat e gjelbra urbane, korridoret e gjelbra dhe masa të tjera duhet të miratohen për të shmangur formimin e ishujve të nxehtësisë urbane.

x. Pjesëmarrja

"Pjesëmarrja dhe përfshirja e banorëve – dhe e të gjitha grupeve lokale të interesit – është thelbësore për suksesin e programit të konservimit dhe duhet inkurajuar. Para së gjithash, konservimi i qyteteve historike dhe zonave historiko-urbane është në interesin e banorëve të tyre." (Karta e Washingtonit, Neni 3).

Planifikimi në zonat historiko-urbane duhet të jetë një proces pjesëmarrës që përfshin të gjitha palët e interesit.

Për të inkurajuar pjesëmarrjen dhe përfshirjen e tyre, duhet të krijohet një program informimi i përgjithshëm për të gjithë banorët, duke filluar nga fëmijët në moshë shkollore. Veprimet e shoqatave që merren me konservimin duhet të inkurajohen dhe duhen ndërmarrë masa financiare për të lehtësuar konservimin dhe restaurimin e mjedisit të ndërtuar.

Mirëkuptimi i ndërsjellë i bazuar në ndërgjegjësimin e publikut, dhe caktimi i objektivave të përbashkëta mes komuniteteve vendase dhe grupeve profesionale, është baza e konservimit, rigjallërimit dhe zhvillimit të suksesshëm të qyteteve historike.

Teknologjia e informacionit mundëson komunikim të drejtpërdrejtë dhe të menjëhershëm. Kjo mundëson një pjesëmarrje aktive dhe të përgjegjshme të grupeve lokale.

Autoritetet duhet të inkurajohen që të interesohen për ruajtjen e qyteteve dhe zonave historike, në mënyrë që të ndërmarrin masa financiare për të mundësuar suksesin e planeve të menaxhimit dhe përmirësimit.

y. Plani i konservimit

"Plani i konservimit duhet të sigurojë një marrëdhënie

harmonike ndërmjet zonave historiko-urbane ...” (Karta e Washingtonit, Neni 5).

Ai trajton njëkohësisht elementet materiale dhe jomateriale, në mënyrë që të mbrojë identitetin e një vendi pa penguar evoluimin e tij.

Objektivat kryesore të planit të konservimit “duhet të jenë të deklaruara në mënyrë të qartë, ashtu siç duhet të jenë të paraqitura edhe masat e nevojshme ligjore, administrative dhe financiare për të arritur këto objektiva.” (Karta e Washingtonit, Neni 5).

Një plan konservimi duhet të bazohet në planifikimin urban për të gjithë qytetin, duke përfshirë analizën e vlerave arkeologjike, historike, arkitektonike, teknike, sociologjike dhe ekonomike. Ai duhet të përcaktojë një projekt konservimi dhe duhet të kombinohet me një plan menaxhimi dhe të pasohet nga monitorimi i përhershëm.

Plani i konservimit duhet të përcaktojë kushtet, rregullat, objektivat dhe rezultatet e çdo ndryshimi.

Ai “duhet të përcaktojë se cilat ndërtesa - dhe hapësira - duhet të ruhen, cilat duhet të ruhen nën rrethana të caktuara dhe cilat mund të jenë të tejkaloeshme nën rrethana shumë të jashtëzakonshme.” (Karta e Washingtonit).

Para secilës ndërhyrje duhet dokumentuar me përpikëri gjendja ekzistuese.

Plani i konservimit duhet të identifikojë dhe të mbrojë elementet që kontribuojnë në vlerën dhe karakterin e qytetit, si dhe komponentët që pasurojnë dhe/ose dëshmojnë karakterin e qytetit historik ose zonës historiko-urbane.

Propozimet në planin e konservimit duhet të artikuloohen në mënyrë reale nga pikëpamja ligjore, financiare dhe ekonomike, si dhe në përputhje me standardet dhe kufizimet e kërkuara.

“Plani i Konservimit duhet të mbështetet nga banorët e zonës historike”. (Karta e Washingtonit, Neni 5). Kur nuk ka një plan konservimi, atëherë të gjitha aktivitetet e nevojshme për konservimin dhe zhvillimin e një qyteti historik duhet të kryhen në përputhje me parimet dhe objektivat e konservimit dhe përmirësimit.

z. Plani i menaxhimit

Një sistem efektiv menaxhimi duhet të krijohet sipas

llojit dhe karakteristikave të çdo qyteti historik dhe zone historiko-urbane, si dhe sipas kontekstit të tyre kulturor dhe natyror. Ai duhet të integrojë praktikat tradicionale si dhe të koordinohet me masa të tjera të planifikimit urban dhe rajonal që janë në fuqi.

Një plan menaxhimi bazohet mbi njohuritë, konservimin dhe përmirësimin e burimeve materiale dhe jomateriale.

- Prandaj duhet:
- të përcaktojë vlerat kulturore;
- të identifikojnë palët e interesit dhe vlerat e tyre;
- të identifikojë konfliktet e mundshme;
- të përcaktojë synimet e konservimit;
- të përcaktojë metodat dhe mjetet juridike, financiare, administrative dhe teknike;
- të kuptojë pikat e forta, dobësitë, mundësitë dhe rreziqet;
- të përcaktojë strategji të përshtatshme, afate për realizimin e punës, dhe veprime specifike.

Hartimi i një plani të tillë menaxhimi duhet të jetë një proces përfshirës.

Përveç informacionit të marrë nga autoritetet vendase, zyrtarët, studimet në terren dhe dokumentacioni i hollësishëm, Plani duhet të përfshijë në fund, si shtojcë, konkluzat nga diskutimet e palëve të interesit si dhe një analizë të konflikteve që lindin nga debatet qenësishme kontradiktore.

Ndjekja në vazhdim

Këto rekomandime janë rezultat i punës së përbashkët të “CIVVIH”-it, me synimin për të dhënë një kontribut në lidhje me diskutimet më të gjera që drejtohen nga ICOMOS-i.

Ky dokument është krijuar si “open source” (burim i hapur për rishpërndarje dhe modifikime) që të mund të përditësohet nën dritën e evoluimit të çështjeve që trajton.

DEKLARATA E LIMËS MBI MENAXHIMIN E TRASHËGIMISË KULTURORE NË LIDHJE ME RISKUN NGA FATKEQËSITË

Simpoziumi Ndërkombëtar, 3 dhjetor 2010.

ICOMOS

Përkthyer nga: Klodjana Gjata.
Redaktuar nga: Boiken Abazi.

Versioni origjinal ©ICOMOS. Ky përkthim nuk është përkthim zyrtar ICOMOS-it. Ky përkthim në gjuhën shqipe botohet me lejen e ICOMOS-it, por nën përgjegjësinë e vetme të përkthyesit/botuesit.

PARATHËNIE

Profesionistë të trashëgimisë kulturore, arkitektë, arkeologë, inxhinierë ndërtimi dhe specialistë të tjerë nga Peruja dhe Japonia, u takuan gjatë “Simpoziumit mbi Menaxhimin e Trashëgimisë Kulturore në lidhje me Riskun nga Fatkeqësitë, Konservimi i Qëndrueshëm i Trashëgimisë Kulturore Urbane në Zonat Sizmike. Simpoziumi kishte për qëllim ndarjen e përvojave për rimëkëmbjen pas fatkeqësive si dhe diskutimin mbi rolin e inxhinierëve të ndërtimit dhe arkitektëve konservues” për mbrojtjen e Trashëgimisë Kulturore që ndodhet në zona tërmetesh.

1. Bota është e ndarë në zona sizmike dhe josizmike. Tërmetet ndodhin kryesisht përgjatë dy brezave të mëdhenj sizmikë: brezat sizmikë të Paqësorit, ku shkarkohet më shumë se 95% e energjisë sizmike, dhe brezat euroaziatikë. Në vijim të Kartave Ndërkombëtare të Konservimit dhe politikave të konservimit, tashmë adresohet dëmi i akumuluar ndaj trashëgimisë kulturore lidhur me zonat që kanë një rrezikshmëri të lartë për tërmete të forta.
2. Një numër i konsiderueshëm i pasurive të Trashëgimisë Kulturore Botërore ndodhet në këto zona sizmike, veçanërisht në brezat e pllakës së Paqësorit në Azi dhe Amerikë Latine, në Karaibe, në Evropën Jugore, në Azinë Perëndimore dhe Qendrore. Në këto rajone parashikohen dëme të mundshme për shkak të tërmeteve të forta. Për këtë arsye, këto rajone duhet të ndërmarrin masa emergjente për të mbrojtur jetën e njerëzve dhe trashëgiminë kulturore nga fatkeqësitë.
3. Autoritetet vendore shpesh i shembin strukturat historike pas një tërmeti të fortë. Brezi i ri i profesionistëve duhet ta ndryshojë këtë prirje përmes një përjasjeje shumëdisiplinore që synon mbrojtjen e qëndrueshme të trashëgimisë. Gjithë çmbetet nga trashëgimia kulturore duhet të konservohet ose restaurohet, duke marrë parasysh parimet e integritetit dhe autenticitetit, të kuptuara sipas kontekstit lokal.
4. Komitetet Kombëtare të ICOMOS-it inkurajohen të kontribuojnë në pasurimin e frymës së Kartave të Konservimit, për të marrë në konsideratë zbutjen e dëmeve ndaj trashëgimisë kulturore në zonat sizmike.

5. Konservimi i trashëgimisë mund të realizohet nëpërmjet arsimit, duke organizuar kurse të përditësuar, seminare dhe aktivitete trajnuese. Institucionet akademike do të mund të luanin një rol të rëndësishëm duke përfshirë zhvillimin e qëndrueshëm të siteve të trashëgimisë në studimet e trashëgimisë kulturore dhe turizmit.
6. Komunikimi ndërmjet anëtarëve të komunitetit dhe profesionistëve me formime të ndryshme disiplinore, akademike dhe institucionale është i nevojshëm për të shpjeguar dhe përhapur njohuritë mbi arsyet pse restaurimi i trashëgimisë duhet të bëhet duke respektuar autenticitetin dhe integritetin e saj. Me synimin për ta përhapur këtë shpjegim, një vëmendje e nevojshme duhet t'i kushtohet nga ana e gazetarëve dhe profesionistëve të tjerë të medias.
7. Duhet theksuar përgjegjësia e autoriteteve për gatishmërinë ndaj tërmetit të fortë të radhës. Edhe pse jeta njerëzve është e paçmueshme, shumë ndërtesa të trashëgimisë në rrezik shembjeje përdoren gjithashtu për strehim, për biznese dhe/ose shërbime të tjera turistike.
8. Zbutja e pasojave dhe gatishmëria ndaj fatkeqësive kërkon një vlerësim gjithëpërfshirës të rreziqeve ndaj sitit, si dhe banorëve dhe vizitorëve të tij. Duhet të hartohen gjithashtu plane të hollësishme shpëtimi dhe reagimi ndaj emergjencave. Për realizimin e këtij qëllimi, identifikimi i kapacitetit pritës të ndërtesave dhe hapësirave publike historike për parandalimin e bllokimit të qarkullimit gjatë fatkeqësive është një detyrim. Duhet t'i kushtohet vëmendja e duhur inspektimit paraprak, për të miratuar vetëm zhvillimin e atyre aktiviteteve që nuk paraqesin rrezik për jetën e banorëve ose vizitorëve të siteve.

HISTORIKU DHE DEKLARATAT

1. Konventa e Trashëgimisë Botërore ka theksuar përgjegjësinë e secilit Shtet Palë për të hartuar politikat kombëtare për mbrojtjen e trashëgimisë kulturore.
2. Në përgjigje të fatkeqësive, prioriteti i parë është shpëtimi i jetës së njerëzve dhe sigurimi i nevojave themelore për viktimat. Më pas, masat urgjente dhe rimëkëmbja duhet të shmangin dëmtimin e mëtejshëm të trashëgimisë kulturore.
3. Analiza ndërdisiplinore dhe vlerësimi strukturor

i ndërtesave të trashëgimisë duhet të përfshijë përdorimin e materialeve dhe teknologjive tradicionale, nëse ato janë të përshtatshme. Duhet t'i kushtohet vëmendje njohjes së thellë të ndërtesave historike dhe sjelljes së tyre dinamike nëpërmjet modelimit analitik ose fizik, testeve jo-shkatërruese dhe mjeteve të tjera moderne të dokumentimit. Duhet të merret parasysh kriteri i bazuar mbi efektshmërinë, duke e plotësuar me kriterin e bazuar mbi fuqinë.

4. Historiku i tërmeteve, veçanërisht aktiviteti sizmik brenda dhe rreth vendndodhjeve të trashëgimisë, dhe ndikimi i tërmeteve të fundit në strukturat tradicionale dhe jotradicionale, duhet të dokumentohet dhe të vihet në dispozicion.
5. Për të arritur objektivat e zhvillimit të qëndrueshëm dhe menaxhimit të riskut, duhet të merren parasysh synimet e mëposhtme strategjike të rekomanduara nga Takimi Tematik i "UN-WCDR" në Kobe, mbi Menaxhimin e Trashëgimisë Kulturore në lidhje me Riskun, i mbajtur në vitin 2005. Duhet integruar trashëgimia kulturore në politikat dhe mekanizmat ekzistues për reduktimin e fatkeqësive në nivel ndërkombëtar, kombëtar dhe vendor, duke përfshirë organizata dhe ekspertizë të kualifikuar të trashëgimisë. Nevojitet përfshirja e komunitetit vendas në përgatitjen dhe zbatimin e planeve të menaxhimit të riskut dhe në të gjitha fazat e rimëkëmbjes pas një fatkeqësie. Nevojitet përfshirja e trashëgimisë kulturore si një subjekt për zhvillimin e kërkimeve shkencore dhe studimeve teknike, si dhe në programe arsimore dhe trajnimi që lidhen me menaxhimin e riskut dhe rimëkëmbjen nga fatkeqësitë, për të zhvilluar metoda operative që do ta bënin shtetin të aftë për të përballuar rreziqet që kërcënojnë trashëgiminë kulturore.

REKOMANDIME MBI VEPRIMET

Rekomandime të përgjithshme:

1. Duhet ndërmarrë nisma për rritjen e ndërgjegjësimit dhe përfshirjen e vendimmarrësve dhe komuniteteve vendase në zhvillimin dhe zbatimin e strategjive të trashëgimisë kulturore për reduktimin e riskut nga fatkeqësitë.
2. Duhet nxitur krijimi i rrjeteve kombëtare dhe ndërkombëtare të trashëgimisë kulturore dhe

fatkeqësive, për përkrahjen e integritit të mbrojtjes së trashëgimisë kulturore në fushën më të gjerë të menaxhimit të fatkeqësive.

Për organizatat ndërkombëtare ndërqeveritare dhe joqeveritare:

3. Organizata ndërkombëtare ndërqeveritare dhe joqeveritare që merren me trashëgiminë kulturore, si: UNESCO-ja, ICCROM-i, ICOMOS-i, ICOM-i, IFLA dhe ICA, si dhe Komiteti Ndërkombëtar i Mburojës Blu ("International Committee of Blue Shiled" – "ICBS") dhe instrumentet përkatëse ndërkombëtare, si Konventa e Trashëgimisë Botërore, duhet të veprojnë për reduktimin e riskut, duke e përmirësuar dhe përkrahur këtë praktikë përmes politikave, programeve dhe veprimtarisë së tyre.
4. Një vëmendje e veçantë i duhet kushtuar shteteve të cilat ndodhen në zona sizmike, me qëllim garantimin e sigurisë në qytetet me trashëgimi kulturore "të gjallë" (ekzistuese), duke marrë parasysh edhe realitetin e tyre ekologjik. Tërmetet e përsëritura shkaktojnë akumulim dëmsh në zonat dhe sitet historiko-urbane. Duhet inkurajuar zhvillimi i teknologjisë dhe novacionit me synim konsolidimin e nevojshëm strukturor që përputhet me teknikat dhe materialet e strukturës origjinale, dhe që është i kthyeshëm.
5. Inkurajohet përfshirja e menaxhimit të trashëgimisë kulturore në lidhje me riskun nga fatkeqësitë në kuadër të programeve të asistencës së agjencive të ndryshme ndërkombëtare të zhvillimit dhe bashkëpunimit, të cilat duhet ta përkrahin këtë politikë edhe brenda institucioneve të tjera shumëpalëshe të zhvillimit, ku aderojnë këto agjenci.

Për qeveritë qendrore, rajonale dhe vendore:

6. Qeveritë duhet të krijojnë komitete ekspertësh që do të mundësonin shkëmbimin e opinioneve për formulimin e politikave të koordinuara përmes afrimit, me njëri-tjetrin, të specialistëve ndërdisiplinorë, si inxhinierët e ndërtimit, arkitektët, arkeologët dhe specialistë të tjerë të trashëgimisë kulturore. Qeveritë duhet gjithashtu të përkrahin masat e nevojshme administrative dhe financiare për zhvillimin e shërbimeve gjithëpërfshirëse që zbusin pasojat nga fatkeqësitë në pasuritë e trashëgimisë kulturore, si dhe në mjedisin urban që i rrethon.

7. Qeveritë duhet të forcojnë mbështetjen institucionale dhe qeverisjen për gatishmërinë ndaj fatkeqësive nëpërmjet rregulloreve të nevojshme, të hartuara në konsultim me shoqërinë civile. Institucionet publike, pronarët dhe palët e tjera të interesit duhet të inkurajohen të punojnë së bashku në hartimin e politikave për ruajtjen e Trashëgimisë Kulturore.
 8. Institucionet përgjegjëse për Trashëgiminë Kulturore dhe për zbutjen e pasojave nga fatkeqësitë, duhet të zhvillojnë së bashku masa të veçanta për monitorimin, për inspektimin periodik të qëndrueshmërisë statike të ndërtesave të trashëgimisë, për zbutjen e dëmeve nga tërmetet, për të ruajtur vlerat e trashëgimisë dhe për të përdorur teknologji të përshtatshme për ruajtjen e vazhdimësisë në kohë të këtyre vlerave.
 9. Duhet inkurajuar rikuperimi i trashëgimisë shpirtërore nëpërmjet asistencës kombëtare dhe ndërkombëtare, përmes kuptimit gjithëpërfshirës të shoqërisë për programet e rehabilitimit, ndërgjegjësimit dhe aktiviteteve edukative për banorët, në mënyrë që të përmirësohet siguria e tyre dhe kushtet e jetës së përditshme.
 10. Në kontekstin e Konventës së Trashëgimisë Botërore dhe instrumenteve të tjera ndërkombëtare, duhet të miratohen dhe zbatohen politika, procedura dhe masa ligjore gjithëpërfshirëse për të integruar trashëgiminë kulturore në të gjitha programet e reduktimit të fatkeqësive dhe për të përfshirë planet e menaxhimit të riskut në sistemin e menaxhimit të pasurive të trashëgimisë.
 11. Ekspertiza e trashëgimisë kulturore qeveritare dhe joqeveritare duhet bërë pjesë e organeve kombëtare ekzistuese dhe të ardhshme, që janë të mandatuara për të mbikëqyrur zhvillimin dhe zbatimin e politikave, programeve dhe planeve të veprimit për reduktimin e fatkeqësive.
 12. Të bashkëpunohet me administratën vendore për të siguruar burime të përshtatshme për miratimin dhe zbatimin e strategjive të qëndrueshme të menaxhimit të pasurive të trashëgimisë kulturore në lidhje me riskun në territorin e tyre, në veçanti në zonat historiko-urbane dhe peizazhet kulturore "të gjalla" (ekzistuese), si dhe për mjedisin e tyre rrethues, duke përfshirë identifikimin, vlerësimin dhe monitorimin e riskut nga fatkeqësitë.
 13. Të inkurajohet dhe mbështetet shoqëria civile dhe nismat joqeveritare në fushën e reduktimit të riskut për trashëgiminë kulturore, nëpërmjet masave që synojnë zvogëlimin e faktorëve themelorë të cenueshmërisë.
 14. Të nisen dhe mbështeten fushata për edukimin dhe ndërgjegjësimin, për ta shpërndarë gjerësisht informacionin për mbrojtjen e trashëgimisë kulturore para, gjatë dhe pas fatkeqësive. Të përdoren njohuritë, novacioni dhe edukimi për të ndërtuar një kulturë të parandalimit të fatkeqësive.
 15. Qeveritë qendrore, rajonale dhe vendore inkurajohen të përkrahin bashkërendimin e politikave për menaxhimin e riskut nga tërmetet në zonat me trashëgimi kulturore, planifikimin urban dhe menaxhimin e fatkeqësive në lidhje me pasuritë e trashëgimisë kulturore dhe mjedisin e tyre rrethues.
- Për institucionet arsimore/kërkimore:**
16. Të zhvillojnë programe të përbashkëta trajnimi për riparimin dhe konsolidimin, për kualifikimin e profesionistëve dhe personelit të emergjencave civile, dhe për të realizuar një integrim që nuk vret syrin.
 17. Edukimi është pikënisja e të kuptuarit të rëndësisë së gatishmërisë ndaj fatkeqësive. Prandaj, brezi i ri duhet të ndërgjegjësohet mbi rëndësinë e trashëgimisë kulturore materiale dhe jomateriale, si dhe mbi përgjegjësinë që ka për konservimin e saj.
 18. Institucionet akademike si universitetet, shkollat teknike dhe qendrat kërkimore inkurajohen të përkrahin edukimin dhe punën kërkimore mbi menaxhimin gjithëpërfshirës në lidhje me fatkeqësitë në zonat me trashëgimi kulturore që kanë aktivitet të lartë sizmik, dhe inkurajohen të angazhohen veçanërisht në aktivitete ndërkombëtare, si krijimi i rrjeteve për të përmirësuar cilësinë e veprimtarisë së tyre duke bashkëpunuar me qendrat rajonale të trashëgimisë kulturore.

“Deklarata e Limës mbi Menaxhimin e Trashëgimisë Kulturore në lidhje me Riskun nga Fatkeqësitë” u hartua dhe u propozua nga profesionistët e poshtëshënuar, dhe u miratua me duartrokkitje dhe miratimin e përbashkët të të gjithë pjesëmarrësve të Simpoziumit Ndërkombëtar mbi “Menaxhimin e Trashëgimisë Kulturore në lidhje me Riskun nga Fatkeqësitë, Konservimi i Qëndrueshëm i Trashëgimisë Kulturore Urbane në Zonat Sizmike. Përvoja e Rimëkëmbjes pas fatkeqësisë: Roli i inxhinierëve të ndërtimit dhe arkitektëve konservues”, organizuar nga Universiteti Kombëtar i Inxhinierisë CIS-MID (UNI), Universiteti Ritsumeikan (RITS-DMUCH), me mbështetjen e ICOMOS-ICORP-it, ICOMOS-Peru. Simpoziumi u mbajt në sallën Jinnai, Qendra Kulturore Japoni-Peru, më 3 dhjetor 2010.

(Në rend alfabetik)

Patricia GIBU
Univesiteti Kombëtar i Inxhinierisë, FIC-CISMID, anëtar hartues

Kanefusa MASUDA
Universiteti Ritsumeikan, Japoni, ICOMOS-ICORP, anëtar hartues

O. Keiko MENDOZA SHIMADA
Universiteti Ritsumeikan, Japoni, ICOMOS-ICORP, anëtar hartues

Mariana MOULD DE PEASE
Koleksioni Franklin Pease G.Y, ICOMOS-Peru, anëtar hartues

Victor PIMENTEL
Univesiteti Kombëtar i Inxhinierisë, ICOMOS Peru, anëtar hartues

Julio VARGAS NEUMANN
Universiteti Katolik Papnor i Perusë, ICOMOS Peru, anëtar hartues

Carlos ZAVALA
Univesiteti Kombëtar i Inxhinierisë, FIC-CISMID, anëtar hartues

Blanca ALVA GUERRERO
Ministria e Kulturës, Drejtor i Mbrojtjes së Trashëgimisë

Mario BEGAZO BEGAZO
Spitali Goyeneche, Arequipa, Drejtor

Antonio BLANCO BLASCO
Universiteti Katolik Papnor i Perusë, Profesor

Beatriz BOZA MORILLO
Ministria e Kulturës, Zyra rajonale Arequipa, arkitekt konservues

María del Carmen CORRALES
Ministria e Kulturës, arkitekt konservues

Juan DE ORELLANA
Universiteti “Sacred Heart”, Limë, arkitekt konservues

Jorge LARREA TOVAR
Shkolla e Formimit Profesional, Limë, Drejtor

Fernando LÓPEZ SÁNCHEZ
Muzeu i Artit në Katedralen e Limës, Drejtor

Jenny PARRA SMALL
Projekti i qyteteve të qëndrueshme - PNUD, Peru, Instituti i Mbrojtjes Civile, arkitekt

Ricardo PROAÑO
Univesiteti Kombëtar i Inxhinierisë, asistent profesor

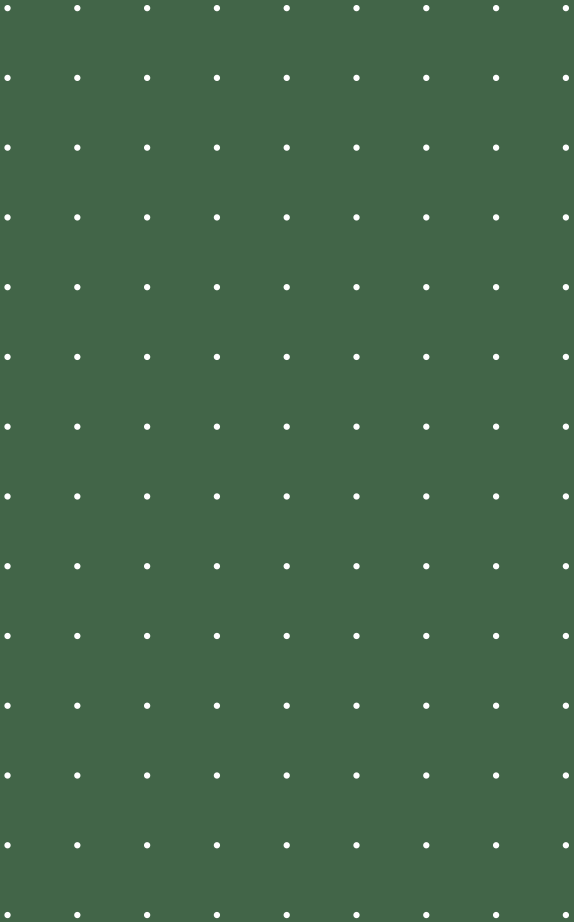
Hugo SCALETTI
Univesiteti Kombëtar i Inxhinierisë, asistent profesor

Ruth SHADY
President i ICOMOS-Peru

Teresa VILCAPOMA
Universiteti “Sacred Heart”, Limë, arkitekt konservues

**EDUKIMI
DHE BURIMET
NJERËZORE**

UDHËZUES PËR EDUKIMIN DHE FORMIMIN PROFESIONAL NË KONSERVIMIN E MONUMENTEVE, ANSAMBLEVE DHE SITEVE

Asambleja e Përgjithshme e Këshillit Ndërkombëtar të Monumenteve dhe Siteve, ICOMOS, mbledhja në Kolombo, Sri Lankë, në seancën e saj të dhjetë nga 30 korriku e deri më 7 gusht, 1993.

ICOMOS

Përkthyer nga: Lorenc Bejko.
Redaktuar nga: Boiken Abazi.

Versioni origjinal ©ICOMOS. Ky përkthim nuk është përkthim zyrtar ICOMOS-it. Ky përkthim në gjuhën shqipe botohet me lejen e ICOMOS-it, por nën përgjegjësinë e vetme të përkthyesit/botuesit.

Duke marrë parasysh gamën e shtrirjes së konceptit të monumenteve, ansambleve dhe siteve;

Duke marrë parasysh shumëllojshmërinë e veprimeve dhe të trajtimeve të nevojshme për konservimin e këtyre burimeve të trashëgimisë, dhe nevojën për një disiplinë të përbashkët për drejtimin e tyre;

Duke qenë të vetëdijshëm se profesionet e ndryshme duhet të bashkëpunojnë brenda një discipline të përbashkët në kuadër të procesit të konservimit, e cila kërkon edukimin e përshtatshëm dhe formimin profesional përmes kurseve të posaçme për të garantuar komunikimin e mirë dhe veprime të koordinuara gjate procesit të konservimit;

Duke theksuar Kartën e Venecias dhe doktrinat e tjera të ICOMOS-it që lidhen me të, dhe nevojën për të siguruar një referencë për institucionet dhe organet e përfshira në zhvillimin e programeve të kurseve të formimit profesional, si dhe për të ndihmuar në përcaktimin dhe ndërtimin e standardeve të duhura dhe kriterëve të përshtatshme për t'i përmbushur kërkesat specifike kulturore dhe teknike të secilit komunitet dhe rajon;

Adopton udhëzuesin e mëposhtëm dhe Rekomandon që ai të shpërndahe për të informuar institucionet, organizatat dhe autoritetet që kanë lidhje me të.

QËLLIMI I UDHËZUESIT

1. Qëllimi i këtij dokumenti është që të japë një shtysë drejt themelimit të standardeve dhe udhëzimeve për edukimin dhe kurset e formimit profesional në konservimin e monumenteve, grupeve të ndërtesave (ansambleve) dhe siteve të përcaktuara si trashëgimi kulturore në bazë të Konventës së Trashëgimisë Botërore të vitit 1972. Ato përfshijnë ndërtesat historike, zonat historiko-urbane dhe qytetet historike, sitet arkeologjike dhe përmbajtjet e tyre, si dhe peizazhet historiko-kulturore. Konservimi është dhe do të vazhdojë të mbetet një çështje urgjente.

KONSERVIMI

2. Konservimi i trashëgimisë kulturore tanimë konsiderohet si një pjesë e fushës më të gjerë të zhvillimit të ambientit dhe kulturës. Strategjitë e menaxhimit të qëndrueshëm të ndryshimeve të cilat respektojnë trashëgiminë kulturore kërkojnë integrimin e qëndrimeve të konservimit me objektivat bashkëkohore ekonomike e shoqërore, përfshi këtu

edhe turizmin.

3. Objekti i konservimit është të zgjasë jetën e trashëgimisë kulturore, dhe nëse është e mundur edhe të qartësojë mesazhin artistik dhe historik brenda saj pa humbur autenticitetin dhe domethënien e saj. Konservimi është aktivitet kulturor, historik, teknik si dhe profesion i bazuar në studime shoqërore dhe shkencore si dhe në hulumtimin sistematik. Konservimi duhet të respektojë kontekstin kulturor.

PROGRAMET DHE KURSET EDUKATIVE DHE ATO TË FORMIMIT PROFESIONAL

4. Ekziston nevoja për të zhvilluar një qasje gjithëpërfshirëse ndaj trashëgimisë sonë në bazë të pluralizmit dhe larmisë kulturore. Kjo qasje duhet respektuar nga profesionistët, mjeshtrit artizanë dhe administratorët. Konservimi kërkon aftësi vëzhguese, analitike dhe sintetizuese. Konservuesi duhet të ketë një qasje të lakueshme por pragmatike të bazuar mbi ndërgjegjësimin kulturor i cili duhet të mbizotërojë në të gjitha punët në praktikë, edukimin dhe formimin e përshtatshëm. Për më tepër, konservimi kërkon edhe aftësi të mira vendimmarrëse dhe një kuptim mbi raportet duke kuptuar mirë edhe nevojat e komunitetit. Në këtë aktivitet shumëdisiplinor ka nevojë për shumë aftësi profesionale dhe profesione të ndryshme.
5. Punët e konservimit duhet t'u besohen vetëm atyre personave që janë kompetentë në këto aktivitete të specializuara. Edukimi dhe formimi profesional duhet të ketë si rezultat formimin e një sërë profesionistësh dhe konservuesish që janë në gjendje:
 - e. të kuptojnë një monument, ansambël apo sit dhe të identifikojnë rëndësinë emocionale, kulturore dhe funksionale;
 - f. të kuptojnë historinë dhe teknologjinë e monumenteve, ansambleve dhe siteve në mënyrë që të përcaktojnë identitetin e tyre, planin e konservimit si dhe të interpretojnë rezultatet e hulumtimit të tyre;
 - g. të kuptojnë ambientin e monumentit, ansamblit apo sitit, përmbajtjen dhe rrethinat e tyre në lidhje me ndërtesat, kopshtet apo peizazhet e tjera;
 - h. të gjejnë dhe të kuptojnë të gjitha burimet e

mundshme të informacionit që kanë lidhje me monumentin, ansamblin apo sitin që po studiohet;

- i. të kuptojnë dhe të analizojnë sjelljen e monumenteve, ansambleve dhe siteve si sisteme komplekse;
- j. të diagnostikojë shkaqet e brendshme dhe të jashtme të prishjes si baza për të identifikuar veprimet e nevojshme;
- k. të inspektojnë dhe përgatisin raporte të kuptueshme edhe për lexues që nuk janë specialistë lidhur me monumentet, ansamblet apo sitet, duke përdorur ilustrime grafike përmes skicave ose fotografive;
- l. të njohin, të kuptojnë dhe të aplikojnë konventat dhe rekomandimet e UNESCO-s dhe ICOMOS-it si dhe kartat, rregulloret dhe udhëzuesit e tjerë të njohur;
- m. të marrin vendime të ekuilibruara të bazuara në parime të përbashkëta etike si dhe të pranojnë përgjegjësinë për mbarëvajtjen afatgjatë të trashëgimisë kulturore;
- n. të dinë kur duhet kërkuar këshillë dhe kur duhen përcaktuar fushat që duhet të studiohen nga specialistë të ndryshëm, si p.sh. pikturat murale, skulpturat dhe objektet me vlera artistike dhe historike, dhe/ose studime të materialeve dhe sistemeve;
- o. të japin këshilla me ekspertizë rreth strategjive të mirëmbajtjes, politikave të menaxhimit dhe kuadrit të politikave për mbrojtjen ambientale dhe ruajtjen e monumenteve dhe përmbytjes së tyre, si dhe të siteve;
- p. të dokumentojnë punimet e zbatuara dhe të kujdesen që ato të jenë të vizitueshme nga publiku;
- q. të punojnë në grupe të përbëra nga profesionistë të disiplinave të ndryshme, duke përdorur metoda të përshtatshme;
- r. të punojnë me banorët, administratorët dhe planifikuesit për të zgjidhur konfliktet si dhe të zhvillojnë strategji të konservimit të përshtatshme për nevojat, aftësitë dhe burimet vendore;

QËLLIMET E KURSEVE

6. Ekziston nevoja për t'i përcuar njohuritë e qëndrimeve dhe qasjeve të konservimit të gjithë ata të cilët mund të kenë një ndikim direkt apo indirekt në pronat kulturore.
7. Praktika e konservimit është e shtrirë në shumë fusha, dhe rrjedhimisht edhe temat e kurseve duhet të përfshijnë fusha të ndryshme. Profesionistëve, duke përfshirë edhe akademikët dhe mjeshtrit artizanë të specializuar që kanë kryer kualifikimin e tyre të zakonshëm, do t'u nevojiten kualifikime të mëtejshme për t'u bërë konservues. E njëjta gjë vlen edhe për ata të cilët duan të punojnë vetëm brenda një ambienti historik.
8. Konservuesit duhet të sigurohen që të gjithë artizanët dhe punonjësit e një monumenti, ansambli apo siti të respektojnë vlerat dhe rëndësinë e këtyre të fundit.
9. Kurset përgatitore duhet të përfshijnë kualifikimin mbi gatishmërinë në rastin e një fatkeqësie dhe mbi metodat e zbutjes së dëmeve mbi pronën kulturore, përmes përfundimit dhe përmirësimit të parandalimit të zjarrit dhe masave të tjera të sigurisë.
10. Zanatet tradicionale janë një burim i vlefshëm kulturor. Mjeshtrit artizanë të cilët kanë fituar një nivel të lartë aftësish të punëve me dorë duhet të stërviten më tej në lidhje me punën konservuese me udhëzimet mbi historinë e zanatit të tyre, detajet dhe praktikatat historike, si dhe mbi teorinë e konservimit dhe nevojën për dokumentim. Shumë aftësi historike duhet të regjistrohen dhe të ringjallen.

ORGANIZIMI I EDUKIMIT DHE I KURSIT TË FORMIMIT PROFESIONAL

11. Ekzistojnë shumë metoda të pranueshme për të arritur edukimin dhe formimin e duhur. Variantet e ndryshme do të varen nga traditat dhe legjislacioni, si dhe nga konteksti administrativ dhe ekonomik i secilit rajon kulturor. Në nivel ndërkombëtar, duhet inkurajuar shkëmbimi aktiv i ideve dhe i mendimeve rreth qasjeve të reja në edukim dhe formim profesional mes institucioneve kombëtare të vendeve të ndryshme. Rrjeti i bashkëpunimit mes individëve dhe institucioneve është diçka thelbësore në suksesin e këtij shkëmbimi.
12. Edukimi dhe sensibilizimi mbi konservimin duhet të fillojë në shkolla dhe të vazhdojë më tej në

universitete e më gjerë. Këto institucione kanë një rol të rëndësishëm në rritjen e ndërgjegjësimit pamor dhe kulturor, duke përmirësuar aftësinë për të lexuar dhe kuptuar elementet e trashëgimisë sonë kulturore, si dhe duke ofruar përgatitjen e duhur kulturore të kandidatëve për një kurs formimi profesional apo të një edukimi të specializuar. Për profesionet e ndryshme duhet inkurajuar ushtrimi në praktikë.

13. Kurset për zhvillimin e vazhdueshëm profesional mund të përmirësojnë edukimin dhe stërvitjen fillestare të profesionistëve. Kurset afatgjata me kohë të pjeshme janë një metodë e mirë për të marrë njohuri të avancuara, dhe një metodë e tillë është mjaft e dobishme në qendrat me një numër të madh popullsie. Kurset e shkurta mund t'i pasurojnë profesionistët me këndvështrime të ndryshme, por ato nuk mund t'u mësojnë atyre aftësi apo të mundësojnë kuptimin e mirëfilltë të konservimit. Ato mund të ndihmojnë në prezantimin me konceptet dhe teknikat e konservimit në menaxhimin e ambientit të ndërtuar dhe të atij natyror, si dhe të objekteve brenda tij.
14. Pjesëmarrësit në kurset e specializuara duhet të jenë të kalibrit të lartë, zakonisht duke pasur përvojë në punë praktike të ndërtuar me edukimin dhe stërvitjen e përshtatshme. Kurset e specializuara duhet të mbulojnë tema në shumë disiplina duke prezantuar edhe lëndët bazë për të gjithë pjesëmarrësit, si dhe duke ofruar lëndë me zgjedhje për të rritur kapacitetet dhe/apo për të mbushur boshllëqet e edukimit dhe stërvitjes së mëparshme. Në mënyrë që të plotësohet edukimi dhe stërvitja e konservuesit është e rekomandueshme që të kryhen stazhe të ndryshme për t'i mundësuar pjesëmarrësve përvojë praktike në terren.
15. Secili shtet apo grup rajonal duhet të inkurajohet që të ndërtojë të paktën një institut të organizuar në mënyrë gjithëpërfshirëse i cili ofron edukimin, stërvitjen dhe kurse të specializuara. Mund të nevojiten dekada të tëra për të vendosur një shërbim konservimi plotësisht kompetent. Si pasojë, mund të nevojiten masa të posaçme afatshkurtra, duke përfshirë edhe integrimin e nismave të reja në programet ekzistuese, në mënyrë që të arrihet deri aty sa të krijohen programe të reja të kompletuara në të gjitha aspektet. Duhet inkurajuar shkëmbimi i mësuesve, ekspertëve dhe

studentëve brenda vendit, në nivel rajonal, dhe në nivel ndërkombëtar.

BURIMET

16. Burimet e nevojshme për kurset e specializuara mund të përfshijnë:
 - a. një numër të përshtatshëm pjesëmarrësish të nivelit të duhur, dhe teorikisht të grupmoshës 15 deri 25 vjeç;
 - b. një koordinator të përhershëm të cilit i jepet edhe mbështetja e përshtatshme administrative;
 - c. instruktorë me njohuri me baza të forta teorike dhe përvojë praktike në fushën konservimit, si dhe me aftësi pedagogjike;
 - d. hapësira të pajisura mirë, të cilat përfshijnë hapësirat për të mbajtur leksione me pajisje audio-vizuale, video, studio, laboratorë, reparte për punën me dorë, dhoma për seminare dhe zyra për stafin;
 - e. biblioteka dhe qendra dokumentimi që përmbajnë referenca për koleksione të ndryshme, hapësira për një punë kërkimore të koordinuar, dhe qasje në rrjete informacioni të kompjuterizuara;
 - f. një sërë monumentesh, ansamblesh dhe sitesh brenda një rrezeje të arsyeshme.
17. Konservimi varet nga dokumentimi i përshtatshëm për të kuptuar monumentet, ansamblet apo sitet dhe ambientin e tyre përkatës. Çdo shtet duhet të ketë një institut për të kryer hulumtimin dhe një arkiv për regjistrimin e trashëgimisë kulturore dhe të të gjitha punimeve konservuese të kryera mbi këtë trashëgimi. Kursi duhet të zhvillohet brenda përgjegjësive të arkivit të identifikuar në nivel kombëtar.
7. Financimi i pagesave dhe i bursave për studim mund të kërkojë një mbështetje të veçantë për pjesëmarrësit që janë në mes të karrierës së tyre, pasi ata mund të kenë edhe detyrime personale.

DEKLARATA E ICOMOS-IT NË SHËNIMIN E 50-VJETORIT TË DEKLARATËS UNIVERSALE TË TË DREJTAVE TË NJERIUT

Stokholm, 11 shtator 1998.

ICOMOS

Përkthyer nga: Sonila Kora
Redaktuar nga: Boiken Abazi

Versioni origjinal ©ICOMOS. Ky përkthim nuk është përkthim zyrtar ICOMOS-it. Ky përkthim në gjuhën shqipe botohet me lejen e ICOMOS-it, por nën përgjegjësinë e vetme të përkthyesit/botuesit.

Në takimin e mbajtur në Stokholm, ICOMOS-i dëshiron të theksojë rëndësinë e Deklaratës Universale të të Drejtave të Njeriut, e cila në vitin 1998 kremton 50-vjetorin e saj, dhe në mënyrë të veçantë njohjen e të drejtës së çdokujt për të marrë pjesë lirisht në jetën kulturore të komunitetit.

Përveç rëndësisë së konventave apo legjislacionit specifik në lidhje me trashëgiminë kulturore dhe ruajtjen e saj, duke marrë parasysh natyrën e pazëvendësueshme të trashëgimisë materiale dhe jomateriale (të prekshme dhe të paprekshme) dhe pozitën e kërcënuar të saj në një botë në transformim të vazhdueshëm, ICOMOS-i pohon se e drejta për trashëgiminë kulturore është pjesë përbërëse e të drejtave të njeriut. Kjo e drejtë bart detyra dhe përgjegjësi për individët dhe komunitetet si dhe për institucionet dhe shtetet.

Mbrojtja e kësaj të drejte sot nënkupton ruajtjen e të drejtave të brezave të ardhshëm.

- *E drejta për të pasur dëshmi autentike të trashëgimisë kulturore, që respektohet si shprehje e identitetit kulturor brenda familjes njerëzore;*
- *E drejta e çdokujt për të kuptuar më mirë trashëgiminë e vet dhe atë të të tjerëve;*
- *E drejta për të përdorur trashëgiminë me mençuri dhe në mënyrë të duhur;*
- *E drejta për të marrë pjesë në vendimet që ndikojnë mbi trashëgiminë dhe vlerat kulturore që ajo mishëron;*
- *E drejta për të krijuar shoqata për mbrojtjen dhe promovimin e trashëgimisë kulturore.*

Këto janë të drejta që ICOMOS-i beson se duhet të respektohen për të ruajtur dhe pasuruar larminë kulturore të botës.

Këto të drejta nënkuptojnë nevojën për të njohur, vlerësuar dhe mirëmbajtur trashëgiminë, si dhe për të përmirësuar dhe zbatuar një kuadër veprimi. Ato nënkuptojnë strategji zhvillimore të përshtatshme dhe partneritet të barabartë mes shoqërisë, sektorit privat dhe individëve për të harmonizuar interesat që ndikojnë mbi trashëgiminë kulturore si dhe për një ekuilibër pajtues mes mbrojtjes së trashëgimisë dhe zhvillimit. Në frymën jetësuese të këtyre deklaratave, ato bëjnë thirrje për bashkëpunim ndërkombëtar në lidhje me konventat, legjislacionin dhe masat e tjera statutoare.

Këto janë përgjegjësi të përbashkëta që duhen ndarë mes të gjithëve (individualisht dhe kolektivisht), ashtu siç ndajnë të gjithë pasurinë që na transmeton kujtesa, në kërkim të një zhvillimi të qëndrueshëm në shërbim të Njerëzimit.

